

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

Ercan BAHTİYAR

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ

UŞak

Mayıs, 2019

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ
İLİŐKI: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

Ercan BAHTİYAR

DOKTORA TEZİ

Maliye Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ

UŞak

UŞak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs, 2019

DOKTORA TEZ ÖZETİ
EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE VERGİ GELİRLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Ercan BAHTİYAR

Maliye Ana Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2019

Danışman: Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ

Özel mülkiyetin korunduğu, sözleşme serbestisinin sağlandığı ve toplum üyelerinin iktisadi tercihlerini özgürce gerçekleştirme imkânı bulduğu bir ortam ekonomik olarak özgür bir ortamı ifade eder. Dolayısıyla böyle bir ortamda gerçekleştirilen yatırımların güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra toplumun her bir üyesinin haksız rekabetten uzak bir biçimde ekonomik faaliyetlerini özgürce gerçekleştirmesi mümkündür. Ekonomik olarak özgür bir toplumun gelişmiş bir toplum olduğu öngörülür. Gelişmiş toplumlarda ise elde edilen vergi gelirlerinin aynı oranda yüksek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekonomik özgürlükler ile vergi gelirleri arasındaki ilişki, vergi oranı uygulamalarından ziyade toplumdaki her bireyin adil bir şekilde vergilendirildiğinin farkında olarak iktisadi kararlarını hiçbir müdahale ile karşılaşmadan özgürce almalarından kaynaklanmaktadır.

Bu tez çalışmasında Panel Veri Analizi yönteminden yararlanarak Pedroni (1999), Kao (1999) ve Johansen-Fisher panel eş bütünleşme testleri, uzun dönemli katsayı tahmini FMOLS ve DOLS yöntemleri ve Emirmahmutoğlu-Köse (2011) panel nedensellik testi 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki verileri kullanılarak vergi gelirleri ile ekonomik özgürlük arasındaki uzun dönemli ilişki vergi gelirlerini belirleyen diğer faktörlerle birlikte analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ise ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte iki değişken arasında çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlükler, Vergi Gelirleri, Panel Veri Analizi

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC FREEDOMS AND TAX
REVENUES: THE CASE OF OECD COUNTRIES**

Ercan BAHTİYAR

Department of Public Finance PhD Thesis

Usak University Institute of Social Sciences, May 2019

Advisor: Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ

An environment in which private property is protected, the freedom of contract is ensured and the members of society have the opportunity to realize their economic choices freely express an economically free environment. Therefore, in addition to ensuring the security of the investments carried out in such an environment, it is possible for each member of the society to carry out economic activities free of unfair competition. It is envisaged that an economically free society is a developed society. In developed societies, the collected tax revenues are higher in the same rate. In this respect, the relationship between economic freedoms and tax revenues arises from the fact that every individual in society rather than tax rate practice is taxed fairly and makes economic decisions freely without any interference.

In this thesis, long term relationship between tax revenues and economic freedom was analyzed together with other factors determining tax revenues by using panel data analysis. Pedroni (1999), Kao (1999) and Johansen-Fisher panel co-integration tests, FMOLS and DOLS methods for long-term coefficient estimation and Emirmahmutoğlu-Köse (2011) panel causality test were used for the years between 1996 and 2016 with the 32 OECD countries data. According to the results of the analysis, it was concluded that there is a long-term relationship between economic freedoms and tax revenues. However, it was found that there was a two-way causality between two variables.

Keywords: Economic Freedoms, Tax Revenues, Panel Data Analysis

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Doktora Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Maliye Ana Bilim Dalı Doktora Programı 124013038 no'lu öğrencisi Ercan BAHTIYAR'ın "Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği" adlı tezi 03/05/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Doktora Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ	
Üye	: Prof. Dr. Ahmet ÖZEN	
Üye	: Doç. Dr. Abdülkerim ÇALIŞKAN	
Üye	: Doç. Dr. Mehmet Hilmi ÖZKAYA	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TAYTAK	

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

ÖN SÖZ

Bugün içinde bulunduğumuz modern devlet anlayışında bireyin sahip olduğu özgürlüklerden biri de ekonomik özgürlüktür. Serbest piyasa ekonomisini benimsemiş bir ekonomide devlet tarafından ifası zorunlu kılınan mali birtakım ödevlerin yanında ulaşılan ekonomik özgürlük seviyesinin yüksek olması için çeşitli düzenlemelerin yine devlet tarafından yapılması gerekmektedir. Diğer özgürlük alanlarıyla birlikte ekonomik özgürlüklerin de korunması ve daha iyi hale getirilmesi için hukukun üstünlüğünün korunduğu, sözleşmelerin geçerliliğinin sağlandığı, bireysel tercihlere önem verilen ve mülkiyet haklarının muhafaza edildiği bir düzene gerek duyulmaktadır. Böyle bir ortamda sisteme duyulan güvendeki artış ve bireylerin faaliyetlerindeki serbesti, devletin gelirlerini de daha sağlıklı bir şekilde elde etmesini sağlayacaktır. Ancak vergilerin toplanması esnasında toplumu ve ekonomiyi şekillendiren birçok aktör, vergi gelirlerini etkileyen birer faktör haline dönüşür. Bu çalışmada Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyesi 34 ülkeden 32'si üzerinde gerçekleştirilen analizlerle vergi gelirlerini etkileyen diğer faktörlerin yanında ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın hazırlanma sürecindeki bütün aşamalarında değerli zamanını, bilgi birikimini ve desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBF Maliye Bölümü öğretim üyesi saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ'a en derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca değerli katkılarını her zaman benimle paylaşan Uşak Üniversitesi İİBF Maliye Bölüm Başkanı hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TAYTAK, Doç. Dr. M. Hilmi ÖZKAYA, tez jürisinde bulunup ve katkılarını sağlayan sayın Prof. Dr. Ahmet ÖZEN ve Doç. Dr. Abdülkerim ÇALIŞKAN hocalarıma, her soruma sabırla cevap veren değerli arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARABACAK ve bende emeği bulunan tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Yalnızca bu tezin hazırlanma sürecinde değil, tüm hayatım boyunca bana güvenen ve desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen anneme ve babama; son olarak bu süreçte her zaman desteğini hissettiğim, yoğun çalışma dönemlerimde sabrı ve hoşgörüsüyle hep yanımda olan sevgili eşime teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Ercan BAHTİYAR

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ercan BAHTİYAR
Doğum Yeri ve Tarihi : Bulgaristan-Kırcaali / 1987
Yabancı Dili : İngilizce
İletişim : ercanbahtiyar@gmail.com

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise : Bornova Çimentaş Lisesi / 2004
Lisans : Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak İİBF Maliye Bölümü / 2008
Yüksek Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı / 2012

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl: Uşak Üniversitesi İİBF/ Maliye Bölümü Araştırma Görevlisi (2009- ...)

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: VERGİLEMENİN TEORİK TEMELLERİ VE VERGİ	
GELİRLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	6
1.1. VERGİLEMENİN TEORİK TEMELLERİ VE VERGİ GELİRLERİ ... 6	
1.1.1. Vergilemenin Teorik Temelleri	9
1.1.2. Vergilemenin Sınırları.....	13
1.1.3. Vergi Yüğü	16
1.1.4. Vergilemede Adalet	19
1.2. VERGİ GELİRLERİ	24
1.2.1. Vergi ve Gelişmişlik İlişkisi	25
1.2.2. Türkiye’de Vergi Gelirleri.....	29
1.3. VERGİ GELİRLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	32
1.3.1. Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik Faktörler	37
1.3.1.1. Kişi Başına Düşen GSYH ve Ekonomik Büyüme	38
1.3.1.2. İşsizlik.....	40
1.3.1.3. Enflasyon.....	42
1.3.1.4. Dışa Açıklık ve Ticaret	46

1.3.1.5. Ekonominin Mali Yapısı.....	47
1.3.2. Vergi Gelirlerini Etkileyen Sosyal Faktörler	50
1.3.2.1. Vergi Bilinci, Vergi Ahlakı ve Mükellef Tercihleri	51
1.3.2.2. Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi.....	54
1.3.2.3. Kamu Harcama Algısı.....	56
1.3.2.4. Eğitim Seviyesi	59
1.3.2.5. Yozlaşma	59
1.3.2.6. Ekonomik Özgürlükler	61
2. BÖLÜM: ÖZGÜRLÜK TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER	64
2.1. ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ KAPSAMI VE BOYUTLARI.....	64
2.1.1. Özgürlük Kavramının Tanımı ve Kapsamı.....	66
2.1.2. Özgürlüğün Boyutları.....	68
2.2. ÖZGÜRLÜK, HUKUK, EKONOMİ VE VERGİLEME İLİŞKİSİ	71
2.2.1. Özgürlük ve Hukuk İlişkisi.....	73
2.2.2. Özgürlük ve Ekonomi İlişkisi	77
2.2.3. Özgürlük ve Vergileme İlişkisi	80
2.3. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK KAVRAMI	85
2.3.1. Ekonomik Özgürlüğü Etkileyen Faktörler	90
2.3.2. Ekonomik Özgürlüklerin Bileşenleri	94
2.3.3. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi.....	99
2.3.4. Ekonomik Özgürlük Endekslerinin Oluşturulması	101
2.3.4.1. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Kriterleri	102
2.3.4.2. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Kriterleri...	105
2.3.4.3. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Kriterleri .	108
2.3.5. Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri	109
2.3.6. Ekonomik Özgürlük ve Politik Özgürlük İlişkisi	112

3. BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	116
3.1. LİTERATÜR.....	116
3.2. VERİ.....	128
3.3. METODOLOJİ	130
3.3.1. Panel Birim Kök Testleri	133
3.3.1.1. Im-Pesaran-Shin Panel Birim Kök Testi.....	135
3.3.1.2. Fisher ADF (Augmented Dickey Fuller) ve Fisher PP (Philips Perron) Panel Birim Kök Testleri	136
3.3.1.3. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları.....	137
3.3.2. Panel Eşbütünleşme Testleri	141
3.3.2.1. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi.....	141
3.3.2.2. Kao Eşbütünleşme Testi.....	144
3.3.2.3. Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi.....	145
3.3.2.4. Uzun Dönem İlişkisinin Tahmin Yöntemleri (FMOLS ve DOLS) 146	
3.3.2.5. Panel Eşbütünleşme, DOLS ve FMOLS Analiz Sonuçları	149
3.3.2.5.1. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları	149
3.3.2.5.2. FMOLS ve DOLS Tahmin Sonuçları.....	151
3.3.3. Panel Nedensellik Analizi	154
3.3.3.1. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi.....	154
3.3.3.2. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları	155
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	158
KAYNAKÇA	164

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. Fraser Enstitüsünce Kullanılan Ekonomik Özgürlük Kriterleri.....	105
Tablo 3.1. Ekonomik Özgürlük ve Vergi Gelirleri İlişisini İnceleyen Çalışmalar.....	128
Tablo 3.2. Analiz Kapsamına Dâhil Edilen OECD Ülkeleri.....	129
Tablo 3.3. Tanımlayıcı İstatistikler.....	130
Tablo 3.4. Vergi Gelirleri İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	138
Tablo 3.5. Ekonomik Özgürlükler İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	139
Tablo 3.6. Kişi Başına Düşen GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	139
Tablo 3.7. İşsizlik İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	139
Tablo 3.8. Sanayi/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	140
Tablo 3.9. İmalat/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	140
Tablo 3.10. İhracat/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları.....	140
Tablo 3.11. Pedroni Eşbütünleme Testleri.....	143
Tablo 3.12. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	150
Tablo 3.13. Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	150
Tablo 3.14. Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	151
Tablo 3.15. FMOLS ve DOLS Sonuçları.....	152
Tablo 3.16. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	156

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Vergi Gelirlerinin Verimini / Etkinliğini Etkileyen Faktörler.....	34
Şekil 2.1. Ekonomik Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Vergi Gelirleri İlişkisi	111

KISALTMALAR

DOLS	: Dinamik En Küçük Kareler
EFI	: Ekonomik Özgürlük Endeksi
FMOLS	: Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
OLS	: En Küçük Kareler
TAXREV	: Vergi Gelirleri

GİRİŞ

Toplumun ortak gereksinimleriyle birlikte temel kamu hizmetlerinin sağlanması için devlet, bazı finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi ve bunun için gerekli kamu harcamalarının finansmanını sağlamak üzere elde ettiği birtakım gelirleri bulunmaktadır. Tamamen kanuni yollardan elde edilen ve temel gelir kalemi olan vergi gelirleri ise devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin finansmanı konusunda ilk olarak başvuru alan en önemli gelir kaynağıdır. Vatandaş ve devlet arasında geçmişten günümüze önemli bir bağ oluşturan vergilerin, devletin kurumsallaşma sürecinin başında da şimdi olduğu gibi oldukça önemli bir role sahip olduğu görülür. Vergi gelirleri, kurumsal yapının yanında güçlü bir mali sistemin temelini de oluşturmaktadır. Modern devlet anlayışı içinde gerek kamu hizmetlerinin sürekli biçimde sunulabilmesi gerekse de yeni bir yatırımın gerçekleştirilebilmesi, vergi gelirlerinin temel kaynak olarak kullanımı ile doğrudan ilişkilidir.

Devletin belirli kısıtlar altında, ekonomik faaliyetlerine devam edebilmesi için asli gelir kaynağı olan vergi gelirlerinin etkin ve sürekli bir biçimde elde edilebilir olması gerekmektedir. Vergi gelirlerinin toplanıp sonrasında yeniden kamu hizmeti ve yatırımları şeklinde ekonomiye dâhil edilebilmesi için ise ekonomideki aktörlerin sağlıklı bir şekilde hareket etmesi gerekir. Devletin tam kamusal mal ve hizmet üretimi görevinin yanında ekonomiyle ilgili işleyen bir piyasa ekonomisi ortamının oluşturulabilmesi lazımdır. Bunun için gerekli altyapının sağlanması ise ancak sözleşmelerin sağlam kılındığı, kur rejimlerinin korunduğu ve bununla birlikte mülkiyet haklarının güvenliğinin sağlandığı bir ortamda mümkün olacaktır. Başka bir ifadeyle bahsi geçen koşullar, serbest piyasada oyunun kurallarını oluşturmaktadır.

Bir toplumda bireysel tercihlerin, mülkiyet haklarının ve özgür bir mübadele ortamının varlığı, ekonomik özgürlüklerin de genel çerçevesini oluşturmaktadır. Ekonomide bu bileşenlerin seviyesindeki artış, ekonomik özgürlüklerin de artması anlamına gelmektedir. Adaletli ve etkin bir vergilendirmeye birlikte yerleşmiş bir vergi bilincine sahip olan gelişmiş ülke ekonomileri de dâhil olmak üzere, birçok ülkede vergi gelirlerine ulaşmak ve vergi gelirlerini arttırmak için güncel ekonomik gelişmelere uygun birtakım düzenlemeler geliştirilmeye devam edilmektedir.

Ülkelerin genel ekonomik dengesine etki eden herhangi bir ekonomik göstergede yaşanacak olan bir değişikliğin sonuçları ise elbette ki vergi gelirlerine yansıyacaktır. Bu durumda bir toplumun sahip olduğu ekonomik özgürlük seviyesi o toplumun üyelerinin yatırım ve tüketim kararlarını da şekillendirecektir.

1776 yılında Adam Smith'in kaleme aldığı "Milletlerin Zenginliği" adlı eserindeki temel mantıktan hareketle hiçbir müdahalenin olmadığı serbest piyasa ortamında, bireylerin ekonomik varlıklarını sürdürebilme özgürlükleri ve bu özgürlüğü koruyan temel kurumların varlığının sağlamlaştırılarak sürdürülebilmesi, toplumun tamamında refah ortamının güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı ekonomik özgürlüklerin ve ekonomik özgürlük ortamının çeşitli biçimlerde muhafaza edilmesi ve desteklenmesinde en büyük inisiyatif bireylerindir. Bu inisiyatif ekonomiden kazanç elde etmek amacının yanı sıra bireylerin tam anlamıyla ekonominin bir parçası olmaları durumunda asıl faydayı elde etmelerini sağlar. Smith'in kastettiği anlamda bir serbest piyasa aktörü olarak bireyler ancak böyle bir durumda ekonomik özgürlük ortamındaki pozisyonunu sağlamlaştırmış olacaktırlar.

Ekonominin gelişim süreci içerisinde devlet tarafından toplanan vergi gelirlerinin zaman içinde birçok farklı değişikenden etkilendiği görülmüştür. Vergi gelirlerinin farklı dönemlerde, farklı değişkenlerden etkileniyor olması ise kamusal mal ve hizmetlerin mahiyetini değiştirmiştir. Modern maliye öğretisi kapsamında vergiyle birlikte yalnızca kamusal finansmanın sağlanması ve ekonomiye belirli zamanlarda müdahalelerin gerçekleştirilmesi de amaçlanmaktadır. Vergiden elde edilen gelirin kamusal finansmana yönlendirilerek, yapılan müdahalelerin yanında bir de çeşitli alanlara doğrudan vergileme mekanizması ile devletin müdahil olması söz konusudur. Bu durum devletin kurumsal yapısı içerisinde yalnızca kendisine düşen düzenleme ve denetleme rollerinden dolayı değil, koruyucu görevinin de yerine getirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu alanda yapılan birçok çalışma ile birlikte diğer ekonomik ve sosyal faktörler gibi bir ülkenin ölçülebilen ekonomik özgürlük seviyesinin de vergi gelirleri üzerindeki etkisinin önemli olduğu öngörülmektedir. Ekonomik özgürlüklerin gelişimiyle birlikte uluslararası sermaye hareketleri ve yatırım faaliyetleri üzerindeki riskin azaldığı görülmektedir. Böylece yüksek ekonomik özgürlük ve ekonomik güvenlik ortamında gerçekleşen yatırım faaliyetleri

sonucunda, ekonomik aktivitenin ev sahibi ülke ile vergisel birtakım ilişkileri de ortaya çıkarması ve ilgili ülkenin vergi gelirlerinde artış sağlayabileceği bir ortamın oluşması söz konusudur. Vergi gelirleri üzerinde ölçülebilen ve ölçülemeyen ayrımı yapılarak ve birçok faktörün etkisi olduğu öngörülerek, vergi gelirleri üzerinde etkisi bulunan faktörlerin tespiti ve ekonomik özgürlüklerin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğunun belirlenmesi ve değerlendirilmesi hususu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmanın problemi, amacı, önemi, kapsam ve kısıtları ile yöntemi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkeler için de vergi gelirlerinin önemli bir kaynak olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte ekonomide veya toplumda yaşanan birçok gelişme, vergi gelirlerini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Hangi faktörlerin hangi kısıtlar içinde vergi gelirlerini olumlu ya da olumsuz etkilediğinin yanında, bir ülkenin ekonomik özgürlük seviyesinin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin ne ölçüde olduğu gibi sorular araştırmanın problemini ortaya çıkarır. Böylece çalışmanın esas amacı, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) üye ülkelerinde vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve ekonomik özgürlüklerin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin eldeki veriler aracılığı ile değerlendirilip analiz edilmesi şeklinde şekillenmiştir.

Ekonomik olarak özgür kabul edilen ülkelerin diğerlerine göre büyüme ve refah seviyesi yüksek olan ülkeler olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme ve gelişmişlik hesaplamalarında, ekonomik özgürlükler için belirlenen şartların varlığı oldukça etkilidir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren standart hale getirilen ekonomik özgürlük hesaplamalarının kurumsal olarak bir gösterge halini aldığı günümüzde, ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin yönünün diğer faktörlerle birlikte tespit edilmesi, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ulaşılan sonuçlar, konu hakkında kapsamlı çıkarımlarda bulunmanın kolaylaştırılmasını ve ekonomik özgürlüklerin de vergi gelirleri üzerindeki etkisinin göz önünde bulundurulmasını sağlayacaktır.

Literatürde vergi gelirlerine etki eden çeşitli faktörleri inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Ancak teorik altyapıdan hareketle belirlenen değişkenlerin güncel verilerine ulaşılabilirliğinin yanında ve bu verilerin istatistiksel anlamlılığının

tespitinde karşılaşılan birtakım kısıtlar bulunur. Bu bağlamda çalışma kapsamında toplam 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki verileri ele alınarak vergi gelirlerini etkilediği öngörülen faktörler ve bunlar arasında ekonomik özgürlüklere yer verilerek analiz ve değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak vergi gelirleri, bağımsız değişkenler olarak ise teorik ve ampirik literatürden hareketle vergi gelirlerini etkileyen seçilmiş faktörler ve ekonomik özgürlük göstergeleri kullanılmıştır. Analiz kısmında ise 32 OECD ülkesinde vergi gelirlerini etkileyen faktörler olarak ekonomik özgürlükler ve diğer seçilen faktörlerin vergi gelirleri arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı, şayet bir ilişki var ise mevcut ilişkinin yön ve derecesinin hangi seviyede olduğunun ortaya konulabilmesi için “panel veri analizi” yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın problem, amaç, önem, kapsam ve kısıtları ile birlikte, araştırmanın yöntemi temelinde çalışma toplam üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın temel amacı, ekonomik özgürlüklerin vergi gelirleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir. Vergi gelirlerinin ekonomik gelişmenin bir parçası olması, bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin ise ekonomik gelişmede önemli rol oynaması, bu iki kavram arasında bir ilişkinin olabileceği anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda birinci bölümde; vergileme ile ilgili teorik gerekçeler ve vergi gelirleri ele alınmış, devamında ise vergi ile ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişki ve vergi gelirlerini belirleyen ekonomik ve sosyal faktörler teorik ve ampirik literatür de göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Herhangi bir ekonomik aktivitenin ya da sosyolojik olayın etkilerinin vergi gelirleri üzerinde de etkide bulunacağı göz önünde bulundurularak literatürde yer alan birikim çerçevesinde belirlenen faktörler de bu bölümde temellendirilmiştir.

Bir kimsenin dışarıdan bir engelleme olmaksızın içinde hareket edebileceği alanı ifade eden özgürlük kavramının çeşitli boyutları bulunmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde; özgürlük kavramının kapsam ve boyutlarından hareketle, özgürlüğün hukuk, ekonomi ve vergileme ile ilişkisi ele alınmıştır. Ardından ekonomik özgürlük kavramı ve çeşitli teorik tartışmalar çerçevesinde, ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi hususunda yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise teorik ve ampirik literatürde vergi gelirlerine etki eden birçok değişken ile öngörülen ilişkilerinin ve yönünün ölçülmesine yönelik

alışmalar sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Farklı değişkenler ile mevcut verilerin ve zaman aralığının müsaade ettiği ölçüde ulaşılan vergi gelirleri ve ekonomik özgürlük verileri ile diğer seçili faktörlerin göstergeleri, birlikte panel veri analizi aracılığıyla gerçekleştirilen analizlerde sırasıyla panel birim kök testleri, panel eşbütünleşme testleri, Panel FMOLS ve DOLS tahminleri ve panel nedensellik testine tabi tutulmuştur. Böylece ekonomik özgürlüklerin diğer değişkenlerle birlikte vergi gelirleri üzerindeki etkisinin ampirik sonuçlarına ulaşılmıştır.

1.BÖLÜM: VERGİLEMENİN TEORİK TEMELLERİ VE VERGİ GELİRLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1.1.VERGİLEMENİN TEORİK TEMELLERİ VE VERGİ GELİRLERİ

Toplum içinde bir arada yaşayan ve ortak giderleri olan bireylerin bu giderleri karşılamak amacıyla mevcut maliyetin bir kısmını yüklenmeleri, devlete ödenen vergiler ile açıklanabilir. Ancak vergi mükellefleri tarafından yapılan bu ödemeler tam olarak gönüllü birer ödeme değildir. Devlet tarafından zora dayalı olarak toplanan tutarlardır. Kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, mülkiyet haklarının korunması, ulusal savunma hizmetlerinin karşılanması ve ekonomik altyapının gerçekleştirilmesiyle birlikte toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi hususu toplanan bu vergilerin asıl amaçlarını ortaya koymaktadır.

Vergileme; devlet tarafından alınan zorunlu ödemeler vasıtasıyla yaşamını sürdürebilmek için uğraşan bir kişinin katkısının bir parçası olmaktan ziyade devletin mevzuat ve idaresine göre her bir bireyin ekonomik kapasitesine uygunluk göstererek elde edilen bir gelirdir. Bu durumun esasları ise bir devletin kendi istek ve ihtiyaçlarına göre katkı payı alma hakkını ispat ettiği noktada yer alır (Stein, 1994: 29). Ancak toplanan bu katkı payı ile birlikte sağlıklı bir piyasa ekonomisi ortamında gelir ve refah dağılımı da birtakım faktörlerle birlikte şekillenir. Bu faktörler ilgili ekonomideki veraset kanunlarının yanında, doğuştan gelen birtakım avantaj ve yeteneklerin dağılımı, eğitim ile ilgili fırsatların erişilebilir olması, faktörlerin hareketliliği ve piyasanın yapısına doğrudan bağlı olarak belirlenmektedir. Bununla birlikte kaynakların dağılımında adil ya da adil olmama durumu da böylece ortaya çıkmaktadır. Elbette ki ilk durumda kaynak dağılımının sorunsuz ve adil olduğu söylenemez. Bundan dolayı devletin mali anlamda yüklenmiş olduğu üç temel mali görev; kaynak tahsisi, kaynakların dağıtımını ve istikrar sağlama fonksiyonu devreye girmektedir. Her bir fonksiyonun içinde verginin yeri, tartışmasız önemli bir noktadadır.

Kaynak dağılımı, mülkiyetin dağılımından bağımsız olarak vergiler aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu noktada vergi ve transfer mekanizmaları en işler mekanizmalardır. Gerek ekonomik etkinliğe gerekse ekonominin kurumlarına en az şekilde zarar vermesi, bu mekanizmaların tercih edilmesini sağlar (Musgrave, 1959: 17-21). Bu hususta, vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin de ele alınması

gerekmektedir. Kamu kesimince sunulan mal ve hizmetlerin maliyeti, piyasa ekonomisindeki gibi ilgili mal ve hizmetlerden yararlananlardan karşılanmaz. Bu maliyetler ise kamusal finansman aracılığı ile gerçekleştirilir. Literatürde siyasal finansman ya da bütçe finansmanı ifadeleriyle de yer bulan kamusal finansmanın piyasa finansmanından yegâne farkı, maliyetin karşılanmasıyla mal ve hizmetten faydalanma arasında neden ve sonuç ilişkisinin olmamasıdır (Muter vd., 2008: 95). Bu finansman elbette ki devletin en önemli finansman kaynağı olan vergi aracılığı ile gerçekleştirilir. Bununla birlikte vergi, maliye politikalarının uygulanması aşamasında da önemli bir araç olarak kabul edilir. Fakat kamusal mal ve hizmetlerden herhangi bir bedel ödemeksizin yararlanabilme imkânı ekonomik birimlerin de bu mal ve hizmetlerin finansmanına katılımında gönülsüz olmalarına yol açmaktadır. Böylece kamusal mal ve hizmetlerin devlet tarafından finansmanını kaçınılmaz kılmakta ve söz konusu finansman ise zorunlu olarak vergiler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (Selen, 2011: 313).

Devlet kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda ise tarih boyunca birçok görüş ortaya atılmıştır. Devletin ortaya çıkışına yol açan neden, devleti oluşturacak kişilerin duydukları ihtiyaçların piyasada serbest değişimler yoluyla karşılanmasındaki güçlük ve imkânsızlıkların olmasıdır. Bu çerçevede devletin temel görevi; bir yandan piyasa mekanizmasının düzenli çalışmasını sağlamak, diğer yandan ise piyasa mekanizmasıyla karşılanması imkânsız olan üretimleri gerçekleştirmektir (Uluatam, 2012: 27). Geçmişten günümüze devletin başta mali, ekonomik ve sosyal olmak üzere üstlendiği birtakım görevleri gerçekleştirebilmesi için yapılan harcamaların finansmanında ihtiyaç duyulan ve bu noktada anayasal sınırlar içerisinde başvurulmuş ve değerlendirilen kaynaklardan elde edilen gelirlerin tamamı, kamu gelirleri olarak ifade edilmektedir (Akdoğan, 2011: 103). Kamu gelirleri, yani devletin gelir kaynakları özel sektördeki aktörler gibi ekonomik faaliyette bulunmanın yanı sıra kamu gücüne de dayanmaktadır. Devletin özel kişi ve kurumlardan farklı olarak zor alım yöntemiyle gelir elde etme imkânı vardır. Anayasanın vermiş olduğu yetkiyle özel kişi ve kurumların vergilendirilmesi, devletin en önemli gelir kaynağını oluşturur. Devletin diğer gelir kaynağı ise sadece devlete ait olan para basma yetkisidir (Pınar, 2012: 37-38). Ancak kamusal mal ve hizmetlerin sunumu konusunda karşılaşılan finansman sorununun en önemli çözüm noktası, vergi gelirlerine başvurulmasıdır. Bunun yanında sosyal güvenlik fonlarıyla

birlikte belli bir amaca tahsis edilen vergiler ve vergi dışı gelirler de bu finansmanın önemli bileşenlerindedir (Şener, 2006: 197). Kamu hizmetlerinin karşılanması için devletin egemenlik hakkına dayanmak suretiyle sağlanan hizmetlerle eşdeğerde olmayacak bir şekilde kanunla toplanan para tutarı olarak ifade edilen vergiler, kamu gelirleri içinde en önemli paya sahip olan gelir kalemini oluşturur (Edizdoğan, 2007: 122).

Devletin kalkınmaya ve kamu gelirlerine olan etkileri bakımından kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisiyle beraber üretici ve tüketicilerden toplanan dolaylı vergiler de oldukça önemlidir. Bu üç önemli verginin yapı ve oranlarının hükümetin başlıca politika hedefleri ile tutarlı olacak şekilde tasarlanması gerekir. Böylece yapılacak reformlarla birlikte hükümet gelirlerinde bir artışın sağlanması mümkün olacaktır. Ancak bu durumun daha da önemli boyutu vergi gelirlerinin artmamış olsa bile ekonominin reel kaynaklarında bir artışın ve tüketimdeki eşitsizlikte ise bir azalmanın olmasıdır (Bhatt, 1972: 1237). Dolayısıyla uygulamaya konulan ve iyi olduğu iddiasında olunan bir vergi sisteminin amaçlarının da bu doğrultuda iyi bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bu amaçlara uygun vergilerin vergi sistemine yerleştirilmesi ve elde edilecek hasılat, devletin vergileme kapasitesini ortaya çıkarmaktadır. Vergileme kapasitesinin düşük olmasının ekonomik ve politik çeşitli nedenleri vardır. Özellikle de tarım kesiminin ekonomide fazla paya sahip olduğu düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde, tarım kesiminin verimsiz çalışması doğrudan ekonominin verimsiz çalışmasına neden olacaktır. Ayrıca bu tür ekonomilerde kayıtdışılığın yüksek olması, vergi kapasitesini düşüren en önemli iktisadi nedenlerden biridir. Bununla birlikte hükümetlerin politik olarak zayıf olmaları ve çeşitli dirençlere maruz kalmaları, hâlihazırda yapılması gereken reformların da yapılamamasına neden olmaktadır. Bu husus önemli politik nedenlerden birini oluşturmaktadır (Kirmanoğlu, 2011: 263-264). Bir vergi sisteminin tasarımı, politika yapıcıların en temel görevlerinden biri olmakla birlikte kamu ekonomisi araştırmalarının da temel alanını oluşturmaktadır. Bu noktada gerçekleştirilen çalışmalar da ideal vergi politikalarının ortaya çıkarılması sürecindeki tartışmalar hakkında önemli bilgiler vermekte ve katkılar sunmaktadır.

İdeal bir vergi sisteminin büyüme ortamını oluşturan beş temel gerekliliği sağlaması gerektiğini savunan Rabushka (1987), bu gerekliliklerin birincisini kamu harcamalarının önemli ölçüde finanse edilebilmesi için yeterli gelir üretiminin

mevcut olması, ikincisini ise vergi sisteminin emek yoğun girişim ve özel yatırım kararları üzerinde etkili olmaması gerektiği şeklinde ifade etmiştir. Bu durum özellikle gelir seviyesi düşük olan gelir vergisi mükelleflerinin vergilendirilmesinde ılımlı olunması amacıyla atılacak bir adım olarak kabul edilir. Üçüncüsü, vergi sistemini düzenleyen kanunların sürekli değişen ticari şart ve uygulamalarla daha tutarlı hale gelmesi için zaman zaman revize edilmesi, dördüncüsü ise dolaylı veya dolaysız, uygulamadaki tüm vergilerin anlaşılması ve yönetiminin kolay olması gerekliliğidir. Böylece mükellefler de vergiden kaçınma yoluna başvurmazlar. Beşinci ve son olarak ise vergi sisteminin mali olmayan amaçlara ulaşmada istisnai olarak kullanılmasıdır. Bu gibi politika hedeflerinin vergi oranlarının düzeltilmesi ile ilgili değil doğrudan kamu harcama programları ve uygun yasal düzenlemelerle takip edilmesi gerekir. Bu noktada bir hükümetin, ekonomik ve sosyal politikaları izleme yoluna vergi sistemi aracılığı ile başlaması, kuvvetle ihtimal sonuçları önceden tahmin edilemeyen birtakım maliyetlerle karşılaşması sonucunu ortaya çıkaracaktır (Rabushka, 1987: 126-127).

1.1.1. Vergilemenin Teorik Temelleri

Toplum üyelerinin katkılarıyla devletin çeşitli amaçları doğrultusunda toplanan vergiler çeşitli şekil ve formlarda belirlenebilmektedir. Latince "*taxare*" kelimesinden gelen "Tax" (vergi) ifadesi; değerlendirme, tahmin etme, hesaplama, değer biçme, takdir etme ve ücretlendirme anlamlarını taşıyan "assess, evaluate, estimate" gibi kavramları karşılamaktadır. Devletin gelir elde etmesinin temel yolu vergilendirme değildir. Vergilendirme olmaksızın devletin faaliyetlerini yerine getirmesi ve topluma sağlanan mal ve hizmetlerin sürdürülmesi mümkün değildir (Barkoczy, 2016: 3-4). Vergileme, devlet ya da devletten vergileme yetkisi almış kamu kurumu ile mükellefler arasında bir borç ve alacak ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Mükellef ve devlet arasındaki bu ilişkide alacaklı taraf devlet iken borçlu taraf ise gerçek ya da tüzel kişi mükelleflerdir (Şen ve Sağbaş, 2015: 119). Bunun yanında verginin tarihi gelişim sürecinde, vatandaş ve devlet arasında çeşitli anlaşmazlıklar ve çekişmeler de görülmüştür. Bu anlaşmazlıkların giderilmesi için ise vergileme teorileri geliştirilmiştir.

İktisadi ve hukuki olmak üzere başlıca iki temele dayandırılan vergilemenin iktisadi temelinde, bireylerin geçimlerini sağladıkları kaynaklardan artan kısmı ifade

eden ödeme gücü ele alınmaktadır. Hukuki temel kısmında ise devletin vergileme yetkisi bulunmaktadır. Kanun şeklinde belirtilen bu yetki, devletin kendisine vatandaşlık veya yerleşiklik nedeniyle bağlı olan kişi ya da kurumlar üzerindeki güç ve iradesini göstermektedir. Günümüzde de vergi, devlet otoritesine dayandırılmakta ve ödeme gücüne göre vatandaşlardan toplanmaktadır. Kamu hizmetlerinin karşılanması önceliğinden hareketle vergide bireysel bir karşılık aranması da söz konusu değildir (Edizdoğan, 2007: 150-151). Vergilerin toplandıkları sırada nereye harcanacağı belli olmamakla birlikte toplanan her verginin konusu belirlenmiştir. İlgili vergi kanunlarında, verginin hangi konu üzerinden alınacağı açık olarak ifade edilmektedir.

Kavramsal olarak vergiler diğer tüm kamu gelirlerinden farklıdır. Toplanmaya başlandığı ilk zamanlardan bu yana diğer tüm kamu gelirleri vergilerden daima farklı bir sınıflandırma içinde tutulmuştur. Devlet, kamu mülkiyetinin idaresinde kendi sermayesine sahip bağımsız bir ekonomik aktördür. Vergilendirme ise ulusal ekonomik hayatta, devletin anayasa ve idaresi sayesinde bireylerin ekonomik anlamda elde ettikleri gelirlerinin bir kısmının kendilerinden alındığı ve toplumun ekonomik geliri haline getirildiği bir alanı temsil eder. Dolayısıyla bir toplum içinde yaşayan bireyin ekonomik faaliyetlerinin gidişatı da devletin belirlediği kurallar çerçevesinde etkilenmektedir. Burada da verginin önemi ve kuvveti yatmaktadır (Stein, 1994: 28). Vergi kavramının günümüzdeki anlamına kavuşuncaya kadar geçen süreçte farklı birçok yöntem ve tekniğe başvurulmuş ve otoritenin vergi gelirlerine ulaşmasında en faydalı olacak teknik aranmıştır. Orta Çağ'daki derebeyliklerin elde ettiği vergiler aynı ya da bedeni vergilerden oluşurken günümüzdeki anlamıyla çağdaş vergileme tamamen bireylerin kazandığı, yatırım yaptığı ve harcadığı tutarlar üzerinden hesaplanmaktadır. Bu noktada bireyler daha az çalışmayı dilediklerinde bunun sonucunda da daha az vergi ödeyebileceklerdir. Bu durumda da verginin zorunlu bir ödeme olarak alınması söz konusu olacaktır (Stiglitz, 1994: 474).

Literatüre bakıldığında, geçmişten günümüze birçok vergi tanımı ile karşılaşmak mümkündür. Vergilerin gerek siyasi gerek iktisadi gerekse sosyal yönleri olması, ortaya çıkacak tanımı da oldukça geniş kapsamlı bir hale getirir. Dolayısıyla verginin özünü açıklayan görüşler açısından da bir birlik olmadığı görülmektedir. Vergi, devletin ve kamu hizmetlerinin şekillerine göre zaman

içerisinde değişik ifadelerle açıklanmıştır (Aksoy, 1991: 200). Vergiler ile ilgili birçok sınıflandırma bulunmaktadır. Bu noktada devletin kamu gücüne dayalı olarak, özel kesimden kamu kesimine aktardığı kaynak bakımından ele alındığında vergiler; gelir, servet ve harcama vergileri olarak genel bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte ekonomik faaliyetlerle içinde bulunduğu ilişkiye göre dolaylı veya dolaysız vergi olarak bir sınıflandırma yapılabilir. Verginin konusu açısından spesifik veya advalorem, matrahın tespiti bakımından öznel ve nesnel, halihazırda uygulanan vergi oranları için ise azalan-artan oranlı vergiler olarak sınıflandırılmaktadır (Pınar, 2012: 38).

Tarihsel süreçte vergilendirme, kamu kurumlarının mali gereksinimlerinin karşılanmasına ya da diğer gelir kaynaklarıyla birlikte ele alınmasına yardımcı olan teknik bir araç olarak görülmektedir. Ancak Wagner'e göre asıl sorulması gereken soru, vergilemenin mali amacının dışında tanımlanıp tanımlanmayacağı konusundadır. Diğer bir ifadeyle kavramsal olarak bu amaca yönelik sınırlandırılan vergilendirme, çok az istisna dışında teori ve pratiğin genel görünümünü taşımıştır. Ancak bu noktada farklı bir bakış açısı ile Wagner, verginin salt mali amacının yanında sosyal politika alanına ait ikinci bir amacını da fark etmenin mümkün olduğunu öne sürer. Vergilendirme, serbest rekabetin getirmiş olduğu dağılımı değiştirerek milli gelir ve servetin dağılımında düzenleyici bir faktör olabilecektir. Bu düzenleyici amaç ile bireysel gelir ve servetin kullanımına müdahil olunabilir. Böylece vergilemenin farklı bir konseptinin sosyal refah amacı ile birlikte ortaya çıktığı ifade edilebilecektir (Wagner, 1994: 8-9). Zaman içerisinde vergi, farklı iktisadi ekollere sahip okullar ve düşünürler tarafından da tanımlanmıştır. Bununla birlikte klasik ve modern maliyeciler gözü ile de farklı şekillerde yorumlanmıştır. Klasik maliyecilere göre verginin amacı mali iken modern maliyeciler verginin amacına mali amaç yanında mali olmayan amaçlarını da eklemiştir. Dolayısıyla verginin sadece kamu harcamalarını karşılamak için değil, bunun yanında ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmak için ve gerektiğinde ekonomik gelişmelerin seyrini değiştirmek için de kullanıldığı ifade edilmektedir (Türk, 1999: 98). Belirli amaçlar doğrultusunda toplanan vergiler, düzenleyici birer mekanizma görevi de yapmaktadırlar. Bu düzenleyici görev çerçevesinde vergileme ile birlikte sadece ekonomide belirlenen birtakım maddi hedeflere ulaşmanın yanı sıra toplum içerisinde planlanan bir düzenin oluşturulması amacı da bulunur. Vergilemenin

ekonomik amaçları arasında; yatırımların teşviki, üretim ve tüketimin teşviki ya da kısıtlanması, ödemeler dengesinin düzenlenmesi, tasarrufların teşviki, ekonomide istikrarın sağlanması, ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi hususları vardır. Ekonomik olmayan yani sosyal amaçlar arasında ise gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, sosyal güvenliğin sağlanması ve nüfus politikalarına ilişkin amaçlardan söz etmek mümkündür (Eker vd. 2005: 44).

Yönetimin temel bir işlevi olarak kabul edilen vergilendirme mekanizması, devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin yürütülmesinin en önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte devletin toplumsal karakterini oluşturan birikim ve gelirin yeniden dağılımı arasındaki dengeyi de şekillendirmektedir. Bu noktada gelirlerin etkin bir şekilde arttırılma kapasitesi olmaksızın devletin sunabileceği ulusal güvenlik hizmeti ya da daha temel kamusal hizmetlerin sunulması ekonomik kalkınmanın teşvik edilebildiği ölçüde sınırlı kalmaktadır (Brautigam vd., 2008: 1).

Bir toplumdaki vergi yapısının çoğu zaman ekonomik yapı ve şartlardan ziyade sosyo-politik düşünce ve geleneklerin de etkisinde kaldığı bilinmektedir. Vergilerin çeşitli faktörlerde meydana gelen değişimlerden az ya da fazla bir şekilde etkilenmesi hususunun yanında, herhangi bir verginin konulmasıyla birlikte değişikliğe tabi tutulmasının da kanuna tabi olduğu bilinmelidir. Bütün kanunların geçerli olduğu yasama süreci, vergi kanunları için de geçerlidir (Şenyüz, 1993: 208). Bir ülkede uygulanan vergi sistemi, o dönemde o ülkede yürürlükte olan tüm vergi kanunlarından oluşmaktadır (Aksoy, 1991: 127). Bu noktada her bir ülkenin ekonomik sosyal ve siyasal durumuna bağlı olarak çeşitli vergi uygulamaları bulunur. Dolayısıyla bu durum her bir ülkedeki vergi sisteminin farklı olduğunu ifade eder. Vergi sistemleri aynı ülkede bile zaman içerisinde değişiklik gösterebilir ve yenilenebilir (Cural ve Çevik, 2015: 128). Vergi sistemlerinin aynı zamanda birer vergi mükellefi olan vatandaşların istekleri ve çıkarları doğrultusunda düzenlenmesi ise vergiye gönüllü uyum kavramının anlamını diri tutarak vergi gelirlerinin istikrarlı olmasını sağlamaktadır. Ancak açık ekonomilerde vergi gelirlerinin sorunsuz toplanabilmesiyle ilgili birtakım aksaklıkların olduğu bilinmektedir. Bu aksaklıklardan en önemlisi ise vergi tabanının uluslararası anlamda hareketli olmasından kaynaklı, mükelleflerin vergilerden kaçınma eğiliminin fazla olmasıdır. Bu noktada ekonomik faaliyetlerini ve varlıklarını kolayca diğer ülkelere aktarma imkânına sahip olan mükellefler bu hareketliliğe engel teşkil etmediği sürece yurt

dışında buldukları fırsatları da değerlendirmektedir. Dolayısıyla ülke ekonomisindeki vergi oranlarının da diğer ülkelerdeki vergi uygulamalarına göre daha avantajlı olması gerekmektedir. Böylece yurt içindeki vergilerden kaçınma maliyetinin yüksek olduğu ekonomilerde, mevcut vergilerin de daha sürdürülebilir hale geldiği görülecektir (Christiansen vd., 1994: 290). Ancak tam da bu noktada uygulanan politikalar sonucu mükelleflerin karşılaştığı maliyetlerin yanında bir de toplumun karşılaşacağı sosyal bir maliyet söz konusu olabilir. İşte bu sosyal maliyetin daha fazla olması, elde edilecek vergi gelirlerinin faydasını anlamsız kılmasına neden olabilir. Bu yüzden ekonomik faaliyetlerin sınırlandırılması seçeneğine başvurmadan en fazla vergi gelirin elde edilmesini sağlayan yolları da belirlenecek politikalar çerçevesinde ortaya çıkacaktır.

1.1.2. Vergilemenin Sınırları

Vergileme ile beklenen durum, mali ve mali olmayan amaçların gerçekleşmesidir. Bu amaçların gerçekleşmesi için uygulanan vergi politikası kapsamında tercih edilen vergilerin barındırdığı özellikler ise vergileme ilkelerini oluşturmaktadır. Devlete göre bir kamu geliri formunda olan vergiler, bireylere göre ise kendilerinin harcanabilir gelirlerini azaltan giderler olarak görülmektedir. Dolayısıyla vergilemeye atfedilen önemde her iki taraf için bir artış bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde vergiler uygulandıkları ilgili alanlara göre önem kazanmış ve bazıları da tarihin belli dönemlerinde uygulanan önemli vergiler olarak literatürde yer etmişlerdir. Ancak değişen şartlar vergilerin sahip olduğu şekil ve sınırları da geliştirmiş ve değiştirmiştir. Maliye literatüründe birçok iktisat düşünürü tarafından öne sürülen vergileme ilkeleri de bu şekillenmeye yön vermiştir. Günümüzde de birçok kanuna yön veren bu ilkelerle en başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda mali güç ve adalet ilkesi olarak karşılaşılmaktadır. Adam Smith'in vergileme ilkeleri ile paralellik arzeden bu ilkelerin yanında genellik ilkesi ve eşitlik ilkesi ile Wagner'in vergileme ilkeleri benzerlik göstermektedir (Tekin ve Gümüş, 2014: 244). Klasik liberalizmin kuşkusuz en önde gelen figürlerinden biri olan Adam Smith'in vergilendirme ile ilgili çalışmalarında verginin gücüne yönelik önemli ölçüde sınırlar koyduğu görülmektedir. Smith'in vergileme ilkelerinde de bu durum tekrar edilmektedir. Adalet ilkesi ile ilgili olarak vergilerin mal ile orantılı olarak alınması gerektiği, belirlilik ilkesi ile ilgili vergilerin kesin olması ve keyfi olmaması gerektiği, verginin ödenmek için uygun bir vergi olması gerektiği (uygunluk ilkesi),

hem vergi mükellefi hem de vergi idaresi açısından ise ekonomik olması gerektiği vurgulanmaktadır (Backhaus ve Wagner, 2004: 5). Günümüzde vergileme yetkisi, devlet adına hükümetler tarafından kullanılmaktadır. Bu yetki sınırsız bir yetki değildir. Vergilendirme yetkisinin hukuki, siyasi, iktisadi, mali ve psikolojik birtakım sınırları bulunmaktadır. Bu noktada vergi sistemindeki vergilerin bir birim dahi arttırılma olanağının kalmadığı ya da hâlihazırda uygulananlara da yenilerinin eklenmesinin mümkün olmaması “vergilemenin sınırı” olarak ifade edilir (Şen ve Sağbaş, 2015: 155). Vergilemenin sınırı kavramı, vergilemede ulaşılabilecek en üst noktayı ifade etmektedir. Bu hususta konuya bakış açısına göre farklı görüşlerin olduğu bilinmektedir. Ancak vergi her ne kadar zor alım yöntemi kullanılarak kamu gücüne dayalı olarak toplanıyor olsa da vergileme yetkisinin kullanımında birtakım ekonomik, siyasal, hukuki ve psikolojik alanda çeşitli sınırlar bulunmaktadır.

Vergilemenin ekonomik sınırı ile ilgili ifade edilen, bireylerin elde ettiği gelirlerin belirli bir miktarına kadar vergi alınması hususudur. Bu noktada mükelleflerin nasıl ve ne kadar vergilendirileceği tartışmalarının yanında ekonomik olarak verginin sınırının aşılmasıyla birlikte doğrudan üretim kapasitesinin de etkileneceği görülmektedir. Böyle bir durumda ise tüketim tercihlerinde birtakım değişikliklerin yanında kaynak kullanımı ve istihdamda azalma, vergiden kaçınma, vergi kaçırmaya ilişkin teşebbüslerde ve vergiye karşı tepkilerde artış gibi bazı olumsuz sonuçların ortaya çıkması da mümkün görünmektedir (Öncel, 2001: 18). Vergilemenin ekonomik/iktisadi sınırının yanında birçok ortak özelliği barındıran bir de mali sınırı söz konusudur. Vergilemenin mali sınırı, iktisadi sınıra göre belirli bir ölçüde esnek kabul edilse de kesinlikle vergi oranlarındaki artışla uygunluk göstermemektedir. Vergilemenin mali sınırı, vergi oranlarının arttırılmak istendiği halde vergi gelirlerinin artış göstermediği noktayı ifade etmektedir. Bu sınırı belirleyen temel faktör ise vergi yüküdür (Muter vd., 2008: 180). Yani yeni bir vergi konulduğunda ya da uygulanan bir verginin oranında bir yükseltme yapıldığında, mükelleflerin vergiden kaçınabilmek için tüketimden vazgeçmeleri, ikamesi mümkün olan düşük vergiye tabi malların tüketimini tercih etmeleri ya da vergi kaçırma yoluna başvurmaları sonucu vergi gelirlerinde artış gerçekleşmemesidir (Nadaroğlu, 1996: 288). Gelirin toplum içinde yaşayan bireyler arasında dağılımı da vergilemenin sınırı üzerine etkilidir. Toplum genel olarak çok zengin değilse sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelir seviyesine sahip bireylerden vergi

alınması oldukça zor olacaktır. Bunun yanında gelir dağılımının adil gerçekleşmediği toplumlarda, önemli ölçüde gelir elde eden az sayıda kişiden kolay ve yüksek oranda vergi almak ise daha olası bir durumdur. Vergilemenin sınırını düşüren diğer bir durum ise ekonomide üretim ve tüketimi kendi içinde gerçekleştiren kesimlerin bulunmasıdır. Ekonominin parasallaşmaması durumu harcamalar üzerinden alınacak vergi miktarını da sınırlayacaktır. Böylece vergilemenin sınırı düşük bir seviyede oluşacaktır (Çınar, 2003: 97).

Bireyden devlete doğru bir kaynak transferi olarak kabul edilen vergilerin birey davranışları üzerinde de bazı etkileri vardır. Artan vergiler sonucu bireyin tercihlerinde değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler ise tüketim, tasarruf, yatırım ve emek talebinde görülebilir. Ancak bu süreçte vergilerdeki artış oranı bireyin davranış ve tercihlerinden bağımsız olarak vergilerden kaynaklı bir etkisizliği ortaya çıkarabilir. İşte bu etkisizlik verginin aşırı yükü veya fazla yükü durumunu ifade etmektedir (Susam, 2001: 58). Bu vergilerin ne kadarının tüketici ne kadarının üretici tarafından üstlenildiği hususu ile birlikte uygulamadaki bütün vergilerin ekonomik aktörlerin iktisadi davranışlarını etkilediği görülmektedir. Bu durumda bazı malların diğerlerinden daha pahalı hale gelmesi ya da tüketim tercihlerinin değişmesi, vergilerin neden olduğu bazı hususlardandır. Kişilerin risk alma, tasarrufta bulunma veya çalışma isteklerinin yanı sıra vergileme ile toplumdaki tüm kaynakların arzı etki altına alınabilir. Dolayısıyla yeni bir vergi konulduğunda bireylerin kendilerini buna göre ayarlamaları gerekir (Musgrave, 1973: 443). Vergi gelirlerinin artırılması konusunda genel yaklaşım, vergi oran ve miktarlarının artırılmasına ya da yeni vergilerin konulmasına yöneliktir. Ancak 18. yy. da J. Swift'in bir çalışmasında yer alan "*vergilemede her zaman iki kere iki dört etmez, bazen de ancak bir eder*" ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Burada o dönemde ipek ve şaraptan alınan gümrük vergileri örnek gösterilmiştir. Vergilendirilen malların fiyatını oldukça arttıran gümrük oranlarının iki katına çıkarılması, önceki duruma göre daha fazla vergi geliri sağlayacağına mevcut vergi gelirlerini de azaltmıştır. Elbette ki bu duruma tüketicilerin artan gümrük vergileri ile birlikte fiyatı da artan malları almamaları neden olmuştur (Muter vd., 2008: 180).

Vergileme yetkisinin hukuki çerçevede sınırlanmasına yönelik süreç ise insan hakları ve özgürlük mücadeleleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada 1215 yılında kabul edilen Magna Carta'nın vergilemenin hukuki sınırlamasının tarihi bir örneği

olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte bu süreçte önemli bir gelişme ise Haklar Bildirgesi ile yaşanmış ve kralın vergileme yetkisinin kısıtlanmasına yönelik birtakım düzenlemeler, anayasal bir metin içerisinde yer almıştır. Nihai olarak 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olan “İnsan Hakları Evrensel Beyanname” kapsamında da vergilendirme hakkına atıfta bulunmaktadır. Türkiye’de ise vergiye ilişkin temel düzenlemeler anayasa hükümleriyle başlamaktadır. 1982 Anayasası'nın 73. Maddesi de “temsilsiz ve kanunsuz vergi olmaz” prensibini açık bir şekilde ortaya koymuştur (Şen ve Sağbaş, 2015: 155-158).

1.1.3. Vergi Yüğü

Kamusal mal ve hizmetlerin önemli bir kısmı bölünemez nitelikteki mal ve hizmetlerdir. Ancak bireysel olarak vergilerin karşılığı olan kamusal mal ve hizmetler, özel mal ve hizmetler gibi algılanmazlar. Yani bireyler birebir fayda sağladıkları kamusal mal ve hizmetlere ödenen bedelleri yük olarak algılamazlar. Sonuç olarak burada karşılığında alınan bir çıktı bulunur. Ancak faydası birimlere bölünemeyen önemli ölçüde kamusal mal ve hizmetin finansmanında ise vergilerin birer ekonomik yük olarak algılanması ise normal bir durumdur. Vatandaşların vergi ödevi zaten devlet çatısı altında yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Vergi yükü ile ilgili ortaya çıkan sorun ise insanların ödedikleri vergi ve yararlandıkları kamu hizmetleri arasında kurmaya çalıştığı ilişkiden kaynaklanır. Mali bağlantı olarak bilinen bu ilişkinin sınırları ise verginin bir yük olarak algılanmasının sınırlarını çizmektedir (Demir, 2013: 6). Vergi yükü, vergi mükelleflerinin ödemiş oldukları vergilerin gelirlerine oranını ifade etmektedir. Ayrıca diğer bir hesap ise milli ekonomi bakımından vergi ve vergi benzeri kamu gelirlerinin GSYH'ye olan oranı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Verginin toplam yükü ise vergi mükelleflerinin katlanmak zorunda olduğu vergi yükü ile karşı karşıya kaldıkları toplam fayda kaybının yani aşırı yükün bir arada hesap edilmesi ile belirlenir. Bu noktada vergi yükü devletin bir kazancıken, aşırı yük ise vergi mükelleflerinin ödediği vergi miktarını aşan bir kayıp olarak karşımıza çıkar. Buna bağlı olarak devletin elde edeceği vergi geliri ise bireyin karşılaştığı refah kaybını karşılamamaktadır (Lindsey, 1997: 3).

Bir ekonomide, vergilerin daha düşük faktör gelirleri ya da daha yüksek ürün fiyatları yoluyla belirleyici olması, vergi mükelleflerinin reel gelirini azaltmaktadır. Tam da bu noktada vergi yükü ile ilgili alınan önemlerin ve mükellef faydasındaki bu azalmayı ölçme ve ödeme kabiliyetinin ölçüsüne olan azalmanın değerlendirilmeye çalıştığı bilinmelidir. Nispi fiyatların değişmesine yol açarak ekonomik sistemde birtakım deformasyonlara yol açan vergiler, mükelleflerin var olan vergi yüklerinin daha üstünde bir vergi yüküne neden olabilir. Vergiler, idari giderler ve uyum maliyetlerini de içinde barındırmaktadır. Vergi yükü ile ilgili yapılmış çalışmaların birçoğunda ise vergi indirimi olarak ödenen vergilerin kullanıldığı görülür ve bu çalışmaların fazla yükü hesaplamaya ya da idari ve uyum maliyetlerini hesaba katmaya teşebbüs etmediği görülür (Atrostic ve Nunns, 1991: 346). Karşılıksız olarak mükelleflerden alınan vergilerin ekonomik ve sosyal hayatta ortaya çıkan etkilerinin olumlu alanlara yönlendirilebilmesi ve vergi aracılığıyla sektörler ve bireyler arasında gelir dağılımının gerçekleştirilmesi için mutlaka vergi yükü ile ilgili konular üzerine de çalışmaların yoğunlaştırılması gerekir. Bu noktada vergi yükünün tam olarak hesaplanabilmesi için vergi gelirlerini hangi kalemlerin oluşturacağını belirlenmesi ve dolaylı vergilerden elde edilen gelirlerin toplam vergi gelirleri içindeki payının ise göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Türk, 2013: 71-72). Vergi türleri itibarıyla vergi yükünün tespit edilmesi hususunda dolaylı-dolaysız vergiler ayrımının yanı sıra gelir, harcama ve servet vergileri şeklinde de bir ayrım yapılmaktadır ve toplam vergi yükünün içinde bu vergi türlerinin ağırlığı hesaplanmaktadır. Bu hesaplar ülkenin vergi yapısının göstergesi olması bakımından da oldukça önem arz eder. Vergi yükünün daha çok dolaylı vergilerden mi yoksa dolaysız vergilerden mi oluştuğu hususu ise ülkedeki vergi adaletinin önemli bir göstergesidir. Bu noktada dolaylı vergilerin vergi yükü içerisinde fazla olması vergi adaletsizliğinin arttığının göstergesi olarak da kabul edilir (Demir, 2013: 18). Dolaylı vergi gelirlerinin dolaysız vergi gelirlerinden fazla olduğu bir ülkede zengin ve fakir arasındaki ayrım da fazladır. Bu konudaki mevcut literatür de dolaylı vergi oranlarının dolaysız vergi oranlarından daha düşük olması gerektiğini destekler niteliktedir. Hükümetlerin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan en büyük gelir kaynağının vergilerden sağlanıyor olmasının yanı sıra ekonomik büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesinde de dolaylı ve dolaysız vergiler kullanılarak hangi oranda olursa olsun maliye politikalarının da önemli rol oynadığının bilinmesi gerekmektedir (Aamir vd. 2011: 177).

Vergi gelirlerinin GSMH'ye oranlanması sonucu bulunan değer olarak adlandırılan vergi yükü her ne kadar net olarak hesaplanamasa da devletin vergi tabanına ulaşma oranıyla doğru orantılı bir ilişki içerisinde. Vergi tabanının güçlü bir şekilde kavranabilmesinin yanında, devlete yapılan vergi benzeri tüm ödemelerin birlikte söz konusu hesaplamaya dâhil edilmesi, bu oranlamanın sonucunun doğru çıkmasında etkilidir. Vergi yükü; kişisel vergi yükü, bölgesel vergi yükü, sektörel vergi yükü gibi farklı biçimlerde de hesaplanabilmektedir. Her bir türde o türe ilişkin mükelleflerin ödediği verginin o mükellef grubunca yaratılan bir katma değere oranlanması ile belirlenmektedir (Selen, 2011: 316). Kişisel vergi yükü bakımından konuya bakıldığında ortaya subjektif vergi yükü kavramı çıkmaktadır. Aynı durumdaki bireylerin aynı miktardaki vergileri ödemesi durumunda bile bireylerin şahsi durumlarının yanında kültürel, sosyolojik ve psikolojik durumlarının aynı olmasının mümkün olmamasından kaynaklanan bu durum vergi yükünün subjektif olarak, bireyden bireye farklı olarak algılanmasına neden olacaktır (Demir, 2013: 22). Bir diğer sınıflandırma olan gayri safi vergi yükü kavramı ise vergi ve vergi benzeri gelirlerin gayri safi yurt içi hasılaya oranını ifade eder. Bu oranlama, iktisadi kaynakların ne ölçüde kamu makamlarının eline geçtiğini ifade eder. Devletin borçlanma ve hazine imkânlarından edindiği iktisadi kaynaklar bu kavramdan ayrı ele alınır. Vergi ve vergi benzeri gelirlerin yanında sosyal yardım ve transfer harcamaları yoluyla vergi mükelleflerine sağlanan gelirler de gayri safi vergi yükü hesapları içerisinde yer almaktadır. Safi vergi yükü ise devletin vergi ve vergi benzeri kamu gelirleri şeklinde kendine sağladığı gelirlerden, şahıslara ödedikleri transfer harcamaları ve mali yardımlar çıkarıldığında ortaya çıkan vergi yüküdür (Türk, 2013: 72-74).

Artan kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasında en önemli gelir kaynağı olan vergiler; maliye politikasının da bir aracı olarak, özellikle de korunması gereken ya da geliştirilmek istenen alanlarda vergi teşviki yoluyla, gelişmesi önlenmek istenen alanlar için ise vergileri arttırma yoluyla müdahaleyi kolaylaştırmaktadır. Bu noktada vergiler ekonomik ve sosyal bazı amaçların yerine getirilmesinde de kullanılmaktadır (Edizdoğan, 2007: 62-67). Başlıca amaçlar yeniden gelir dağılımı ve ekonomik istikrarın tesisi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amaçları şeklinde sıralanabilir. Ancak vergilerin ekonomik amaçlarla politika aracı olarak kullanılmasında vergi türlerinin saptırıcı etkileri de

göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle de talebin kontrol edilmesi amacıyla arttırılan vergiler kaynak dağılımının bozulmasına neden olarak, talep artışı yerine tam tersi etkiler ortaya çıkarabilir. Vergi sonrasında üretici ve tüketicinin bir karar değişikliğine gitmesi söz konusu ise bu durumda verginin saptırıcı etkisinden söz etmek mümkündür. Vergilerin ekonomik davranışlar üzerindeki etkisi olarak ifade edilen bu durum kişi ya da firmaların davranış değiştirerek vergiden kaçınması ile örneklendirilebilir. Ancak kişi ya da firmaların hiçbir şekilde kaçınamayacakları vergiler ise saptırıcı olmayan vergiler olarak ifade edilebilir (Pınar, 2012: 84). Diğer yandan gelirin yeniden dağılımı vergi politikası aracılığıyla gerçekleştirildiğinde vergi sisteminin yapısı ve teknik özelliklerinin de önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada vergilerin dolaylı ya da dolaysız olmasının farklı etkileri bulunur. Vergi sistemleri dolaylı vergilere dayalı olan ekonomilerde, vergi yükünün büyük bir kısmını düşük gelirli mükelleflerin taşıdığı görülürken dolaysız vergilerin yoğun olması durumunda ise toplumun yüksek gelir elde eden kısmı vergi yükünün de ciddi kısmını yükleneciktir (Akdoğan, 2011: 491).

1.1.4. Vergilemede Adalet

Vergilemede adalet kavramı, katlanılan vergi yükünün toplum ya da birey tarafından kabul edilebilir sayılacak biçimde dağılımını ifade eder. Adil bir vergi sisteminin hem yatay hem de dikey adaletle uygunluk göstermesi gerekmektedir. Yatay adalet çerçevesinde maddi olanakları eşit durumda bulunanların eşit bir biçimde vergilendirilmesi savunulurken maddi olanakları zayıf olan kesime göre fazla olan kişilerin ise daha fazla vergi yükü taşıması gerektiği ifade edilmektedir (Uluatam, 2012: 326). Bu noktada Adam Smith'in savunduğu adalet düşüncesi ile hareket etmekte fayda vardır. Zira Smith eserlerinde hukuki açıdan adaletten ziyade iktisadi açıdan adaletten bahseder; vergilemede iktisadi açıdan aynı durumda olanların aynı şekilde, farklı durumdakilerin ise farklı biçimlerde vergilendirilmesi anlamına gelen anlayışıyla yorumlarını yapar (Şen ve Sağbaş, 2015: 224). Locke, Hume, Hobbes ve Rousseau gibi sosyal sözleşme yaklaşımını benimseyen düşünürlerce 17 ve 18. yüzyıllarda ele alınan fayda yaklaşımı çerçevesinde vergi, devletin koruması altındaki kişilerin ödedikleri bir bedel ya da insanların organize olmuş ve düzen içinde yaşayan bir toplumda yaşamalarının bir bedeli olarak değerlendirilmiştir. Bentham da toplumda bir düzenin oluşturulmasını savunarak Adam Smith'i etkilemiş, dolayısıyla Smith, devletin ekonomiye müdahil olmadığı bir

düzen içerisinde bireysel refahın daha fazla artacağı görüşünü savunmuş ve vergiyi ise kişisel tatmin sağlamanın bir aracı olarak kabul etmiştir (Şener, 2006: 212). Milletlerin Zenginliği adlı eserinde devletin rolünü oldukça minimize eden Adam Smith; devletin faaliyetlerinin savunma, kamu işleri ve adalet yönetiminin sağlanmasının dışına çıkmaması gerektiğini belirtir. Bununla birlikte vergilendirmenin ise mümkün olduğunca ekonomik koşullar çerçevesinde gelire göre orantılı biçimde ve minimum düzeyde ancak kesinlikle gerçekleştirilmesi gereken bir işlem olduğunun da altını çizmektedir (Mills, 2002: 68). Bu konuda önemli çalışmaları bulunan bir diğer isim ise James Buchanan'dır. "Vergilemenin Etik Sınırları" başlıklı çalışmasında vergilerden elde edilen payın dağılımının yalnızca bireyler arasında nasıl olacağı ile ilgili kısmi normatif vergi teorisi kapsamında cevaplandırılmaya çalışıldığını, devamında gelirin fayda fonksiyonu ile ilgili tartışmaların da vergi oranlarının yapısındaki birtakım düzenlemelerle bu tartışmaları meşru kılmayı amaçladığını ifade etmektedir. Daha genel olarak ifade edilmek istendiğinde vergilemede yatay ve dikey adalet tanımlarının da bu şekilde oluştuğu söylenebilir. Ancak bütün bu tartışmalar, mali sürecin harcama boyutu neredeyse tamamen göz ardı edilerek sürdürülmüştür. Toplam gelirdeki vergi payı kaç olursa olsun vergi paylarının tahsisinde geleneksel normatif vergi teorisi dikkate alınmaksızın anı normatif vergileme ilkeleri kullanılabilir olarak kabul edilmiştir. Bu noktada vergilemedeki adalet, milli gelirin ne kadarının müşterek amaçlar için alındığının yanı sıra elde edilen payın toplumun farklı kesimleri arasında nasıl tahsis edileceğini de içermektedir (Buchanan, 1984: 102).

Vergilerin tarihsel gelişim süreci içerisinde gerek uygulama gerekse birtakım düzenlemeler bakımından en önemli vergi ilkelerinden biri, vergilemenin adil olmasıdır. Bu ilke vergi yükünün adil dağıtmayı hedefleyen bir sistemin oluşturulmasında kayıtdışılığın önlenmesinden vergi oranlarının belirlenmesine birçok alanı ilgilendirir. Fakat her ülkede, yere ve zamana göre adalet anlayışında ortaya çıkan birtakım farklı görüşler, vergi adaleti ve ödeme gücüne ulaşma bakımından standart ölçütlerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu hususta vergi adaletine ulaşmada iki önemli vergilendirme kavramı üzerine odaklanılmıştır. Bunlar ise ödeme gücü ve fayda ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sancar ve Şentürk, 2012: 3).

Bir vergi sisteminin gelir dağılımında adaletin sağlanması hususunda başarılı olup olmadığının göstergelerinden biri de vergi yapısıdır. Vergi yapısı dolaylı ve dolaysız vergiler kapsamında ele alındığında; gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin dolaysız, harcamalar üzerinden alınan vergilerin ise dolaylı vergiler olarak adlandırıldığını belirtmek önemlidir. Dolaylı vergiler, gelir ve servetin kullanımı üzerinden alınır. Üretim, tüketim, mal ve hizmet satışı veya çeşitli işlemler üzerinden alınan dolaylı vergiler; uygulamada gider, tüketim, işlem vergisi gibi isimlerle de bilinir. Dolaysız vergiler ise kurumlar, emlak, motorlu taşıtlar, veraset ve intikal vergileri şeklinde sıralanabilir (Bilici, 2006: 195-196). Dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir yapısına farklı etkileri bulunmaktadır. Dolaysız vergiler aracılığı ile gelir yapısının değiştirilmesi için genellikle ödeme gücüne ulaşmada kullanılan mali araçların yardımı gerekmektedir. Artan oranlı vergi tarifeleri, en az geçim indirimi, istisna, muafiyet ve negatif gelir vergisi uygulamaları gibi araçlarla gelir dağılımının adil hale getirilmesi amaçlanır. Gelir üzerinden alınan dolaysız vergiler de özellikle vergilemede dikey ve yatay adaletin gerçekleştirilmesi bakımından da oldukça önemlidir (Demir, 2013: 67). Yapı itibarıyla vergi adaletinin sağlıklı olarak tesis edilmesine uygun olmayan dolaylı vergiler kapsamında mükelleflerin ödeme gücü ele alınamamaktadır. Dolaylı vergilerin fazla olduğu ülkelerde vergi yükünün de daha çok dar ve orta gelirli üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte dolaylı vergilerin fazla olması, vergi kaçakçılığını da teşvik etmektedir. Olumlu yanlarına bakıldığında ise dolaylı vergilerin tahsil ve takibinin kolaylığı yanında ihracatta alınan dolaylı vergilerin ihracatçıya iade edilmesi ve bu açıdan dolaysız vergilerin de düşük olduğu ülkelerde bu durumun yatırımcılara avantaj sağladığı görülür (Bilici, 2006: 204-205). Dolaylı veya dolaysız vergilerin bir kısmının azaltılarak ya da artırılarak ekonomiye müdahale edilmesi, vergi teorisi literatüründe ayırma, farklılaştırma, diskriminasyon uygulaması olarak bilinmektedir. Bu uygulamaya örnek olarak; satış hacmi yüksek kuruluşların ek vergiye tabi tutulması, esnaf muafiyeti uygulaması, en az geçim indirimi, özel indirim, gümrük vergisi istisnaları ve gümrük vergisi farklılaştırmaları gibi uygulamalar gösterilebilir (Türk, 1999: 151). Özellikle son otuz yılda, zengin ülkelerin hem dolaysız hem de dolaylı vergi gelirlerini genel vergi gelirlerini de muhafaza ederek arttırmış oldukları görülmektedir. Bununla birlikte ticaret üzerinden elde edilen vergilerin varlığı, diğer vergi gelirlerinin yanında görünürlüğü azalmış olsa da devam etmektedir (Cobham, 2005: 2).

Bireyin kamusal mal ve hizmetlerden elde ettiği faydaya eşdeğer bir vergi ödemesi olarak tanımlanan vergilemede fayda ilkesine göre kamu hizmetlerinden herhangi bir fayda sağlamayan kişinin ise bir vergi ödemesi söz konusu olmayacaktır. Bu durum piyasadaki fiyat mekanizmasının işleyişine de benzetilirken sadece kamusal mal ve hizmetlerin dışlama ilkesine tabi olan türleri için geçerli olmaktadır (Şener, 2006: 211). Faydası birimlere bölünemeyen kamusal mal ve hizmetler için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Vergi, devletin hükümler hakkının bir göstergesi olarak kamusal ihtiyaçların karşılığında alınan bir bedeldir. Özellikle de tüm kamusal hizmetlerden faydalanan bir bireyin saptamış olduğu faydanın ölçülmesi zor olduğundan uygulama alanı kısıtlıdır. Fayda prensibi sosyal sözleşme teorisi ile ilişkilendirilmektedir (Nar, 2013: 82).

Vergi yükünün kişiler arasındaki dağılımının adil bir şekilde gerçekleştirilmesi için ödeme gücü kavramının kullanılması fikrinin ise oldukça köklü bir geçmişinin olduğu görülür. Uzun zamandan bu yana vergilemeyi düzenleyen ödeme gücü esasını yalnızca teorik anlamda düşünürler nezdinde değil toplum nezdinde de kabul görmüş durumdadır. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. maddesi de vergi sisteminin oluşturulmasında öncelikli olarak ödeme gücü ilkesine başvurulması gerektiğini işaret eder (Uluatam, 2012: 329). *Md. 73 – Herkes Kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, vergi politikasının sosyal amacıdır.* Kişinin kendisinin ve ailesinin yaşamını asgari ölçüde sürdürebilmesine yeterli olacak gelirin üzerindeki kısmı ödeme gücü şeklinde ifade edilir. Verginin ödeme gücüne göre toplanmasını sağlamak için ise artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma ilkelerinden faydalanılır (Akdoğan, 2011: 212). Kamu ekonomisi içinde birçok düşünür ödeme gücü ilkesini, vergilemede adaletin ölçüsü olarak kabul etmiştir. Ödeme gücü ilkesi çerçevesinde toplanan gelirlerle bölünemez nitelikteki kamu harcamaları finanse edildiğinden dolayı bireylerin ödemiş oldukları vergilerle orantılı olarak kamu hizmetlerinden fayda sağlamaları mümkün olmamaktadır. Burada faydanın paylara bölünememesi durumu söz konusudur. Ödeme gücü ilkesi, artan oranlı vergilemenin bir gereği olarak ele alınmış ve savunulmuştur. Bunun yanında ise vergi adaletinin savunulması bakımından da yorumlanmıştır (Şener, 2006: 218). Kamusal hizmetler üreten, ulusal güvenliği sağlayan ve bu kapsamda istihdam sağlayan devletin harcamalarının karşılanması için vergi gerekmektedir. Bu

noktada toplumu oluşturan her bir bireyin masraflara katılması oldukça avantajlı bir durum olarak kabul edilebilir. Ancak burada vergilemede adalet ilkesine ilişkin farklı bir yönden bakılarak zenginin fakirden niçin fazla ödemesi gerektiği sorgulanır. Proudhon'a göre vergi; herkesin doğal haklarından, özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve güvenlik haklarından yararlanmasının sağlanabilmesi için devlette düzenin sürdürülebilmesi ve kamuya faydalı imkânların sunulabilmesi için ödenmektedir. Dolayısıyla zenginin hayatının korunması, fakirin hayatının korunmasından daha pahalı olmadığı ve zengin kesimin toplumun düşük gelirli kesimlerine sunulan birtakım kamusal hizmetlerden zaten yararlanmadığı kanaatine sahip olan Proudhon, 1840'lı yıllarda yayınlanan eserinde, toplumun düşük gelirli kesimlerine göre yüksek gelirli kesimlerinden daha fazla vergi alınmasının adalet ile bağdaştırılamayacağını ifade etmektedir (Proudhon, 2016: 50-51).

Bir toplumda bireylerin ödemiş oldukları vergileri başkalarına aktarma çabaları nasıl bir sonuç verirse versin, satın alma gücünün bir kısmının kamu kesimine vergileme aracılığıyla transfer edilmesinin yükü toplum içinde birileri tarafından yüklenilir. Bazı insanlar satın alma güçlerinin azalmasına bağlı olarak birtakım fedakârlıklar yapmak zorunda da kalırlar. Tüketimin ve tasarrufun azalması, mallar arasındaki tüketimin paylaşımının değişikliğe uğraması vb. farklı şekillerde ortaya çıkacak olan bu yük hem kişisel hem de toplumsal olarak bazı sonuçlar ortaya çıkarır (Uluatam, 2012: 345). Gelirin yeniden dağıtımını amacıyla uygulanacak olan vergi politikasının önemli ve etkin aracı ise gelir vergisidir. Aynı amaç çerçevesinde uygulanan servet vergilerinin etkinliği ise toplam vergi gelirleri içerisindeki payının oldukça az olmasından dolayı kişisel gelir vergisine oranla gayet azdır. Tersine artan oranlı etkileri bulunan tüketim vergileri değerlendirildiğinde ise gelir dağılımını bozucu etkilerinin ortaya çıktığı görülür (Susam ve Oktayer, 2007: 112). Maliye politikalarının da etkin bir aracı olarak görülen kişisel gelir vergisi uygulaması, mükellefin sahip olduğu özelliklere göre kişiselleştirilmiş olmasından dolayı gelir dağılımını iyileştirir ve beraberinde çeşitli teşvik önlemlerinin uygulanmasına da imkân verir. Bu nedenle özellikle kişisel gelir vergisi kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasında önemli bir role sahiptir (Şener, 2006: 234). Vergi politikasının yeniden dağıtıcı bir özelliğe sahip olması, düşük gelirli vatandaşlara mali yardımlar, sübvansiyonlar, kısa vadeli mali ve ekonomik transferler gibi ödemeleri de kapsar. Bunun yanında adaletin sağlanması amacı ile vergi gelirleri üzerinde dolaylı

vergilerin yanında dolaysız vergilerde de yapılacak indirimler ya da artışlar mühim birtakım ekonomik sonuçlar doğuracaktır. Gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerde yapılacak indirimler tasarrufla birlikte yatırımları da teşvik edici bir etkiye sahip olurken özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın da gerçekleştirilmesi bakımından sanayi, turizm ve ihracat sektörleri gibi önemli kabul edilen sektörler için uygulanacak vergi istisnaları da önemli birer teşvik önlemi olarak karşımıza çıkacaktır (Eker vd., 2005: 45).

1.2. VERGİ GELİRLERİ

Kitleler halinde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarının karşılanması için bu insanları bir arada tutan otoritenin bu insan topluluklarına birtakım hizmetlerinin varlığı söz konusudur. Toplum üyesi olmanın bazı avantajları şeklinde sunulan bu hizmetler, kamu hizmeti olarak ifade edilebilir. Otorite tarafından sağlanan kamu hizmeti niteliğindeki faydalar, devletin kurumsal olarak var olmadan önce bile kabileler şeklindeki insan topluluklarında aidiyetin güçlendirilmesi için eski çağlardan bu yana yer almaktadır ve zamanla birlikte farklı görünümde sunulmuştur. Ancak kamu hizmetlerinin sunumunda ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri ise bu sunumun finansmanının karşılanması hususudur (Çalışkan ve Çınar, 2018: 101). Devlet tarafından üstlenen hizmetlerin yerine getirilmesinde finansal birtakım kaynakların temini ise şüphesiz öncelikle vergiler aracılığı ile sağlanmaktadır. Devletin kamu harcamalarını gerçekleştirebilmesi için bu harcamaları karşılayabilecek gelirlerinin belirlenmesi gerekmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 261). Devletin egemenliğine ve yaptırım gücüne dayanarak kişilere hemen ulaşabilecekleri bir karşılık sunmadan vergi adı altında elde ettiği iktisadi kaynaklar geniş anlamda vergi gelirleri kavramı içinde ifade edilir. Her ne kadar resim ve harçların da nitelik bakımından vergi gelirlerine benzetilse de buradaki temel ayrımın resim ve harçlarda ödenen para karşılığında devletten belirli somut bir hizmetin alınması ile ortaya çıktığı görülür (Uluatam, 2012: 297). Kamu gelirleri içerisinde vergiler, özellikle zorunlu ödemeler olmaları, karşılıksız olarak gerçek ve tüzel kişilerden para olarak alınmalarından dolayı da diğer kamu gelirlerinden ayrılır. Diğer kamu geliri türlerinden bazıları ile benzerlik taşısa da özellikle karşılıksız ve cebri olması durumundan dolayı vergilerin kamu gelirleri içerisindeki yeri ayrı bir önem arz etmektedir (Akdoğan, 2011: 105-106).

Bir ekonominin mali yapısı, o toplumda yaşayan bireylerin vergiye ne ölçüde uyum sağladıklarıyla da ilgili olarak değişiklik gösterir (Torgler, 2007). Ekonomi yönetiminin tam olarak kurumsal bir hale gelemediği gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde iktisat ve maliye politikalarının politik önceliklere göre tesis edilmesi, vergi gelirlerinin arttırılmasını sağlayacak politikaların oluşturulma ve uygulanma sürecini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla vergi gelirlerinin toplanması süreci ile ilgili belirsizliklerin varlığına bağlı olarak bazı dönemlerde vergi gelirlerinde hızlı artışlar görülürken bazı dönemlerde ise elde edilen gelirlerin beklentileri karşılamaması sonucu ile karşılaşılır. Böyle yapılarda vergi gelirlerinin ekonomik değişkenlerden daha fazla olarak sosyal faktörler ve öncelikli olarak ise politik aktörlerden etkilendiği görülmektedir (Ekici, 2009: 201).

1.2.1. Vergi ve Gelişmişlik İlişkisi

Vergileme işlemi, bireyden ya da özel ekonomiden kamuya kaynak aktarımı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu aktarım ile bireyin tasarruf edilebilir gelirinde bir azalma meydana geleceğinden, bütün vergileme işlemleri bireylerin iktisadi davranışını da etkilemektedir. Burada yapılması gereken ise en az etkisi olan vergilerin tespitidir (Stiglitz, 1994: 535). Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse de gelişmekte olan ülkelere oldukça önemli bir yere sahip olan vergi gelirleri, düşük gelire sahip olan gelişmekte olan ülkeler için hâlihazırda merkezi hükümet gelirlerinin temel kaynağını oluşturmaktadır (Addison ve Levin, 2012: 1). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapısı, vergi sistemlerini doğrudan etkilemektedir. Bir ekonominin kalkınma süreci, vergi sistemindeki dolaylı ve dolaysız vergi bileşimini de değiştirir. İlk aşamada kişi başına gelir düzeyinin düşük olması, işletmelerin çoğunun küçük ölçekli olması, muhasebe düzeninin yetersizliği, piyasa ekonomisinin tam olarak yaygın olmaması, kazanç ve iratların tespitinin sağlıklı yapılamaması gibi az gelişmişlik nedenlerinin ortadan kalkması ile birlikte kalkınma sürdürülmekte ve vergi yapısı da doğrudan etkilenmektedir. Kalkınma ilerledikçe gelişen şartlar, dolaylı vergileri de uygulanabilir hale getirir (Şen ve Sağbaş, 2015: 367-368). Verginin toplum üzerindeki etkisi gelişmişlik seviyesine göre farklı şekillerde ortaya çıkarken toplumun da vergiye tepkisi aynı ölçüde farklı gerçekleşir. Gelişme ve kalkınma sürecinin ilerlemesi ile birlikte vergi sistemindeki aksaklıklar giderilir ve mükelleflerin daha adil ve etkin bir şekilde vergilemesi

gerçekleştirilir. Böylece artan vergi gelirleri de tasarruf ve yatırımların güçlendirilmesinde kullanılır.

Bir ekonomi içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin üretiminde rol alan faktör sahiplerinin bu üretim sürecinden elde ettikleri ücret, kira, faiz ve kâr gelirlerinin toplamından oluşan milli gelir, nihai olarak aynı ekonomide üretilen bütün mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamını temsil eden milli hasılaya da eşittir. Bundan dolayıdır ki bir ekonomideki faktör gelirlerinin istisnasız bir şekilde tamamının vergilendirilmesi, o ekonomide üretilen tüm hasılanın veya katma değerlerin yani tüm mal ve hizmetlerin vergilendirilmesidir (Güran, 2013: 116). Milli gelirin zaman içindeki artışını ifade eden ekonomik büyümenin devlet tarafından sağlanması ise iktisat politikası ile beraber maliye politikasının da temel amaçlarından birini oluşturur. Ekonomik büyümenin sağlanması amacının gerçekleştirilmesi aşamasında, harcama politikası ve borçlanma politikası ile birlikte vergi politikası gibi çeşitli amaçlardan faydalanılır. Bu araçlardan en etkili olanı ise vergi politikası olarak görülmektedir (Demircan, 2003: 98-99).

Milli gelirden bir azalma ya da artış olması durumunda o ülke veya bölgenin ekonomik kalkınma sürecinin hangi aşamasında olduğu hususunda sağlıklı bir şekilde bilgi verecek göstergeler yetersiz kalmaktadır. Bu noktada büyüme ve gelişmişliğin göstergesi olarak vergi gelirleri önemli bir role sahiptir. Vergi gelirleri ve gelişmişlik arasında güçlü bir ilişkinin bulunması, vergi sistemlerinin ekonomik kalkınma ve büyümede önemli enstrümanlar olarak görülmesini sağlamaktadır. Bir ülkenin herhangi bir bölgesindeki yaşam kalitesi ile orada yaşayan insanların refah seviyeleri arasında doğrudan ve kuvvetli bir ilişki bulunur. Dolayısıyla bu bölgede yaşam kalitesinin artırılması için sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyinin de artırılması gerekir. Bununla birlikte ilgili bölgede elde edilen vergi gelirlerinin bu gelişmişlik seviyesi ile doğrudan alakalı olduğu görülmektedir. Buradan hareketle bölgesel gelişmişlik seviyesinde bir artışın sağlanması bölgenin vergi kapasitesi ve vergi gelirlerinin artırılması imkânını da güçlendirir (Erdoğan ve Sağbaş, 2016: 62-63). Bir toplumda refah dağılımı, ölçülebilir büyüklükler olmalarına bağlı olarak gelir ve servete dayalı bir şekilde, özellikle de gelire dayalı bir şekilde tespit edilir. Ancak refahı belirleyen birçok farklı unsur bulunur. Bunlar arasında en önemli ve belirleyici olan ise bir ülkedeki sosyal politikaların varlığıdır. Toplum içindeki düşük gelirli kesim için herkes tarafından kabul edilebilir seviyede kaliteli ve parasız

eğitim, sağlık ve konut gibi hizmetlerin sunulmasıyla gelir dağılımindaki eğitsizliğin refah düzeyine yansması daha az olacaktır. Refah dağılıminın saptanmasında bazı siyasal ve sosyal faktörler de rol oynayabilir. Toplumsal cinsiyet ya da bazı farklı özelliklerden dolayı bazı gruplara karşı bir ayrımcılık söz konusu ise bu durum da refahın dağılımlında çeşitli problemleri beraberinde getirecektir (Kirmanoğlu, 2011: 199).

Kamu harcamaları ile ilgili ortak ampirik bulgular kamu ve özel yatırımların en önemli hedefinin yüksek ekonomik büyüme rakamlarına ulaşmak olduğunu ifade etmektedir. Sosyal ve ekonomik altyapının gelişmesiyle birlikte yüksek büyüme oranlarına ulaşmak oldukça önem taşıırken kamu harcamalarının arttırılması; farklı nedenlere dayalı olarak büyümeyi arttırıcı ya da yavaşlatıcı bir etki de gösterebilir. Bu durumun temel nedenlerinden biri ise vergi yapısındaki birtakım sorunlardan ileri gelmektedir (Devarajan vd., 2002). Ancak bu sorunları aşmaya yönelik olarak oluşturulacak vergi politikaları her yerde birtakım fikirler ve toplumda yerleşik bazı çıkarların yanı sıra aynı zamanda değişen ekonomik koşullar çerçevesinde şekillendirilmektedir. Bu yüzden vergi politikaları saptanırken karşılaşılabilecek idari birtakım kısıtlamaların yanında teknolojik imkânlar ve politik aktörlerin de yer aldığı ve bu süreç içerisinde aktif rol oynadığı söylenebilir.

Gelişmekte olan ülkelerde de vergi politikasını belirleyen en önemli faktörler diğer ülkelerden farksız olarak; fikirler, çıkarlar ve kurumlardır. Ancak bunun yanında gelişmekte olan ülkeleri vergileme bakımından başlı başına aynı özellikleri gösteren bir ülkeler grubu olarak görmek mümkün değildir. Bu ülkeler geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Nitekim bunlardan bir kısmı kırılğan ve parçalanmış ekonomilere sahip savaş sonrası toparlanmaya çalışan devletler iken bazıları ise iyi kurulmuş ve hızla büyüyen ve neredeyse vergisel hiçbir zorlukla karşılaşmayan devletlerdir. Özellikle az gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında gelişmiş ülkelerin karşılaşmadığı bazı sorunların varlığı, vergileme ilgili yapılacak analizlerde benzer analitik yöntemlerin her zaman kullanılmasının mümkün olmadığını gösterir. Vergilendirmenin analizinde gelişmişlik farkları ve çeşitli sorunların hesaba katılmaksızın yapılması durumunda sahte sonuçlarla karşılaşılması durumunu ortaya çıkaracaktır (Burgess ve Stern, 1993: 762).

Diğer yandan herhangi bir ülke için en iyi vergi sistemi; o ülkenin ekonomik yapısını, vergi yönetim kapasitesini, kamu hizmet gereksinimini ve birtakım yardımlar ya da petrol gibi diğer gelir kaynaklarına erişilebilirliği de ifade etmektedir. Ayrıca vergi ahlakı, vergi kültürü ve bunun da üzerinde vatandaş ve devlet arasındaki güven gibi tam ölçülemeyen ancak oldukça önemli olan birtakım faktörlerin de bu doğrultuda hesaba katılması gerekmektedir (Bird, 2008: 2). Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası birçok devletin önemli değişimler geçirmiş olması bu alanda önemli bir kıstası oluşturur. Bu noktada sosyo ekonomik fonksiyonlar da değişime uğramıştır. Savaş öncesi yıllarda; piyasa ekonomisinin önemli ölçüde konjonktürel dalgalanmalara ve işsizliğe neden olan tecrübeleri böyle bir durumu da beraberinde getirmiştir. Devlete atfedilen önemli görevler dolayısıyla İngiltere başta olmak üzere Fransa, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde refah devleti anlayışı oldukça başarılı olarak uygulanmıştır (Şener, 2006: 344). Böylece devletler bir taraftan büyümelerini sürdürürken diğer taraftan da artan gelirlerinin neredeyse yarısından fazlasını vatandaşları ile paylaşmaktadır. Bu durum sosyal devlet olgusu altında da önemli adımlar atıldığının göstergesidir. Bununla birlikte yeniden şekillenen vergi politikaları da devletlerin gelişme sürecini hızlı bir şekilde tamamlamalarını sağlamıştır.

Bir ekonomide doğrudan ve dolaylı vergiler istihdamda ve büyümede oldukça önemli bir rol oynamakta ve hükümetlerin faaliyetlerinin yürütülmesinde en büyük gelir kaynağını oluşturmaktadır (Walter, 2000: 120). Bununla birlikte toplanan vergi miktarının artması, o ülkedeki vergi kültürünü de doğrudan etkileyen bir durumdur. Nitekim gelişmiş ülkelerde vergi kültürünün de gelişmiş olmasının en önemli nedeni dolaysız vergilerin dolaylı vergilerden fazla olmasıdır (Gencel ve Kuru, 2012: 46). Vergi yapısı gelişmişlik seviyesine göre farklılık gösterir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelere göre gelişmiş ekonomilerin neredeyse tamamında dolaysız vergi yapısının daha büyük bir payı bulunduğu görülür. Çoğu ülke için devlet gelirlerinin ana kaynağını vergilendirme oluşturur. Fakat bazı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre vergi dışı gelirlerin toplam vergi gelirlerinden daha fazla olduğu da görülmektedir. Bunlar genellikle bölgesel özelliklerin sağladığı birtakım avantajlardan kaynaklanmaktadır (Burgess ve Stern, 1993: 770). Bununla birlikte ülkenin yerel gelirlerinin tespiti ve harekete geçirilmesi, bir ülkenin mali kurumlarının güçlendirilmesine katkıda bulunacak bir husustur. Gelişmemiş

Ülkelerin kalkınmasında ve büyümelerinin teşvik edilmesinde yardımcı olacak istikrarlı ve öngörülebilir bir vergi sisteminin oluşturulması, o ülkelerin mali kapasitelerinin arttırılması ile mümkündür. Devletin uygun kaynakları arasından elde edilen gelirleri aracılığı ile daha verimli ve sürdürülebilir vergi gelirlerinin oluşturulması, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin vergi açısından teşviki yapılan mali reformları da daha sağlıklı hale getirecektir (Castellano, 2018: 277).

1.2.2. Türkiye’de Vergi Gelirleri

Birçok ekonomide özellikle 1980’li yıllardan itibaren gelişim süreci hızlanan piyasa ekonomisi düzeni, diğer ekonomi politikalarında olduğu gibi vergileme politikası açısından da oldukça önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Piyasa ekonomisi içerisinde özel tasarruf ve yatırımlar önem kazanmış, özel sermaye birikiminin sağlanması da önemli bir hedef olmuştur (Dileyici, 2012: 149). Böyle bir ortamda diğer ülkeler gibi Türkiye de vergi sistemini piyasa ekonomisine uygun bir şekilde düzenleme konusunda bazı adımlar atmıştır. 1985 yılındaki Katma Değer Vergisi ve 2002 yılında zel Tüketim Vergisi düzenlemelerinin ülkemiz vergi hasılatının GSYH içerisindeki payında meydana gelen artış üzerinde önemli derecede etkilerinin olduğu görülür. Bu noktada gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerden oluşan dolaysız vergi hasılatının toplam vergi gelirleri içerisindeki payının azalması ve dolaylı vergilerin payının artması da bu düzenlemelerin etkilerinin araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (nlkapan ve Arısoy, 2011: 73).

Ülkemizde uzun yıllardan bu yana gelir dağılımının aşırı derecede bozulması pahasına vergi gelirlerinin azaltılması ve özel sektörün yatırım yapmasının teşvik edilmesi üzerine bir anlayış hâkim olmuştur. Ancak zel sektörün uzun vadeli yatırımlar yerine kısa vadede kâr elde edebilecekleri yatırımlara yönelmeleri ise savurganlığı özendirici mal üretimini ve bu alanda tüketimi arttırdığı grlmtir. Böylece kişi baı milli gelirin uzun dönemde yeterli düzeyde artmadığı da görülebilmektedir. Kayıt dışı kalan mükelleflerle birlikte gelir elde ettiği halde vergi dışı kalanların fazlalığı, vergi kaçakçılığının yoğun olması, aşırı vergi teşvikleri, sermaye gelirlerinin çok düşük oranla vergilendirilmesi, otokontrolü sağlayan mekanizmaların eksikliği gibi birçok neden, Türkiye’de vergi gelirlerinin artmamasının diğer nedenleri olarak sıralanabilir (ener, 2006: 346-347).

Türkiye’de 1980 öncesi dönem vergi politikası bakımından amaçlara uygun olan bir vergi sistemi oluşturulmadığı görülmektedir. Buradaki sorun, sanayileşmenin gerçekleştirilmeden önce, sanayileşmiş toplumların kullandığı vergi sisteminin uygulanmaya başlamış olmasıdır. Dolayısıyla gerek vergi sisteminin gerekse de vergi idaresinin yapısının gelişmiş ülkelere alınmış olmasından dolayı uygulama sürecinde vergi idaresinin etkin ve verimli bir biçimde işleyebilmesi için pek çok düzenleme yapılmasını gerektirmiştir (Tosuner, 1989: 25). Elbette ki her bir ülkenin geliri vergilendirme seviyesi farklıdır ve bu seviyenin ülkedeki vergi sisteminin ulaştığı başarıyı da yansıtan önemli bir göstergesi olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir ülkedeki vergi kapasitesinin artırılması için gerçekleştirilen çalışmaların yanında mevcut vergi sisteminin ve vergi idaresinin uygulamalarının da yeniden incelenmesi gerekmektedir (Altay, 2007: 103). Böylece etkin bir vergi sisteminin yanında etkin çalışan bir vergi idaresi yapısının da oluşturulması mümkündür. Zaman içerisinde gerçekleştirilen düzenlemelerle vergi gelirlerinin daha sağlıklı bir şekilde toplanması hedeflenmektedir. Zira kendi kültürünün gereksinimlerine uygun bir şekilde oluşturulan sistemin içerisinde etkin ve verimli bir idarenin vergi gelirlerine ulaşması da hızlı ve kolay olacaktır.

Gelişmiş ülkelerde vergi gelirleri ve harcamaların birbirine eşit bir eğilimde gerçekleştiği görülürken Türkiye’de vergi gelirlerinin istenilen ölçüde arttırılamamasından kaynaklı olarak kamu harcamalarının da reel anlamda artmadığı görülmektedir. Kamu harcamalarının gelişmiş ülkeler seviyesinde gerçekleştirilememesi durumu ise sosyal devletin temel görev alanı içerisinde bulunan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu ulaşım ve sosyal konutların sunumu gibi hizmetlerin ve ekonomik altyapı yatırımlarının yeterli seviyede ve kalitede olmasını engellemektedir (Şener, 2006: 345).

Uygulanmakta olan vergi politikaları ve vergi oranları da bir ülkede vergi gelirlerini etkileyen önemli unsurlardandır. Bir toplumda düşük vergi oranları ile daha geniş bir vergi tabanına ulaşılması mükelleflerin vergiye olan tepkisini de azaltmaktadır. Böylece daha az vergi yükü ile birlikte kamu gelirlerinin artması sonucuna ulaşılmaktadır (Desai 2008’den aktaran Akbey, 2014: 70). Ancak bu durum Türkiye’de tam tersi bir haldedir. Özellikle vergi yükünü arttırmaya yönelik yapılan çalışmalarda dolaysız vergilerden elde edilen gelirin arttırılmasına yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler, düşük oranlı ve kolay anlaşılır bir vergi sistemi

oluşturmanın yanında verginin tabana yayılması amacına da ulaşamamıştır. Bu düzenlemeler mevcut mükelleflerin daha da garanti altına alınmasına yönelik birtakım uygulamalar haline gelmiştir (Gencel ve Kuru, 2012: 55). Bir ülkede elde edilen gelir arttığı zaman, vergi oranının da hızlı bir şekilde artması ya da artan oranlı vergi tarifelerinin daha dik hale gelmesi, mükelleflerin vergiye karşı direncini arttırmaktadır. Genellikle kayıt dışı ekonomik faaliyetler olarak karşımıza çıkan bu mükellef direnci, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma şeklinde kendini göstermektedir. Karşılaşılan tüm durumlar vergi matrahına önemli ölçüde zararlar vermektedir (Şener, 2006: 247).

Ülkemizdeki gelir vergisi uygulamasında, enflasyonun süreklilik kazanmasıyla birlikte özel indirim miktarları, birden fazla işverenden alınan ve toplama girmeyen ücret tutarları arttırılırken gelir vergisi dilimleri yeniden düzenlenmektedir. Gelir vergisinde istisna ve muaflıkların fazla olması, matrah tespitinde götürü usul uygulamasının yaygın olması, telif kazançları ile menkul sermaye iratlarının toplama girmemesi nedeniyle gelir vergisi çerçevesinde vergi adaletinin sağlanması da mümkün olmamakta ve verginin esnekliği gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla vergi mükelleflerinin ilk dilimde yoğunlaştığı görülmektedir. Son düzenleme ile birlikte gelir vergisi sisteminin toplumdaki çeşitli sosyal tabakalar üzerindeki yükünün tamamen adaletsiz hale geldiği ileri sürülmektedir. Bu hususta kazanç ve iratların farklı vergi yüklerine sahip olmasıyla birlikte ticari, zirai ve mesleki kazanç elde edenlerin de asgari vergi olan hayat standardı esasına göre vergilendirilmesi ise gelir vergisinin daha çok eşitsizlik yaratan ve adil olmayan bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Ücretli kesimden alınan vergi payının giderek yükselmesi hususunun ise bu konu çerçevesinde karşılaşılan sorunlardan bir diğeri olduğu söylenebilir (Türk, 2013: 76-77).

Türkiye'de vergi yapısına adalet açısından bakıldığında ise durumun oldukça olumsuz bir hal aldığı görülmektedir. Adil kabul edilen bir vergi sisteminde esas olan durum beyandır. Böyle bir sistemde tahsil edilen vergiler beyana dayandırılmaktadır. Ancak Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan itibaren beyana dayalı gelir vergisinin toplam gelir ve kurumlar vergisi içerisindeki payına bakıldığında önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Bu durum ise vergi yapısının daha çok tevkifat esaslı bir yapıya sahip olduğu algısını kuvvetlendirir. Aynı durum dolaylı ve dolaysız vergiler açısından da benzerdir. Türkiye'de gerçekleştirilen vergi tahsilatı dolaylı vergiler

lehine ciddi ölçüde dengesizleşmiş, dolaysız vergilerin payı gerilerken tersine artan oranlılık özelliğinden dolayı vergilemede adalet ilkesini de zedeleyen bir durum gelişmiştir (Akbeý, 2014: 98).

1.3. VERGİ GELİRLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bir ülkenin kalkınma sürecinde her zaman gayri safi yurt içi hâsıla, tasarruf ve yatırımlar, politik ve idari yapının durumu ve diğer kurumsal özellikler gibi bir ülkenin kalkınma sürecini etkileyen temel ekonomik ve ekonomik olmayan faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin farklı zaman ve şekillerde farklı ülkelerle etkileşime girmesi muhtemeldir ki bu etkiler ülkeler arasında da farklılık gösterebilir. Bir ekonominin kalkınmasında vergileme sistemi ve yapısı çok önemli bir rol oynadığından bunların ilgili faktörleri etkilemesi ve bu faktörler tarafından etkilenmesi de beklenir (Ansari, 1982: 1035). Vergi gelirleri gerek gelişmiş ülkelerde gerekse de gelişmekte olan ülkelerde birtakım faktörler tarafından etkilenmekte ve vergi hasılatı da bu çerçevede oluşmaktadır. Vergi gelirlerini etkileyen faktörler ve değişkenlerin gelişmekte olan ülkelerde daha çeşitli olduğu söylenebilir. Ekonomik ve sosyal birtakım faktörler, doğrudan veya dolaylı bir şekilde vergi gelirlerinin performansında belirleyici bir özellik taşımaktadır (Ekici, 2009: 201). Vergi gelirlerini etkileyen faktörler konusunda literatürde birçok farklı çalışma vardır. Bu çalışmalar gerek bölgesel gerekse birçok farklı ülkenin bir arada bulunduğu ülkeler grubunu içine alarak gerçekleştirilen ve mevcut verilerin izin verdiği ölçüde belli bir dönemi kapsayan çalışmalardır.

Vergi gelirlerinin belirlenmesinde hangi etkenin daha önemli olduğu başlı başına bir tartışma konusu olmakla birlikte politika yapıcılarının girişimleri ya da ekonomide hükümetin kontrolü dışındaki kısa vadeli gelişmeler de bu belirleyici faktörlerin içinde yer alır. Çoğu vergi politikasında vergi oran ve tabanının değiştirilmesi için yapılan girişimler, genellikle ekonomide altta yatan eğilimlere göre elde edilecek gelirin verimi için çok daha az önem taşır. Devletin para hacminin vergiye dayalı olarak artırılması özelliği de zaman içinde hükümetlerin uluslararası karakteristiğini belirler. Ancak vergilerin biçimi değişse de hükümetlerin geliri artırma ihtiyacı tartışmasız hep vardır. Örneğin, Peacock ve Wiseman'ın tespitine göre 1945 öncesi İngiliz hükümetlerinin mevcut gelir seviyelerinde harcama yapmaları konusunda azami dikkat etmeleri ve tasarruflu olmaları beklentisi

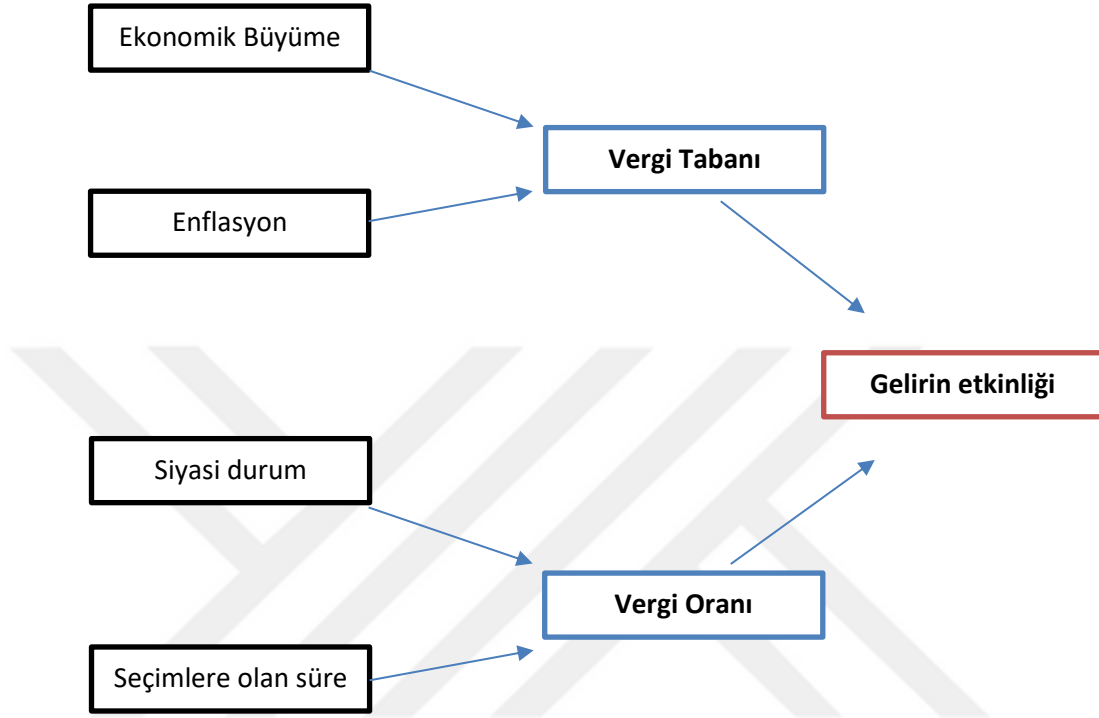
bulunmaktadır. Bu noktada gelir, harcamalarda bir kısıt olarak görülmekte ve ikisi arasında bir fark olması durumunda harcamaların belki de tamamen kesilmesi gerekmektedir (Karran, 1985: 365). Gelişmekte olan ülkelerin mevcut vergi gelirleri potansiyeline ulaşmada genellikle daha dezavantajlı olduğuna birçok çalışmada değinilmiştir. Yüksek seviyede gelişmişlik, etkin yönetim ve düşük yolsuzluk oranları ile birlikte iyi yönetişimi de getirir. Bununla birlikte birçok çalışmada kapasite değişkenleri ile vergi gayretinin doğrudan ilişkili olduğu da gözlemlenir (Hossain, 2014: 4-5). Nitekim bir toplumda ödenen toplam vergiler o toplumun kamu giderlerinin karşılanmasıdaki sorumluluk ve gayretinin de göstergesi olarak görülmektedir (Tekbaş ve Dökmen, 2007: 196). Ayrıca gelişmiş ülkelerin kendi vergi performanslarını, kurumsal yapılarını geliştirerek arttırabilmeleri mümkündür. Bununla birlikte yolsuzlukların kontrol altına alınması durumu da vergi performansı üzerine doğrudan pozitif yansır ve bu durum kurumsal kapasitenin artmasını sağlar (Hossain, 2014: 4-5).

Herhangi bir yılda belirli bir kaynaktan elde edilen en basit vergi geliri temel olarak üç faktör aracılığı ile belirlenir. Bunlardan birincisi vergi tabanıdır. Kanunla tanımlanan durum kişisel gelir üzerinden ya da tüketim malları veya zenginlik üzerinden alınabilecek bir vergi olabilir. İkincisi ise verginin oranlara göre belirlenebilir ve ödenebilir olmasıdır. Üçüncü olarak ise vergi idaresinin geliri etkilemesi durumudur ki bu noktada idarenin çalışma yöntemi, elde edilecek gelirin miktarını da belirlemektedir. Özellikle de gelişmemiş ülkelerde vergi idaresinin yönetimle ilgili bazı sorunları doğrudan elde edilecek vergi gelirlerinin gerçekten daha az seviyede gerçekleşmesine yol açmaktadır (Radian 1980'den aktaran Karran, 1985: 366-367).

Karran (1985), çalışmasında vergi gelirlerinin etkinliğini etkileyen faktörleri belirlemiş ve temel bir model haline getirmiştir. Şekil 1.1'de de görülebileceği üzere toplanan vergi gelirlerinden elde edilen verim, vergi tabanı ve vergi oranı tarafından belirlenmektedir. Vergi tabanını etkileyen en önemli iki faktör ise ekonomik büyüme ve enflasyon olarak ifade edilirken hükümetin siyasi durumu ve bir sonraki seçimlere kadar olan süre ise vergi oranını etkilemektedir. Bu noktada hükümetin uyguladığı ekonomi politikaları ve popülist birtakım uygulamalar, doğrudan vergi oranlarına etki etmekte ve dolayısı ile toplanan vergi gelirlerini etkilemektedir. Bu modelin daha çok ad valorem vergiler için uygun olduğu öngörülmüştür ancak enflasyonun

vergi tabanı yerine vergi oranını etkilediği durumlarda ise bazı küçük değişikliklerle spesifik vergiler için de geçerli hale getirilebilir bir model olduğunun da altı çizilmektedir.

Şekil 1.1. Vergi Gelirlerinin Verimini / Etkinliğini Etkileyen Faktörler

Kaynak: *Karran, 1985: 371.*

Konu ile ilgili literatüre bakıldığında; gerçekleştirilen birçok çalışmada kişi başına düşen GSYH, tarımın ve ekonomideki diğer göstergelerin GSYH içindeki payı, ticarete açıklık gibi yapısal faktörlerin gelir performansının güçlü belirleyicileri olduğunu gösteren öncelikli bulgular olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte vergi gelirlerinin spesifik kaynakları, politik istikrar, ekonomik istikrar, kanun ve düzen vb. gelir performansının potansiyel belirleyicileri olan yeni değişkenler de çalışmalarda yer almaktadır (Gupta, 2007: 3). Yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte ortaya çıkan tüm faktörlerin negatif ya da pozitif olmak üzere vergi gelirleri ile arasında kuvvetli bir ilişkinin varlığı da böylece tespit edilmiştir.

Piancastelli (2001) gelişmiş ve gelişmekte olan 75 ülkenin 1985-1995 yılları arasındaki verilerine dayalı olarak gerçekleştirdiği çalışmada, kişi başına düşen GSYH, sanayinin GSYH içindeki payı ve ticari açıklığı vergi gelirlerinin en önemli belirleyicileri olarak tanımlamıştır. Tarımın GSYH içindeki payı, diğer çalışmalarda

olduğu gibi bu çalışmada da vergi gelirleri ile negatif bir ilişki içinde olduğu gözlemlenmiştir.

Bird vd. (2004) geliştirmekte olan 110 ülkenin vergi gelirleri ve belirleyicileri üzerine 1990-1999 yılları arasına ait verileri kullanarak bir çalışma yapmıştır. Buna göre kişi başına düşen GSYH, vergi gelirleri ile olumlu bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ticari açıklık istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bununla birlikte demografik büyüme ve tarımın GSYH içindeki payı, vergi gelirleri ile düşük seviyede ilişkilendirilebilmektedir. Çalışma sonuçları ayrıca eşitsizlik, kayıt dışı ekonominin boyutları ve piyasaya girişte müdahalenin de vergi gelirleri üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Vergi gelirleri, sivil özgürlük ve siyasi haklar endeksi, siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun olmayışı ile anlamlı bir pozitif ilişki içindedir. Bu çalışma bazı bölgesel karşılaştırmalar da yapmış ve Latin Amerika ülkelerinde düşük seviyedeki vergi gelirlerinin diğer geliştirmekte olan ülkelere göre daha düşük kalitede kurumlar, yüksek yolsuzluk oranları ve büyüyen bir kayıt dışı ekonomiyle birlikte ve düşük vergi oranları ile ilgili olduğu da saptanmıştır.

Gupta (2007) vergi gelirlerinin performansı üzerinde etkisi olan faktörleri satın alma gücü paritesinde GSYH'ye yansıyan ekonominin boyutu, ticari açıklık, dış yardımlar, politik ve ekonomik istikrarın bir dizi göstergesiyle ifade etmiştir. Bu göstergelerin vergi gelirleri üzerinde pozitif ve anlamlı birtakım etkileri bulunmaktadır. Diğer yandan tarımın GSYH içindeki payı ve yolsuzluğun bazı göstergelerinin vergi gelirleri ile negatif bir ilişki içerisinde olduğu tespitini yapmıştır. Çalışmaya göre özellikle düşük vergi gelirlerine sahip ülkelerde dış yardımların vergi gelirleri üzerine etkisi oldukça olumludur. Ancak orta ve yüksek gelirli ülkelerde bu durum aynı değildir. Gupta (2007), dolaylı vergiler ile gelir performansı arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. GSYH'nin bir payı olan toplam vergi gelirleri mal ve hizmetler üzerindeki nispeten daha yüksek bir vergi varlığında daha düşük bir eğilim göstermektedir.

Profeta ve Scabrosetti (2010) ise 11 Asya, 19 Latin Amerika ve 9 Avrupa Birliği üye ülkesi toplam 39 ülkenin 1990-2004 yılları arasındaki verilerinden hareketle çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Buna göre, bölgesel farklılıkların vergi gelirleri üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen

GSYH ve borç/GSYH oranı Asya ekonomilerinde pozitif bir anlam ifade etmezken Latin Amerika ülkelerinde ise anlamlı olduğu görülmektedir. Tüm değişkenlerin pozitif yönde bir anlam ifade ettiği gözlemlenmiş ancak bu pozitif ilişkinin çok kuvvetli olmadığı sonucuna varılmıştır. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinde tarımın GSYH içindeki payı vergi gelirlerini negatif olarak etkilerken Asya ülkelerinde bu durumun çok da belirgin olmadığı görülmektedir. Ticari açıklık, Asya ve Avrupa ülkelerinde vergi gelirlerine pozitif bir etki yaparken Latin Amerika ülkelerine etkisi ise negatiftir. Demokratikleşme endeksi de vergi gelirleri ile sivil özgürlükler ve siyasi hakların erişilebilirliği pozitif bir ilişki içerisindedir. Latin Amerika ülkelerinde yüksek vergi gelirleri ile eğitim, nüfus dağılımı, kadının işgücüne katılım oranı ve kayıt dışı ekonominin varlığı pozitif ve anlamlı bir ilişki sergilemektedir.

Dioda (2012) vergi gelirlerini belirleyen yapısal faktörleri; ekonomik, politik, sosyo-demografik ve diğer kontrol değişkenler olarak kategorize etmiştir. Tüm bu değişkenlerden ise sivil özgürlükler, kadınların işgücüne katılımı, nüfusun yaş aralığı, politik istikrarın düzeyi, eğitim seviyesi, nüfus yoğunluğu ve gölge ekonomisinin boyutu ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu sosyal değişkenler ile vergi gelirlerinin arasında anlamlı bir ilişkinin bulunması, rakamsal olarak doğrudan bir etkisi olmasa da içinde yaşanan toplumun şartlarının da vergi gelirlerini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Vergileme yapısında bölgesel ve ulusal değişkenlerin arkasında yer alan tarihi nedenler de birçok çalışma tarafından göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışmalardan da görüleceği üzere göstergeler kişi başına düşen GSYH, tarım dışı faaliyetlerin GSYH içindeki payı -ki bir ülkenin kalkınma aşamasında önemli bir belirleyendir- vergi gelirleri üzerinde pozitif etkiye sahip olan değişkenlerdir. Yüksek derecede açıklık ve artan borç genellikle yüksek vergi düzeyi ile ilişkilendirilir. Bunun yanında demokratikleştirme, daha iyi kurumlar, daha az yolsuzluk, politik istikrar ve hukukun üstünlüğü genellikle artan vergi gelirleriyle ilişkilendirilebilir nüfus yoğunluğu, eğitim seviyesi, şehirleşme oranı, kadınların işgücü içerisindeki payı, nüfusun yaş kompozisyonu da vergi gelirlerini etkilemektedir (Dioda, 2012: 11).

Bu çalışmalardan hareketle kişi başına düşen milli gelir ve büyüme oranı, ülkedeki enflasyon oranı, ülkenin dışa açıklık derecesi ve ticaret seviyesi, ekonominin mali yapısı, toplam borç seviyesi, kayıt dışı ekonominin boyutları,

üretimde sektörlerin payları ve GSYH içinde tarımın payı gibi değişkenlerin özellikle de gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerini belirleyici olan başlıca faktörler olduğu söylenebilir. Bunun yanında bir de etkisinin doğrudan rakamsal olarak ölçülemediği ancak bilindiği diğer değişkenler bulunmaktadır. Sosyal faktörler olarak da adlandırılabilir bu değişkenler arasında ise başlıca; toplumdaki vergi uyumu ve vergi ahlakı, toplumun eğitim seviyesi, vergi idaresinin etkinliği, vergi psikolojisi, ekonomik ve siyasal yapının kurumsallaşma seviyesinin yanında ekonomik ve siyasal istikrarın varlığı, küreselleşme ve vergi rekabeti gibi birtakım faktörler bulunmaktadır (Ekici, 2009: 219). Söz konusu faktörler, bu tez çalışmasında ekonomik ve sosyal faktörler olarak iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Ekonomik faktörler başlığı altında literatürde ulaşılan ve ekonometrik analiz kısmında doğrudan vergi gelirlerine istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ya da negatif bir etkide bulunan faktörler ele alınmış, sosyal faktörler başlığı altında da literatür incelemesi sonrasında tespit edilen, vergi gelirlerine etkisinin aşikar olduğu belirlenen birtakım faktörlerin yanı sıra çalışmamızın temel tezini oluşturan ekonomik özgürlükler faktörü de bu başlık altında konumlandırılmıştır.

1.3.1. Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik Faktörler

Vergi gelirlerini etkileyen ve belirleyen faktörler üzerine literatürde birçok çalışma ile karşılaşmak mümkündür. Bu çalışmaların bir kısmı araştırmalarını teorik çerçeve içerisinde sürdürürken bir kısmı ise çeşitli faktörlerin verilerine de ulaşarak ekonometrik olarak da birtakım analizler gerçekleştirmek suretiyle ortaya sayısal sonuçlar koymuşlardır.

Vergi gelirlerinde meydana gelen değişiklikler, devletlerin vergileme kapasitelerini ve vergi gayretlerini etkileyen faktörlere bağlıdır. Rao (1979), yapmış olduğu çalışmada çeşitli faktörlerin vergi gelirlerindeki değişimlere etkisinin tespitini amaçlamaktadır. Kişisel vergi gelirlerinde meydana gelen zamana bağlı değişiklikler ve devletlerin toplam vergi gelirleri üzerindeki etkisinden hareketle incelediği alanları sınırlamıştır. Çalışmada, siyasi faktörler ve özellikle de iktidarda olan partilerin ideolojik eğilimleri ve siyasi kaygılarının yanında devletin mali sonuçları üzerindeki etkisi ile birlikte farklı kalkınma planları üzerine konulan ek vergi yüklerinin yansımaları vergi gelirlerini etkileyen faktörler olarak saptanmıştır (Rao, 1979: 1925).

Tanzi ve Davoodi'ye göre bir vergi sisteminde yer alan her bir vergi türü, GSYH'nin bir parçası olarak ifade edilir. Ancak bunlar birtakım değişkenler tarafından etkilenmektedir. Aralarında en belirleyicileri ise tarımın GSYH içindeki payı, kişi başına düşen gerçek GSYH, uluslararası ticaretin GSYH içindeki payı ve yolsuzluk algılama endeksidir (Tanzi ve Davoodi, 2000: 18). Bu noktada yolsuzluk algılama endeksinin yüksek olması, ilgili ülkede yolsuzluğun da yüksek olması anlamına geldiği ifade edilmelidir. Bu alanda yapılan çalışmalardan biri ise Ansari (1982) tarafından vergi oranı üzerinde etkili olan faktörlerin tespitine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Kişi başına düşen GSYH, dış ticaret hacmi ve demografik şartlardan oluşan bu üç açıklayıcı değişkenin ülkeler arasındaki vergi oranlarındaki farklılıkları daha önce yapılan çalışmalara nispeten önemli ölçüde açıklayabileceği görülmüştür. Çalışmaya göre nüfus yoğunluğunun vergiler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak ülkelerin mevcut vergilendirilebilir kapasiteden istifade etmeye yönelik çalışmalarıyla nüfus yoğunluğunun ters orantılı olduğu tespit edilmiştir (Ansari, 1982: 1042). Vergi gelirlerini etkileyen ekonomik faktörler olarak doğrudan kişi başına düşen GSYH ve ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, dışa açıklık ve ticaret, ekonominin mali yapısı başlıkları altında incelemek daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızda etkili olacaktır.

1.3.1.1. Kişi Başına Düşen GSYH ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme bir ekonomide yer alan mal ve hizmet veriminin belirli bir süre içindeki artışı olarak ifade edilir. Bu noktada içinde bulunulan yıl verileri ile bir önceki yıl verileri karşılaştırıldığında rakamlar arasındaki fark her zaman büyüme oranını vermeyeabilir. Ancak nüfus, enflasyon ya da döviz gibi birtakım değişkenlerin durumu da göz önünde bulundurulduğunda büyüme rakamlarına bir etkinin varlığı söz konusu olacaktır. Ekonomik büyüme daha yüksek bir yaşam seviyesinin sağlanmasında, toplum içindeki dezavantajlı kesimlerin de refah seviyesinin arttırılmasında, diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle iş birliğinin arttırılmasında birtakım avantajlar yaratır (Soule ve Antell, 1996: 328). Konuya teknik olarak bakıldığında ise ekonomik büyüme, bir ülke ekonomisinde genellikle bir yıl olarak kabul edilen belli bir dönemde GSYH seviyesinde veya kişi başına düşen GSYH'de bir önceki döneme göre meydana gelen yüzde değişim olarak ifade edilir. Genellikle gelişmiş ülkeler için ekonomik büyüme kavramı, gelişmekte olan ülkeler için ise kalkınma kavramı kullanılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2015: 365-366).

Kalkınma düzeyi artan bir ülkedeki ekonomik sektörler de aynı seviyede büyümektedir. Vergi gelirlerini etkileyen faktörler arasında olmakla birlikte ekonomik büyümenin en önemli göstergelerinden biri olan kişi başına düşen GSYH'nin de bu ortamda olumlu etkilenmesi beklenir (Castro ve Camarillo, 2014: 40). Ekonomideki kapsamlı bir gelişmenin önemli bir göstergesi olmakla birlikte ekonomideki gelişimin tüm seviyelerini ve ekonomik yapının tüm yönlerini doğrudan yansıttığı için kişi başına düşen milli gelir, verginin dağılımı ile pozitif bir şekilde ilişkilendirilmektedir (Gupta, 2007: 4,5). Kişi başına düşen milli gelirin düşük olduğu ülkelerde ise doğrudan büyüme hızının azalma eğiliminde olduğu özellikle de üretimin ve ithalatın geniş ölçüde etkilendiği görülmektedir. Bununla birlikte kişi başına gelir seviyesindeki azalışın sürekli olması, gelir dağılımında eşitsizlik ve işsizliğin yanında vergi kaçakçılığı ve yolsuzluğun da artış göstermesine neden olmaktadır (Chaudhry ve Munir, 2010: 440).

Vergi gelirlerini etkileme bakımından ele alındığında, ekonomik kalkınma hususunun önem arz etmesi bu alanda yapılan çalışmaların sayısını arttırmıştır. Bu çalışmaların birçoğu vergi gelirlerini belirleyen faktörleri incelemeyi amaçlarken diğer yandan da ilgili ülkenin sürdürülebilir gelir profilini de inceleyen çalışmalardır. Dolayısıyla bu noktada maliye politikasının etkin yönetiminin kolaylaştırılması da amaçlanmaktadır (Muibi ve Sinbo, 2013: 28). Bazı gelişmekte olan ülkelerdeki gözlemlere göre ise ilgili ülkelerin gelir performanslarının doğal olarak zayıf olduğu ve artırılması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bunun gelirden GSYH'ye hangi ölçüde olacağı, hangi hızla arttırılacağı hususu belirsiz kalmaktadır. Söz konusu çalışmalarda, GSYH içindeki toplam vergi gelirlerinin tarım sektörünün küçük, nüfus yoğunluğunun az ve güvenlik açısından sorunu olmayan daha açık ekonomilerde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Addison ve Levin, 2012: 10). Vergileme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde, bu konunun hem harcama hem de gelir üzerinden alınan vergiler açısından ele alınması gereken bir konu olduğu görülmektedir. Gelir üzerinden ve harcama üzerinden elde edilen vergi gelirleri ve ekonomik büyüme özelinde yapılacak bir incelemede bu vergilerle bireylerin tasarruflarına yönelik doğrudan bir etkileşim kurulduğu ve ekonomik büyüme üzerinde de birtakım etkileri olduğu görülmektedir.

Vergi gelirlerinin ekonominin daralma dönemlerinde azaldığı, genişleme dönemlerinde ise artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ekonomik istikrar

ortamında doğrudan etkilenen vergi gelirleri istikrarlı bir büyüme trendine sahip bir ekonomide sürekli artış gösterir (Goode, 1980: 12). Vergiler ile büyüme ve kalkınma arasındaki ilişki iki yönlü olarak ele alınmaktadır. Bu durum pek çok ülkenin yapısı ile benzerlik göstermektedir. Vergiler, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin yanı sıra vergisel teşvik mekanizması ve daha birçok unsura bağlı olarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı pozitif yönlü olarak etkileyebilir. Büyüme ve kalkınma kişi başına gelir seviyesinin artması ve yaşam standartlarının yükselmesi anlamına gelmektedir. Bu durum ise daha fazla vergi gelirini beraberinde getirecektir. Böyle bir ortamda kamu tasarruflarının artışı sağlanır ve kamu yatırımlarının artmasıyla da büyüme artışı da devam eder (Şen ve Sağbaş, 2015: 390-391). Kalkınmayı finanse etmek için başvurulan kaynakların başında gelir vergisi gelmektedir. Böyle bir verginin arttırılması, toplumdaki tasarruf ve yatırım miktarı üzerinde önemli etkiler meydana getirir. Genelde vergilerin bireylerin satın alma gücünü daraltıcı etkisi ile birlikte gelir üzerinden alınan vergilerin arttırılması da sermaye birikimi üzerinde daraltıcı birtakım etkileri ortaya çıkartır. Ancak bu etkiler, daha çok toplanan vergilerin kullanım alanı ile ilgilidir. Örneğin; az gelişmiş ülkelerde ya da gelişmekte olan ülkelerde vergi yoluyla elde edilen gelirin yatırım harcamaları yerine cari harcamalara yönelmesi, ekonomi için birtakım olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir (Demircan, 2003: 102).

1.3.1.2. İşsizlik

Bir ekonomide düşük seyreden ekonomik büyüme ile artan bir işsizlik oranı doğrudan birbirleriyle alakalı durumlardır. Bu durum ise ortak bir neden olan emek maliyetlerinin aşırı yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada işgücü piyasalarının rekabetçi olmaması, dışsal ve sürekli bir emek fiyatı artışının iki yönlü bir etkisinin olmasına neden olmaktadır. Bunlardan birincisi işgücü talebinin düşmesidir ve bu durum da işsizlikle sonuçlanır. Diğer yandan firmalar emek için ayırdıkları kaynakları değiştirdikçe sermayenin marjinal ürünü yani sermaye birikimi düşer. Bu durum da uzun vadede tasarruf ve dolayısıyla büyümenin gecikmesinde etkili olur (Daveri ve Tabellini, 1997: 1). Bir ülkede yüksek bir işsizlik oranının olması, bireyler için daha az gelir elde etmek demektir. Daha az gelir elde edilmesi demek ise daha az tüketim ve daha az üretim demektir. Böyle bir durum ekonomi için bir durgunluk ortamını meydana getirmektedir (Velaj and Prendi, 2014: 527). Bunun yanında bir ekonomideki yüksek işsizlik oranları, yüksek miktarda kamu

harcaması anlamına da gelir. Vergi yükünün işsiz nüfus üzerindeki oranı ile ilgili bu konuda etkinin doğru tahmin edilip edilmemesinin yanında söz konusu tahminlerin tutarlı ve tarafsız olup olmadığı hususu da birçok çalışmada ele alınmaktadır (Heitger, 2002: 333). Dolaysız vergilerin yüksek olduğu ülkelerde kişi başına düşen gelirin de adil dağılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Gelir dağılımının adil olmadığı ülkelerde ise kişi başına düşen gelirin düşük ve işsizliğin ise yüksek seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir (Chaudhry ve Munir, 2010: 450).

Avrupa emek piyasaları tarafından yayınlanan göstergelerde geleneksel olarak işsizliğin düşük olduğu bilgisinin yanında uzun süreli işsizlik oranlarının da yüksek olduğu bilgisi eklenmektedir. Bu noktada Avrupa ekonomilerinin temel sorunlarından biri de uzun süreli işsiz sayısının fazla olmasıdır. Uzun süreli işsizliğin ise gerek beşeri sermaye kaybına gerekse motivasyonun azalmasına neden olduğu belirtilmektedir (Klaauw, 2007: 170). Bu noktada işsizliği etkileyen faktörler olarak dört temel başlık belirlenmiştir. Bunlar; işgücü piyasasındaki birtakım katılıklar, işsizlerin davranışı, ücretlerin belirlenme şartları ve vergiler olarak sıralanmıştır. Bununla birlikte birçok çalışmada, vergiden işsizliğe doğru bir etkinin varlığı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Heitger, 2002: 333).

Bir piyasada mal ve hizmetler için uygulanan vergi oranları arzı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Vergilerin yüksek olduğu dönemlerde bu durum üretim maliyetlerini arttırmakla birlikte mal ve hizmet maliyetlerinin de artması anlamına gelmektedir. Böylece arzda da azalış meydana gelmektedir. Yüksek vergi oranları tüketicilerin elinde bulunan harcanabilir gelirin azalmasına neden olurken bu durum piyasadaki mal ve hizmetlere olan talebi de düşürmektedir. Bu durumda ekonomide aynı anda hem talep hem de arzda meydana gelen azalış işgücü piyasalarının çeşitli zorluklar ile karşılaşmasına neden olur ve ortaya yüksek işsizlik oranlarını çıkarır. Ancak düşük vergi oranlarının uygulandığı bir ekonomide ise mal ve hizmetlere olan talep artacak ve yeniden canlanan üretim, daha fazla işgücü ihtiyacını da ortaya çıkaracaktır. İşsizlik, genel olarak incelendiğinde teori tarafından da öngörüldüğü üzere hem büyüme hem de yatırımlarla doğrudan ilişkilidir. Büyüme ve işsizlik arasında negatif bir ilişkinin bulunması durumu ise yalnızca belli dönemlerde ülkelerin kendi bünyesinde görülmektedir. Bunun yanında yatırımın da işsizlikle daha olumsuz bir etkileşim içinde bulunduğu ve bu ilişkinin sadece ülkelerin kendi

bünyesinde değil kendi aralarındaki ilişkilerde de ortaya çıktığı gözlemlenmiştir (Daveri vd., 2000: 71).

Tartışmanın önemli bir aşaması ise yüksek işgücü vergilerinin işsizlik üzerindeki etkisinin daha çok yüksek reel ücretlerden kaynaklanıyor olmasıdır. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar da emek üzerindeki yüksek vergi oranlarının Avrupa'daki yüksek brüt ücretlere kaydığını tespit ederken diğer OECD ülkelerinde ise böyle bir durumla karşılaşmamaktadır. Bunun yanında sermaye ve emek ilişkisinin reel ücretlerdeki artış ile kuvvetli ve sağlam bir korelasyona sahip olduğu konusunun da önem atfedilen hususlardan olduğu belirtilmiştir (Daveri ve Tabellini, 1997: 3). Yüksek emek vergilerinin yüksek işsizlik oranlarına bağlı olduğuna dair yaygın bir algının yanı sıra, bu durumun farklı dönemler bazında incelendiğinde de OECD ülkeleri bağlamında çok da kabul edilebilir olmadığı görülür. Bu noktada farklı ülkelerde ve farklı dönemlerde işsizlik ve emek vergileri arasındaki ilişkinin de birbirinden çok farklı boyutlarda olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bütün değişkenler göz ardı edilip işsizlik ve vergiler arasındaki ilişkiye bakıldığında da emek vergilerindeki artışın şayet çalışanlar için yüksek faydalı sosyal yardımlarda kullanılıp kullanılmadığına bağlı olarak farklı etkilere neden olacağı öngörülmektedir. İşsizlik oranı ve işgücü üzerinden alınan vergiler arasındaki ilişki mevcut vergi ve kamu harcama yapısından etkilenmektedir. Bunun yanında refah devletinin finansmanı, kamusal mal ve hizmet üretiminin etkinliğinin farklı vergi kaynaklarından yararlanarak sağlanması hususu da oldukça önemlidir. Bununla birlikte ise hükümet, sendikalar ve çalışanlar arasındaki birtakım anlaşmaların işgücü vergilerinin istihdama yönelik olumsuz etkilerini önlemesi konusunda da oldukça önem taşıdığı belirtilmelidir (Domenech ve Garcia, 2008: 215). Bir ekonomideki yüksek işsizlik oranlarının yüksek vergilere yol açtığı sonucuna ise işsizlere yapılan sosyal transferlerin artışının telafisinin vergi oranlarının arttırılması ile mümkün olacağı öngörüsü ile ulaşılmaktadır (Heitger, 2002: 348). Dolayısıyla kısa dönemli işsizlikle değil ancak uzun dönemli işsizlik ile vergiler arasında önemli bir ilişki bulunduğu ifade edilebilmektedir.

1.3.1.3. Enflasyon

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanırken enflasyon oranı ise genel fiyat düzeyinde belirli bir zaman süresi içindeki yüzde

değişim olarak ifade edilebilir. Türk'e göre ise enflasyon, cari fiyat seviyesinde toplam talebin toplam arzdan fazla olmasından meydana gelmektedir (Türk, 2013: 87). Enflasyon, ekonomik istikrarın temeline zarar vermenin yanı sıra, geleceğe yönelik hazırlanacak ekonomi planlarını ve yatırım projelerini de engeller. Özellikle de yüksek oranlı enflasyonun iş dünyasında neden olduğu belirsizlikten dolayı yatırımcıların sermayelerini uzun vadeli işlemlere yatırmaktan çekinmeleri, fiyatların gelecekte hangi seviyede olacağı ile ilgili beklentilerin farklı olmasından dolayı insanların spekülatif hareketlere başvurması, bu enflasyon ortamının daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Gwartney ve Stroup, 1999: 60).

Enflasyonun ekonomi üzerindeki çeşitli etkileri yanında vergi gelirleri üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Birçok ekonomide enflasyon sonucu vergi gelirlerinin arttığı görülürken bu artışın reel bir artış olup olmadığı vergilerin enflasyon etkisi ile ne kadar aşındığına bağlı olduğu da bilinmelidir. Özellikle vergilerin oran ve matrahlarına bağlı olmak üzere sabit oranlı vergilerin ağırlıkta olduğu ekonomilerde enflasyon etkisi ile önemli ölçüde vergi kaybı yaşanabilmektedir (Akdiş, 2006: 335). Ancak genellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde, vergi yapısının artan oranlı bir yapıya sahip olduğu bir sistemde, vergi tahsilatının hızlı bir biçimde gerçekleştirildiği ve vergiye tabi kazanç ve iratların enflasyon oranındaki artışla orantılı bir şekilde arttığı görülmektedir. Böyle bir ekonomide tarife yapısı ve enflasyonun şiddetine bağlı olarak mükellefler doğrudan daha yüksek bir gelir diliminden vergilendirilir ve böylece gelişmiş ülkelerde enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini düşürmesi gibi bir sorunla karşılaşmaz (Şen, 2003: 2). Vergi sisteminin artan oranlı olduğu ekonomilerde, enflasyon oranının artması, mükelleflerin daha hızlı bir şekilde yüksek vergi dilimlerine geçmesine neden olacağından bu durum da daha fazla vergi geliri toplanması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Ancak verginin tahakkukuve tarh edilmesi arasında geçecek zaman ise vergi gelirlerinin aşınmasına neden olacaktır (Parasız, 2011: 211). Ancak bu durum gelişmekte olan ülkeler için ortaya farklı bir sonuç çıkarabilir. Gelişmiş ülkelerde elde edilen gelirin reel değeri enflasyondan etkilenmezken gelişmekte olan ülkelerdeki reel gelirin değeri bu noktada güçlü değildir (Friedman, 1971: 847).

Tanzi, çalışmalarında vergi sisteminin esnek olmayan ve vergi gelirlerinin elde edilme süreci uzun olan ülkelerde, enflasyonun artış gösterdiği dönemlerde ve

özellikle de yüksek enflasyon ortamında toplanan vergi gelirlerinin reel değerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, verginin tahakkuku ve tahsilatı arasındaki zaman farkının reel vergi gelirlerini, verginin fiyat esnekliğine bağlı olarak arttırması ya da azaltmasından kaynaklanmaktadır. Verginin tahsilatı ne kadar gecikirse enflasyonun vergi gelirleri üzerine olumlu bir etkisinin olma ihtimali zorlaşır. Dolayısıyla enflasyon oranındaki artış, reel vergi gelirlerinin azalmasına neden olur (Tanzi, 1978: 424). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha fazla karşılaşılan bu durum ise literatürde Tanzi etkisi olarak adlandırılmaktadır. Tanzi, vergi tahsilatındaki gecikme sürelerinin uzun olduğu bir vergi sisteminde vergi gelirlerinin enflasyonist finansmandan olumsuz etkilendiğini ve bununla birlikte bu süreçte vergi hasılatındaki kayıpların fazla olduğundan bu yöntemin sürdürülebilir olmadığını savunur. Yasal sürelerin yanında bir de mükellef ve uygulayıcılara bağlı olarak birtakım gecikmeler de söz konusudur. Ancak kaynakta ve artan oranlı olarak vergilendirilen gelir vergilerinden elde edilen gelirin ağırlıkta olduğu bir sistemde, artan enflasyonun mali sürüklenme aracılığıyla vergi gelirlerinde artışa neden olarak Tanzi etkisini zayıflatması ya da tamamen ortadan kaldırması durumu da mümkün olabilir. (Çavuşoğlu, 2005: 38). Her ne kadar arzu edilen durum enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisinin nötr olması olsa da asıl önem verilen husus, enflasyonun vergi gelirleri üzerinde negatif etki yapmamasıdır. Bu noktada enflasyonun arttığı dönemlerde vergi sistemlerinin esnek olmamaları durumunda, Olivera-Tanzi etkisi devreye girmekte ve vergi gelirlerinin reel değeri azalmaktadır. Enflasyonun yükselmesiyle birlikte kamu harcamalarının da birlikte artması ancak gelirlerde azalma ile birlikte bütçe açıklarında da bir artışın görülmesi enflasyon vergisinin çok da başarılı olmadığı anlamına gelmektedir. Olivera-Tanzi etkisinin varlığı, enflasyon vergisinden elde edilen gelirin oldukça düşük seviyelerde olmasına neden olmaktadır (Şen, 2003: 6-7).

Yüksek enflasyonun reel vergi gelirleri üzerindeki olumsuz etkisini vurgulayan Tanzi etkisinin yanında reel kamu harcamaları ile enflasyon arasında ters oranlı bir ilişkinin varlığına dikkat çeken durum ise ters Tanzi etkisi olarak adlandırılmaktadır. Buna göre; artan enflasyon bütçe dengesini olumlu etkilerken azalan enflasyon ise olumsuz etkileyecektir. Ters Tanzi etkisinin Tanzi etkisinden daha güçlü olduğu dönemlerde ise azalan enflasyon Tanzi etkisi ile vergi gelirleri üzerinde olumlu etkilere neden olurken ters Tanzi etkisi yolu ile ise kamu

harcamalarının reel değerinde bir artışa neden olmaktadır. Bu durum ise reel bütçe dengesinin olumsuz yönde etkilenmesi sonucunu ortaya çıkarabilir (Çavuşoğlu, 2005: 49).

Kısa dönemde sonuca ulaşmak için enflasyonla mücadelede uygulanan daraltıcı maliye politikasının temel araçlarından birisi yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını arttırarak vergi gelirlerini arttırmaktır. Bu politika sonucu kişilerin kullanılabilir gelirlerinde ve böylece özel tüketim ve yatırım harcamalarında azalmaya neden olacak olan vergilerin ekonomi üzerindeki daraltıcı etkisi ortaya çıkar. Bu noktada ekonomideki fazla talep miktarının ne ölçüde azaltılacağı ve vergi gelirlerinin ne ölçüde arttırılacağı, o ekonominin vergi yapısına bağlı bir durumdur (Ataç, 2013: 171-172). Bununla birlikte enflasyon tıpkı vergiler gibi satın alma gücünün bir kısmını bazı kişilerin ellerinden alıp kamu kesimine aktarılmasına imkân verir. Yüksek oranlı olmayan dolaylı vergiler gibi çok da yüksek seviyelerde olmayan bir enflasyon da yükleniciler tarafından az hissedilir. Böylece politika yapıcılar tarafından mevcut vergileri arttırılması ya da yeni vergilerin ihdas edilmesi durumlarının birtakım siyasi tepkilerle karşılaşma riski göz önünde bulundurularak kolayca gerçekleştirilememesi, enflasyoncu finansmanın da neden tercih edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Uluatam, 2012: 509).

Enflasyonist bir gelişme ortamında mükelleflerden tahsil edilen vergiler, tüketim ve yatırım kararlarıyla birlikte tasarruf kararlarını, diğer bir ifade ile tüketici ve yatırımcı kararlarını etkilemektedir. Mükelleflerin vergi ödeme sonrası mevcut hayat standartlarında bir değişiklik istememeleri nedeniyle daha fazla çalışmayı tercih etmeleri ortaya gelir etkisini çıkaracaktır. Bunun yanında daha fazla çalışıp eski yaşam standardını korumaktansa vergiye karşı direnmeyi tercih etmeleri ya da çalışmamayı tercih etmeleri ise ikame etkisi olarak ifade edilir. Böylece enflasyonist dönemlerde emek arzı azaltılarak da vergiye karşı bir tepki ortaya konulabildiği görülmektedir (Eker vd., 2005: 171). Enflasyonist dönemlerde milli gelirin çeşitli sosyal tabakalar arasındaki dağılımı normal zamanlarda olduğundan daha farklı bir şekilde gerçekleşir. Gelir dağılımı işçi sınıfı veya hammadde üreten sınıf lehine ya da girişimci sınıf lehine ve işçi sınıfı aleyhine olarak gerçekleşebilmektedir. Her iki halde de enflasyonun farklı kaynaklardan beslendiği görülür. Bundan dolayı toplam talep kısılırken her iki durumda birbirinden farklı vergi çeşitlerine başvurmak gerekmektedir (Türk, 2013: 123).

1.3.1.4. Dışa Açıklık ve Ticaret

Ekonominin dışa açıklığının mevcut vergi yapısına hem doğrudan hem de dolaylı olarak birtakım etkileri bulunur. Örneğin, ithalat ve ihracatın artışı gümrük ve resimleri doğrudan arttırır. Dış ticaretin iktisadi yapıda değişiklik meydana getirmesi ise dolaylı etki ortaya çıkarmaktadır (Korkmaz, 2003: 85). Her ülkenin vergi kaynağı farklıdır ve bu vergiler ilgili kaynaklardan farklı yöntemlerle toplanmaktadır. Bu nedenle belirli alanlarda genelleme yapmak mümkün değildir. Bu alanlardan biri de ülkelerin dışa açıklığı ile ilgilidir. Makroekonomik göstergelerin değişmesiyle birlikte elde edilen vergi gelirlerini oluşturan bileşenlerin yapısı ve bu bileşenlerin toplam içerisinde taşıdığı önem de değişiklik göstermekte ve vergi gelirleri de o ölçüde etkilenmektedir (Agbeyegbe vd., 2004: 4).

İhracat ve ithalatın payı ile ölçülen uluslararası ticaretin boyutu, bir ülkenin gelir performansı için önem arz etmektedir. Bu noktada ihracat ve ithalatın belirli alanlarda yoğunlaşması durumunda vergilerin de bu ilgili alanda arttırılmasının söz konusu olabileceği bilinmektedir. Ancak gelişmekte olan birçok ülke 1990'lı yıllarda bu vergiden uzaklaşıp ticaret hacminin daha fazla arttırılmasını amaçlamıştır (Gupta, 2007: 4). Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için birçok ülkede önemli adımlar atılmış ve uluslararası ticaret anlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan birçok piyasa ekonomisinde de hükümetler ticaret üzerinden alınan vergileri önemli bir kamu geliri olarak kabul etmektedir. Ancak gerçekleştirilen çalışmalarda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça uluslararası ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içinde daha az bir paya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Baunsgaard ve Keen, 2005: 6). Buradan hareketle az gelişmiş ülkelerde küreselleşmeyle birlikte vergi yapısı ve vergi denetim kurumlarında birtakım iyileştirmelerin yapılması halinde bile etkin bir vergi tahsilatının tam olarak istenen ölçüde olmayacağı sonucu ile karşılaşılır.

Konu ile ilgili literatürde, dışa açıklık ve ticaret hacminin etkisinin önceden saptanamayacağına ilişkin sonuçlar elde eden çalışmalar da bulunmaktadır. OECD ülkeleri, bir yandan açık ekonomilere sahiptir. İthalat vergilerini azaltma eğilimindedirler. Ancak diğer yandan bu ülkelerde ihracatın da gelişmesi ekonomik performansı arttırmaktadır. Dolayısıyla böyle durumlarda açık bir ekonomiye sahip

olmanın vergi gelirleri üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğunun tespiti zorlaşmaktadır (Castro ve Camarillo, 2014: 49).

Ticaretten elde edilen vergiler, tarihsel olarak da önemli bir yere sahiptir ve devletin ekonomik gelişim sürecinde önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Vergi idaresinin imkânlarının sınırlı olduğu ve diğer vergilerin toplanmasının güç olduğu durumlarda da ticaretten elde edilen vergi gelirleri, gelir vergisi ya da tüketim vergilerine göre daha kolay toplanabilen vergiler olmuştur (Tanzi, 1987'den aktaran: Teera ve Hudson, 2004: 786). Bu durum dış ticaretten elde edilen vergiler bağlamında da aynı özelliği göstermektedir. Gelişmekte olan birçok ülkede mal ve hizmetlere ilişkin vergiler önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Mal ve hizmet satışlarından gerçekleştirilen vergi tahsilatlarının büyük bir kısmı da ithalattan elde edilmektedir. Bazı ülkelerde ise ithalattan elde edilen vergi gelirleri ülke içinde toplanan diğer vergi gelirlerinden daha fazla bir tutarda gerçekleşmektedir. Ancak ilgili ülke para biriminin değer kaybetmesi durumunda ithal edilen malların fiyatları artacağından elde edilen vergi gelirleri de nihai fiyattaki değişime orantılı olarak değişiklik gösterecektir (Agbeyegbe vd., 2004: 7).

1.3.1.5. Ekonominin Mali Yapısı

Bir ekonominin mali yapısının nasıl olduğu konusunda öncelikli göstergeler kamu gelirleri ve kamu harcamalarıdır. Bu bağlamda en önemli kamu geliri kalemi olan vergi gelirlerinin toplanması da ekonomik anlamda kalkınmanın önemli bir unsurunu oluşturur. Toplumun ulaşabileceği ekonomik kaynakların sınırlı olmasından dolayı hükümet harcamalarındaki bir artışın özel harcamalarda azalma anlamına geleceği bilinmektedir. Bu noktada vergilendirme de ekonomik kaynakların özel sektörden kamuya aktarılmasının bir yoludur. Kamuya kaynak aktarmanın para basma ve borçlanma yöntemleriyle mümkün olmasının yanında en önemli kaynağın vergilendirme olduğunun altı çizilmektedir (Chaudhry ve Munir, 2010: 439). Bunun yanında bir ekonomide kamu harcamalarında artış söz konusu olduğunda bu durumun beraberinde aşırı bütçe açıklarını getirdiği bilinir. Bu bütçe açıklarının kapatılmasında başvurulan finansman yöntemi ise genellikle vergi gelirlerine veya borçlanma yoluna başvurma şeklinde gerçekleşir. Kamu kesiminin borçlanmaya başvurması demek, kamu harcamalarının ve vergi gelirlerinin artması anlamına gelir. Yüksek bir borç yükünün vergi düzeyini düşürme eğiliminde olabilecek

makroekonomik dengesizlikler yaratabileceğini öne süren Tanzi'ye göre özellikle dış borçların geri ödenmesi durumunda bir bütçe fazlasına ihtiyaç duyulduğu ve bunun da ithalatın azaltılmasıyla gerçekleşmesinin mümkün olduğu ifade edilir. Bir ekonominin mali yapısı ele alınırken kamu harcamalarının yanı sıra bütçe açıkları ve borçlanma konularının da bir arada incelenmesi finansman açısından önemli bir husustur (Teera ve Hudson, 2004: 788). Kamu harcamaları ve kamu gelirleri bir ekonomide yer alan bütçe açıklarının iki temel bileşenidir. Bu alanda gerçekleştirilen araştırmalar, daha fazla kamu geliri elde etmek için vergi oranlarının arttırılmasının kamu harcamalarını da arttıracaklarını ileri süren vergi-harcama hipotezini ve kamu harcamalarındaki artışın vergilerde artışa neden olacağını savunan harcama-vergi hipotezi, ve bu alanda kararların aynı alanda verildiğini öne süren mali senkronizasyon hipotezi ile bu alandaki kararların birbirinden bağımsız olarak verildiğini savunan kurumsal farklılık hipotezlerini ortaya çıkarmıştır (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 142). Bu gelişmeler ise kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinin yerini daha da belirgin hale getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonist bir ortamda vergi gelirlerinin reel değeri düşer ve bununla birlikte kamu harcamalarıyla kamu gelirleri arasındaki fark, yani bütçe açığı da böylece artışa geçer. Vergi gelirlerinin reel değerinin düşmesinin yanında reel harcamaların da etkilenmesi ihtimali oldukça yüksektir. Yüksek enflasyon ortamında kamu harcamalarının azalması durumu ise literatürde, Patinkin etkisi olarak bilinir. Ayrıca Tanzi etkisi ile ilgili yapılan birçok çalışmada da enflasyonun yüksek olduğu bir ekonomide vergi hasılatındaki aşınmanın senyoraj gelirlerinin çok üzerinde iken kamu harcamalarında ortaya çıkan reel aşınmanın etkisinin ise göz ardı edildiği görülmektedir (Çavuşoğlu, 2005: 39-40). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma temelli gerçekleştirilen devlet müdahalelerinin Keynesyen refah devleti politikaları çerçevesinde hızla artması, mevcut bütçe açıklarının da büyümesine neden olmuştur. Bu durum, ekonomideki makroekonomik dengeleri bozan önemli bir problem olarak değerlendirilebilir. Devletin elde ettiği vergi gelirlerinden daha fazla harcama yapıldığı bir ekonomide, bütçe açıklarının artması doğal bir sonuç olacaktır. Bu noktada vergi gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin Buchanan ve Wagner (1977)'in çalışmasında olduğu gibi vergi sisteminin yapısına göre ele alındığı görülmektedir. Böylece vergi sisteminin dolaylı ya da dolaysız vergilerden oluşmasına bağlı olarak kamu harcamalarının hacminin de

değişeceği ifade edilmektedir. Vergi gelirlerinin ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden elde edilmesi durumunda mali yanılısamanın ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Kamu harcamalarının maliyetinin olduğundan daha düşük algılanması ise harcama hacmini daha da arttıracaktır. Vergi sisteminin ağırlıklı olarak dolaysız vergi gelirlerinden oluşması durumunda ise vergilerdeki bir artış karşısında bireylerin kamu mal ve hizmetlerinin maliyetinde artış olduğu algısıyla kamusal mal ve hizmetlere talepleri azalma yönünde olacaktır (Dökmen, 2012: 121).

Konuyla ilgili dikkate alınması gereken bir diğer husus ise ekonomide yaşanan kriz dönemleri ile ilgilidir. Vergi gelirleri üzerinde doğrudan etkisi bulunan ekonomik krizlerin bu etkisinin yanında diğer makroekonomik göstergeler üzerinde de etkili olacağı açıktır. Dolayısıyla vergi tabanı, mükelleflerin vergiye karşı davranışları ve tüketim alışkanlıkları da krizlerin etkisi ile değişiklik gösterebilir. Her ülkenin kriz karşısında aldığı önlemler farklılık gösterebilir. Bazılarında talebin canlandırılması için vergi kesintileri tercih edilirken bazıları ise yüksek borçları ve düşük vergi gelirlerinden dolayı bu politikayı tercih etmeyip kamu harcamalarını artırma eğilimine girebilirler. Kriz dönemlerinde yatırımcıların da ekonomik bir girişimde bulunmayıp şartların iyileşmesini beklemesi olağandır. Böylece yatırımların azalması ve tasarrufların bekletilmesi de tüketim vergilerinden elde edilen gelirleri olumsuz etkiler. Bunlarla birlikte bankaların kredi verme konusunda ortaya çıkarttığı ilave maliyetler, döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar ve tasarruf eğilimindeki artış da ekonomik aktiviteyi yavaşlatan unsurlardandır (Güngör, 2010: 298-299). Dolayısıyla bu gibi dönemlerde devletin toplayacağı vergi gelirleri doğrudan etkilenmekte ve düşüş ya da artış gösterebilmektedir. Ancak bu durum tüm vergi gelirleri için aynı sonucu ortaya çıkarmamaktadır.

Gelir vergisinden elde edilen gelirlerin büyük kısmı, istihdam oranına bağlıdır. Yüksek seviyede bir istihdamın söz konusu olması yalnızca devlete daha çok gelir vergisi ödeyen işçilerin varlığı anlamına gelmemekte bununla birlikte kurumlar ve küçük işletmelerin de daha çok kâr yaptığı anlamına gelmektedir. Geçmişten bu yana vergi gelirleri içerisinde ekonomik gelişme dönemlerinde hızla artarken ekonomik durgunluk dönemlerinde en aynı hızda azalan ve bu gibi gelişmelere en çok tepki veren vergi türü gelir üzerinden alınan vergilerdir. Tüketim vergileri ise gelir vergileri gibi hızlı tepki göstermez. Bu tür vergi gelirlerinde durgunluk dönemlerinde önemli bir azalma olmazken büyüme dönemlerinde de ciddi

oranda bir artış olmaz. Servet vergilerinin de genel olarak diğerlerine göre daha istikrarlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Smith, 2009: 3). Mali durgunluk dönemlerinde elinde bulunan tasarrufu, fiyatların düşmesinden dolayı değerlendirmek isteyen yatırımcıların ise ekonomide canlanma yanında en azından vergi gelirlerinin daha fazla azalmasını engellemek gibi bir katkıları da bulunmaktadır (Güngör, 2010: 300). Bütün bu mali gelişmeler ekonomideki birtakım aktörlerin yatırım, tasarruf ve harcama kararlarını belirlemektedir. Ekonomide yer alan imalat, sanayi ve tarım gibi sektörler de bu gelişmelerle birlikte alınan kararlar sonucu çeşitli çıktılar ortaya koymaktadır. Bu çıktıların ekonomide kapsadığı alan ise doğrudan vergi gelirleri üzerinde etkide bulunmaktadır. Literatürde bu alanda yer alan birçok çalışmada, vergi gelirleri ve bu sektörler arasındaki ilişkinin ampirik analizi gerçekleştirilmiştir.

1.3.2. Vergi Gelirlerini Etkileyen Sosyal Faktörler

Vergi gelirlerine etki eden birçok ekonomik faktörün yanında bir de etkisinin rakamsal olarak ölçülmesi mümkün olmadığı için doğrudan hesaplamalara dâhil edilemeyen faktörler de bulunmaktadır. Dolayısıyla vergi gelirlerinin temininde tüm faktörlerin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Mükelleflerin içinde buldukları psikolojik durum, toplumsal ve kültürel koşullar, eğitim seviyesi ve sahip olunan vergi ahlakı, vergiye bakışları ya da kamu hizmetleri konusundaki algıları gibi birtakım faktörlerin vergi gelirleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra deprem, sel ya da yangın gibi doğal afetler veya savaş durumu gibi olağanüstü haller de vergi gelirlerine etki etmektedir. Bazı hususlar mükellefin vergiye karşı direncini kırarken bazı durumlarda ise mükelleflerin vergiye tepkisi artmaktadır.

Vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin yanında vergi gelirlerinin çeşitliliğini de birtakım faktörler etkilemektedir. Porca'nın çalışmasına göre ülkedeki endüstriyel yapı, politik faktörler ve vergi rekabeti bu çeşitliliği belirleyen faktörleri oluşturur. Verimli bir vergi geliri portföyünün oluşturulmasında ülke endüstrisinin yapısı ve politik faktörlerin yanında politika yapıcıların dikkat etmesi gereken diğer bir husus vergi rekabetidir. Uluslararası ve elektronik ticaretin yaygınlaştığı bir ortamda, vergi ile ilgili alınacak kararların daha dikkatli olması vergi rekabeti de göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir (Porca, 2002: 419).

1.3.2.1. Vergi Bilinci, Vergi Ahlakı ve Mükellef Tercihleri

Vergilerin etkin bir şekilde tahsil edilebilmesi mükelleflerin istekli olmasına bağlıdır. Bu durum ise ancak adil bir vergi sistemi içinde gelişebilir. Toplumdaki bireyler arasında hak ve adalete uygun olarak alınan vergilerin bireylerce gönüllü olarak ödeneceği öngörülmekle birlikte adalet algısının sistemdeki bazı uygulamalardaki eksikliklerle de zarara uğratılmaması önemlidir (Taytak ve Akyüz Dalkıran, 2019: 110). Bu bağlamda vergi gelirlerini etkileme bakımından toplumda oluşan vergi zihniyeti ve vergi ahlakı hususları oldukça önem arz eder. Ödedikleri vergiler nedeniyle gelir miktarında azalma olan mükelleflerin bu konuda psikolojileri üzerinde bazı olumsuz etkiler görülebilmektedir. Bu olumsuzluklardan biri olan vergi baskısı, mükellefin vergiyi nasıl algıladığına bağlı olarak değişen baskı duygusudur ve her bir mükellef için farklı derecede hissedilebilir. Dolayısıyla subjektif olan bu baskı subjektif vergi yükü olarak da kabul edilmektedir (Muter vd., 2008: 188).

Bir ekonomide kamu gelirlerinin artması ve kamu giderlerinin azalması ile birlikte mevcut ekonomik şartlar daha iyi hale gelecektir. Bu noktada uygulanan vergi politikalarının da özenli bir şekilde seçilmesi gerekmektedir. Vergilemede adalet olgusunun tesis edilmesiyle birlikte mükelleflerin vergi bilincinin arttırılması konusu da önem arz eder. Böylece vergi bilincine sahip olan mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunda da artış görülmesi mümkündür. Vergi gelirlerini esasında belirleyen temel faktör mükelleflerin gönüllü uyumudur. Vergi tahsilatında temel esasın beyan olması ve ekonomi üzerindeki vergi yükünün ise kamu hizmetlerine yetecek miktarda vergi geliri yaratacak bir seviyeye erişebilmesi için yürürlükteki vergi mevzuatının, mevcut vergi idaresinin yapısının ve uygulanmakta olan vergi denetimlerinin beyana dayalı gönüllü uyumu teşvik etmeleri gerekmektedir. Bu noktada ise vergi sisteminin aşırı bir biçimde karmaşık olması, vergi gelirlerini olumsuz etkileyebilecek faktörler arasında görülür (Kopczuk, 2006: 1-2). Mükelleflerin vergi ile ilgili genel düşünceleri olarak da ifade edilebilecek olan vergi bilinci kavramı vergi ahlakını tamamıyla kapsamaktadır. Bu durum mükelleflerin vergiye ilişkin konulan kurallara uyması hususunda sorumlu hareket etmeleri şeklinde ifade edilebilir (Muter vd., 2008: 189).

Bireyleri gönüllü olarak vergi borçlarını ödemeye yöneltecek ve bu doğrultuda ilgili ödev ve yükümlülüklerini eksiksiz olarak yerine getirmelerini

sağlayacak faktörlerle birlikte bireylerin hangi nedenle vergi ödemekten kaçındıkları ya da bu yükümlülüklerini yerine getirmeyerek vergi kaçırmalarına etki eden faktörler oldukça önem taşımaktadır. Bu iki durum yani vergiyi gönüllü olarak ödeme veya vergiyi ödememe eğilimleri, bireylerin sahip olduğu vergi psikolojisi altında vergi ahlakı boyutunda değerlendirilir. Bireylerin vergi ödemeleri konusunda içsel bir motivasyon olarak tanımlanan vergi ahlakı kavramı dışsal bir zorlama olmaksızın gönüllü bir şekilde vergi ödemeyi ifade etmektedir. Vergi ödeyerek topluma karşı ahlaki görevini yerine getirme duygusu bireylerin bu konudaki tutumlarını belirlemektedir. Diğer yandan vergi kaçırmanın bireylerde yarattığı bir pişmanlık veya suçluluk duygusu ne kadar yüksek olursa vergi ödeme isteklerinin de bir o kadar fazla olacağı savunulmaktadır (Torgler, 2003: 4). Dolayısıyla bu örneğe uyan bireylerin ekonomik faaliyetlerinin her kısmını kayıt altına almaları da vergi ahlakı çerçevesinde gösterdikleri bir davranıştır.

Verginin gönüllü olarak ödenmesi ya da tüm ceza ve risklere karşı ödenmemesi konusunu ise literatürde rasyonel tercih yaklaşımı ve ahlaki duygular teorisi açıklamaktadır (Aktan, 2012: 168). Bu durumda rasyonel tercih modeli ya da yaklaşımı olarak adlandırılan görüşe göre insan, doğası gereği öncelikli olarak kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışır. Bu yüzden de ödemesi gereken vergiyi ya az ödemekte ya da hiç ödemememektedir. Allingham ve Sandmo (1972) tarafından geliştirilen modele uygun olarak bu durum beklenen fayda teorisi olarak da bilinmektedir. Bu modele göre mükelleflerin vergi kaçırmaları ve yakalanma riskleri arasında bir bağ kurulmuştur. Özellikle vergi mükellefinin gelirini beyan yoluyla bildirmesi durumunda bir belirsizliğin olacağı aşikârdır. Mükellefin tam gelirini ilgili makamlara bildirmemesi ihtimali yüksek olmakla birlikte böyle bir durumda ceza ile karşılaşma süreci de bilinemez. Dolayısıyla mükellefin gerçek gelirinin tamamını beyan etmesi durumu ile gerçek gelirinden daha azını beyan etmesi seçeneklerinden birini tercih etmesi gerekir. Bu durumda bireyin ceza ile karşılaşma olasılığı ne kadar yüksek ise gerçek gelirin beyan edilmesi ihtimali de o derece yüksektir (Allingham ve Sandmo, 1972: 324). Bu yüzden cezaların caydırıcı olması durumu da mükellefleri vergiye gönüllü uyuma yönlendirir.

Ancak bireylerin rasyonel beklentileri ve çıkarları çoğu zaman vergiye gönüllü uyumu etkileyen tek bir etken olmamaktadır. Ahlaki duygular teorisi ile açıklanmaya çalışılan bu duruma göre vergiye gönüllü uyumun yalnızca maddi

kaygılar ile şekillendiği tezinin aksine birçok vergi mükellefinin çeşitli başka duygularla vergiye gönüllü uyumlarının belirlendiği ifade edilmektedir. Bunların başında ise suçluluk ve utanç duyguları gelmektedir. Böylece mükelleflerin, doğal olarak dürüst davrananlar ve maddi kaygılar içerisinde faaliyetlerini sürdürenler olarak sınıflandırılmalarının yanında bir de suçluluk ve utanç duygularına sahip mükellefler olarak da göz önünde bulundurulmaları gerekmektedir (Erard ve Feinstein, 1994: 74-75). Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu arttığı ölçüde o ekonomideki vergilendirilebilir potansiyelden de tam anlamıyla faydalanılabilecektir. Böylece vergileme seviyesi de artacaktır. Konuyla ilgili yapılan birçok çalışmada marjinal vergi oranları ile vergi kaçakçılığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucu bu ifadeyi desteklemektedir (Reckers vd., 1994: 47). Dolayısıyla vergi oranlarının mükellefler için makul kabul edilen bir seviyede olması doğrudan vergiye gönüllü uyumda bir artış anlamına gelecektir.

Vergiye gönüllü uyumun sağlanması vergi gelirlerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bir toplumda geliştirilmiş vergi bilincinin beraberinde vergiye gönüllü uyumu getireceğinden şüphe yoktur. Ancak vergiye gönüllü uyumun sağlanması için mükelleflerin almış oldukları kamu hizmetlerinden memnuniyet derecesi de oldukça önem arz etmektedir. Ödenen vergiler ile alınan kamu hizmetleri arasındaki ilişkiyi gözeten mükellefler vergi kanunlarına da uyum göstermeye eğilimli mükelleflerdir. Bu noktada vergiye gönüllü uyumun vergi gelirlerinin nasıl kullanıldığına bağlı olduğunu gösteren teori ve pratikte de birçok çalışma ile karşılaşmak mümkündür (Torgler, 2007: 97). Toplum içindeki bireylerin kendilerinden alınan verginin farkında olması ve bu verginin niçin alındığını kavramış olmaları vergi bilincine de ulaşmış olmaları anlamına gelir. Ancak vergi bilincinin toplumda oluşabilmesi için öncelikle tek tek bireylerde anlam bulması gerekir. Yapılan çalışmalarda ise toplumun genç kuşağının bu noktada yeterli bilgi seviyesine ulaşması oldukça önem arz etmektedir (Özen vd., 2015: 280). Vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumu sosyo demografik özelliklerle ilişkilendiren çalışmalara bakıldığında ise hemen hemen hepsinin benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Vergi ahlakını etkileyen faktörler başlığı altında çalışma, yaşlıların ve erkeklere göre kadınların daha fazla vergi ahlakına sahip oldukları sonucunu vermektedir. Yaşlı insanların yaptırımlara daha duyarlı olması ve yine kadınların

kurallara daha uyumlu olmaları vergi boyutunda da kendini göstermektedir (Doerrenberg ve Peichl, 2013: 295).

Bir toplumdaki mali yapının, o toplumun bireylerinin vergiye ne ölçüde uyum sağladıklarıyla da ilgili olarak değişiklik gösterdiği açıktır. Vergi gelirlerinin potansiyel kaynağının ne olduğu konusundaki husus ise vergi gayreti ve vergi kapasitesi kavramlarının tam olarak anlaşılması ile kavranabileceği ifade edilir (Addison ve Levin, 2012: 10). Vergi ahlakı, vergiye gönüllü uyumun açıklayıcı bir değişkenidir. Dolayısıyla vergiye uyum kararlarında özellikle bireysel ahlaki davranış ve inançların oldukça önemli olduğu bilinmelidir. Vergi kaçırma davranışının ahlaki bir sorun olarak görüldüğü bir toplumda yaşayan bireylerin bu anlayıştan bağımsız olarak vergi kaçırma eğiliminde bulunma olasılığı çok düşüktür. Ancak bu durumun etik bir mesele olarak algılanmadığı toplumlarda mükelleflerin de bu durumu göz önünde bulundurmamaları normal görülmektedir (Reckers vd., 1994: 833).

1.3.2.2. Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi

Vergilendirme, vatandaşların zorunlu katkılarda bulunarak hükümetlerin gelirlerini arttırdığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Vergilendirme, baskıcı bir sosyal araç olarak da tanımlanırken beraberinde bazı ahlaki sorunları da gündeme getirmektedir. Bu sorunlardan en önemli ve açık olanı ise vergilerin kendisinin ahlaki olup olmadığı üzerinedir. Bunun yanında bir topluluğun zenginliği ve kaynaklarını kamunun çıkarları yolunda kullanıma açması, hangi koşullar altına sağlanmalıdır? Devlet veya toplumun zorlayıcı gücü hangi amaçlarla meşru olarak kullanılabilir gibi bazı soruları ortaya çıkartmaktadır. Vergilendirmenin haklı gösterilmesi durumu ise vergilerin nasıl bir şekilde nasıl dağıtılacağı konusundaki soruları beraberinde getirir. Vergilerin kimin tarafından ödenmesi gerektiği, hangi kaynakların hangi oran veya oranlarda vergilendirileceği gibi sorular da vergi ahlakı konusundaki temel sorun olarak pek çok konuya yönelmektedir (Green, 1984: 147). Bireylerin ve firmaların yasal olarak öngörülen vergi yükümlülüklerini azaltmak amacıyla; gelirlerini ve vergiye konu tüm ticari faaliyetlerini eksik beyan etmeleri; bununla birlikte devlete yapılan ödemeleri, kesintileri, muafiyetleri veya kredileri abartarak veya uygun vergi beyannamelerini vermeyerek kasıtlı ve yasa dışı eylemleri vergi kaçakçılığını ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada devlete diğer görevlerinin yanında bir de vergi

mevzuatına uyumu artırmak için önemli bir görev düşmektedir. Bununla birlikte bilindiği gibi vergi kaçakçılığının ölçülebilmesi de mümkün değildir (Alm ve Martinez-Vazquez, 2003: 146-147). Bununla birlikte birçok ülkede caydırıcılık düzeyinin çok düşük olması bile vergi kayıp ve kaçaklarının yüksekliğinin açıklayıcısıdır (Torgler vd., 2008: 314).

Bir ekonomide vergi oranları ne kadar yüksek olursa vergi kaçakçılığındaki artışın da aynı ölçüde bir durum sergileyeceği konusundaki görüşün yanında vergi kaçakçılığını önleme potansiyeline sahip tek politika vergi oranlarının azaltılması değildir. Vergi oranları ve vergi kaçırma arasındaki ilişki önemlidir. Çünkü vergi oranları, politika hedefleri için manipüle edilebilen bir araçtır ve bu durumun bir sonucu olarak da vergi kaçakçılığı faaliyetlerinin artması durumu ile karşılaşılabilir. Bu etki tamamen kasıtsız bir etki olsa bile alternatif vergi politikalarının değerlendirilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır (Clotfelter, 1983: 363). Vergi kaçakçılığı ile mücadelede vergi alanında birtakım idari uygulamaların sağlanması gerekmektedir. Bunun için ise sağlıklı işleyen bir vergi idaresinin varlığı en önemli unsurdur. Vergi idarelerinin sağlıklı işlemediği bir ekonomide vergi tahsilatı da düşük seviyede gerçekleşecektir. Bununla birlikte ekonominin hacmi büyüdükçe vergi kayıp ve kaçaklarını da arttıracaktır. (Musgrave, 1969'den aktaran, Teera ve Hudson 2004: 786). Vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin önlenmesinde gerekli olan iyi bir yönetim süreci iyi bir vergi sistemini de beraberinde getirmektedir. İyi bir vergi sisteminin oluşturulabilmesi için ise devletin meşruiyeti, vergi mükellefleri ve vergiye gönüllü uyum ve etkin bir vergi idaresinin olması gerekmektedir (Ajaz ve Ahmad, 2010: 408). Çalışmalarında yönetim ve vergi reformları arasındaki ilişkiyi açıklayan Everest-Philips ve Sandall (2009) iyi bir vergi sisteminin iyi bir yönetişime bağlı olduğunu tespit etmiş, bununla birlikte verimli bir vergi sisteminin ilgili ülke nüfusunun vergilerini adil bir şekilde ödemesine imkân sağladığını da ifade etmektedir (Everest-Philips ve Sandall, 2009: 2). Bordignon ve Zanardi (1997)'ye göre ise bir vergi sisteminde yapılan radikal reformlar da vergi kaçakçılığıyla mücadelede çok fazla işe yaramayacaktır. Vergi sisteminde yapılacak olan basitleştirme ve bölgesel özelliklere göre yapılacak düzenlemelerin faydalı olacağı, özellikle de serbest meslek grubuna ve küçük işletmelere alternatif yaklaşımları uygulanması ve bu grubun ticari faaliyetlerine devam edebilmeleri gerektiği savunulmaktadır. Böyle bir düzenlemede ise hem vergi

tabanı hem de yeni bir denetim mekanizmasından söz etmek gerekecektir. Elbette ki yeni bir mevzuata uyumun hızla sağlanması kolay ve gerçekçi değildir. Bu da sonuçlara hızlıca ulaşmak için vergi uygulamalarının daha hızlı gerçekleştirilebileceği bir mevzuatı gerektirmektedir (Bordignon ve Zanardi, 1997: 180). Bu durum ise vergi gelirleri kalemlerinin yeniden dağıtılması anlamına gelmektedir.

Vergi kaçakçılığı konusunda yapılan çalışmalar ortaya yer altı ekonomisi kavramını çıkartmıştır. Vergi oranlarının vergi kaçakçılığına etkisini ölçmek için yapılan birçok çalışmada kişisel gelir vergisi ve katma değer vergisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde yer altı ekonomisinin de geliştiği ve beraberinde bu vergi türleriyle birlikte dış ticaretten elde edilen vergileri de etkileyeceği öngörülmektedir. (Mansfield, 1988: 186). Konuyla ilgili yapılan birçok çalışmada vergi gelirlerini belirleyen faktörlerden birinin vergi kayıp ve kaçakları olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bu alanda mücadelenin önemli olduğu tekrar vurgulanmalı ancak bu durumun vergisel yükümlülüklerin aşırı ölçüde katılaştırılması anlamına da gelmemesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Özellikle kriz dönemlerinde gelir artışı için başvuru vergisel yükümlülüklerin artırılması; ülkeyi mevcut finansal sorunların yanında likidite sıkıntısı ile de karşı karşıya bırakması anlamına gelebilir (Tagkalakis, 2014: 14-15). Bununla birlikte ekonomide alışlagelmiş diğer durum ise mevcut vergi mükelleflerinin yükümlülüklerini var olan birçok seçenekten birine başvurarak en aza indirmeye çalışmaları da ne yazık ki engellenemeyen bir durumdur. Vergiden kaçınma ve vergi kaçırma arasındaki çizgi belli noktalarda net olmayabilmektedir. Bu noktada mükelleflerin de hesap ve kayıtlarını usulüne uygun olarak tutması ancak bu kayıtlar esnasında rakamlarda yapmış olduğu değişiklikler ya da kaçınma faaliyeti içinde kabul edilebilecek yasal hareketler cezalandırılmamaktadır (Clotfelter, 1983: 364). Her ne kadar yasal çerçevede de gerçekleşse bu durum vergi gelirlerinde ciddi bir kayba neden olmaktadır.

1.3.2.3. Kamu Harcama Algısı

Bir toplumda vergi mükellefi olsun ya da olmasın bir birey olarak, kişisel çıkarların devlet tarafından temsil edilip muhafaza ediliyor olması devlete bağlılığı arttırır. Dolayısıyla vergi mükelleflerinin çıkarlarının da devlet tarafından muhafaza

edildiği bir ekonomide verginin devlete ödenmesi sürecinde bir aksaklık ile karşılaşıma ihtimali oldukça zayıf olacaktır. Kamu sektörü tarafından yapılan harcamalardan duyulan memnuniyet ise bireylere düşen vergi borçlarının gönüllü olarak ödenmesini hızlandıracaktır. Ancak yapılan birçok çalışmaya göre kamu harcamaları konusunda olumsuz bir algı bulunmaktadır. Bu durum kamu harcamalarının etkin bir şekilde gerçekleştirilmediği ya da mükelleflerin mali sömürüye uğradıkları algısını taşıdığı anlamlarına gelmektedir (Yüce ve Gerçek, 1998: 24). Bu noktada mükelleflerin bir kısmı kamu harcamalarının tamamını algılayamayabilecekleri gibi bir kısmı da ödemiş olduğu vergilerden daha fazla algılayabileceklerdir. Literatürde doğrudan harcama aldanması adı ile yer alan bu duruma göre vergilerin eksik, harcamaların ise fazla algılanması ile birlikte mükellef davranışlarında olduğu gibi seçmen davranışlarında da birtakım sapmaların olması durumu söz konusu olabilecektir (Dileyici, 2006: 177). Vergi mükelleflerinin adalet algısı, vergilerini ödemeye istekli olmalarında da etkilidir. Vergi sisteminde yer alan birtakım haksız uygulamalar, mükelleflerin vergilerini ödemeleri aşamasında bazı hileli yollara başvurmasına neden olabilir. Ancak devlet ve mükellef ilişkisinin zora dayalı bir vergi toplamanın aksine karşılıklı bir mübadele olarak algılandığı hususu da tartışmaya açık bir konudur. Vergi mükellefleri, ödedikleri vergi ile devletten aldığı hizmet arasındaki ilişkinin adil olduğu kanaatindeyse bu ilişki vergi gelirlerinin de olumlu olarak artması konusunda belirleyicilik taşıyacaktır (Torgler, 2007: 18).

Vergi mükelleflerinin kendi vergi yüklerini hesaplarken aynı vergilendirme döneminde devletten aldıkları kamu hizmetlerini de hesaba katmaları ve ödedikleri vergiler karşılığında devletin kendileri için yapmış olduğu harcamaları göz önünde bulundurmaları durumu söz konusu olabilir. Ancak mükelleflerde oluşan vergi sisteminde bir adaletsizlik olduğu algısı, mükelleflerin ödediği vergiler ile karşılığında gördükleri faydanın kıyaslanmasının yanında diğer mükelleflerle de kendilerini kıyaslamaları sonucunda da ortaya çıkabilir (Savaşan ve Odabaş, 2005: 7). Adaletsizlik algısına kapılan mükelleflerin vergi ödemeye ilişkin davranışları da doğrudan vergi gelirleri üzerinde etkili olacaktır. Vergilerden elde edilen kamu gelirlerinin harcandığı yerlerin mükellefler tarafından onaylanmaması durumu da söz konusu olabilmektedir (Bayraklı vd., 2004: 250). Bu durum ise adaletsizlik algısından farklı olarak vergi gelirleri üzerinde etki gösterebilecektir. Vergi

gelirlerindeki artış veya azalışın seyri, bir toplumdaki bireylerin ödemiş olduğu vergilerle finanse edilen kamu kesimi hizmetlerinin miktarına bağlı olarak bireylerin devletten sağladığı birtakım menfaatlerden etkilenmektedir. Bu noktada bireylerin vergi gelirlerinin adil bir şekilde dağıtılmadığını düşünmeleri halinde vergiye uyumun da daha az gerçekleşmesi sonucu ile karşılaşılabilir. Ayrıca vergi uygulamalarının daha sağlıklı işlediği kentler ile uygulamaların yetersiz kaldığı kırsal kesim arasındaki vergi uyumuna bakıldığında da kamu hizmetlerinin daha fazla sunum imkânı bulduğu ve kentsel gelişimin fazla olduğu alanlarda vergi toplamının kırsal kesimlere göre daha kolay olduğu ifade edilmektedir (Keho, 2015: 219; Torgler, 2007: 18).

Konuyla ilgili gerçekleştirilen birçok çalışmada ve vergi ahlakı araştırmalarında temel odak noktası devletin veya kamu maliyesinin işleyişine duyulan güven üzerinedir. Dolayısıyla hükümete güvenen ve vergi gelirlerinin düzgün bir şekilde harcanması gerektiğine inanan vergi mükellefleri vergi ödeme konusunda daha istekli olmalıdır. Ancak bunun tam tersi olan durum, insanların parasının gereksiz yere harcanabileceği düşüncesi ise vergiye gönüllü uyumu ve dolayısıyla vergi gelirlerinden elde edilen tutarı azaltmaktadır. Bununla birlikte doğrudan vatanseverlik duyguları fazla olan ve ülkesiyle gurur duyan bireylerin vergi ahlakı seviyelerinin de yüksek olduğu görülmektedir (Doerrenberg ve Peichl, 2013: 296).

Kamu harcamalarının azalması ya da bu harcamaların verimliliğinin azaldığının düşünülmesi durumunda vergiye uyumun azalması vergi gelirlerinde bir düşüşe neden olmaktadır. Yapılan çalışmaların birçoğu mükelleflerin daha fazla kamusal mal üretilmesi ve bu bağlamda daha fazla harcama yapılması beklentisi içinde olduğunu göstermektedir. Bu durum da kamu harcamaları arttıkça mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun artacağına göstergesi olmuştur (Wu ve Teng, 2005: 401). Böylece kamu harcamalarının faydalı bir yere kanalize edildiği düşüncesi ile birlikte kamu sektörünün yapmış olduğu her faaliyete güvenen ve bunları destekleyen bireylerin vergilerini de eksiksiz ödediği öne sürülmektedir. Toplumun tamamında böyle bir anlayış hâkim ise vergi gelirlerinin elde edilmesinde bu faktörün pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

1.3.2.4. Eğitim Seviyesi

Eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte bu durumun bireyleri araştırma ve sorgulamaya yönlendirmesi kendini vergi alanında da göstermektedir. Böylece mükelleflerin vergilendirme ve mevcut vergi sistemi hakkında bilgilendirilmesinin de önemi ortaya çıkmaktadır (Ağcakaya ve Yıldırım, 2015: 94). Mükelleflerin ödeyecekleri vergilerin içeriğini bilmeleri ya da vergilendirme süreci ile ilgili bilgi sahibi olmaları da doğrudan eğitim düzeyleri ile ilgili bir durumdur. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi ile ilgili teknik bilgi ve deneyimleriyle birlikte sorumluluklarının da artması mümkündür (Dioda, 2012: 19). Araştırma ve sorgulamanın yanında elde ettiği bilgileri karşılaştırma imkânı bulan mükellefler vergi ile ilgili gelişmelerden ya da fırsatlardan da kısa sürede faydalanabilme imkânına da sahip olurlar. Torgler'e göre mükelleflerin eğitim seviyesi, vergi mükelleflerinin vergi kanunları konusunda bilgili olup olmadıkları durumuna göre değişir. Eğitimli bir mükellefin vergi hukuku ve mali bağlantılar hakkında toplumdaki diğer bireylere göre daha fazla bilgi sahibi olması, devletin vatandaşları için elde edeceği gelirden sağladığı fayda ve hizmetlerin de farkında olduğu anlamına gelmektedir (Torgler, 2007: 31).

Chaurdy ve Munir e göre ise eğitim seviyesinden ziyade bireylerin okuryazar olması durumunun bile vergi gelirlerinin miktarını değiştirmesi mümkündür. Çalışmalarında düşük eğitim seviyesi ve okuryazarlık oranının ülkedeki düşük vergi gelirlerine neden olan faktörlerden biri olduğu sonucu doğrulanmış ve öncelikli olarak etkin bir vergi sisteminin omurgasının ekonominin belgelendirilmesi olduğu savunulmuştur (Chaudhry ve Munir, 2010: 449-450). Vergi gelirlerinin tahsilatı aşamasında en önemli unsurlardan biri ekonominin kayıt altına alınmasıdır. Bu ise okuryazar bir vergi tabanına sahip olmaktan ileri gelir. Okuryazarlığın da ilerisinde eğitimli bir vergi mükellefinin çevresini anlamada, yaşanan gelişmeleri değerlendirmede ve en önemlisi bilgi teknolojilerini kullanabilmekte daha fazla fırsatlarla karşılaşması mümkündür.

1.3.2.5. Yozlaşma

Yolsuzluk seviyesinin yüksek olduğu ülkeler, diğer faktörler göz önüne alındığında GSYH ile ilişkili olarak vergi gelirlerinin daha düşük oranda toplandığı ülkelerdir. Bu bulgu, mükellefler tarafından ödenen bazı vergilerin doğrudan vergi

idarecilerinin cebine yönlendirildiğini de ima etmektedir. Böylece mükellefler üzerindeki vergilendirmenin gerçek yükü hükümetin vergi makbuzlarındaki düşüş kadar düşmeyebilir ve sonuç olarak uygulamadaki mevcut vergi sistemi daha az sürdürülebilir hale gelmektedir. Bu argüman, yolsuzluğun fazla olduğu bir ortamda rüşvet olarak verilen vergi ile yasal olarak hazine tarafından toplanan vergi arasında bir ayırım yapılması gerektiğini göstermektedir. Düşük vergilendirmenin, süreç içerisinde daha fazla mali kayıplara yol açacağı açıktır. Daha yüksek açıklar ise büyüme oranını düşürebilir. Dolayısıyla yolsuzluk, mali açıklar üzerindeki etkisiyle büyümeyi de etkileyecektir (Tanzi ve Davoodi, 2000: 15-16). Gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında vergilemeden elde edilen gelirlerden yeterli ölçüde faydalanamama durumu söz konusudur. Bu durum söz konusu ülkelerin gelir üretiminde önemli bazı kurumsal problemlerin de olduğunu göstermektedir. Bu noktada önemli olan iki husus bulunmaktadır. Özellikle vergi kaçakçılığı ve yolsuzluğun azaltılması için önem verilmesi gereken temel nokta vergi idaresinin etkinliğinin artırılmasıdır. İdarenin etkinliği ise kamu görevlilerinin etkin çalışması ile gerçekleşecektir. Vergi kaçakçılığı ve yolsuzluğun önemli ölçüde azaltılmasıyla ekonomik büyüme ve gelişmenin de artacak bir olgu olduğu geniş ölçüde kabul gören bir durumdur (Ajaz ve Ahmad, 2010: 405).

Bir ülkenin mali performansının iyileştirilmesine yönelik stratejiler geliştirilirken diğer yandan da vergi ve harcamaların tasarım ve yönetimine ek olarak yolsuzlukların da ele alınması gerektiği algısı giderek daha fazla kabul görmektedir. Özellikle literatürde yer alan çalışmalarda da yolsuzluğun hangi boyutta bir davranış olduğunun vurgulanması gereği öne sürülmektedir. Sıkça önerilen çözüm önerilerinin başında ise vergi oranlarının düşürülmesi gelmektedir. Bununla birlikte birtakım caydırıcı cezaların teklif edilmesinin yanında vergi idaresi çalışanlarının da alanla ilgili sürekli bir eğitim altında olmaları gerektiği de vurgulanan öneriler arasında yer almaktadır (Chand ve Moene, 1997: 3). Ancak yapılan çalışmalarda hükümet harcamalarının etkinliği ve yolsuzluk seviyesi gibi faktörlerin vergi mükelleflerinin uyumluluğunu etkilediği ve bu durumun vergi gelirlerine yansıdığı görülür (Mahon Jr., 2004, Bird, 2004; Dioda, 2012, Hossain, 2014). Sosyal etkiler ve hükümet performansı ülke düzeyindeki etkilerdir. Dolayısıyla ülke bazındaki faktörlerin yanında vergi ödeme davranışını etkileyen faktörlerin ülkeler arası incelemelerde bulunularak gerçekleştirilmesi de doğal olarak taraflılığı ortadan

kaldıracaktır. Hükümet performansının da vergi uyumuna nasıl etki ettiğine dair sonuçlar daha tarafsız olarak ortaya çıkacaktır (Wu ve Teng, 2005: 394). Bununla birlikte yolsuzluğun kontrol altına alındığı ülkelerde yüksek seviyede bir bürokrasi ortamıyla birlikte vergi gelirlerinin olumlu yönde etkilendiği görülmektedir. Bununla birlikte önemli noktalardan biri ise bu ortamda hâlihazırda hukuk kurallarının da sıkı bir şekilde muhafaza edilmesidir. Yüksek bürokrasi kalitesi ve sıkı hukuk kuralları ortamında yolsuzluğun zaten ortadan kalkması doğal bir sonuç olarak görülür (Javid ve Arif, 2012).

1.3.2.6. Ekonomik Özgürlükler

Vergiler bireylerin gelirleri ile ilgili buldukları çevreden bağımsız kararlar almalarını sınırlamaktadır. Böylece bir kişi kendi özgürlüğüne olan bir kısıtlamaya karşı tepki göstermeye, muhalif davranmaya eğilim göstermektedir. Bu direnç ya da tepki özgürlüğün sınırlandırılmasından kaynaklı olarak vergiye karşı bir tutum değişikliği, vergi ahlakında bozulma ya da farklı davranışlar şeklinde ortaya çıkabilir (Kirchler, 1999: 131). Bireyin ekonomik faaliyetlerinde karşılaştığı bir kısıtlama ise doğrudan farklı davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir. Ancak bu görüşün belli kısıtlar içerisinde geçerli olacağı öngörülmürken ekonomik özgürlüklerin fazla olduğu bir ortamda yüksek gelir seviyesi ve bununla birlikte gelirdeki artışın da hızlı seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir (Easton ve Walker, 1997: 330). Buradaki husus ise ekonomik özgürlük ortamının doğrudan ekonomik gelişme ortamını da beraberinde oluşturmasıdır. Böyle bir gelişim sürecinde bireylerin ödedikleri vergilerin her ne kadar zor alım yöntemi ile elde ediliyor olsa da tamamen gönüllü olarak verildiği öngörülmektedir.

Bir toplumda vergi gelirlerinin sağlıklı bir şekilde elde edilebilmesi açısından yönetim biçiminin oldukça önemli olduğu savunulmaktadır. Bu noktada verginin değişimine baktığımızda bu süreçte yönetim şekillerinin de farklılaştığı görülmektedir. Son iki yüzyıl boyunca vergi önemli bir ölçüde değişim geçirmiştir. Ancak bu değişim yalnızca hacimsel olarak değil 19. yüzyılın başlarındaki gümrük vergilerinin yoğunluğundan 21. yüzyıl başlarındaki gelir vergisinin yoğunluğuna yapısal olarak da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla herkes tarafından kabul edilen ve sağlıklı görülen bir demokrasi ortamının da doğrudan gelirin yeniden dağılımı ve

devletin büyüklüğünü destekleyici nitelikte olduğu söylenebilecektir (Andersson, 2018: 111).

Sağlıklı bir demokrasi ortamı ise ancak hukuk devleti bünyesinde oluşturulabilecektir. Genel olarak hukuk devleti ifadesi vatandaşlarına bir hukuk düzeni sağlayan devlet düzenini ifade eder. Ancak buradaki hukuk devleti anlayışı, yerleşmiş hukuk düzenine yalnızca bireylerin değil, yönetimin de uymasını gerektirmektedir. Dolayısıyla demokratik toplumun gereklerine uygun bir şekilde ve hukuk düzeni ile de uyumlu bir vaziyette yönetilenlerle birlikte devlete karşı da hukuk güvenliğinin sağlanması gerekir (Gözübüyük, 2000: 161). Böyle bir ortama liberal devlet açısından bakıldığında devletin piyasada yalnızca oyunun kurallarını belirlemek ve bu kuralların sürdürülebilirliğini sağlamak amaçlı bulunması gerektiği savunulmaktadır. Bu durum sosyal refahın sağlanması için gerekli olan hizmetlerin üretim ve sunumunda da aynıdır. Dolayısıyla özel sektörün bu hususta öncül olması gerektiği öne sürülür. Devlet ancak özel sektör tarafından üretilmek istenmeyen alanlarda çeşitli görevler üstlenir. Bunun yanında özel sektör tarafından üretilen hizmetlerden vatandaşların yararına olan kısmını sübvans etmek ya da birtakım teşvikler tanımak da liberal devlet tarafından tercih edilen bir yoldur (Çalışkan, 2001: 11).

Toplum içinde yaşayan farklı kesimlerin vergiye veya farklı vergi türlerine yaklaşımı mevcut yönetim sistemi çerçevesinde birbirinden farklılık gösterebilir. Bölgeler arası rekabetin olmasıyla birlikte diğer değişkenler ya da bir toplumdaki demokrasinin varlığı hesaplamaları da aynı şekilde sonuçları değiştirebilecektir. Bir toplumda yüksek seviyede algılanan mülkiyet haklarıyla birlikte sözleşmelerin geçerliliğinin ve hukukun üstünlüğünün de daha yüksek seviyede olması, ekonomik özgürlük seviyesinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumun ise kurumlar ve gelir vergisi oranları üzerinde de anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır (Egger ve Winner, 2004: 279). Demokratik ülkelerde dolaylı vergilerden ziyade dolaysız vergi gelirlerinin fazla olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde daha etkin bir vergi sistemine dayalı ve güçlü bir refah devleti oluşturma konusunda gelirin yeniden dağıtım politikalarının uygulanması eğilimi ön plandadır. Demokratik bir yönetim ortamında ülkedeki servetin yeniden ve adil dağılımının daha iyi bir şekilde gerçekleşmesi sağlanacaktır. Bu durum ise vergi gelirleri ve kamu harcamalarının artışıyla sağlanacaktır. Kişi başına GSYH ve büyüme oranı ise

dolaysız vergilerle ilişkisi bakımından oldukça önem arz etmektedir (Dioda, 2012: 23).

Lorenz von Stein'in 1885 yılında yayınlanan "Vergileme Üzerine" başlıklı çalışması, bireylerin öncelikli olarak sahip olduğu veya kazandığı tek şeyin vergiye tabi olmaları olduğunu vurgulamaktadır. Kendi geçimlerini sağlamaları gerektiği hususunun ise ikinci planda olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte bireylerin kendi haklarında bir karar alma hakkının da devletin ihtiyaç duyduğu şeyleri bireylerden alma hakkına tabi olduğu üzerinde durulmaktadır. Ancak devletin bu güce sahip olması, bireye kaba kuvvetle saldırıp sahip olduklarını gasp etmesi anlamına gelmemektedir. Devlete ait mülkiyet ve haklar konusunda bireyler ve bu haklara sahip birey formundaki devlet yan yana hareket etmekte iken vergilendirmede ise bu hareket karşılıklı bir alışverişe dönüşmektedir. Dolayısıyla süreç, normal şartlarda mal ve ticaret dünyasındaki işleyişten farklılık gösterir. Verimlilik ve bireysel özgürlükler arasındaki çatışmadan nihai bir uyum yaratmak için özgür kabul edilen insanın bu süreci anlamaya çalışması da doğal kabul edilmektedir (Stein, 1994: 28).

Bu hususta özgürlük kavramının temelini anlaşılması ve özgür bireyin alabileceği kararların hangi şartlar altında gerçekleştirilebilir olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin özgürlük tanımı altındaki yerinin anlaşılması ise diğer özgürlük türlerinin yanında ne denli önemli olduğunu ortaya koyacaktır. Bu alanda ilgili inceleme ve tartışmalar çalışmanın ikinci bölümünde kapsamlı olarak gerçekleştirilmiştir.

2. BÖLÜM: ÖZGÜRLÜK TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

2.1. ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ KAPSAMI VE BOYUTLARI

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede devletin ekonomideki payını azaltma çabaları, kusursuz işleyen ya da birtakım aksaklıkları olan piyasa ekonomilerine söz konusu aksaklıkları gidermek amacıyla devlet eliyle yapılacak müdahalelerin ve politikaların gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Devletin para, maliye ya da dış ticaret vb. politikalarıyla yapmış olduğu müdahaleler ise bireylerin ekonomik özgürlükleri üzerinde de belirleyici ve sınırlayıcı bir rol oynamaktadır. Piyasadaki aksaklık ve kısıtların ortadan kaldırılmasına yönelik birtakım düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle birlikte bireyler ön plana çıkmış ve serbest piyasa içerisindeki ekonomik faaliyetlerinde hareket alanları genişlemiştir. Böylece ekonomik özgürlüğün hem bireyin hem de toplumun ekonomik refahını arttırdığı görülmüştür (Dileyici ve Özkıvrak, 1999: 1). Kişisel tercihlerin hareket alanı bulduğu bir ekonomi, kısıtlama altında kalmadan verilen kararları beraberinde getirir. Bu ise hâlihazırda gelişmiş birçok ülkenin mevcut durumunu korumak için sağlamak zorunda olduğu işleyen bir piyasa ekonomisi ortamını gerektirmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin de bu şartlara ulaşması özgürlük kavramının içinde barındırdığı ayrıntıların özümsemesi ile birlikte mümkün olacaktır.

Özgürlük kavramına katılan anlamlara bakıldığında öncelikli olarak iki temel anlam ile karşılaşılır. Bireyin bir eylemi gerçekleştirmesi için izne sahip olması bir özgürlüktür ancak bir eylemi gerçekleştirebilmesi de özgürlüktür. Bununla birlikte birinci durum izin olarak özgürlük iken ikinci durum ise yetenek kapsamında bir özgürlüktür. Her ikisinin bir arada bulunmadığı durumlarda ise tam olarak özgürlükten bahsedilmesi mümkün olmayacaktır. Üçüncü bir özgürlük türü ise bir eylemin gerçekleştirilmesi için bir güce sahip olunması durumunun varlığıdır. Aslında bu durum özgürlüğün en iyi ve en son şekillenmiş halidir. Özgürlüğün izin verici türü siyasal özgürlüğü, hukuksal özgürlüğü ve çoğu zaman ekonomik özgürlüğü de kapsamaktadır. Bu noktada bağımsızlık, koruma veya eylem gibi özgürlükler dışsal bir özgürlük iken özerklik, irade ve kendini geliştirme ise iç özgürlük olarak ifade edilebilir (Sartori, 2014: 366-367). Genel olarak bakıldığında

ise bireyin herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmadan serbestçe hareket edebilmesi ve faaliyetlerde bulunması özgürlük kavramının karşılığıdır. Yalnızca toplumsal bir sözleşme içinde değil dini ve felsefi boyutlarıyla düşünüldüğünde de bireyin teorik ya da pratik boyutta başkaları tarafından engellenemeyecek şeyleri yapma özgürlüğüne sahip olduğu kabul edilir.

Özgürlüğün bugün algıladığımız tanımına kavuşmasında ise tarihi süreçte birçok düşünürün ve yaşanan birçok özgürlük mücadelesinin katkıları bulunmaktadır. 1215 yılında ilan edilen ve İngiltere Kralı John'un haklarının sınırlandırılmasını öngören "Magna Carta Libertatum" (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi), 1689 yılında yine İngiltere'de yayınlanan ve demokrasi ve hukuk devleti anlayışının gereği olan hak ve özgürlüklerden bahseden "İngiliz Haklar Bildirgesi" (Bill of Rights), 1789 yılında bu sefer Fransa'da ilan edilen ve özgürlükler konusunda temel belgelerden biri olan "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi" bu süreçte özgürlük tanımına da katkı sağlayan en önemli gelişmelerden olmuştur. İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin klasik özgürlük tanımına göre özgürlük; başkalarına zarar vermeden her şeyi yapabilmek olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte bu belgelerin her biri hukuk devleti ve demokrasinin temellerinin atılmasında tarihte önemli bir yer tutmaktadır (Kapani, 1993: 3; Aktan ve Vural, 2004: 5-8).

Mises'in ifadesiyle özgür bir ülkenin her bir vatandaşı özgür kararlar alıp hayatlarını şekillendirmekte ve mesleklerinin seçiminde de özgür olarak kabul edilir. Aynı şekilde özgür kabul edilen bir toplumda insanlara bağımlı olmadan özel sektörde ya da kamu sektöründe başarılı olmak isteyen bireyler tamamen rekabet içerisinde kendi becerilerini ön plana koyarlar ve devamında seçmen veya tüketiciyi memnun ederek ilerleyebilecekleri bir ortamda yaşarlar. Bunun yanında bilim, sanat ve entelektüel alanda da eğilimlerine vakit ayırabilecek ve istediği gibi ibadet edebilecek özgürlük alanına sahiptirler (Mises, 1990: 6). Benzer bir ifade John Stuart Mill'in "Özgürlük Üstüne" adlı ünlü eserinde bireylerin özgürlüğünü başkalarına ve çevresine zarar vermediği sürece dış müdahale olmaksızın uygun gördükleri şekilde yaşamlarını sürdürmeleri şeklinde aktarılmıştır. Adam Smith de doğal özgürlükçü yaklaşımı kapsamında özgürlüğün hiçbir şekilde sınırlandırılmaması gerektiğini savunmaktadır. Özgürlüğe müdahale ancak başkasına zarar verdiği ve başkasının doğal özgürlük sınırları içine girildiğinde olmalıdır. Bu anlayış klasik liberal özgürlük anlayışının da temelini oluşturur (Erdem ve Şeker, 2004: 180). Dolayısıyla

birçok çalışma ve düşünürün de özgürlüğün tıpkı yaşama, güvenlik, düşünce, ifade, vicdan ve mülkiyet gibi insanın doğasından ileri geldiğini savunduğu görülmektedir.

2.1.1. Özgürlük Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Özgürlük kavramı anlaşılması güç olan bir kavramdır. Bu kavram üzerine birçok anlam atfedilmiştir. Dolayısıyla özgürlük kelimesinin başında onu niteleyen birtakım kavramların kullanımı, anlamdaki derinliği de arttırmaktadır. Sartori'ye göre hepsi birbiri ile bağlantılı olan psikolojik, entelektüel, ahlaki, sosyal, hukuksal, ekonomik, siyasal ve başka çeşit özgürlüklerin anlaşılabilmesi için bunların çerçevesinin çizilebildiği bir düzene de ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak siyasal özgürlükler kapsamında bu özgürlüklerin her birinin varsayıldığı vurgulanmaktadır (Sartori, 2014: 364). John Locke ise mutlak bir özgürlüğün olamayacağını kabul etmekle birlikte bireyin özgürlüğünü hâlihazırda var olan sınırları ile birlikte tanımlamaktadır. Locke'a göre özgürlük, doğa yasası sınırları içinde insanların izin istemeksizin veya başka birinin onayına tabi olmaksızın hareketlerini gerçekleştirmeye ve mülkleriyle ilgili kararlarını alabilmeye yetkin olmaları anlamına gelir. Ancak bu her istediklerini yapmaya haklarının olduğu bir durum değildir. Doğa yasası bu noktada diğer insanların da özgürlük alanlarına müdahale edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla sınırlar da burada çizilmiş olmaktadır (Kuyurtar, 2014: 252).

Birçok filozof, siyasal özgürlük üzerine kritiklerini paylaşmıştır. Aristotle, Locke, Kant bunlardan bazılarıdır. Özgürlüğü iki ayrı çalışmada farklı şekillerde tanımlayan Locke ilkinde kişinin kendi belirlediği yolda hareket etmesi olarak ifade ederken ikincisinde ise başka bir insanın değişken, belirsiz, bilinmeyen ve keyfi iradesine bağımlı olmama durumunu özgürlük olarak ifade etmiştir (Sartori, 2014: 365). Çalışmalarıyla ve özellikle devlet konusundaki görüşleriyle John Locke dâhil kendinden sonraki birçok düşünürü etkileyen Hobbes ise özgürlüklerin korunması ve devamının sağlanması için devletin gerekliliğini öngörmüştür. Dolayısıyla vatandaşların can ve mal güvenliğinin korunmasında da devlet gereklidir. Devlet vatandaşlar tarafından toplumsal bir sözleşme ile birlikte oluşturulan "Leviathan" adı verilen dev bir insana benzetilmektedir. Bu "dev" in varlığı ise bireylerin şahsi çıkarlarına dayandırılmalıdır (Aktan, 1994: 19). Hobbes'un özgürlük tanımı içinde "dış engellerin olmaması, dış sınırlamaların kaldırılması ve baskı yaratan bağların

zayıflatılması” bulunmaktadır ve bu tanımın genel özgürlük tanımı çerçevesinde kabul edildiği ifade edilir. Siyasal özgürlük çerçevesinde bakıldığında ise bir şeyden özgür olma niteliğinin olması bu durumun negatif bir özgürlük olduğunu gösterir. Bu özgürlük türünün diğer bir ifade tercihi ise koruyucu özgürlük olarak ifade edilmiştir. Fransız ihtilalinde özgürlük isteminin temeli de iktidara karşı özgürlüğün korunması ile ilgilidir. Toplumsal özgürlük ya da ekonomik özgürlüğün devlet yoluyla elde edildiği kabul edilirken bireysel ve siyasal özgürlükler devlete karşı elde edilmektedir (Sartori, 2014: 368).

Hayek’e göre ise özgürlük, bir insanın başkalarının zorlaması altında kalmaksızın hareket edebilmesi olarak ifade edilmektedir. Bu noktada insanların başka insanlar tarafından zora dayalı olmaksızın hareket edebilmesine bireysel ya da kişisel özgürlük de denmektedir (Yayla, 1993: 22). Genel olarak ifade etmek gerekirse özgürlük, toplumdaki kişilerin her istediğini yapabilme seviyesinin göstergesidir. Dolayısıyla kişilerin neyi niçin istediğinin belirlenmesi oldukça zordur. Sistem karşılaştırması yapılırken ise insanların istek ve önerileri dikkate alınmaktadır. Ekonomik sistemler açısından bakıldığında Aktan’a göre özgürlüğün liberalizmin olmazsa olmaz ilkelerinden birisi olduğu görülür. Bireyin baskı ve zorlama altında olmaksızın istediğini yapması ve istediği gibi davranması durumu özgürlüktür. Ancak bireylerin eylem ve davranışlarında tamamıyla özgür olmaları pür özgürlüğü ifade eder ve bu durumda başkalarının hareket alanlarını kısıtlayarak özgürlüklerine zarar verebilme ihtimalinin de değerlendirilmesi gerekmektedir (Aktan, 1994: 14). Özgür olma hususu, kısıtlamalardan bağımsız olma durumunun yanında kişinin köleliğe ve ezilmeye karşı özgürlüğünü de nitelemektedir. Böylece siyasi bağımsızlık ve medeni haklara sahip olmanın yanında otoritenin keyfi uygulamasından bağımsız olmak da özgürlük kavramının kapsadığı anlamlardandır. Bireyin içinde bulunduğu durumdan memnun olmadığı ve zorlu şartlardan muafiyetinin yanında seçim yapma kapasitesine sahip olması, özgür bir iradeye sahip olması, sitil ve tasarım özgünlüğüne sahip olması ve yeteneklerini harekete geçirebilmesi de özgürlük kavramı kapsamı dâhilindedir (Rabushka, 1991: 24).

Temelde soyut bir kavram olan özgürlük kavramı farklı ekonomik ve siyasal sistemlerde temellendirilmiş ve belirli sınırlar içerisinde yer almıştır. Her bir düşünce sistemi özgürlüğü kendi savunduğu görüşü güçlendirecek şekliyle ele almış ve geliştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında bireyin özgür olması gerektiği konusunda

karşıt görüş bildiren hiçbir sistem bulunmamaktadır. Ancak her biri bireyin özgürlüğünü kendi kuralları içerisinde yeniden tanımlamaktadır (Dursun, 2009: 3).

2.1.2. Özgürlüğün Boyutları

John Stuart Mill “Özgürlük Üstüne” adlı eserinde “*bireyin davranışlarında tamamen özgür olacağı ve kimsenin kendisine karışamayacağı alan nedir?*” sorusunu cevaplayabilmenin öneminden bahseder. Bu noktada Mill bireysel özgürlüğün mevcut olabilmesi için bireyin hem siyasal hem de toplumsal birtakım baskılara karşı çıkabilmesini mümkün kılan ve başkalarının müdahil olmadığı bir özel alana sahip olması gerektiğini ifade eder (Siler, 2014: 407-408). Bu tanım diğer tüm dış etkenleri dışarıda bırakmıştır. John Locke’a ait “Hükümet Üzerine İki İnceleme” adlı eserde ise “*hükümetin, vatandaşlara karşı temel görevlerinin ne olduğu ve hükümet gücünün kötüye kullanımının nasıl denetleneceği*” ele alınmaktadır. Locke’a göre toplumu oluşturan insanlar; yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, özgürlük hakkı gibi bazı doğal haklara sahiptir. Bu yüzden Locke insanın bütün doğal haklarının korunmasını ve bunun için devletin gerekli olduğunu savunmaktadır (Aktan, 1994: 20). Ayrıca Locke’un özgürlük anlayışına göre bireyin olumlu ya da olumsuz bir davranışta bulunması yani bir davranışta bulunma ya da bir davranıştan kaçınma durumları, tamamen bireyin aklı tarafından tayin edilir. Eğer ki bir davranış aklın belirlemesi dışında bir belirleyiciye bağlı olarak gerçekleştiriliyorsa bu durumda özgürlükten değil bir zorunluluktan bahsedilebilir. Bu noktada bireyin istemine uygun ya da iradi olarak davranması da özgür bir davranış olarak görülmez. Özgürlük, isteme aklın yön vermesi olarak görülmektedir (Özcan, 1987: 575). Ancak Locke’un mülkiyet kavramı ile ilgili siyasal alanın ve yeniden tanımlanması gerektiğine ilişkin görüşleri de mülkiyet teorisi için bir dönüm noktası olarak görülür ve o dönemden itibaren mülkiyetin anlamına ilişkin de önemli çatışmaların ortaya konulmuş olduğu ifade edilmektedir. Mülkiyeti tanımlarken devletin de desteğinin sağlanması ve belli amaçlar için yasaların herkes tarafından kullanılabilmesi siyasal alandaki imtiyazlı erişim hakları nedeniyle mülk sahiplerinin yasaları ihtiyaçlarına göre biçimlendirebilme avantajlarının zamanla kısıtlanmasına neden olduğu ve mülkiyet kavramının günümüzdeki anlamına kavuşmasında bu tanımın önemli olduğu da bilinmelidir (Wood, 2016: 346).

Doğal özgürlük kavramı çerçevesinde bir toplumdaki her bireyin diğerlerine sınırsızca müdahale edebileceği bir durumun varlığı anlaşılmaktadır. Ancak bu alanın sınırsız olamayacağı kabul edilir. Böylece doğal özgürlüğün bulunduğu bir ortamda insanların asgari ihtiyaçlarının bile karşılanamayacağı bir durumun ortaya çıkması mümkündür. Bunun yanında zayıfların güçlüler tarafından bastırılması durumunu da göz ardı etmemek gerekir. Bireyler yaşadıkları toplum içerisinde adalet, mutluluk, güvenlik, kültür, eşitlik ve başka değerleri elde etmek için özgürlüklerinin kısıtlanmasına da razıdırlar. Dolayısıyla insanların özgür eylem alanlarının hukuk tarafından sınırlandırılması hususu birçok siyaset felsefecisi tarafından savunulur. İngiltere’de Locke ve Mill, Fransa’da Constat ve Tocqueville gibi özgürlükçü düşünürler kişisel özgürlükle ilgili hiçbir şekilde ihlal edilmemesi gereken bir asgari özgürlük alanının var olması gerektiği kanaatini taşımaktadırlar. Özel hayatın alanıyla kamu otoritesinin alanının birbirine karışmaması hususu da bu noktada önem arz eden konuların başında gelir (Berlin, 2007: 73). Bu noktada Mill ve Hayek’in özgürlük anlayışları hususunda bir kıyaslama yapılabilir. Mill, bireyin özgür olması gerektiğini ve eylemleri başka bireyleri etkilemediği sürece hiçbir şekilde bireye müdahale edilmemesi gerektiğini savunur. Hayek ise başka birini etkilemeyen bir eylemin neredeyse mümkün olmadığını öne sürerek bu hususta en önemli kuralın, herkesin aynı, genel kurallara tabi olması gerektiğini savunur. Ancak burada da herkese göre eşit ve genel kuralların da Hayek’e göre tolere edilebilecek sınırları aşması mümkündür (Yayla, 1993: 30).

Amartya Sen'e göre ise bir toplumda yaşayan bireylerin tercihleri hakkındaki değerlerin tamamının kendilerine ait olması özgürlüklerinin de en önemli boyutunu oluşturur. Bir toplumda, mevcut bireysel özgürlüklerin daha iyi seviyelere getirilmesi, daha iyi sosyal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Sosyal düzenlemelerin daha etkin ve adil olması ile bireysel özgürlüklerin daha da arttığı görülür. Dolayısıyla Sen’e göre özgürlükleri sınırlandıran engellerin ortadan kaldırılması sürecinin kalkınmanın hızlandırılmasıyla mümkün olacağı ifade edilebilir (Kirmanoğlu, 2005: 25). Klasik liberalizm ekseninde ise özgürlük yalnızca bağımsızlık ve mahremiyet olarak değerlendirilse de tam özgürlük tanımı kapsamında bağımsızlık ve mahremiyeti takip etmesi gereken kapasite, fırsat ve iktidar gibi unsurların da bulunması gerekmektedir (Sartori, 2014: 371).

Toplumsal yaşamın devlet aracılığı ile sürdürülen düzeninin ortaya çıkardığı gereklilikler bütünü içerisinde toplum üyelerinin en önemli taleplerinden biri özgürlüktür. Bireyin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için mevcut düzenin belirlediği birtakım sınırlar içerisinde hareket etmesi gerekliliği, yani toplumsal yaşamın kurulu düzeni bireyin özgürlüğü ile devlet ve toplum arasında bir gerilimi ortaya çıkarmıştır. Devlet hâlihazırda bireyin özgürlüğünü güvence altına almakla sorumludur. Fakat böyle bir özgürlüğün kullanımının keyfi davranışlara dönüşmesi bu durumun engellenmesini de zorlaştırır (Bravo, 2007: 126). Ancak bireyin özgürlüğünün kullanımı başkalarına zarar vermeyecek şekilde gerçekleşmeli, keyfiyet ve özgürlük kavramları birbirine karıştırılmamalıdır. Aksi bir durumda devletin özgürlüklerin kullanımına müdahale gerekçesi gayet açıklanabilir bir durum haline gelecektir.

Bu noktada bir toplumda özgürlüğe sahip olabilmek için bağımsızlığın öneminin altı da çizilmelidir. Birçok ülkenin bağımsızlık mücadelesi verdiği savaş dönemlerinde de en az risk altında olan ülkelerde dahi özgürlüklerin kısıtlanması durumu söz konusu olmuştur. Clark (1942) savaş döneminde tüketicilerin tercih özgürlüğü üzerine birtakım kısıtlamaların olağan olduğunu ve bu durumun satın alma ve üreticilerin de satma özgürlüğünün kısıtlanması ile birlikte ilaçlara erişim özgürlüğünün de yoksunluğu anlamına geleceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu dönemleri izleyen toparlanma sürecinde de özgürlük genel anlamı itibarıyla var olsa da ekonomik anlamda belli kısıtlamaların varlığı devam edebilir. Yaşamın her alanında tercih özgürlüğünün kısıtlanması doğrudan ekonomik özgürlüklerin kısıtlanması anlamına gelmektedir (Clark, 1942: 180). Özellikle siyaset bilimi ve sosyoloji literatüründe bazı düşünürlerin aksine, önce demokrasi görüşünün özellikle az gelişmiş ülkeler için geçerli bir görüş olmadığını, bu durumun genellikle batı ülkelerinde böyle olduğu ileri sürülmektedir. Aslında tam olarak bu hipotezin karşısında olmak, gelişmekte olan ülkeler için kabul edilen bir durumdur. Şöyle ki demokratik rejimler ekonomik büyüme için belirleyici olmaktadır. Demokrasi, siyasi sistemleri henüz tam anlamıyla oturmamış, gelişmekte olan ülkeler için karşılanması zor olan bir lüks olarak ifade edilebilir. Bu ülkelerde eğitimsiz ve yoksullaştırılan vatandaşlar zengin, olgunlaşmış ve endüstrileşmiş ülkelerdeki vatandaşların tersine temel ve siyasi haklarla neredeyse hiç ilgilenmemektedirler (Nelson ve Singh, 1998: 677).

Özgürlüğün boyutları konusunda negatif özgürlük ve pozitif özgürlük olmak üzere iki ayrımın olduğu tespitinde bulunan Berlin (1969) kişiye bırakılan ya da bırakılması gereken eylem alanını negatif özgürlükler içinde tanımlamıştır. Bireyin, başkalarının müdahalesi olmaksızın tamamen kendi tercihleri doğrultusunda hareket edebileceği alan negatif özgürlük alanında yer alır. Pozitif özgürlük alanında ise kişinin ne yapması gerektiği nasıl yapması gerektiği hususu başkalarının müdahalesi altında belirtilmiş bir özgürlük alanıdır (Brenkert, 1998: 277). Negatif özgürlük durumu ancak dış etken ve sınırlamaların olmadığı bir ortamda var olacaktır. Bireyin uzun mesafeli bir seyahate gitmesi herhangi bir sınırlama altında değildir. Bunun için politik bir kısıtlamadan ziyade ekonomik olarak karşılanabilir olup olmadığı önemlidir. Ancak bireyin hangi ülkelere gidip tatil yapabileceğinin belirlenmiş olması durumunda pozitif özgürlüklerden bahsedilebilir. Bireyin faaliyetlerinin başka kişi ve kurumlar tarafından müdahaleye uğramaması o denli özgür olduğu anlamına gelmektedir. Özgürlük, bireyin başkalarınca müdahale edilmeksizin hareket edebildiği alan olarak da tanımlanır (Berlin, 1969; Gould, 1982). Ancak pozitif özgürlük taraftarlarına göre yalnızca dış etkenlerin olmaması, özgürlük için yeterli değildir. Bireylerin aynı zamanda iç ve doğal engellerinin de ortadan kaldırılması gerekir. Bu noktada bir kimsenin tercihlerini ve hayatını ancak etkin bir şekilde yönlendirebildiği ölçüde tam anlamıyla özgür olduğu söylenebilir (Taylor'dan aktaran, Çoban, 2004: 311). Birey, kendisine hukuki olarak yasaklanmamış bir fiili ekonomik kısıtlarından dolayı yapamadığı durumda, aynı fiilin hukuken yasaklanmış olduğunda hangi seviyede özgürse ekonomik kısıtlar altında da o derecede özgürdür. Dolayısıyla bireylerin isteklerini gerçekleştirememeleri siyasi/politik özgürlüğün olmadığı anlamına değil ekonomik özgürlüklerinin olmadığı anlamına gelir (Berlin, 2007). İşte böyle bir durumda özgürlük tanımı ve boyutlarının yanında özgürlüğün hangi durum ve şartlarda nasıl algılandığının anlaşılmasının da önemli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte politik, ekonomik, sosyal açılardan bakıldığında da özgürlük tanımında birtakım geliştirme ve eklentilerin olduğu söylenebilecektir.

2.2. ÖZGÜRLÜK, HUKUK, EKONOMİ VE VERGİLEME İLİŞKİSİ

Özellikle ekonomi ve özgürlük kavramlarının bir arada kullanıldığı birçok çalışma içinde ekonomik hak kavramını da barındırmakta ve bu alana vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte birçok ülkenin anayasası incelendiğinde de insanların sahip olduğu ekonomik serbestliğin ekonomik haklar kavramıyla tanımlandığı

görülmektedir. Daintith (2004), çalışmasında ekonomik hak kavramının ikinci nesil insan hakları kapsamında hem birincil hem de ikincil kaynaklarda yaygın olarak kullanıldığını belirtir. Nesiller açısından bakıldığında birinci nesil insan haklarının sivil ve politik hakları kapsadığı, ikinci nesil insan haklarının ise ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içinde barındırdığı görülmektedir (Daintith, 2004: 57). Böylece ekonomik özgürlüklerin ikinci nesil sosyo ekonomik haklar kapsamında, ekonomik haklar niteliğinde olduğunun bilinmesinde yarar vardır (Orend, 2006: 25).

Özgürlük konusu tüm insan hakları tartışmalarının başında gelmekte ve bu alanda bütün söylemler özgürlük kavramı çevresinde anlam bulmaktadır. Dünya tarihinde meydana gelen birçok gelişme ve Rönesans, reform ve coğrafi keşiflerle birlikte ortaya çıkan yeni düzen iktisadi hayatı da etkilemiştir. Gelişen siyasal ve ekonomik sistemlerin her birinin etki alanı özgürlük kavramı çevresinde belirlenmiştir. 1800'lü yılların başlarına kadar devam eden merkantilist anlayış devletin ekonomiye aktif müdahale halinde olması tarafında yer almıştır. Bununla birlikte güçlü bir devletten yana olarak korumacı birtakım politikaları benimsemiştir (Bilgili, 2015: 21). Ancak zenginliğin tek kaynağının para olduğu görüşünü benimsemeyen fizyokratlar ise doğal hukuka inanmakta ve bu doğrultuda doğayı ve doğal düzeni ön planda tutarak ekonomik faaliyetlerde doğal düzene müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Serbest ticaretin ön planda tutulduğu bu görüş kapsamında özgür piyasaların tamamında adil bir fiyatın oluşacağına inanmışlardır. Nitekim modern iktisadın kurucusu olmamakla birlikte Orta Çağ moralist ekonomi fikirlerini fizyokratların sistematize ettiği ifade edilebilir (Doering, 1999: 19-20). Klasik iktisadın en önemli temsilcisi olan Adam Smith'in ekonomi anlayışında da devlet önemli bir rol oynamaktadır. En başta, piyasa mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işlemlerini gözetmekte, bununla birlikte ücretleri düşürmek için bir araya gelen işverenlere karşı koruma sağlamaktadır. Piyasanın sadece genel refahını arttırmayıp zenginliğin de eşit bir şekilde dağılımını gerçekleştireceği düşüncesinde olan Smith, aynı fizyokratlar ve en önemli temsilcisi Quesnay gibi istikrarlı bir toplumsal düzenin başarılı bir ekonominin ön şartı olduğunu ve bunun için de devlet müdahalesinin gerekli olduğunu kabul etmektedir (Wood, 2016: 45-46). Ancak burada beklenen yalnızca belirli görevleri yerine getirmek için yapılacak bir müdahaledir. Gerek ekonomik faaliyetlerde gerekse de bu ekonomik faaliyetleri düzenleyecek olan hukuk sistemi içerisinde özgür olarak gerçekleştirilen faaliyetler

oldukça önem arz etmekte ve piyasanın işleyişine de yön vermektedir. Aynı şekilde vergileme ile ilgili de baskı ortamından uzak olarak alınan kararlar daha etkin bir hasılatın elde edilmesinde etkili olmaktadır.

Hukuk sisteminin temelini anayasa oluşturmaktadır. Bununla birlikte ülkedeki ekonomik aktörlerin organizasyonu ve işleyişi yine hukuk kurallarına bağlı olarak gerçekleşmesi zorunlu olan durumlardır. Türkiye’de uygulanan anayasalarda da yapı itibarıyla ekonomik faaliyetlerin bireyler tarafından da kısıtlanmaması ön görülmektedir. Ayrıca esas olarak piyasa ekonomisi kurallarını geçerli kılan ancak beraberinde kamu sektörünü de özel sektör ile birlikte içinde barındıran bir karma ekonomik sistemin kabulü 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nde gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası ile birlikte mali ve ekonomik hükümler getirilerek ekonomik düzene ilişkin temel birtakım ilkeler öngörülmüş, 1982 Anayasası’nda ise devletin ekonomiye müdahale yolları düzenlenirken, piyasa ekonomisi ve serbest ticaretin de altyapısı düzenlenmiştir. Piyasa şartlarının belirlenmesi ve korunmasının yanında haksız rekabetin önlenmesi ve tüketicinin korunması gibi durumlarda da devlete anayasal birtakım görevler yüklenmiştir (Bulut, 1997: 203). Süreç içerisinde bu görevlerin bir kısmı özgürlüklere müdahale olarak algılanırken bazıları ise ekonomik güvenliğin sağlanmasında gerekli hususlar olarak görülmüştür.

2.2.1. Özgürlük ve Hukuk İlişkisi

John Stuart Mill “Özgürlük Üstüne” adlı eserinde eski dönemlerde halk ile yöneticiler arasındaki mücadelenin özellikle de despotik bir yönetim anlayışına karşı gelme ve bu anlayıştan korunmanın ifade biçimi olan özgürlüğe ancak bu yöneticilerin iktidar alanlarının daraltılması ile ulaşılabileceğini ifade etmektedir (Mill, 2004: 30). Ancak özgürlük ortamının sağlanması demek bir otoritenin olmadığı anlamına gelmemelidir. Bireylerin her alanda özgürlüklerini yaşayabilmeleri için kendilerince tesis edecekleri kuralların ve bir devletin varlığı gerekmektedir. Bu noktada devletin sosyal bir iş birliğini ve ekonomideki refahı arttırmak için iki temel seçeneği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi halkın hayatı, özgürlüğü ve mülkiyet haklarının korunacağı bir sistemin inşa edilmesidir. İkincisi ise piyasa sisteminde özel teşebbüsün üretmediği mal ve hizmetlerin üretiminin yapılmasıdır. Bu temel iki fonksiyon James Buchanan tarafından devletin koruyucu (protective) ve üretken (productive) fonksiyonları olarak adlandırılır. Devletin düzen

ve güvenliği sağlayacak hukuki çerçeve ve güç kullanma yetkisi koruyucu fonksiyonu ortaya çıkarır. Üretici fonksiyon ise kamu malları olarak adlandırılan, sunumunda diğer bireylerin dışlanmasının mümkün olmadığı ve tüketiminin sadece bedel ödeyen tüketicilerle sınırlandırılmadığı malların üretimini sağlamaktadır (Gwartney ve Stroup, 1999: 81-83).

Bireysel özgürlük ya da negatif özgürlük adı verilen durumun diğer adı ise kanun altında özgürlüktür. Farklı bir ifadeyle özgürlüğün iki tarafı bulunmaktadır. Bunlardan biri zorlamaların olmamasıdır. Diğeri ise kanun hâkimiyetidir. Montesquieu, hukuka uygunluk gösteren yönetimi özgürlüğün esası olarak görmektedir. Ancak Hayek'in de savunduğu bu "kanun altında özgürlük" anlayışında kanun ve özgürlük arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi kurulmamıştır. Hayek'e göre kanun, özgürlüğü koruma amacına hizmet eden bir araç olarak ifade edilmiştir. Locke da kanunsuz hiçbir özgürlüğün var olmayacağını ifade etmektedir (Yayla, 1993: 31-32). Lock'a göre bireylerin sahip olduğu haklar sonradan elde edilmiş olmalarına rağmen, bireylere sosyal ya da hukuki kurallarca bahşedilmemiştir. Bireylerin şahsi girişim ve faaliyetleri sonucu elde edilmiş olmaları anlamında birtakım doğal hakları bulunmaktadır. Bu noktada mülkiyet hakkının da içinde bulunduğu birtakım haklar devlet öncesi dönemde vardır ve devletin ortaya çıkış nedenlerinden birisi de zaten bu hakların korunmasıdır (Çoban, 2004: 299). Adam Smith de Milletlerin Zenginliği adlı eserinde tam anlamıyla bir özgürlük ortamı ile kusursuz işleyen bir adalet sistemi olmaksızın hiçbir milletin zenginleşmesinin mümkün olmayacağını ifade eder. Her bir bireyin kendi durumunu güçlendirmek için gösterdiği çaba ancak özgür ve adil ortamlarda toplumun da gelişimini olumlu etkileyecektir (Smith, 2013).

Devlet hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği eserinde Poggi (2016), devletin uluslararası alanda gittikçe farklılaşması ve faaliyetlerinin çeşitlenmesi konusunda bir sınıflandırmayı paylaşmıştır. Buna göre ilk sırada ulusal toplum ile diğerleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi yer almaktadır. Bu görev doğrudan uluslararası anlaşmazlıklar ve dışişleri ile ilgilidir. İkinci sırada ise toplum içindeki bireyler veya kolektif birimler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi üzerinedir ki bu da içişleri ve adaletin konu aldığı görev sınıfıdır. Üçüncü sırada ise siyasal idari sistemin kaynaklarla karşılanması hususu yer alır. Bu da Maliye Bakanlığı'nın görev kapsamı içindedir. Dördüncü sırada ilk iki görev alanı ile ilgili öngörülenlerin dışındaki

kolektif ihtiyaçların karşılanması için hizmet arzı ve beşinci olarak uluslararası entegrasyonun artması, toplumsal eşitlik, ekonominin büyümesi, kamu sağlığı ve daha iyi bir eğitim sistemi gibi belli hedeflerle toplumsal gelişmenin yönlendirilmesi faaliyetleri yer almaktadır. Böylece Avrupa devletlerinin klasik bakanlıklarının görev alanlarının da bu faaliyetleri gerçekleştirmek için kurulduğu anlaşılmaktadır (Poggi, 2016: 149). Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru genişleyen bu görevler listesi devleti aşırı büyütmüş ve özgürlükler üzerindeki kısıtları da arttırmıştır. Devamında ise devletin özellikle ekonomi alanındaki faaliyetlerin liberal bir anlayışa kavuşması, adalet ve hukuk alanında üstlendiği görevlerin ise daha iyi anlaşılması ile birlikte günümüz modern hukuk ve ekonomi sistemleri içinde devletin özgürlükler üzerindeki baskısının azalmış olduğu ifade edilebilecektir.

Tarihte birçok düşünür zgrlğin ancak yasalar çerçevesinde sağlanıp muhafaza edilebileceğini ifade ederken siyasal zgrlğin karşısında iktidarı engelleyecek birtakım kuralların bulunması da bu süreçte bir sorun olarak tanımlanmıştır. Bu noktada ise siyasal özgürlük ve hukuksal özgürlük arasındaki çok yakın ilişki ortaya çıkmaktadır (Sartori, 2014: 374). Nozick'e göre de insanlar serbest piyasa koşullarında sahip oldukları her şeyi mübadele edebilirler ancak buradaki temel koşul tarafların karşılıklı rızalarının olmasıdır. Dolayısıyla bu koşulların yerine getirilmesi aşamasında ise güvenlik ve adalet mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Nozick, 2000).

Bir şeyden bağımsız olma durumu olarak ifade edilen siyasal özgürlük kapsamında, bireylerin seçimlerini gerçekleştirmeleri sağlanmakta ve bu hakları da korunmaktadır. Devamında gelen özgürlüklerin ise daha etkin ve geniş bir şekilde mevcut şartlara yenilerini eklediği görülmektedir. Genel olarak özgürlük ifadesi kullanıldığında bundan kastedilen çoğunlukla seçme özgürlüğüdür. Ancak seçme özgürlüğünün varlığı, bu alandaki sorunu bitirmemektedir. Seçme zgrlğ ilişkisel bir özgürlük değildir ve kişiye alternatif yollarla karşı karşıya bırakır. Siyasal zgrlk ise ilişkisel bir zgrlktir. zgrlkler karşılıklı olarak, bir arada olması gereken kişiler arasında söz konusu olabilir (Sartori, 2014: 373). Bununla birlikte bireylerin özgürlükleri çatışabilir. Böyle bir durumda bir kişinin özgürlüğü, bir başka kişinin özgürlüğünü koruyacak kadar sınırlandırılmalıdır. Toplum içerisinde ancak sosyal bir uzlaşmanın sağlanması ile bu sınırlar izilebilecektir. Bu uzlaşmanın kurallarının yorumlanıp yürütülmesi için ihtiyaç duyulan hakemlik görevi ise zgr

bir toplumda devlete düşen temel görevlerden biridir. Bu noktada söz konusu uzlaşma kurallarının değiştirilebilmesi için birtakım araçların sağlanması, kuralların yorumlanması ve kurallara uymayanları kurallara uymaya zorlamak bu hakemlik görevinin diğer gereklilikleridir (Friedman, 2008: 34-35).

Özgürlüğün hukuk kuralları içinde yer alması ve bu noktada devletlerin yönetiminde birtakım hak ve ayrıcalıkların sağlanması yoluyla gelişimine bakıldığında, kurumsal bir garantörünün olmadığı dönemlerde de ciddi ölçüde özgürlük mücadelelerinin verildiği görülmektedir. Modern dönem öncesi Avrupa'da politik ve ekonomik hakların farklı tanımlanmasından dolayı özgürlük de diğer toplumlara göre farklı tanımlanmıştır. Modern devlet egemenliğinde olduğu gibi modern öncesi dönemde de egemenlik kavramı tartışılmış ve parçalara ayrılmıştır. Özgürlüklerin kişisel ve yerel ayrıcalıklar açısından tanımlanmış olmasının yanında çelişkili bir biçimde vergi otoritesi olan ve bununla birlikte mali ve hukuki kapsamda parasal olarak birleşik, tek bir yargı sistemi kurmak isteyen parlamentoların aslında toplumun yasal, politik ve ekonomik özgürlüklerini tehdit edebileceği anlamına gelmektedir. Parçalanmış bir egemenliğe sahip toplumlarda ise ekonomik verimsizliğin temel kaynağı olarak ise devletin genişleme alanının sınırlı olmasıyla birlikte parlamentonun hukuki haklar üzerindeki yoğun baskısı ön plana çıkmaktadır (Epstein, 2000: 16). Ancak bu alanda gerçekleştirilen birçok çalışmada herhangi bir alanda özgürlüğün korunması açısından yasal-anayasal olarak sağlanan garantilerin hiçbir zaman yeterli olmayacağı öne sürülür. Özgürlüğün en büyük teminatının ise; bireylerin özgürlük ve haklarının neler olduğu, bu hakların ne gibi faydaları olacağı hususunda bilgi sahibi olmaları ve bu haklarını korumaya istekli olmalarıdır (Yayla, 1993: 55).

Devletin toplumsal sözleşme temelinde kurulan bir yapı olduğu düşünüldüğünde, gerek kişisel hakların gerekse siyasal hakların anlamı da bu kuruluşun niteliği çerçevesinde şekillenir. Bir ülkedeki hukuk sisteminin temel bileşenlerinde özel mülkiyet haklarına, girişim özgürlüğüne ve sözleşme serbestisine saygı duyulduğunda ekonomik özgürlüklerin de doğrudan desteklendiği görülmektedir (Benson, 1998: 209). Mülkiyete tabi olan her şeyin şahsi kullanımı, başkalarının saldırısına karşı korunması ve istenildiği zaman satılabilmesi gibi üç temel hakkı kapsayan özel mülkiyet hakkı fiziksel malların yanı sıra fikir, edebi eserler vb. gibi maddi olmayan alanları da kapsamaktadır. Bunların nasıl

kullanılacağını, tasarruf hakkını ve bütün bunların sonucunu ise doğrudan bireylere bırakan bir haktır (Gwartney ve Stroup, 1999: 39-44). Piyasa süreci teorisine göre de hukuk sistemi toplumda kendiliğinden oluşan düzenden bağımsız değildir. Bireylere ait subjektif algılar piyasadaki hareketleri hukuk sisteminin hem biçimi hem de yönünü önemli bir şekilde etkilemektedir. Her ne kadar hukuk, genel sosyal sürecin bir parçası olarak görülse de piyasa teorisi kapsamında yer alan bireysel özgürlükler, serbest mübadele, mülkiyet hakları ve serbest girişimcilik gibi prensiplerin tam olarak sağlanması da yine sağlıklı işleyen bir hukuk sisteminde mümkün olabilecek gelişmelerdir. Bu unsurların sağlandığı toplumlarda sözleşme serbestisi ve mülkiyet haklarının korunması ve devlet müdahalelerinin en aza indirilmesinin yanı sıra ekonomik refahtaki gelişmenin alternatiflerine göre daha hızlı olduğu da söylenebilir (Oğuz, 2004: 92). Bir ülkede özel mülkiyet ve sözleşme serbestisinin desteklenmesi, doğrudan o ülkenin hukuk sisteminin gelişmesi anlamına gelmektedir (Benson, 1998: 228).

2.2.2. Özgürlük ve Ekonomi İlişkisi

Özgürlük kavramı ekonomi ile ilişkilendirilecek olduğunda birçok şekilde tanımlandığı ve tarif edilebildiği görülmektedir. Bu kavramların içinde net olarak kavramın anlamını verenler ise korkudan ve yoksulluktan kurtulma ve gereksinimlerini karşılayabilme özgürlüğü ya da kendini ifade edebilme özgürlüğü olarak ifade edilebilir. Gereksinimleri karşılayabilme özgürlüğü ekonomik bir anlam ifade eder. Ancak diğer kavramların çok da belirgin olmamakla birlikte siyasal ve psikolojik özgürlük sınırları içerisinde yer aldığı söylenebilir (Sartori, 2014: 401). Friedman'a göre birçok insan ekonomi ve siyasetin birbirinden bağımsız olduğunu, bireysel özgürlüğün siyasi, zenginliğin ise maddi bir mesele olduğunu düşünür. Bundan dolayı da herhangi bir siyasi düzenlemenin, herhangi bir ekonomik düzenleme ile birleştirilmesi gayet normal kabul edilir. Ancak ekonomik düzenlemeler toplumun özgür bir toplum olarak yaşamasında önemli rollere sahiptir. Ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük, geniş anlamda özgürlüğün tamamlayıcılarından ve tek başına bir amaç olarak kabul edilir. Bununla birlikte ekonomik özgürlük ise siyasi özgürlüğe giden bir yolda vazgeçilemeyecek bir araçtır (Friedman, 2008: 9-10). Literatüre bakıldığında özgürlük ile ilgili kavramların içinde bazılarının doğrudan ekonomi ile ilgili olduğu söylenebilir. Ekonomik özgürlük, serbest ekonomi ya da serbest girişim ifadelerinin kuvvetli devlet müdahalelerinin

içinde dahi özgürlüğe bir atıfta bulunduğu görülmektedir. Özellikle de negatif özgürlük, yurttaş özgürlüğü, sosyal özgürlük, süreç özgürlüğü gibi kavramların temel haklar ya da temel özgürlükler gibi kavramlar arasında daha belirleyici olduğu ve spesifik bir alanı işaret ettiği durumlarda bu durum daha da belirgin bir hal almaktadır (Kolm, 2010: 351).

Genel bir ifadeyle kişilerin istediklerini yapabilme seviyesinin göstergesi olan özgürlük kapsamında kişilerin neyi niçin istediğinin belirlenmesi oldukça zordur ve bu yüzden sistem karşılaştırması yapılırken insanların istekleri veri olarak kabul edilir. Bu bağlamda da bir ekonomik düzenin bireyleri özgürleştirici olup olmadığı da bu sistem içinde yaşayan insanların veri isteklerini ne düzeyde gerçekleştirdiğine bakarak anlaşılabilir. Elbette ki bireylere daha fazla imkânlar sunan bir ekonomik sistem daha özgürleştirici bir sistem olarak tanımlanır (Demir, 2002: 11). Ekonomik anlamda özgürlük ise hâlihazırda bütün ekonomik düzenlerde öncelikli olarak hedeflenen durum olarak karşımıza çıkar. Bu ekonomik düzenler arasında uygulama alanı en geniş olan liberal ekonomik düzen kapsamında ise birey refahının artırılmasının ve dolayısıyla toplumun refahının artırılmasının en temel yönteminin özgür bir ortamın sağlanması ile mümkün olacağı savunulur. Dolayısıyla devletin gerçekleştirdiği faaliyetler ne olursa olsun bireylerin veya başkalarının özgürlüklerine engel teşkil eden faaliyetler olmamalı, aksine bireysel özgürlüklerin maksimize edildiği faaliyetler olmalıdır (Dursun, 2002: 1).

Epstein (2000)'in Avrupa'da devlet yapısı ve piyasa yapısının gelişimini ele alan çalışmasında modern öncesi dönemde ekonomik özgürlüğün, nihayetinde hem piyasada hem de hukukta eşitliğin soyut bir kıstası olmamakla birlikte toplumdaki gelir akışına verilen yasal bir ayrıcalık olduğu kabul edilir. Bu nedenle bu toplumlarda tekil ve soyut özgürlükten çok çoğul ve somut özgürlükler söz konusu olmuştur. Aristokrat-burjuva, kasabalı-köylü, ustabaşı-işçi arasındaki modern ayrımın da altında yatan aynı yasal ayrıcalıklar, bu modern öncesi dönemde birtakım mali ayrıcalıkların yanında sanayi tekellerinin devam ettirilmesi, birtakım kurumsal önceliklerin sağlanması imkânlarını da içinde barındırmaktadır (Epstein, 2000: 15). Gelişmiş ekonomik toplumlarda da şimdi ve gelecek arasında bir tercihin yapılması, ulusal tasarrufun, yatırımların ve bununla birlikte de büyüme hızının artırılması politika ve ekonomi ilişkilerinin de en önemli meselelerinden biridir (Kılıçbay, 1994: 5). Sahip olunan imkân ve seçeneklerin fazla olması da özgürleşmek ile doğrudan

ilgilidir. Daha çok imkân ve alternatifte sahip olan kişi daha özgür olacaktır. Buna göre daha çok seçeneğin bulunduğu serbest piyasa sistemi insanları daha özgürleştirici bir sistem olarak ifade edilebilecektir (Demir, 2002: 12). Sahip olunan imkânlarla hukuk kurallarının sağlamış olduğu özgürlük alanı çerçevesinde bireylerin mülkiyet edinme özgürlüğü de dâhil edilebilir. Özel mülkiyetin gelişimiyle birlikte iktisadi gelişme süreci de etkilenmiştir. Yatırım ve girişim özgürlüğüyle birlikte mülkiyet edinme özgürlüğüne de sahip olan bireylerin bu yatırımlarından elde edecekleri kârlarını maksimize etmeye yönelik davranışları, ekonomideki verimliliği arttırıcı bir etkisi vardır. Gelecek endişesinden dolayı da iktisadi kaynakların etkin kullanımı sağlanarak verimliliğin artışı sağlanmıştır (Gwartney ve Stroup, 1999: 39-44).

Kapitalizm olarak da ifade edilen serbest piyasa sisteminin kusursuz bir biçimde işleyebilmesi için ise öncelikle uygun bir siyasi ortam gereklidir. Bu ortam ise ancak demokrasilerde sağlanmaktadır. Bu noktada müdahaleciliğe karşı ve “bırakınız yapsınlar” olgusunu benimsemiş bir piyasa düzeninde de yalnızca piyasa aktörleri tarafından üretilmeyecek mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilmesine izin verilir. Ancak en başta dışa karşı savunma ve iç güvenliğin sağlanması konuları koşulsuz bir şekilde kabul görse de diğer alanlarda hangi mal ve hizmetlerin üretilmesi gerektiği oldukça karışık bir husustur ve uzun zamanlardan bu yana tartışma konusu olmuştur (Kılıçbay, 1994: 6). Henry Hazlitt kapitalist ekonomik sistem çerçevesinde aynı anlamı barındıran üretim araçlarının özel mülkiyet sistemi, piyasa ekonomisi, rekabetçi sistem, kar-zarar sistemi, serbest girişim, ekonomik özgürlük sistemi gibi birçok isminin kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bu sistemin temel kurumlarını ise özel mülkiyet, serbest piyasalar, rekabet, iş bölümü ve emeğin birleşimi, sosyal iş birliği şeklinde beş başlığa ayırmıştır. Bu başlıklar karşılıklı olarak birbirine bağlıdır ve her birinin diğerini ima ettiği belirtilmiştir (Hazlitt, 2002: 16). Liberalizm ekseninde tartışılan ekonomi ve özgürlük ilişkisi çerçevesinde ise liberalizmin politik ve ekonomik özgürlüğün yani diğer bir ifade ile demokrasi ve serbest piyasanın savunması etrafında şekillenmiş temel ilkelerin basit ve açık bileşimi olmasının yanında, geniş anlamda çeşitlilikleri de hoş karşılayan bir doktrin olduğu ifade edilir. Bununla birlikte liberalizm için tarihte yaşanan en önemli olaylar, özgürlük kültürüne karşı büyük saldırıların başarısızlıkla sonuçlanmasıdır (Llosa, 2013: 16-17). Bu açıdan bakıldığında ekonomik ve özgürlük çıkarlarının bir arada

bulunduğu durumlarda karşılaşılan müdahalenin başarıya ulaşamamış olması mevcut çıkarlara sahip çıkmanın ne denli önemli olduğunun da göstergesidir.

Poggi'ye (2016) göre modern ekonomi sürecinin çeşitli aşamalarında görülebileceği gibi piyasa tarafından belirlenen ve öncelikli kâr amacına uygunluk gösteren birtakım vergilerin de düzenli bir şekilde ancak göze çarpmadan toplanması aslında vergilerin devlet için eşsiz bir kaynak olduğunu kanıtlar. Ancak devletin faaliyet alanlarının hızla genişleme eğilimi burjuvazinin yönlendirmesiyle özel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü ve piyasa özerkliğinin sosyal alandaki etkisini en yüksek noktaya getirmesi planlanmaktadır. Toplumsal ve ekonomik işlerin yönetimine müdahil olan devlet biçimlerinin daha talep edilir hale gelmesindeki en büyük etken de burjuvazinin çıkarlarının tersine piyasa güçlerinin hareketlerini kısıtlayıp önlemesi beklentisidir. Ancak 19. yy'dan itibaren devletin faaliyetleri burjuvazinin dışında kalanları etkileyecek biçimde artarken piyasa güçlerinin faaliyetlerini baskı altına almamıştır. Bu durum bilinçli olarak toplumsal düzen içinde piyasa faaliyetlerine de ciddi bir zarar verilmek istenmemiş olmasından kaynaklanır (Poggi, 2016: 93,94).

2.2.3. Özgürlük ve Vergileme İlişkisi

Vergileme, literatürde özellikle devletin rolü ve anlamı ile ilgili yazılarda oldukça tartışılan bir konudur. Yıllar boyu birçok kişi tarafından iyi bir vergilendirmenin ve vergi sisteminin nasıl olması gerektiğinin yanında istenmeyen vergi sistemini de nelerin oluşturduğu konusunda görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bu konudaki fikir birliği ise koşullar ve hâkim ekonomik düşünce biçimlerine bağlı olarak zamanla değişiklik göstermiştir (Hettich ve Winer, 2004: 109). Kamu kesiminin finansmanında öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken husus en az etkinlik kaybı ile diğer taraftan en az maliyet ile belirli bir hasıllata ulaşarak belirli gelir dağılımı amaçlarına ulaşma durumudur. Bu noktada en uygun kamu geliri elde etme yöntemi de vergilemedir. Devletin egemenlik hakkına dayalı olarak vergileme yoluna başvurmasının yanında verginin verimliliğinin artması ve vergilemenin optimal olması önem arz eder. Optimal vergileme, toplumun etkinlik ve adalet arasındaki tercihlerini en iyi şekilde yansıtırken toplumsal refah seviyesini de maksimum seviyeye çıkartmaktadır (Stiglitz, 1994: 583). Dolayısıyla, bir ekonomide mevcut vergilerin refah kaybı yaratmaması ve yaratılan refah kaybının minimum

seviyede olmasını ifade eden vergilemede etkinlik kavramının altı çizilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte refah değişimi ve etkinlik kaybı, üretici ve tüketicinin faydasındaki azalma ile ölçülürken toplumun refahı ise üretici ve tüketicilerin yani piyasada talep ve arz tarafını oluşturan aktörlerin refah toplamı ile ölçülmektedir (Kirmanoğlu, 2011: 271).

Konu özgürlük ve vergileme kapsamında ele alındığında tarihin eski dönemlerinden bu yana bu iki kavramın birçok kez bir araya geldiği görülmektedir. 1500'lü yıllarda Avrupa'daki mali sistemlerin çoğu savaş durumunda danışma organlarınca onaylanmış ve gücü egemenliğe dayalı ulusal vergilerden oluşan temel bir gelir üzerine kurulmuştur. Bunun yanında ek geliri ise feodal ayrıcalıkların sağladığı zorunlu krediler ve tekellerin imtiyazları, hacizler ve ayrıca yenilgiye uğratılan ordulardan ele geçirilen ganimetlerin oluşturduğu bilinir. 14. yy. ve 15. yy.da Avrupa'da birçok devlet vergi tabanını genişletmeye başlamıştır. Vergi gelirlerinin daha düzenli bir şekilde elde edilmesi amaçlanırken bu eğilim 16. yy. da gerçekleşen askeri müdahaleler ile finansal ve idari baskılar altında ivme kazanmıştır (Epstein, 2000: 25-26). Vergiden kaynaklı olarak özgürlük arayışı içine düşen toplumlar, yine birçok kez istediklerine ulaşmış ve otoriteyi sınırlandırabilmeyi başaramışlardır. Bu sınırlandırma ise genellikle bir kural ya da kanun aracılığı ile mevcut sisteme bir düzenlemenin getirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. 1215 yılında Magna Carta çerçevesinde kralın emredici birtakım yetkilerinin sınırlandırılması, İngiltere'de kademeli olarak; 1628 yılında haklar bildirgesi, 1689 yılında ise haklar demeci kapsamında, parlamentonun onayı olmaksızın kralın vergileme yapamayacağı ilkesinin kabul edilmesi, 1776 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı birtakım ağır vergi politikalarından dolayı İngiltere'ye karşı ayaklanması, 1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkmasında keyfi vergi uygulamalarının da toplumun sabrını taşıması, 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin hiç kimsenin keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamayacağını ifade eden 17. Maddesi, 20 Aralık 1952 yılında Birleşmiş Milletlerce kabul edilen İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek Protokol 1. maddede ise devletlerin vergi haklarına saygı göstermeleri ile birlikte verginin, insanların temel hak ve hürriyetlerine aykırı olamayacağı hususları da hükme bağlanmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2017; Kayan, 2000: 86).

Ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunda birçok maliyetle karşılaşmaktadır. İşlem maliyeti olarak da ifade edilebilecek bu maliyetler, araştırma ve bilgi edinme, sözleşme, izleme, hüküm verme gibi maliyetler olarak ifade edilmektedir. Wolfgang Kasper bu maliyetlere ek olarak vergi ve rıza maliyetlerini de dâhil etmiştir. Ekonomik faaliyetlerin hayata geçirilmesinde bir aracılık rolü üstlenen devletin bu aracılığı yaparken yerine getirdiği düzenleme, izleme ve yasal yaptırımların sağlanması gibi birtakım görevleri vardır. Piyasadaki aktörlere göre bu aracılık hizmeti pahalı bir uygulamadır ve bu hizmetler vergi ve diğer kesintilerle karşılanmaktadır. Bunun yanında devletin bilgi problemlerinin çözümünde vergisi kaynakta kesilen ve hâlihazırda hiçbir şekilde kaçakçılık yapamayacak mükellef olan vatandaşlara yansıtılan birtakım maliyetler ise rıza maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rıza maliyetlerinin dikkatsiz bir şekilde dayatılması ise varlık ve yeteneklerin etkin kullanılmamasına neden olacaktır (Kasper, 2007: 108,114). Buradaki etkinsizliğin ortadan kaldırılması da devletin üstlenmesi gereken bir görev olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasadaki mevcut etkinsizliğe müdahale durumu devletin ekonomi ile kurmuş olduğu ilişkilerden düzenleme ve denetleme mekanizmalarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu noktada kurallar ve kurumlar yalnızca birey ve devletin ekonomik ilişkilerinin yanı sıra özel sektörün dinamiklerini de yakından etkilemektedir. Özel mülkiyetin tesis edilmesi ve bununla birlikte korunması üzerine yasal çerçeve, emek piyasasında işçi ve işveren hakları, iş güvenliği ve sosyal güvenlik, sektörlerde rekabeti engelleyici birleşmelere karşı geliştirilen düzenlemeler, kamu sağlığı ve güvenliği gerekçesiyle alkol, tütün ve eğlence sektörü üzerine düzenleme, önlem ve denetlemeler de ekonomik işleyişi etkileyen düzenlemelerdendir (Savaşan, 2013: 17). Bunun yanında bu düzenlemelerin vergiler aracılığı ile yapılması da söz konusudur. Devletin egemenlik gücünün bir ürünü olarak toplanacak vergi miktarı, toplumun her kesiminde adalete uygun olarak dağıtılması gerekmektedir.

Alıcı ve satıcı arasındaki doğrudan ilişkinin ve dolayısıyla aynı mübadelenin ortadan kalktığı ve yerini paraya bıraktığı piyasa ekonomisinde mübadele hacmi ile birlikte piyasa işlemleri de artış gösterir. Böylece dış ticaretin gelişimi ve ekonominin de dışa açılma süreci hızlanır. Elde edilen gelir de nüfusun tamamı içinde yayılır. Ekonomideki işbölümünün artmasına bağlı olarak gelirin yapısı da değişir. Böylece gelişmiş piyasa işlemleri de vergilemeye uygun bir yapı oluşturmuş

olur. Dolayısıyla piyasa ekonomisinin yapısına uygun bir vergi sisteminin oluşturulup geliştirilmesi de mümkün hale gelir (Korkmaz, 2003: 80). Piyasa aktörlerinin serbest bir şekilde girişimlerini yönlendirdiği ve faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir ekonomide vergileme formunun da bu doğrultuda belirlendiği görülmektedir. Ancak girişimlerin özgür olarak hareket edemediği ekonomilerde vergiye karşı direncin de daha fazla olduğu görülür. Bununla birlikte mükelleflerin vergilere birtakım tepkiler göstermeleri halinde vergi gelirlerinin olumsuz yönde etkilenmesi ihtimali de güçlüdür. Vergilemenin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi amaçlarının yanı sıra en azından mali amacının işler halde olması için mükelleflerin vergilere karşı göstermiş olduğu tepkilerin dikkate alınması gerekmektedir. Her ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın bu tepkiler, mükelleflerin vergi yükünü taşımak istememelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2015: 167). Bundan dolayı vergi gelirlerinin etkinliği azaltılmadan ancak mükelleflerin ise ödemiş oldukları vergilerden dolayı tepkileri artmadan bir çözüm yolu arayışı içine girilmiştir.

Holcombe (2004) vergiden kaynaklanan refah kaybının en aza indirilmesi ile ilgili görüşleri Ramsey ve Mirrless'in çalışmalarından faydalanarak özetlemiş ve burada verginin neden olduğu genel refah kaybının yanı sıra bir de kişiler arasındaki yükümlülüklerin ve bu yükümlülükleri yerine getirirken karşılaşılan bireysel refah kayıpları ele alınmıştır. Bu noktada optimal vergilemenin Ramsey'in savunduğu çerçevede "belli bir vergi gelirin elde edilmesi sürecinde oluşan yükün en az seviyede olması" şeklinde ifade edilmesi önem arz etmektedir (Holcombe, 2004: 141). Böyle bir sistemde adalet ile etkinlik arasındaki dengeyi gözetmek suretiyle vergilendirme işleminin gerçekleştirilmesinin yanı sıra bu sistemin kamu finansman gereksinimini karşılayan bir sistem olarak da hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada uygulanan politika değişikliğinin belirlenmesinde sosyal refah fonksiyonunun rolü önemlidir (Akkaya, 1988: 353; Selen, 2017: 334). Toplumun adalet ve etkinlik arasındaki tercihini iyi bir şekilde yansıtırken sosyal refahı da maksimize eden vergileme olarak ifade edilebilecek olan optimal vergilemenin temel araştırma konusunu da götürü vergilemenin dışındaki vergilerin dizaynının nasıl yapılacağı hususu oluşturur (Şen ve Sağbaş, 2015: 281). Bu dizaynın geliştirilmesi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunun yanında Mankiw vd. (2009), 1970'li ve 1980'li yıllardan başlamak suretiyle optimal vergileme ile ilgili gerçekleştirilen

çalışmalarda optimal vergi teorisi kapsamında sekiz başlığın oluşturulduğunu ifade etmiştir. Bunlar;

- *Optimal marjinal dilimli vergi oranları kapasite dağılımına bağlı olarak dñzenlenmelidir.*

- *Optimal marjinal vergi dilimi yñksek gelir seviyelerinde azalma gñsterebilir.*

- *Dñz oranlı vergi genel bir toplu ödeme veya transferle bir araya getirildiğinde optimum seviyesine yaklaşır.*

- *Gelirin yeniden dağıtımında ancak ücret eşsizliği ile birlikte optimum seviyeye yaklaşılır.*

- *Optimal vergiler gelirin yanı sıra kişisel özelliklere de bağlı olarak geliştirilmelidir.*

- *Yalnızca nihai mallar vergilendirilmeli ve bu vergi tek tip bir vergi olmalıdır.*

- *Sermaye gelirleri vergilendirilmemeli, en azından bu beklenti içinde davranılmalıdır.*

Bir ekonomide herhangi bir aşırı yñke neden olmadan vergi gelirlerinin arttırılmasının en uygun yolu gñtñrñ vergileme ile mñmkñndñr ancak bu uygulama yıllar önce terk edilen bir uygulamadır. Bu yñzden gerçekleştirilmesi gereken optimal vergilemede vergi yñkñnñ dağılımına daha fazla önem gñsterilmelidir. Bu noktada vergi gelirlerinin en az vergi yñkñ ile arttırılabilmesi için ise tñm vergi oranlarında bir dñzenleme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Rosen ve Gayer, 2008: 358). Bu doğrultuda yapılacak bir dñzenleme ya da bir vergi reformunun hangi amacı taşıdığı oldukça önem taşımaktadır. Mñkelleflere yñklenecek vergi yñkñnñ ileriki tarihlere ertelenmesi de bñyle bir vergi reformu ile mñmkñn olabilir. Bu noktada vergi gelirlerini arttırmak için emek üzerinden alınacak yñksek vergiler yerine tñkretim vergilerinin tercih edilmesi, tasarrufların da teşvik edilmesini sağlayacaktır. Vergi gelirlerinin tñrñnñ değiştiren bu dñzenleme aslında vergi yñkñnñ gelecek yıllara ertelenmesi anlamına gelir. Sermaye birikiminin harekete geçmesi ise gelecek kuşaklara aktarılacak önemli ölçñde fonların birikmesini sağlayacaktır. Ancak bu

durum elbette ki vergi reformunun yapıldığı dönemdeki kuşakların gelir dağılımında birtakım sorunlar ortaya çıkarabilir (Toshihiro, 2017: 247). Böyle bir durum, devletin borç ve diğer giderlerinin seviyesi göz önünde bulundurulmaksızın uygulandığında işler hale gelebilir. Böylece mevcut sistemdeki çarpık vergilendirmenin de önüne geçmede fayda sağlanabilir (Reis, 2013: 583). Optimal vergileme literatüründe iyi bilinen bir husus ise yalnızca teorik modele dayanılarak, bazı genel sonuçların ötesinde kararların alınması ve optimal vergi düzenlemelerinin yapılması işin özü itibarıyla zor bir durum olduğudur. Böylece vergi sisteminde optimal vergileme üzerine düzenlemelerle birlikte uygun veri setlerinin de modelize edilmesi gerekmektedir (Hufe vd., 2017: 17).

2.3. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Ekonomik özgürlük kavramı; tercih özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, rekabet özgürlüğü ve mülkiyetin korunması kavramlarının tamamını kapsayan bir kavramdır (Gwartney ve Lawson, 2003a: 406). Bu kavramının ekonomi literatüründe yeni olmadığını ifade eden Madan, Adam Smith'in serbest piyasa ile ilgili görüşlerini dile getirdiği dönemlerden bu yana ekonomistlerin kaynak seçimi ve tedarik aşamasında, başkalarıyla ticaret yapma ve mülkiyet haklarını koruma özgürlüklerinin ekonomik ilerlemenin temel unsurları olduğunu savunur (Madan, 2002: 1). Ekonomik özgürlük kavramı, 1980'li yılların başında tartışmalara yeni konu olurken yoksul bir insanın her istediği gıdaya, kıyafete ve tatile ulaşamayacağı bunun yanında varlıklı insanların uzak rotalara yapmış olduğu seyahatlerin özgürlük kavramı ile adlandırıldığı ifade edilmektedir. Bunun yanında bir kimsenin ekonomik tercihlerini gerçekleştirmek üzere uygun ekonomik araçlarla hareket etmesi özgürlüğü de deneyimlediği anlamına gelmektedir (Gould, 1982: 55). Bununla birlikte Rabushka (1991) ise ekonomik özgürlük kavramının her insanda sezgisel olarak bir karşılık ifade ettiğini belirtmekte ve serbest piyasalar, özel teşebbüsler, gönüllü mübadele, kapitalizm, sınırlıya da en az devlet anlayışı, serbest ticaret, düşük vergi oranı, sermaye ile emeğin serbest dolaşımı gibi kavramları karşımıza çıkarttığını ifade etmektedir. Bir ülkenin ekonomik olarak diğer ülkeden daha özgür olduğunun ifade edilebilmesi de ancak bu kıstasların ilgili ülkede daha fazla sağlandığının görülmesiyle mümkün olmaktadır (Rabushka, 1991: 23).

Ekonomik olarak özgür olan toplumlardaki insanların daha uzun ve sağlıklı yaşadıkları, daha fazla siyasi özgürlüğe sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte bu toplumlarda insan hakları da daha iyi savunulabilmektedir. Ekonomik özgürlükler dünya çapında birçok insana refah kapılarını açarak yoksulluğu azaltmaktadır. Bununla birlikte dogmatik bir ideoloji olmayan ekonomik özgürlük ekonomik gücü ve karar verme yetkisini dağıtarak daha fazla fırsat ve seçenikle toplum içindeki sıradan kabul edilen insanları da güçlendirmektedir (Feulner, 2010). Gwartney ve Lawson (1996) ise kişi başına düşen gelir, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar, temiz suya erişilebilirlik, bebek ölümleri, temiz çevre, politik hak ve özgürlükler gibi faktörler arasında pozitif bir korelasyonun varlığına ulaşmıştır. Dolayısıyla yoksulluğu azaltıp refah seviyesini arttırmak isteyen ülkelerin ekonomik özgürlükleri iyileştirmeye önem vermesi gerektiği görülmektedir. Bu da söz konusu kurumların serbest ticaret, sağlam para, özel mülkiyet, sınırlı devlet ve güçlü siyasi yapı ile birlikte söz konusu olur. Ekonomik özgürlük kavramının tanımı yapılırken doğrudan piyasa ekonomisi kavramı ile ilişki içinde olduğu unutulmamalıdır. Birçok çalışma ve uluslararası raporda piyasa ekonomisinin varlığı için gerekli unsurlar arasında mülkiyet hakkı, serbest girişim ve iş yapma özgürlüğü, sözleşme serbestisi, bir araya gelme ve dernek kurma özgürlüğü ile birlikte kanunlar önünde eşitlik yer alır. Bu şartlardan mülkiyet hakkı, serbest girişim ve iş yapma özgürlüğü ile sözleşme serbestisinin ekonomik özgürlük şartlarını da oluşturduğu görülebilir (Tiryaki, 2014: 72). Hâlihazırda kusursuz işleyen bir piyasa ekonomisi ortamının temelinde ekonomik özgürlüklerin bileşenlerinin tamamı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilme özgürlüğüdür. Bu durum teşebbüs özgürlüğünü nitelerken bireylerin hangi mal ve hizmeti üretecekleri konusunda özgür olmaları da gerekmektedir. Bu durum ise tercih özgürlüğüdür. Üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi kararların tamamı tercih özgürlüğünün olduğu bir ortamda sağlıklı bir şekilde alınabilir. Bireylerin ürettiği ya da sahip olduğu mal ve hizmetler üzerinde özgürce tasarrufta bulunma, kullanma, yararlanma gibi tercihlerde bulunma hakkı ise mülkiyet özgürlüğü şeklinde ifade edilmektedir (Aktan, 2018: 425-426). Dolayısıyla ekonomik özgürlük, bireylerin serbest bir şekilde iktisadi faaliyetlerde bulunabilmesi ve kaynaklarına yön verme imkânına sahip olmaları şeklinde ifade edilebilir (Acar, 2010: 2).

Milletlerin zenginliğini ve ülkelerin refah düzeylerini tayin eden en önemli husus olarak kabul edilen ekonomik özgürlüğün toplumsal adalet ve refah için de vazgeçilmez bir unsur olduğu söylenebilir. Bireylerin demokrasi ortamı içinde kullanabildikleri ve hukukun üstünlüğü ile korunan özgür iradesi, verimli bir ekonomik ve toplumsal kalkınma için gereken zemini oluşturmakla birlikte ekonomik büyümenin devamlı olması, refah, adalet, istihdamın artması, ekonomik kaynakların verimli kullanılması için piyasa ekonomilerinin geliştirilmesi amacıyla özgürlük oldukça gereklidir. Bununla birlikte ekonomik olarak daha özgür olan ülkelerin ise diğer ülkelere göre daha zengin durumda oldukları görülmektedir (Yenipazarlı, 2009: 9). Bu noktada üretim ve tüketim kararlarının devlet tarafından toplu olarak alındığı bir sistemden ziyade kararların bireyler tarafından alındığı, ekonomik kararların alınabilmesi için bireylerin kaynaklar üzerinde kontrol imkânı bulunduğu ve bu kaynaklarla gerçekleştirilecek faaliyetlerle ilgili sözleşmeleri gerçekleştirebildikleri bir durum hükümetin özel mülkiyeti koruması anlamına gelmektedir. Mülkiyet ve sözleşme kamusal gücün biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal gücün diğer bir biçimi ise kontrolün devlet tarafından özel mülkiyete bırakılmasıdır ve ekonomik özgürlük ortamı da bu şekilde oluşmaktadır. Bu noktada bir toplumda ekonomik özgürlüğün olup olmadığına karar vermek için, gerek özel mülkiyetin ve sözleşmenin birtakım hukuki avantajları gerekse de devletin yetkilerinin anlaşılması bakımından yürürlükte olan anayasanın dikkate alınması gerekmektedir (Harrison, 2008: 711). Ancak birey ve toplumun güvenliğinin sağlanması ve faaliyetlerini refah içerisinde sağlayabilecekleri bir ortamın tesis edilebilmesi için belirli alanlarda devletin zorunlu bir şekilde müdahale etmesi gerekmektedir. Bunun gibi zorunlu müdahale durumlarının dışında mal ve hizmetlerin üretim, tüketim veya dağıtımında devletin herhangi bir baskı ve sınırlaması ya da zorlamasının olmaması hususu da ekonomik özgürlük kavramının karşılığı olmaktadır (Beach ve Miles, 2006: 56).

Temelde bir sosyal iş birliği modeli olarak kabul gören gönüllü mübadele aracılığı ile tarafların istedikleri şeylere kolayca ulaşabilme imkânları bulunur. Ekonomik özgürlüklere sahip bir piyasa sistemi içerisinde alıcılar ve satıcılar mübadeleye zorlanmazlar ve insanlar arasındaki mübadele isteği tamamen kişisel çıkarların arttırılması arayışları sonucu ortaya çıkmıştır (Gwartney ve Stroup, 1999: 39-45). Ancak böyle bir ekonomiye müdahale boyutu arttıkça devletin kurumsal

yapısı da aynı ölçüde büyümüş ve piyasa ekonomisi içerisinde karar alma süreci hantallaşmış ve böylece müdahaleden beklenen sonuçlar da istenildiği gibi olmamıştır. 1929 Buhranı sonrası edinilen tecrübeler de göstermektedir ki; mülkiyet edinme, piyasada serbestçe faaliyette bulunma, malların serbest dolaşımı, sözleşmelerin güvenli ortamda yapılması, piyasalara giriş ve çıkış serbestisi, piyasalar hakkında bilgi sahibi edinilebilmesi şeklindeki ekonomik özgürlükler, devlet tarafından gerçekleştirilen müdahaleci uygulamalar sonrasında oldukça anlamlı ve değerli bir hal almıştır (Yereli, 2003: 68-69). Klasik iktisadi ekolün savunucuları da işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olan ülkelerde devletin görevinin yalnızca piyasa ekonomisinin kendiliğinden işlemesini sağlamakla ilgili birtakım önlemleri almak olduğunu ifade ederler. Bununla birlikte devlete düşen temel görevlerden birinin ise mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili ve sözleşmelerin hukuki güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili gerekli hukuki altyapının güçlendirilip muhafaza edilmesi olduğu görüşü savunulmaktadır. Böylece piyasa ekonomisi kurumlarının güvenliği de sağlanmış olacak ve ekonomik özgürlük ortamı hukuki olarak da güvence altına alınmış olacaktır.

Kapitalist bir toplumun karakteristik özelliği, toplum üyelerinin inisiyatif ve sorumluluğuna birçok faaliyet alanının bırakılmasıdır. Böyle toplumlarda, kendi vatandaşlarının özgürlüğünü, kendi amaçları doğrultusunda kısıtlamadığı sürece birey, piyasadaki egemenliğini tüketici ve üretici olarak sürdürebilir. Bu noktada hükümetin gözünde diğer taraftan bir seçmen olarak görülen birey, elbette ki hükümete yetkiyi verenler arasında kabul edilir. Bu durum siyasi demokrasi ile piyasa demokrasisinin eş anlamlı olduğunu ifade eder (Greaves, 2007: 44). Ekonomik özgürlükler, serbest piyasa kurumlarının da niteliğinin göstergesidir. Bir toplumda özel mülkiyetin korunması, bireysel tercihlerin özgür olması ve gönüllü mübadelenin varlığı sağlanıyorsa o toplum ekonomik olarak özgür bir toplum olarak ifade edilir. Bununla birlikte özel mülkiyetin korunması ve sözleşmelerin devlet müdahalesinin minimum olduğu bir ortamda yapılması ekonomik özgürlükleri daha da güçlendirmektedir (Uysal, 2004: 52).

İnsanlar toplumsal iş birliğini belirli bir iş bölümü çerçevesinde gerçekleştirmek için devlet gibi bir organizasyon içinde hareket etmektedir. Bu toplumsal iş birliği piyasa ekonomisi düzeninde kurulduğunda ise bireylerin bu iş birliğinde ne kadar yer alacakları kendilerinin talepleri ile belirlenir. Piyasadaki

mübadele alanı genişledikçe bireyler tarafından yapılan faaliyetler artmaya ve çeşitlenmeye başlar. Diğer bir ifadeyle böyle bir sistemde bireyler kendileri için plan yapmakta özgürdür (Mises, 2004: 97). Bireylerin refahı ve toplumun yaşam şartlarının en iyi şekilde geliştirilmesini sağlayan ekonomik sistemi belirlemeye yönelik çalışmaları bulunan Mises, bu ekonomik sistemler içerisinde en idealinin ekonomik özgürlükleri de içinde barındıran kapitalist ekonomik sistem olduğunu ifade etmektedir. Yalnızca özgürlük ortamında daha çok mal ve hizmet üretiminin gerçekleştirilebileceğini ifade ederken, serbest piyasa ekonomisi içerisinde ücretlerin yükseleceği ve toplumun yaşam standartlarının da böylece gelişeceği kanaatindedir. Bunun ise tüketicilerin serbest piyasaya egemen olmaları ve üreticilere ne istediklerini sağlıklı bir şekilde aktarabilmelerinden kaynaklı olduğu ifade edilmektedir (Greaves, 2007: 1). İnsan doğasının temel özelliklerini en etkin şekilde, nüfus artışı ile birlikte maddi hayat standartlarının da yükselmesini sağlayan ve mükemmel olmasa bile bireysel özgürlükleri en ileri düzeye getiren kurumsal ekonomik sistemin kapitalizmin gösterdiğini savunan Kasper (2007) kapitalist ekonomik sistemin en iyi, siyasi ayrımdan uzak, yani hukukun üstünlüğüne dayalı bir ortamda işleyebileceğini savunmaktadır (Kasper, 2007: 81). Ekonomik özgürlüğü doğrudan sağlayan bu sistem, ekonomik gücü siyasi güçten ayırarak, birinin ötekini dengelemesi sağladığından dolayı siyasi özgürlüğü de geliştirmektedir. Tarihi süreçte de hiçbir zaman büyük ölçüde siyasi özgürlüğe sahip olan bir toplumda ekonomik faaliyetlerin serbest piyasa benzeri bir düzende gerçekleşmediği olmamıştır. Bunun yanında ekonomik özgürlük ve siyasi özgürlük arasındaki ilişki karmaşıktır ancak hiçbir zaman tek taraflı değildir (Friedman, 2008: 12-13).

Ekonomik özgürlük kavramının yanında mülkiyet ve güvenlik kavramlarını ayrı tutmak olanaksızdır. Mülkiyet, Roma Hukuku kapsamında; yasaların tanıdığı olduğu imkânlar ölçüsünde bir şeyi tasarruf ve keyfi tasarruf hakkı ifadesiyle tanımlanmaktadır. Haklar bildirgesine göre ise mülkiyet, “kişinin malını, gelirini, emeğinin ve zanaatının getirisini keyfince tasarruf etme ve faydalanma hakkı” olarak ifade edilmiştir. Yine haklar bildirgesi içerisinde mülkiyet, doğal ve zaman aşımına bağlı olmayan dört haktan biri olarak sayılmaktadır. Diğerleri ise özgürlük, eşitlik ve emniyet olarak ifade edilmektedir (Proudhon, 2016: 45). Mülkiyet hakları toplumda bir araçtır ve bir insanın diğer insanla ilişkisinde var olan beklentilerin makul bir düzeyde şekillenmesine yardımcı olmalarından dolayı önem kazanmaktadır.

Mülkiyet hakkı sahibi bir birey, toplumdaki diğer insanların, kendisinin belirli şekillerde hareket etmesine izin verdiklerine dair bir onaya da sahiptir. Böylece bu hak sahibi, yasal olarak belirlenmiş ve tanınmış bu haklarının başkalarının müdahalesinden korunmasını beklemektedir (Demsetz, 2000: 176). Bu noktada mülkiyet hakları bir varlığın nasıl kullanılabilceği, varlıktan gelir elde etme hakkı, başkalarının bir varlığını engelleme hakkı ve bir varlığa ilişkin hakları başkasına transfer etme hakkı olarak ifade edilebilecektir (Oğuz, 2003: 17).

Konuya özel mülkiyet hakları tarafından bakıldığında ise bu hakların varlıklarının bizatihi kendileri ile karıştırılmaması gerektiğinin altı çizilmeli ve bunların yalnızca arazi ve bina gibi fiziki haklar değil beraberinde bir kimsenin bedeni ve emeği ile de ilgili olduğu ifade edilmelidir. İnsanların kendi bedeni ve emeklerinin kullanımı hususunda da özerklik sahibi olmaları gerekmektedir. Bu durumun aksi hali ise kölelik olarak ifade edilir. Mülkiyet haklarının fikri eserlerle ilişkilendirilebilmesi durumu da söz konusudur ve böylece bu kapsamdaki haklar ise fikri mülkiyet hakları olarak da ifade edilebilecektir (Kasper, 2007: 82). Smith'in piyasadaki görünmez elin milletlerin zenginliğini nasıl arttırdığını açıklaması, Ricardo'nun serbest ticareti ekonomik büyüme ve üretim için bir araç olarak savunması ve Friedman'ın kontrol altındaki ekonomik faaliyetlerin yanı sıra ancak ekonomik özgürlüklerin bulunduğu ekonomilerde toplumun da özgür olduğu şeklindeki ifadeleri ekonomik özgürlük olgusunun ne denli önemli olduğunun göstergelerindedir (Madan, 2002: 2).

2.3.1. Ekonomik Özgürlüğü Etkileyen Faktörler

Birçok sosyal bilimci ekonomik özgürlüklerin ve politik hakların her toplumda bireylerin refahlarını arttırmak için içsel bir değere sahip olduğunu kabul eder. Bunun yanında bir toplumdaki bireylerin politik haklarını demokratik bir şekilde kullanabilmeleriyle birlikte piyasa ekonomisi içerisinde bazı kamu politikalarının ekonomik özgürlükler üstünde oluşturduğu bazı kısıtlamalar da azalacaktır (Stroup, 2007: 52). Ekonomik özgürlük ve planlamanın detaylı ekonomik analizi özel girişim ve planlı ekonomi arasındaki ilişkinin anlaşılması ile gerçekleştirilebilir. Bu analiz ise arz, talep, fayda, tüketim, maliyet, tedarik, üretim ve fiyat oluşumu gibi süreçlerle birlikte tarım, madencilik, imalat, ticaret, ulaştırma ve iletişim, para, bankacılık ve kredi sektörlerini ve devamında gelir ve servetin

dağılımı, ücretler, kira, faiz, kâr, kamu gelirleri ve kamu harcamaları, konjonktür hareketleri ve uluslararası ekonomik ilişkiler gibi konuları kapsayan bir analizdir. Tüm bu değişkenlerin yer aldığı bir analizde ekonomik özgürlükler ve planlı ekonomi arasındaki farklılıkların anlaşılabilir olacağı savunulmaktadır (Suranyi-Unger, 1951: 247). Bunlarla birlikte bir toplumda ekonomik özgürlük seviyesinin yüksek olması demokrasinin varlığından kaynaklanan faydalı etkilerden biri olmasına bağlıdır. Özellikle nispeten yüksek ekonomik özgürlük seviyesine sahip olan ülkelerle demokratik ifade özgürlüğünün yaygınlaşmasını destekleyen ülkelerin bireysel özgürlüklerde eşit bir artıştan ziyade toplumdaki yaşam kalitesinde daha az bir gelişmenin sağlanacağını gösterir (Stroup, 2007: 57).

Ekonomik teori, ekonomik özgürlüklerin teşvikleri, üretkenliği ve kaynak kullanımının etkinliğini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Adam Smith'in döneminden beri ekonomistler ya da ekonomi tarihi ile ilgilenenler kaynakların seçimi, tedarik süreci, rekabet etme, başkalarıyla ticaret yapma ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması gibi özgürlük kavramı altında ifade edilebilecek hususların ekonomik ilerlemenin de birer parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Son dönemde yapılan birçok ampirik çalışma da ekonomik özgürlüğün ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarının nedenini açıklamada önemli olabileceğini göstermektedir (De Vanssay ve Spindler, 1994: 361; De Haan ve Sturm, 2000: 217).

Özel mülkiyet, hukukun üstünlüğü ve sözleşmelerin geçerliliği gibi ekonomik hususlar, ekonomik büyüme ve kalkınma için oldukça önemlidir. Bu hususlar hem resmi hem de gayri resmi olarak oyunun birtakım kuralları olarak kabul edilebilir. Bu noktada yazılı birtakım kurallar olabileceği gibi sosyal gelenek tarafından kabul gören ve uygulanan birtakım normlar da bu kurallar arasında yer alır. Bu resmi ve resmi olmayan ekonomik hususların tamamı büyüme ve kalkınma ile göreceli etkileriyle birlikte doğrudan bağlantı içindedir (Williamson ve Matters, 2011: 313). Dolayısıyla ekonomik kalkınmanın ardında resmi kabul edilen birtakım nedenler de kabul edilirken gelenek içinde var olan birtakım alışkanlıklar da oldukça etkili olabilir. Böylece ekonomik özgürlüklere etki eden ve literatürde ölçülebilir halde de bulunabilen birçok faktörün yanında ölçülemeyen ve endekslenemeyen sosyal bir faktör olan kültürü de göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

Ekonomik özgürlükler büyüme ve gelir dağılımı konularında da açıklayıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmakta ve araştırmalarda yer alan diğer değişkenler tarafından etkilendiği görülmektedir. Özellikle politik özgürlük refah ya da demokrasi gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilendiğinden dolayı yapılan birçok ekonometrik analizde ekonomik özgürlüklerin bağımsız bir değişken olarak kullanılması mümkündür (Berggren, 2003: 194). Piyasa kurumunun sosyal refahı teşvik etmesini sağlayan özgürlüklerin çeşitli yönleri bulunmaktadır. Hayek'in David Hume'un mülkiyetin istikrarı ve karşılıklı rıza ile aktarımı konusunda sosyal olarak faydalı davranışların teşvikinde gerekli kurumsal özellikleri tanımlayan ilk kişi olduğunu öne sürmektedir. Bireylerin sahip oldukları kaynakların üretken olması için özel mülkiyet haklarının tanınması ile birlikte bireylere yapılan herhangi bir vaatin tutarlı bir şekilde güvence altına alınması, yasaların keyfi uygulanmasından ziyade tutarlı hukuk kurallarına uyum gösterilmesi gerekmektedir. Bu noktada özel mülkiyet haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğünü ön planda tutan toplumların ekonomik çevrelerindeki önemli değişikliklere verdiği yanıt genellikle yeni teknolojiler ve yenilikçi üretim süreçleridir. Bununla birlikte böyle bir ekonomide istikrarlı bir para arzının sürdürülmesi ile birlikte mal ve sermaye piyasalarının hem iç hem de dış rekabete açık olması gibi özelliklerin bulunması ekonomik özgürlüklerin daha etkili bir şekilde destekleneceğinin de göstergesi olmaktadır (Friedman, 1968; Stroup, 2007: 55).

Ekonomik özgürlüğün temel kriterleri; bireysel tercih, gönüllü mübadele, rekabet özgürlüğü, kişiliğin ve mülkiyetin güvenliğinin sağlanması üzerine şekillenmiştir. King vd. (2012), bir ülkenin ekonomik yapısında yer alan temel unsurların o ülkenin ekonomik özgürlük şemsiyesinin altında yer aldığını ifade etmektedir. Bu temel unsurlar devlet tarafından ekonomik şokların kaynaklarını kontrol etmede kullanılabileceği gibi bu şoklara karşı gösterilecek tepkilerin kapsamını belirleyen politikalar olarak da karşımıza çıkabilecektir. Söz konusu politikalar, yolsuzluk etkisi, mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ya da sözleşmelerin geçerliliği, piyasaya giriş kısıtlamaları, kamu girişimlerinin özelleştirilmesi ve para politikası gibi politikalardır. Ancak literatürde karşılaşılan durum genellikle aynıdır ve bu politikaların genellikle birbiriyle pekiştirilmesi tek bir politika unsuru gibi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüğü etkileyen

siyasi unsurlar kısmında da bir ya da iki yerine daha geniş bir politika setinin kullanılmasının daha mantıklı olduğu savunulur (King vd., 2012: 46).

Devlet kurum ve politikaları, piyasada gönüllü mübadele için bir altyapı sağladıkları ve bireyleri, mülklerini ve kendilerine ait olmayan şeyleri şiddet ve zorlama yoluyla ele geçirmek isteyen saldırganlardan korudukları için ekonomik özgürlüklerle de tutarlılık gösterir. Bu bağlamda yasal ve parasal düzenlemeler de özellikle önem arz eder. Devletin mülkiyet haklarını koruyan ve sözleşmeleri de eşit bir şekilde uygulayan yasal bir yapı ve yasaların uygulandığı bir ortamı oluşturması, ekonomik özgürlüğün de desteklendiğini gösterir. Aynı zamanda ekonomik özgürlük güçlü paraya erişimin kolaylığı sağlandığında arttırılmış olur. Bazı durumlarda devletin kendisi istikrarlı bir kur sağlayabilir ve sağlam paranın kullanımını engelleyen diğer devletler ya da özel kuruluşlar tarafından yaratılan kısıtları böylece bertaraf edebilir. Bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin korunması ve artırılmasını istemek aynı zamanda devletin birçok faaliyetten de elini çekmesi; bireylerin tercihlerine, gönüllü mübadeleye, mal ve emek pazarına girme, rekabet serbestisine müdahale eden eylemlerden kaçınılması anlamına gelmektedir. Bununla beraber vergiler, kamu harcamaları ve regülasyonlar bireysel tercih, gönüllü mübadele, piyasa koordinasyonu ve rekabet serbestisine ikame edilirse ekonomik özgürlüklerin de azalması söz konusu olacaktır. Meslek ve iş yapma faaliyetlerine girişi kısıtlayan düzenlemeler de aynı şekilde ekonomik özgürlüklerin azalmasına neden olacaktır (Gwartney ve Lawson, 2003a: 407).

Ekonomik özgürlüklerle ilgili yapılan birçok çalışma, ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini ya da kişi başına düşen GSYH'yi nasıl etkilediğini analiz eden çalışmalardır. Bu çalışmaların önemli bir kısmında da ekonomik özgürlüklerdeki belirli bir artışın her ikisini de pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanında ekonomik özgürlüğün işsizliği nasıl etkilediği konusu ise daha az çalışılan bir alan olmuştur (Feldman, 2007: 158). Feldman'ın (2007) ekonomik özgürlüğün işsizlik üzerine etkilerini inceleyen çalışmasında, regresyon sonuçlarına göre ekonomik özgürlüğün özellikle kadınlar ve gençler arasında olmak üzere işsizliği önemli ölçüde azaltmasının muhtemel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada daha az kamu sektörü ve bağımsızlıkla karakterize edilen bir yargının yanında bağımsız mahkemeler ve mülkiyet haklarının etkin bir şekilde korunmasının açık bir şekilde bu süreçteki faydaları görülebilir. Ayrıca bütün

bunlara ek ulusal sınırlar içindeki ticaret koşullarının serbestleşmesini düzenleyen hafif bir yük uzun vadede işsizliği azaltabilecek nitelikte göstergeler sunmaktadır (Feldman, 2007: 171). Gwartney vd. (1996), ekonomik özgürlüğün siyasi ve sivil özgürlüklerden ayrılması gerektiğinin önemini savunmaktadır. Siyasi özgürlük vatandaşların siyasi süreçte oy kullanma özgürlüğüne sahip olmaları, lobicilik faaliyetinde bulunmaları ve adaylar arasından bir seçime gitmeleri, bu seçimlerin de adil ve rekabetçi olması ve alternatif tarafların özgür bir şekilde katılımına izin verilmesi olarak ifade edilebilir. Sivil özgürlük ise basın özgürlüğü ve bireylerin bir araya gelme, farklı dini görüşlere sahip olma, adil yargılanma ve fiziksel bir tehdit altında kalmaksızın görüşlerini serbestçe ifade edebilme serbestisini oluşturmaktadır (Gwartney vd., 1996: 14).

Ekonomik özgürlükler ve ekonomik sistemler arasındaki ilişki konusunda politik sistemin yapısının ekonomik özgürlüklerin varlığını ve korunma derecesini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Kapitalist ekonomilerde ekonomik özgürlükler boyutundaki eşitsizlikten dolayı ekonomik faaliyetler üzerindeki müdahalelerin, kısıtlamaların ve kontrollerin doğrudan ve dolaylı etkilerine daha hassas hale geldiği ifade edilebilir. Dolayısıyla bir araya gelme konusunda ve bilgi özgürlüğü konusunda kısıt altında bulunan ülkelerde ekonomik özgürlük skorları da düşük olmaktadır. Devlet müdahalesi ve serbest piyasa girişiminin derecesine odaklanan bu gibi ülkelerde dar anlamda bir ekonomik özgürlüğün bulunduğu ifade edilebilir. Ekonomik özgürlüğün karma bir ekonomik yapıya sahip ya da doğrudan sermaye tabanlı ülkeler arasındaki bu değişimi tek başına kapitalizmin de ekonomik özgürlüğün varlığı için yeterli olmayacağını göstermektedir. Kapitalist demokrasilerdeki yüksek ekonomik özgürlük statüsü ve kapitalist otokrasilerde ise daha düşük bir statünün bulunması bu iddiayı da desteklemektedir (Gastil, 1984: 43-44).

2.3.2. Ekonomik Özgürlüklerin Bileşenleri

Ekonomik özgürlüğün temelleri; özgürlüğe sahip olma ve özgürce seçim yapabilme üzerine kuruludur. Birçok farklı tanımın yanı sıra ekonomik özgürlükler, seçim yapma ve özgürlükçü olma ile ilgili bir husustur. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmı bireylerin ekonomik faaliyetlerine devlet tarafından yapılan müdahaleyi gereksiz bulduğu ve bu müdahalenin mülkiyet hakları ve rekabetçi

piyasaların düzgün bir şekilde işleyebilmesinin sağlanması için gerektiği kısmını ise göz ardı ettiği söylenebilir (Bavetta, 2004: 161). Ekonomik özgürlükler varlık nedenini yasa koyucunun iradesinden aldığı için devletin ekonomik hayatta tesis etmek istediği ortama en uygun şartları sağlamaktadır. Dolayısıyla bu noktada bireysel çıkarların yanı sıra içinde yaşanan toplumun çıkarlarına uygun olarak oluşturulmuş bir ekonomik özgürlük ortamında yaşayan her birey ekonomik özgürlüklere daha kolay ulaşır (Göze, 2005: 165). Daha sistematik bir şekilde ifade edilmek istendiğinde; bireysel tercihlerin, gönüllü mübadelenin, rekabet etme özgürlüğü ile bireylerin ve mülkiyetlerinin korunması durumlarının bir toplumdaki varlığı ekonomik özgürlüklerin de temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Ekonomik özgürlüğün var olduğu bir toplumda bireylerin tercihleri, mal ve hizmetlerin nasıl üretileceğini belirler. Bu noktada bireylerin kendi çıkarlarına yönelik birtakım mübadeleler yapacağı açıktır. Ancak bu çıkarlarına yönelik hareket etme durumu başkalarının zamanını, mülkiyetini veya yeteneğini nasıl kullanacağını belirleme haklarının olduğu anlamına gelmemektedir (Gwartney ve Lawson, 2003a: 406).

Bazı ülkeler ekonomik açıdan başarısız iken bazıları da başarılı olmaktadır. Adam Smith'ten bu yana bu durumun nedeninin ne olduğu sorgulanmaktadır. O'Driscoll ve arkadaşlarına göre ekonomik olarak en çok özgür olarak kabul edilen ülkeler her zaman daha uzun vadede yüksek ekonomik büyüme oranlarına sahip ve ekonomik olarak özgür olmayan ülkelere göre daha müreffehlerdir. Ekonomik özgürlüğü vatandaşlarının temel özgürlüklerini korumak için gerekenin yapılmasının ötesinde mal ve hizmet üretimi, dağıtımı veya tüketiminin üzerinde herhangi bir baskı veya kısıtlamanın olmaması olarak tanımlamaktadırlar (O'Driscoll vd., 2003: 1; Lau ve Lam, 2000: 664). Ekonomik özgürlük, devlet müdahalesi bulunmaksızın ancak sağlam para, hukukun üstünlüğü ve açık piyasalar dâhil olmak üzere gerekli kurumların bulunduğu bir ortamda ekonomik işlemlerde bulunma özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında piyasa ekonomisinin merkezi bileşenlerinin gönüllü mübadelesi ve serbest rekabeti ekseninde insan ve mülkün korunması olarak da ifade edilebilir (Berggren, 2003: 193).

Diğer taraftan Adam Smith'in savunduğu ölçüde bir serbest piyasa sisteminde ekonomik özgürlük ortamının sağlanması durumu Karl Polanyi tarafından bir ütopya olarak ifade edilmiştir. Bundan dolayı Polanyi (2010), piyasa ekonomilerinde yaşanan birtakım sorunların çözümü için devletin sürekli olarak piyasaya ve

ekonomiye müdahil olması gerektiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla bir taraftan ekonomik özgürlükler ortamında piyasaya müdahalenin hiç olmaması gerektiği meselesinin tam karşısında yer alan, piyasadaki bozuklukların önlenmesi ve piyasanın özgürlüğünün sürdürülebilirliği devlet müdahalelerinin varlığıyla mümkündür. Buna göre durum daha az devlete ve daha fazla piyasaya bağlılığın sonrasında daha fazla devlete neden olması anlamına gelecektir (Mendell, 1989: 476). Bu durumda bireylerin iktisadi faaliyetlerinde serbest bırakılmasının özellikle müdahaleci devlet anlayışında çok kabul görmediği bilinir. Bu durumun toplumsal açıdan güvenli olmadığı ve kimin ne yapacağı hususunda merkezi bir otoritenin karar vermesinin daha uygun olacağı ifade edilir. Özgürlüğün temel değer olarak ele alındığı piyasa odaklı ekonomik sistemlerde ise bireylerin iktisadi faaliyetlerinde bir müdahalenin yanlış olduğu savunulmaktadır. Bu görüşler ise sırasıyla kolektivist ve bireyci sistem olarak adlandırılmaktadır (Acar, 2010: 2).

Ekonomik özgürlüklerin bileşenleri içerisine minimum olarak dâhil edilen devlet müdahalesinin, devletin mülkiyeti, regülasyonlar ve vergilerle birlikte sınırlı bir müdahale olduğu bilinmelidir. Ayrıca yapılan çalışmalar, ekonomik özgürlüğün büyümeyi hızlandıran teşvikleri desteklediğine dair birtakım göstergeleri ortaya koymaktadır. Bunun yanında artan ekonomik özgürlüklerin insan hakları üzerindeki baskıları da azaltması beklenir (Dreher vd., 2012: 525). Ekonomik özgürlükler serbest piyasaların gelişimini teşvik etmektedir. Siyasi özgürlükler ise demokrasiyi teşvik eder. Böylece her iki özgürlük türü de aynı bütünün birer parçası olarak karşımıza çıkar. Ekonomik özgürlük ve demokrasinin anlamlı bir ilişki içinde bulunması, ekonomik özgürlük ve insan haklarına saygı arasındaki dolaylı bağlantının da demokrasiyle ortak bağlantısı aracılığıyla olduğu söylenebilecektir.

Bireylerin gönüllü eylemleriyle baskı ve zorlamalar sonucu gerçekleştirdikleri faaliyetler arasındaki farkın anlaşılması aslında temel özgürlük kavramının en basit tanımlarından birini ortaya çıkarmaktadır (Daniels, 2008: 16). Böylece özgürlük ile ekonomik özgürlük kavramlarının da iç içe geçmiş ve ayrılması mümkün olmayan bir ilişki içinde olduğu ifade edilebilir. Ekonomik özgürlük bir anlamda piyasa ekonomisi demek olduğundan, piyasa ekonomisinin bulunmadığı toplumlarda ekonomik özgürlüklerden bahsetmek de mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla piyasa ekonomisine herhangi bir müdahalenin olduğu durumda toplumdaki siyasi özgürlük ve hakların da bu müdahale kapsamında olumsuz etkilenebileceği öngörülür.

Mises'in; "*özgürlüğü yaratan kanunlar ve anayasalardan ziyade sağlıklı işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığıdır ve piyasa ekonomisinin özgürlüğü sağlayan unsuru ise rekabetten gelmektedir*" ifadesi oldukça önem arz etmektedir (Çetin, 2001: 227). Ancak bu durumda piyasa ekonomisinin derecesini ekonomik özgürlüklerin belirlediği hususunun altı tekrar çizilmelidir. Sözleşme serbestisini destekleyen istikrarlı ve öngörülebilir bir hukuk düzeni çerçevesinde gönüllü sözleşmelerin gerçekleşebilme olasılığının özel mülkiyet tarafından kamu mülkiyeti, çeşitli vergiler ve sınırlı bir müdahalenin bulunduğu bir ekonomik ortamda tesis edilebilmesini ifade etmektedir. Bu noktada ekonomik özgürlükler politik özgürlük ya da sivil özgürlük kavramlarından farklı bir kavramdır. Siyasal özgürlük ortamında adil ve özgür bir seçim ortamı, siyasal sürece eşit şartlarda katılım ve gerçek bir rekabet ortamı bulunmaktadır. Sivil özgürlükler ise inanç özgürlüğünden toplanma özgürlüğüne ifade özgürlüğünden adil yargılamalara erişime kadar birçok alanda kısıtlamaların kalkmasını ifade etmektedir (Berggren, 2003: 194).

Her bir özgürlük türü için temel kurumsal özellikler bulunmaktadır. Seçmen statüsünde bulunan bireylerin daha güçlü bir demokrasi ve daha geniş ekonomik özgürlüklerin bulunduğu bir toplumda politik haklarını kullanmaları ortaya herhangi bir sıkıntı çıkartmamaktadır. Bununla birlikte toplumun mevcut ekonomik özgürlük düzeyinden ya da kısıtlamalardan kaynaklanan sosyal refah üzerinde bir etki de mümkündür. Ayrıca ekonomik özgürlüğün ya da demokrasinin toplumdaki refah ve büyüme üzerindeki etkisini araştıran ampirik çalışmalar da bulunmaktadır (Stroup, 2007: 56). Gelecekte mülkiyet ve sermayenin denetiminin daha şeffaf yöntemlerle yapılması beklenmektedir. Küresel dünyada kamu sermayesi ve özel sermayenin arasındaki sınır neredeyse görünmez haldedir. Bu noktada ekonomik ve finansal şeffaflığın sadece vergi açısından önem taşımadığının altı çizilmelidir. Özel sermayeli firmaların bu süreçteki durumları da oldukça önem arz eder. Finansal ve mali konularda gerçek bir şeffaflığın ya da gerçek bilgi paylaşımının olmadığı durumlarda bir ekonomide demokrasinin varlığından mümkün değildir. Bunun yanında özel şirketlerde de kurumsal karar alma sürecinde herkesin karar alma sürecine müdahale edebilme hakkının olması gerekir. Aksi takdirde şeffaflık işler hale gelmez. Ancak bilginin vergi ve denetim kurumlarını beslemesi gerekmektedir. Bu durum demokrasi ve katılım için de oldukça önem arz eder (Piketty, 2015: 623-624). Dolayısıyla bu şartların noksan olduğu bir ekonomi, ekonomik özgürlük

seviyesinin de düşük olduğu bir ekonomi olarak değerlendirilebilir. Bilhassa Őeffaflıkla beraber doğru bilgi paylaŐımı ekonomik anlamda özgür olabilmenin temelinde yatan hususlardan kabul edilir.

Ekonomik toplumun temel sorununun bireysel özgürlükler ve toplumsal düzenin birbiriyle çeliŐen taleplerinden ileri geldiğini öne süren McPhelin (1959), özgürlük ve düzen arasındaki gerginliğin dengelenmesinde ise tolere edilemeyen noktanın bu her iki unsurun da sahip olduğu tarihsel önem olduğunu ifade etmektedir. Bireysel özgürlüğün sınırsız olmasının yanında kontrollü ve sıkı kuralları içinde barındıran bir sistem bu iki ayrı ucu oluşturmaktadır (McPhelin, 1959: 394). Bundan dolaydır ki yıllardan bu yana asıl arzulanan durum; içinde düzeni ve kuralları barındıran bir özgürlük ortamıdır.

Ekonomik özgürlük, gelir eşitliği ve mülkiyet haklarının temel olarak yasal çerçevede nasıl tasarlandığı, muhafaza edildiği ve bunların arasındaki ilişkinin tam olarak hangi boyutta olduğu hususları birçok çalışmanın temel konusunu oluşturmuştur. Berggren (1999), ekonomik özgürlük ve gelir eşitliği arasındaki ilişkinin teorik bağlamda belirsiz olduğunu öne sürer ancak ampirik olarak ise gelir eşitliğinin olduğu bir toplumda her ne kadar aralarındaki ilişkinin negatif olduğuna dair birtakım iŐaretler olsa da ekonomik özgürlüğün sürekli arttığını ifade eder (Berggren, 1999: 203). Ancak yapılan çalışmalar ekonomik özgürlüklerin potansiyel olarak gelir eŐitsizliđini de etkileme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Resmi mülkiyet haklarına müdahalede bulunan yasal birtakım düzenlemeleri ortadan kaldırmakla birlikte toplumda daha az ayrıcalıklı ve daha düşük gelirli bireyler için de birtakım ekonomik fırsatlar ortaya çıkarmakta ve böylece gelir eŐitsizliđi de azalmaktadır. Ekonomik özgürlüklerin varlığı demek; vergiler, transferler ve regülasyonlar aracılığı ile gelirin daha az yeniden dağılımı demektir. Ekonomik özgürlükler düşük gelirli kesimi desteklemesinin yanında üretilen mal ve hizmetlerle birlikte işgücü piyasasını da uluslararası ticarete dengeleyici ücretlerle açık hale getirmektedir (Carter, 2006: 166).

Dolayısıyla 1970’li yıllardan bu yana hazırlanan ekonomik özgürlük endeksleri, ekonomik özgürlüklerin neler olduğunu ve ülkelerin kendi aralarındaki sıralamalarını göstermeleri bakımından da oldukça önem arz etmektedir. Bu noktada kolektif tercihlerden çok bireysel tercihlerin ön planda tutulması, piyasa koşullarında

gönüllü mübadelenin sağlanması, piyasaya giriş ve rekabet serbestisi, kişilerin ve özel mülkiyetin başkalarının müdahalelerinden korunması hususları da ekonomik özgürlüklerin temel göstergeleri olarak kabul edilir (Gwartney vd., 1996: 5). Ekonomik özgürlük endekslerinde yer alan veriler, ekonomik özgürlüğün sürdürülebilir insani ve toplumsal kalkınmanın temel şartı olduğunu göstermektedir. Bu duruma tarihsel açıdan bakıldığında da ekonomik özgürlük seviyeleri yüksek olan ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal açıdan daha gelişmiş ülkeler olduğu görülebilir. Daha özgür toplumlar serbest piyasa sisteminin imkânlarını, bireylerin vermiş olduğu kararları ve isteklerini yapıcı ve etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için kullanırlar. Bu durum ise giderek daha çeşitli fırsatlarla birlikte beraberinde verimli kaynak tahsisi, yüksek değer yaratma ve yenilik ile karakterize edilen erdemli bir büyüme döngüsü oluşturma eğilimini getirmektedir. Basitçe ifade etmek gerekirse; bir toplumda ekonomi ne kadar özgür olursa vatandaşlar da o ölçüde üretken ve refah içinde olur. Hukukun üstünlüğünün daha iyi konuma getirilmesi, piyasa etkinliğinin ve açıklığın geliştirilmesi ya da hükümetin boyutu ve toplumla iletişimi üzerindeki kısıtlamaların düzenlenmesi gibi insanlara ekonomik ve sosyal açıdan pratik çözümler üretmek için en iyi ilhamı verecek bir ortamın sağlanması ile olacaktır. Bu ortam ise ekonomik özgürlüğü teşvik eden politikalara uygulanması ile doğru orantılıdır (Miller ve Kim, 2016: 1).

2.3.3. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Kültürel normlar ve kurumlar genellikle niçin belirli ülkelerin zenginleştiğini ve diğerlerinin fakir kaldığını açıklayabilir. Bu hususta en önemli noktayı ise ekonomik özgürlüklerin durumu oluşturmaktadır. Ülkelerin zengin ve fakir olma durumlarında ekonomik özgürlüğün etkisinin olduğu kabul edildiğinde ekonomik gelişme ve ekonomik özgürlükler arasında da mutlaka bir bağlantı aranmalıdır. Liberal görüş ekseninde ekonomilerini serbest bırakan ülkelerde daha hızlı ve uzun bir büyümenin gerçekleşeceği öngörülürken devletçi politikaları savunanlara göre ise kontrolün akıllıca uygulanması durumunda büyümenin artabileceği iddiası ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tartışma ekonomik özgürlüğün tanımının tam olarak yapılmaması ve süreç içerisinde ölçümünün nasıl yapılacağına bilinmemesi ve yeteri kadar ülke üzerinde özgürlük ve refah arasında bir korelasyonun olup olmadığını güvenilir bir şekilde ortaya koyan çalışmaların eksikliğinden dolayı eksik ve sonuçsuz kalmıştır (De Haan ve Sturm, 2000: 216). Günümüzde ise ekonomik

özgürlüklerin sağlıklı bir şekilde ölçülebilmesi ve göstergelerine ulaşılabilmesiyle bu durum değişmiş ve birçok çalışma ekonomik özgürlüklerle birçok değişkeni sağlıklı sonuçlar verecek şekilde karşılaştırabilir hale gelmiştir.

Ekonomik özgürlüklerin belirlenen kriterler çerçevesinde ölçülmesi konusunda Heritage Foundation, Fraser Institute ve Freedom House gibi kuruluşların önemli çalışmaları bulunmaktadır. Heritage Vakfı tarafından hazırlanan yıllık ekonomik özgürlük endekslerinin, dünyadaki ekonomik özgürlüğün kapsamlı bir incelemesi şeklinde olduğu ifade edilirken, raporda ekonomik özgürlüğün bireysel ve ulusal refahın desteklenmesi ve arttırılması için hayati rol oynadığı ifade edilmektedir. Bu noktada ekonomik özgürlüğün dört önemli göstergesi ise hukukun üstünlüğü, devletin ekonomideki büyüklüğü, regülasyonların verimliliği ve piyasanın açıklık seviyesi başlıkları altında toplanmıştır. Hukukun üstünlüğü başlığı altında mülkiyet hakları, devletin bütünlüğü ve yargının etkinliği alt başlıkları bulunmaktadır. Devletin ekonomideki büyüklüğü başlığı altında ise vergi yükü, kamu harcamaları ve mali sağlamlık kriterleri vardır. İş yapma özgürlüğü, işgücü özgürlüğü ve parasal özgürlük regülasyonların verimliliği başlığı altında ve son olarak ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük gibi kriterler de piyasanın açıklığı başlığı altında konumlandırılmıştır (Miller ve Kim, 2017: 20). Bu başlıkların oluşturulmasında da ekonomik özgürlüklerin ölçülmesine ilişkin olarak ticaret politikası, devletin mali yükü, para politikası, sermaye akımı ve doğrudan yabancı yatırımlar, bankacılık ve finans sektörü, ücret ve fiyatların seviyesi, mülkiyet hakları, regülasyon gibi kriterlerden oluşan toplam 50 kriterden faydalanılmaktadır. Bu kriterler her bir ülke için ayrı ayrı ele alınıp ülkeler bazında endekslere ulaşılmaktadır (Beach ve Miles, 2006: 56). Ekonomik özgürlükler konusunda karşılaşılan en büyük problem ölçme problemidir ve gerçekleştirilen bu endeks çalışmaları bu problemin üstesinden gelmek için yapılan önemli ve oldukça yararlı bir girişimdir (Berggren, 1999: 205). Ekonomik özgürlükler üzerine birçok çalışması bulunan ve en temel ekonomik özgürlük tanımlarından birini yapan Gwartney ve arkadaşları ise ekonomik özgürlüklerin ölçülmesinde birtakım kıstaslar belirleyerek ortaya ülkeler bazında ekonomik özgürlük skorlarını gösteren bir endeks çıkartmıştır.

2.3.4. Ekonomik Özgürlük Endekslerinin Oluşturulması

Ekonomik özgürlük göstergeleri son dönemlerde bir ülkenin kurumsal yapısı ve refah seviyesi arasındaki ilişkinin ölçülmesi için yararlı bir araç olarak oldukça popüler hale gelmiştir. Bu göstergelerin yani ekonomik özgürlük endekslerinin hesaplanması konusunda Freedom House ile birlikte Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı da kendilerine özgü ancak benzer kıstas ve sistematiklerinden hareketle çalışmalarını geliştirmiştir. Fraser endeksi ve Heritage endeksi olarak da bilinen bu ekonomik özgürlük endeksleri düzenli olarak hazırlanmaktadır. Ekonomik özgürlük endekslerinin hesaplanması ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri sivil ve politik özgürlükler üzerine çalışmaları bulunan yazarlardan oluşan bir düşünce topluluğu olan Freedom House tarafından ortaya konulmuştur. Sistematik birtakım çalışmalarla ülkelerin sivil ve politik özgürlüklerinin ölçülmesinden yola çıkılmış ve devamında belirlenen kıstaslara göre ekonomik özgürlüklerin de ölçülmesine ilişkin araştırmaların sayısı 1980'lerin sonlarına doğru artış göstermiştir. Bununla birlikte ekonomik özgürlüğün siyasi özgürlük sınırlamalarının bir tamamlayıcısı olarak derlendiği belirtilmektedir (Davis, 2004: 165).

Dünya çapında ülkelerin ekonomik özgürlüğünü ölçmek için bir endeks oluşturan Heritage Vakfı ile Wall Street Journal tarafından birlikte yayınlanan ekonomik özgürlük endeksinin yanında Cato Institute ve Fraser Institute de ortaklaşa bir şekilde yıllık ekonomik özgürlük endekslerini paylaşmaktadırlar. Oldukça popüler ve faydalı olan bu endeksler yayınlanmaya başladığı süreçten beri dünya ekonomilerinin en kapsamlı ve güncel ölçümlerini iş insanları, ekonomistler ve politikacılara sunmaktadır. Küresel ekonomik ilerlemenin ve özgürlüğün takip edilebildiği ve kıyaslanabildiği bir imkân da sağlanmaktadır (Lau ve Lam, 2000: 664). Hesaplamalarına dâhil ederek ilgili yılın sonunda raporlarını yayınlayan kuruluşların belirlediği değişkenler kapsamında gerçekleştirilen araştırma ve çalışmaların sonucunda bireysel tercihlerin gerçekleştirilebildiği, gönüllü mübadelenin yapılabildiği, rekabet özgürlüğü ve piyasaya giriş çıkış serbestisinin bulunduğu, birey ve mülkiyetlerin baskıdan korunduğu ülkelerde ekonomik özgürlük seviyesinin çok yüksek olduğu ifade edilmiştir. Kısaca; bireysel tercih, gönüllü mübadele, rekabet özgürlüğü, kişiliğin ve mülkiyetin güvenliğinin sağlanması biçiminde ifade edilebilecek olan bu dört unsur dünyada ekonomik özgürlük endekslerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir role sahiptir. Ekonomik özgürlük

endekslerinin önemli bir avantajı ise ekonomik özgürlüklerin tüm yönlerini yansıtması ve bunları farklı alanlarda gruplandırmasıdır. Heritage Vakfı, Fraser Enstitüsü ve Freedom House bu üç organizasyonun her biri farklı verileri araştırmalarının içine dâhil edip diğer akademik çalışmalar gibi bağımsız olarak benzer sonuçlara ulaşmaktadırlar (Hanson II, 2000: 525).

Ekonomik özgürlük endeksinin temelinde bireylerin devletlere değil kendi kendilerine ait olmaları bulunmaktadır. Bundan dolayı da bireylerin ve mülkiyetlerinin başkalarının müdahalesine karşı korunması ekonomik özgürlüğün özünü oluşturmaktadır. Bu sahiplik aynı zamanda piyasalara girme ve mal ve hizmetlerin kabul edilebilir şartlar altında başkalarıyla mübadele hakkını da beraberinde getirmektedir. Böylece ekonomik özgürlüğün dört temel köşe taşı (1) özel mülkiyet, (2) bireysel tercih, (3) gönüllü mübadele ve (4) piyasalara serbest giriş olarak ifade edilebilir. Ekonomik özgürlükler endeksi de bir ülkenin kurum ve politikalarını bu dört köşe taşıyla tutarlılık derecesini ölçmek için tasarlanmıştır (Gwartney ve Lawson, 2003b: 218). Fraser Enstitüsü, Heritage Vakfı ve Freedom House araştırmalarında kullanılan ekonomik özgürlük göstergelerinin çoğu hükümet politikalarıyla doğrudan ilgilidir. Ancak bu araştırmaların ülkelerin mevcut yapıdaki yönetim yetenekleri ya da işgücü yeteneklerini ölçmek için herhangi bir şekilde girişimi bulunmamaktadır. Tarife ve vergi oranlarından kamu harcamalarına ve kredi ürün ve piyasalarının düzenlenmesine kadar bu süreçte doğrudan sonucu olmayan bir göstergenin tanımlanmasının da oldukça zor olduğunun bilinmesi gerekmektedir (Hanke ve Walters, 1997: 134).

2.3.4.1. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Kriterleri

Dünya ekonomik özgürlük endeksleri, ülkelerin hangi kurum ve politikasının ekonomik özgürlükleri desteklediğini de ölçmektedir. Ekonomik özgürlüklerin köşe taşları bireysel tercihler, gönüllü mübadele, piyasaya giriş çıkış ve rekabet serbestisi, bireylerin güvenliği ve özel mülkiyetin varlığıdır. Bu başlıklar altında ekonomik özgürlüklerin ölçülebilmesi için toplam 42 göstergeden faydalanılmış ve rapor bu şekilde günümüzdeki halini almıştır. Yayınlanan raporlar dünya çapında son 30 yılda ekonomik özgürlüklerin arttığını ve 1990 yılından bu yana gelişmekte olan ülkelerin ekonomik özgürlüğündeki artışın ise yüksek gelirli sanayi ülkelerindeki artıştan daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin kurum ve

politikaları 1980'lerde olduğundan farklı olarak ekonomik özgürlük ile daha tutarlı bir haldedir (Gwartney vd., 2018: 1,16).

Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan ekonomik özgürlük endeksleri Heritage Vakfı endekslerinden ve belki de Freedom House endekslerinden daha az tanınabilir. Ancak Fraser tarafından yayınlanan endeks, bu üçü arasında en eski olanıdır. 1970 yılından itibaren beşer yıl ara ile diğerlerinin yayınlanmaya başladığı yıl olan 1995 yılına kadar yayınlanmıştır. Sonrasında ise yıllar itibarıyla yayınlanmaya devam etmiştir. Diğer endekslerden daha karmaşık bir yöntem kullanan Fraser Endeksi de ekonomik teoriye dayanmaktadır. Fraser Enstitüsünce koordine edilen çalışmalar sonucu ilk defa 1996 yılında Dünya Ekonomik Özgürlük Raporu yayınlanmıştır. Dünya Ekonomik Özgürlük Raporunun hazırlanması aşamasında 59 ayrı ülkeden katılımcılarla oluşturulan Ekonomik Özgürlük Ağı (Economic Freedom Network) ülkeler hakkındaki raporların ve genel raporun hazırlanmasında önemli bir yere sahiptir. Gwartney vd. 1996 yılında Fraser Enstitüsü bünyesinde yayınlamış oldukları çalışmalarında her bir ülkenin temel özgürlük kategorilerinin çeşitli yönlerini yansıtan somut özellikleri sistematik bir biçimde rakamlandırılmış ve EFI (Economic Freedom Index) adı altında tek bir ekonomik özgürlük endeksine dönüştürülmüştür (Stroup, 2007: 55). Endeks, bireysel tercih, özel mülkiyetin korunması ve mübadele özgürlüğü ölçüsü olarak kullanılmak üzere oluşturulmuştur. 1970 yılında 54 ülke ile başlayan endeksleme, 1975 yılında 83, 1980 yılında 105, 1985 yılında ise 111 ülke için gerçekleştirilmiştir. Beş grup altında toplam otuz yedi bileşen bir araya getirilerek ekonomik özgürlük derecesi hesaplanmaktadır. Devam eden beşer yıllık süreçlerde 1990 yılında 113, 1995 yılında 123 ve 2000 yılında 123 ülke üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Birinci grupta kamu sektörünün hacmi; harcamalar, vergiler ve girişimler; ikinci grupta hukuki yapı ve mülkiyet haklarının güvenliği, üçüncü grupta sağlam paranın varlığı; dördüncü grupta yabancılarla mübadele özgürlüğü; beşinci grupta ise kredi, işgücü ve ticaret piyasalarının regülasyonu ele alınmaktadır. Her bileşen 0 puan ile 10 puan arasında ölçülür. Ekonomik özgürlüğün hiç olmadığını ifade eden skor 0 iken tam olarak ekonomik özgürlüğe sahip olmayı gösteren skor ise 10 olarak belirlenmiştir. Aritmetik ortalamalar kullanılarak hesaplanan endeks incelenirken diğer endekslerle karşılaştırıldığında bileşenlerin ağırlıklandırmalarına da dikkat edilmesi gerekmektedir (Berggren, 2003: 194; Williamson ve Matters, 2011: 318). Farklı

kurumlarca hazırlanan ve aynı bazı bileşenleri içinde barındıran ekonomik özgürlük endekslerinde ağırlıklandırma farklı yapılabilmektedir.

Fraser Enstitüsü tarafından yapılan ölçümlerin basit istatistiklerle birleştirilerek otoriteden sunulan argümana karşı az ve öz ancak orijinal bir alternatif sunduğu görülmektedir. Bu çıkarım yalnızca bu alanda yayınlanan bazı akademik çalışmaların bulgularını doğrulamakla kalmamakta aynı zamanda yirminci yüzyılın son çeyreğinde gelişmekte olan ekonomik özgürlük ve gelirin verimli döngüsünü de açıklamaktadır. Ancak serbest piyasa fikrinden müdahaleciliğin lehine geri adım atma durumunda, ekonomik özgürlük ve refahın verimli döngüsünü kesintiye uğratma riskiyle birlikte yerini baskı ve yoksulluğun kısır döngüsüne bırakma riskini taşımaktadır (Hanson II, 2000: 526). Diğer yandan ekonomik özgürlük kriterlerinin tamamının yanında bazılarının yetersiz gelişme göstermeye devam etmesi durumunda bu değişkenlerden elde edilen düşük skorların genel sonucu da düşük seviyelere çekeceği bilinmektedir. Bu durumun bir benzeri Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük kriterlerinde bulunmaktadır. 5 temel başlık ve 42 değişkenden oluşan bu raporun hazırlanışında elde edilen skorlar spesifik olarak incelendiğinde; örneğin herhangi bir ülkede, bazı değişkenlerde düşük skorlar elde edilmesi tüm skora olumsuz bir etkide bulunur. Bu ise genel durumun görülememesine neden olabilmektedir.

Fraser Enstitüsü aynı Heritage Vakfı gibi ekonomik özgürlüğü kapitalist politikalarla eşit tutar. Söz konusu endeks, ekonomik özgürlüğün bir ölçüsü olarak adlandırılmaktadır ancak bununla birlikte iş yapma ortamının kalitesinin bir göstergesi olarak da kabul edilmesi bu endeksin daha iyi bir şekilde tanımlanmasıdır. Yabancı yatırımcının düşük vergi, sağlam para politikası, uluslararası açıklık vb. gibi iş ortamını değerlendirmek için normal kriterlerinden çok daha fazlasını içermektedir. Ancak Fraser Endeksinde mülkiyet haklarının kapsamının ölçümü konusunda bir eksiklik bulunmaktadır. Bununla birlikte bu unsurun yokluğu endeksin yapılmasında izlenen metodolojiyle tutar göstermektedir. Mülkiyet haklarının durumu endeksle bir korelasyon içindedir (Hanson II, 2000: 527). Tablo 2.1'de ise Fraser Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen ekonomik özgürlük endeksi çalışmalarında kullanılan kriterlerin ayrıntılı hali yer almaktadır.

Tablo 2.1. Fraser Enstitüsünce Kullanılan Ekonomik Özgürlük Kriterleri

1. Bir ülkede devletin ekonominin tamamı içindeki büyüklüğü
a. Harcamalar (toplam tüketimin yüzdesi olarak)
b. Transfer ve sübvansiyonlar (GSYH'nin yüzdesi olarak)
c. Devlet girişim ve yatırımlarının toplam yatırım içindeki payının yüzdesi
d. En yüksek marjinal gelir vergisi oranı
2. Ülkenin hukuki yapısı (hukukun üstünlüğü) ve mülkiyet haklarının güvenliği
a. Yargı bağımsızlığı kanıtı
b. Tarafsız mahkemelerin kanıtı
c. Fikri mülkiyetin korunması
d. Hukukun üstünlüğüne askeri müdahalenin olup olmadığı
e. Hukuk sisteminin bütünlüğü
3. Sağlam paraya erişim
a. Paranın arzının ortalama yıllık büyüme oranı GSYH'nin büyüme hızına oranı
b. Enflasyon oranı
c. Enflasyon oranındaki değişme
d. Döviz bulundurma özgürlüğü
4. Uluslararası ticaret yapabilme özgürlüğü
a. Uluslararası ticarete vergiler
b. Ticareti düzenleyici engeller
c. Ekonomide ticaret sektörünün beklenen büyüklüğü ve gerçek durum
d. Resmi ve güncel döviz kurları arasındaki fark
e. Uluslararası sermaye piyasası kontrollerinin kapsamı
5. Kredi, işgücü ve ticaret piyasalarının regülasyonu
a. Kredi piyasaları regülasyonu: faiz oranlarının kontrolü, bankaların özelleştirilmesi vb.
b. Emek piyasalarının regülasyonu: ücret sınırlamaları, işe alma ve işten çıkarma kısıtlamaları, zorunlu askerlik görevi vb.
c. Ticaret piyasalarının regülasyonu: fiyat kontrolleri, lisans kısıtlamaları vb.

Kaynak: Fraser Institute

2.3.4.2. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Kriterleri

Heritage Vakfı tarafından hazırlanan dünya ekonomik özgürlük endeksi raporlarında, ekonomik özgürlüğün bireysel ve ulusal refahın desteklenmesi ve artırılması için hayati rol oynadığı ifade edilmektedir. Bu noktada ekonomik özgürlüklerin önemli göstergeleri hukukun üstünlüğü, devletin ekonomideki

büyüklüğü, regülasyonların verimliliği ve piyasanın açıklık seviyesi olarak dört temel başlık altında toplanmıştır. Bir işin ya da girişimin kurulabilmesi ya da bırakılabilmesi, ticari açıklığı, gelir üzerinden alınan vergileri, devletin ekonomi içindeki önemi, para politikasının niteliği, yabancı yatırımlara açıklık, finans ve kredi piyasaları üzerindeki devlet kısıtlarının olmaması, mülkiyet haklarının korunması ve devlette yolsuzluğun olmaması gibi ekonomik özgürlüğün çeşitli göstergelerini belirlemiştir. Bunlarla birlikte ülkedeki kamu maliyesinin durumu ve yargısal etkililiğin varlığı da 2017 yılından itibaren sırasıyla; mülkiyet hakları, yolsuzluktan uzaklık, mali özgürlük (vergi yükü), hükümet harcamaları, iş yapma özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret yapma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük kriterlerine ek olarak getirilmiş ve skorlar artık toplam on iki alanda belirlenmeye başlamıştır (Miller ve Kim, 2017).

Heritage Vakfı 1994 yılından bu yana 163 ülkeden ekonomik özgürlüklerin çeşitli yönleriyle karşılaştırılabilecek yıllık bir veri seti oluşturmuştur. Heritage tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük endekslemesinde 80 ve üzeri puana sahip olan ülkeler özgür, 70-79.9 arasında kalanlar çoğunlukla özgür, 60-69.9 arasındakiler orta derecede özgür, 50-59.9 arasındakiler çoğunlukla özgür olmayan ve 50'nin altındakiler ise özgür olmayan ülkeleri oluşturmaktadır. Vakıf tarafından yıllık olarak raporlarda endekslerin nasıl hazırlandığı konusunda bilgilerin yer aldığı metodoloji başlığı altında hukukun üstünlüğü, devletin ekonomideki büyüklüğü, regülasyonların verimliliği ve piyasanın açıklık seviyesi olarak belirlenmiş dört temel bölümü oluşturan alt başlıklar ve bileşenleri ise aşağıdaki gibidir.

Hukukun üstünlüğü bölümü altında ilk kıstas olan mülkiyet hakları başlığı bulunmakta ve bu başlığı fiziki mülkiyet hakları, fikri mülkiyet hakları, yatırımcı korumasının sağlamlığı, kamulaştırma riski ve arazi yönetiminin kalitesi kıstasları oluşturmaktadır. Bu bölümdeki diğer bir başlık, yargının etkililiğidir ve alt başlıklarını ise yargının bağımsızlığı, yargılama sürecinin kalitesi ve olumlu yargı kararlarının alınma olasılığı hususları oluşturur. Hukukun üstünlüğü bölümünün üçüncü başlığı ise yolsuzluktan uzaklık başlığıdır. Bu başlık altında ise sırasıyla; halkın politikacılara olan güveni, düzensiz ödemeler ve rüşvet, devlet politikalarının şeffaflığı, yolsuzluğun olmaması, yolsuzluk algıları ve kamu hizmetlerinin şeffaflığı şeklinde alt başlıkları yer alır. Devletin ekonomideki büyüklüğü ise kriterlerin ikinci bölümünü oluşturmakta ve bu bölümde de üç başlık bulunmaktadır. Mali

özgürlük/vergi yükü başlığı altında, kişisel gelir üzerindeki en yüksek marjinal vergi oranı, kurumlar vergisinde en yüksek marjinal vergi oranı ve toplam vergi yükünün GSYH'nin yüzdesi alt başlıkları yer alır. Diğer başlık ise kamu kesimi harcamalarıdır. Üçüncü başlık ise kamu maliyesinin durumudur. Bu başlığı oluşturan alt başlıklar bütçe açığı ve kamu borcu bilgilerini oluşturur. Bütçe açığının son üç yıl ortalamasının GSYH'ye ortalamasının yüzde 80'i ve borç miktarının GSYH'ye oranının yüzde 20'si alınarak hesaplanan bir kriterdir. Regülasyonların verimliliği bölümü altında iş yapma özgürlüğü, işgücü özgürlüğü ve parasal özgürlük başlıkları yer almaktadır. İş yapma özgürlüğünün alt başlıkları sırasıyla; işe başlama prosedürlerinin sayısı, işe başlamanın kaç gün sürdüğü, işe başlamanın maliyeti (kişi başına düşen gelirin yüzdesi), işe başlamak için asgari sermayenin ne kadar olması gerektiği (kişi başına düşen gelirin yüzdesi), lisans alma, lisans alma sürecinin kaç gün sürdüğü ve maliyeti, işi bırakma sürecinde zaman, maliyet ve karşılaşılan diğer prosedürlerin sayısı, iş yapılması sürecindeki elektrik alımının zaman ve fiyat olarak maliyeti ayrı ayrı başlıklar altında hesaplanarak bu kriteri oluşturmaktadır. İşgücü özgürlüğü alt başlığında ise asgari ücretin işçi başına düşen ortalama değere oranı, çalışma saatlerinin sıklığı, işgücü fazlalığının işten çıkarılmasının zorluğu, yasal olarak zorunlu olan bildirim süresi, zorunlu kıdem tazminatı ödemesi ve işgücüne katılım oranı yer alır. Parasal özgürlük alt başlığı altında ise son üç yılın enflasyonun ağırlıklı ortalaması ve fiyat kontrolleri bulunmaktadır. Son bölümde ise piyasanın açıklık seviyesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Burada ticaret yapma özgürlüğü alt başlığı altında ortalama tarife oranı ve tarife dışı engeller yer alır. Yatırım özgürlüğü alt başlığı içinde ise yatırım sınırlamaları, yabancı yatırımlar üzerindeki ulusal tehditler, yabancı yatırımların sınıflandırılması, arazi mülkiyeti üzerindeki sınırlamalar, sektörel yatırım sınırlamaları, tazminatsız kamulaştırma yatırımları, döviz kuru kontrolleri ve sermaye kontrolleri yer alır. Finansal özgürlük alt başlığı ise finansal hizmetlerdeki regülasyonların kapsamı, doğrudan ve dolaylı yoldan edinme bakımından finans firmalarında devlet müdahalelerinin seviyesi, devletin kredi tahsisine etkisi, finans ve sermaye piyasası gelişiminin kapsamı, yabancılarla rekabete açıklık kıstaslarından oluşmaktadır. Bütün bu kıstaslardan elde edilen verilerin formülize edilen biçimde bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkan rakamlar ekonomik özgürlük endeksini oluşturan alt başlıklarla birlikte ülke skorlarını da ortaya çıkarır (Miller ve Kim, 2017).

2.3.4.3. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Kriterleri

Freedom House tarafından yapılan özgürlük araştırmaları 1972 yılında kapsamlı bir şekilde ve yıllık olarak devam edilecek şekilde ilk defa gerçekleştirilmiştir. Politik haklar ve sivil özgürlüklerin durumu bu ilk raporda 151 ülke özelinde incelenmiş ve bu ülkeler özgür, kısmen özgür ve özgür değil şeklinde sınıflandırılmıştır. Ekonomik özgürlüğün sistematik bir şekilde ölçülebilmesi konusunda Freedom House için yapılan çalışma ilk çalışmalardan biridir. Bu şekilde dünya çapında bir sivil ve siyasi özgürlükler raporu elde edilmiştir. Ekonomik özgürlük, bir insanın arzu ettiği ekonomik sisteme karar verme ve bu kararını düzenli olarak gözden geçirme hakkı olarak 1982 yılında yayınlanan raporda ifade edilirken bir sonraki yıl yayınlanan raporda da ekonomik özgürlüğün sivil ve politik özgürlüklerin bir uzantısı olduğuna vurgu yapılmıştır (Gastil, 1984: 3).

Freedom House tarafından belirlenen kriterlere göre ekonomik özgürlük, tüm gönüllü işlemlerin gerçekleşmesine ve yine gönüllü taahhütlerin uygulanmasına izin verecektir. Bu görüş ile Freedom House metodolojisi tutarlılık göstermektedir. Çünkü bunun gibi faaliyetlerin kamu otoritesi tarafından engellenmesi demek özgürlük kriterlerinin düşük puanlar alması demektir. Yine bu endekslemede bireysel piyasa aktörlerinin nasıl davrandığı da ele alınmamakta yalnızca yasal engellerin ölçülmesine açık olan bir değerlendirme yapılmaktadır (Heckelman, 2005: 493). Bundan dolayı Freedom House tarafından ortaya konulan ekonomik özgürlük endeksinin hesaplama yönteminin Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı yöntemlerinden farklı olduğu savunulmaktadır. Freedom House tarafından yapılan çalışmalar incelendiğinde yayınlanan özgürlük raporlarının özellikle sivil ve politik özgürlüklerle ilgili olduğu görülmektedir. Kamuda karar alıcıların seçiminde ve siyasal karar alma sürecinde politik özgürlükler devreye girmektedir. Bireylerin görüşlerini serbestçe açıklayabildiği ortamlarda ise sivil özgürlüklerin ön plana çıktığı görülür. Sivil özgürlükler içerisinde ise mülkiyet hakkı, çalışma ve girişim özgürlüğü ve bireylerin elde ettiği gelirlerini diledikleri şekilde mübadele sürecine sokma hakları yer almaktadır (Hanke ve Walters, 1997: 125). Freedom House tarafından ekonomik özgürlükler bakımından ortaya konulan genel değerlendirmenin dayandığı, ekonomik aktivitelerle doğrudan ilgili dört özgürlük; mülkiyetin kontrolü, toplanma özgürlüğü, hareket özgürlüğü ve bilgi edinme özgürlüğüdür. Freedom House tarafından yapılan araştırmada farklı ekonomik sistemlerde mülkiyet

özgürlüğüne dair incelemeler bireyler ve birtakım grupların kısıtlama ve müdahalelerinden sıyrılmış olarak yapıldığında üretken ve üretken olmayan mülkiyeti kontrol etme derecesini ortaya çıkarır. Bireylerin diğerleriyle ekonomik sözleşmelere girme, kişisel ve grup çıkarlarını takip etme amacıyla toplanmaları ve bu topluluklara katılma yeteneğinin tespiti ise toplanma-bir araya gelme serbestisinin ne denli mümkün olduğunun tespitine yöneliktir. Hareket özgürlüğünün incelenmesi hususu sosyoekonomik yapı içinde zorla çalıştırılma, göç ve ayrımcı politikaların varlığına odaklanılması ile ilgilidir. Bilgi edinme özgürlüğü altında ise vatandaşların ekonomik sistemin niteliğinin tartışılıp görüşülmesi, doğasının anlaşılması ve ekonomik kalkınma seviyesinin resmi ve resmi olmayan enformasyon kanallarından öğrenilmesi gibi bir serbestliğin varlığını konu edinmektedir (Gastil, 1984: 42).

2.3.5. Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri

Ekonomik özgürlük kavramı çerçevesinde geçmişten günümüze birçok iktisatçının neredeyse Adam Smith'ten bu yana kaynak dağılımının etkin bir şekilde sağlanması, piyasada rekabet kurallarının belirlenmesi, mülkiyet haklarının ve ticari hakların korunması hususlarının sağlanmasıyla birlikte bir toplumda ekonomik kalkınmanın da gerçekleşebileceği düşüncesinde hemfikir olduğu görülebilir. Dolayısıyla tüm bu faktörler ekonomik özgürlük kavramının altında toplanmaktadır. Ekonomik özgürlüğün birçok tanımında da bu hususlar doğrudan ya da dolaylı olarak yer alır. Bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin toplumun sosyal refahıyla oldukça iç içe olduğu söylenebilir. Bir toplumda ekonomik özgürlüklerin artması demek kamu ekonomisinin daralması anlamına gelmektedir. İlk aşamada bu durum vergi kaybında bir azalışı beraberinde getirir ve gelir dağılımında bir iyileşmenin gerçekleştirilmesi imkânını ortaya çıkaracaktır. Bu durum vergiye gönüllü uyum sağlayan bireylerin üzerindeki vergi yükünün de azalmasını sağlayacaktır. Diğer yandan para arzının kontrolü satın alma gücünü arttıracak ve enflasyon oranının yükselmesini engelleyecektir. Mülkiyet haklarının korunması, siyasi yapının güçlendirilmesi, uluslararası ticarete birtakım engellerin kaldırılması, etkin bir kredi ve işgücü piyasasının kurulması bireysel refahın arttırılmasında olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu gelişmeler ise verginin tabana yayılmasıyla birlikte daha fazla gelir elde edilebileceği hususunu karşımıza çıkarmaktadır.

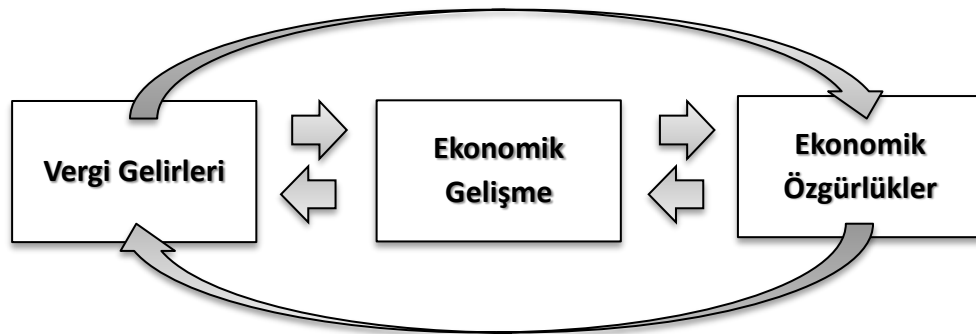
Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme için gerekli kaynakların yetersiz olması, doğrudan yabancı yatırımların ilgili ülkeye çekilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada ekonomik özgürlük ortamı doğrudan yabancı yatırımlar için elverişli bir ortam yaratmaktadır. Ancak ekonominin bazı sektörleri için ise potansiyel bir tehdit biçiminde algılanabilmektedir. Ekonomide küresel rekabetin gelişmesinin tehdit olarak algılanması durumu bir taraftan dışa açıklığın geliştirilmesi için ekonomik özgürlükleri arttırmayı gerektiren politikaların geliştirilmesinin yanında diğer taraftan iç piyasanın korunması için vergi ve teşvikler yoluyla özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olacak politikaların düzenlenmesinden kaynaklanır (Savaşan ve Dursun, 2006: 32).

Ekonomik özgürlük, bir ülkenin yasal kurumlarının kalitesini yansıtmaktadır. Bu da ekonomik işlem riskini azaltmakta ve böylece firmaların doğrudan maliyetleri üzerinde olumlu bir etki meydana getirmektedir. Böylece ülkelerin nispeten özgür olması, uluslararası yatırımcılar için de çekici hale gelmeleri anlamına gelir. Bu ülkelerde ekonomik özgürlüklerin korunması için hükümetler tarafından bazı kurumlar da oluşturulması, bu durum ek maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Ancak elde edilen bölgesel avantajlar firma ve tesis yeri değiştirme riski taşımaksızın bu ülkeler için de yüksek vergi gelirleri elde edilmesini sağlamaktadır. Firmaların bakış açısına göre ise ekonomik özgürlük ve vergiler arasında bir takas söz konusudur ve böylece vergiler ekonomik özgürlüğün fiyatı olarak görülmektedir. Üretim ve yatırım yerini özgürce seçebilecek bir firma düşünüldüğünde ki bu firma çeşitli ülkelerde potansiyel faaliyetleri olan çok uluslu bir şirket de olabilir, yerini bölgesel avantajlar ve dezavantajlar arasındaki dengeye göre belirleme kararı alacaktır. Firmanın piyasanın merkezine yakın olması, sübvansiyonlardan yararlanması ya da düşük kurumlar vergisi oranına tabi olması gibi durumlar avantajlar arasında kabul edilirken, ulaşım maliyetleri, müdahaleye açık piyasalar ya da şirket gelirleri üzerindeki yüksek vergi yükü gibi durumlar ise bölgesel dezavantajların arasında sayılmaktadır. Bu noktada ekonomik özgürlüğün sağlamış olduğu bölgesel avantaj, kurumlar vergisinin ortaya çıkardığı olumsuz etkilerden daha ağır basmaktadır (Egger ve Winner, 2004: 272). Özellikle 2000’li yıllardan bu yana artan yabancı sermaye hareketleri, küreselleşmenin sağladığı avantajlarla birlikte en uygun ekonomik ortama yönlendirilebilme imkânına sahiptirler. Birçok ülkede ise bu sermaye hareketlerinin vergi gelirleri ile doğrudan bir nedensellik

ilişkisi içinde bulunduğu görülmektedir (Odabaş, 2016: 17). Bu durum ise ekonomik özgürlüklerin sağlamış olduğu imkânlar ölçüsünde bu sermaye hareketlerinin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Bir ülkenin yönetim biçimi, hesap verilebilirlik ve şeffaflık unsurları gibi geleneksel olmayan faktörler, vergi gelirlerinin önemli belirleyicileri arasındadır. Dolayısıyla bir ülkede meydana gelen ekonomik gelişmeler vergi gelirlerinin verimliliğinin en önemli itici gücüdür. Daha verimli ekonomik faaliyetler daha fazla vergi geliri ile sonuçlanır. Bu noktada ekonomik büyümenin vergi performansını etkilemede önemli bir rol oynadığı görülür (Fasoranti, 2013). Bir ekonomide kaynakların talep edilebilmesi ya da arz edilebilmesi, mülk edinebilme ya da iş dünyasında başkalarıyla ticaret yapabilme veya rekabet edebilme özgürlüğünün bulunması ekonomik büyüme için olmazsa olmaz kısıtlardanadır (De Haan ve Strum, 2000: 217). Birçok ekonomist için bu durum aynı doğrultuda önem taşımaktadır. Ancak yapılan birçok çalışmada ekonomik özgürlük ve vergileme arasındaki ilişki derinlemesine ele alınmamıştır. Bunun yanında ekonomik büyüme ve vergileme konusunda yapılan birçok çalışma bu hususta çıkarımlar yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. Ekonomik özgürlüğün tanımının dar bir çerçevede ele alınıp kurumların ya da ülkelerin genel kurumsal nitelikleri hesaba katılmamıştır. Ayrıca ülkenin merkezileşme derecesi ve politik sistemi de önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, ekonomik özgürlük-vergileme ilişkisi hususunda firmaların bölgesel kararlarının yanı sıra kurumlar vergisi oranından hareketle ortaya çıkan kurumlar vergisi yükü de göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husustur (Egger ve Winner, 2004: 272).

Şekil 2.1. Ekonomik Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Vergi Gelirleri İlişkisi

Şekil 2.1’de de ifade edildiği gibi vergi gelirleri ekonomik gelişmenin bir parçasıdır, bununla birlikte ekonomik özgürlükler ise ekonomik gelişmede önemli rol oynamaktadır. Bu durum vergi gelirleri ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkinin bağlantı noktalarını şekillendirir. Diğer bir deyişle ekonomik özgürlük ekonomik büyümeyi beraberinde getirdiğinden vergi gelirleri de ekonomik ilerlemenin işlevi olduğundan ekonomik özgürlük ve vergi gelirleri arasında bir bağlantının olabileceği hususunun vurgulanması gerekmektedir. Ancak ekonomik özgürlük ve vergi gelirleri performansı konusunda ampirik olarak çok az şey bilinmektedir (Alabede, 2018: 611). Bununla birlikte ekonomik özgürlükler birçok çalışmada ekonomik büyümeyi teşvik eden en kritik faktörlerden biri olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla özellikle az gelişmiş ekonomilerin ekonomik büyüme oranını artırabilmeleri için ekonomik özgürlük göstergelerini de daha iyi hale getirmeleri gerekmektedir (Bayar ve Aytemiz, 2015: 71). Bu ekonomilerin vergi gelirlerini arttırmaları konusundaki çalışmaları da ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme oranlarının artışında olumlu nitelikte katkı sağlayacaktır.

Diğer taraftan neredeyse tüm ülkelerin serbest piyasa tarafından ortaya çıkarıldan daha adil bir gelir dağılımı oluşturmaya yönelik birtakım politikaları bulunmaktadır. Bu tür politikalar düşük gelir elde eden mükellefleri göz önünde bulundurarak artan oranlı vergileme ile birlikte işsizlik, sağlık ve emeklilik ile ilgili düzenlemeler içeren sosyal güvenlik programları aracılığı ile transfer ödemelerini de içinde barındırır. Ancak bu sosyal transferler için fonların toplanması ise ekonomik özgürlüklerin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca gelir dağılımına ilişkin politikalardan dolayı mükellef davranışlarında birtakım değişiklikler ortaya çıkabilir. Yüksek marjinal vergi oranlarının vergi kaçakçılığına ve vergiden kaçınma davranışlarına neden olabilecekken sosyal güvenlik programlarında da bir ahlaki riski ortaya çıkarır. Mükellef davranışlarında ortaya çıkan bu değişikliklerin etkilerinin sınırlanması ise ekonomik özgürlükleri daha da azaltacak kanunların uygulanması ile gerçekleşecektir (Grubel, 1998: 296).

2.3.6. Ekonomik Özgürlük ve Politik Özgürlük İlişkisi

Bir toplumda ekonomik özgürlüklerin bulunması için politik özgürlüklerin bulunması gerekli midir? Ya da tam tersine politik özgürlüklerin olması için toplumun politik olarak da özgür olması gerekir mi konusuna Hayek ve Friedman

tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda cevap aranmıştır. Ekonomik ve politik özgürlüklerin birbirinden tamamıyla ayrı unsurlar olup olmadığını tartışan Friedman tek bir özgürlük tipinin tüm bunları kapsadığını ifade ederken aslında ekonomik ve politik özgürlüklerin birbirinden kolayca ayırt edilebileceği görülmektedir (Lawson ve Clark, 2010: 231). Ekonomik özgürlük, herhangi bir devlet müdahalesinden tamamen özgür olmak anlamına gelmemektedir. Aksine, toplumdaki bireyler için özgürlüğün korunmasını sağlayan asgari bir devlet bulunmaktadır. Daha önce de sık sık belirtilen temel bileşenler bireysel tercih, mülkiyetin korunması ve mübadele özgürlüğü oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda ekonomik özgürlük endeksi devlet için iki temel hedefi vurgulamaktadır. Bunlardan birincisi; mülkiyet haklarının ve sözleşmelerin geçerliliğinin ve güvenliğinin sağlandığı, istikrarlı bir para rejiminde işleyen bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasıdır. İkincisi ise hükümetin özel sektör tarafından sağlanması zor olan bazı mal ve hizmetlerini sağlamasıdır ki bunlar ulusal güvenlik, eğitim iç güvenliğinin sağlanması gibi birtakım kamusal mallar ve hizmetlerdir. Ancak unutulmaması gereken husus ise bu endekslerin ekonomik özgürlüğün iyi birer göstergesi olduğu varsayılsa bile merkezi özgürlük açısından bu durumun önemli olmadığıdır. Dolayısıyla ekonomik özgürlük endeksinin özgürlüğün farklı bileşenlerine odaklanan ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ayrı ayrı analiz eden bir özelliğinin olduğu unutulmamalıdır (Carlsson ve Lundström, 2002: 338).

Hayek-Friedman hipotezi politik olarak özgür olan toplumların ekonomik olarak özgür olması gerektiğini savunurken, ekonomik olarak özgür olan toplumların politik olarak özgür olması gerektiğini savunmamaktadır. İkinci duruma Singapur, Hong Kong ya da Orta Doğu'daki bazı petrol zengini ülkeler örnek gösterilebilecektir. Dolayısıyla ekonomik ve politik özgürlüğü birleştiren ya da ekonomik ve politik baskıyı birleştiren ülkeler de bulunmaktadır. Ancak Hong Kong'un demokratik özgürlüklerin birçoğuna sahip değilken Dünya Ekonomik Özgürlük Endekslerinde en üst sıralarda yer alması bu durumu açıklamaktadır. Ancak hem Hayek hem de Friedman, politik özgürlüklerin çok yüksek olduğu bir toplumda ekonomik özgürlüklerin düşük olmasının imkânsız olduğunu altını çizmektedir (Lawson ve Clark, 2010: 231).

Bir toplumda politik özgürlüklerin varlığı beraberinde bazı pozitif gelişmeleri de getirmektedir. Bu gelişmelerden birisi ise ekonomik büyüme ile ilgilidir. Madan'a

göre ise ekonomik büyüme ancak ekonomik özgürlüğün getirdiği faydaların bir göstergesidir. Bundan dolayı yaşam kalitesi ile ekonomik özgürlük arasındaki bağlantının da ortaya çıkarılması gerektiğini savunmaktadır (Madan, 2002: 7). İnsanların sağlık, eğitim ve temel kaynaklara daha iyi erişebildiği, zengin ve yoksul arasında daha az eşitsizliğin olduğu yani sosyoekonomik kalkınma seviyesinin yükseldiği bir toplumda artan ekonomik özgürlük seviyesi doğrudan daha yüksek bir yaşam kalitesini de beraberinde getirecektir (Esposito ve Zaleski, 1999: 189). Bunun yanında diğer bir ifade ile Adam Smith'in tam da savunmakta olduğu bireysel çıkarlar ve hareket özgürlüğünün genel toplum refahını arttırdığı savı anlam bulmaktadır. Ancak serbest piyasa ekonomisi şartlarının olduğu varsayılan ekonomilerde temel ihtiyaçlar veya yaşam kalitesi gerekliliklerinin sağlanmasında, elde edilen kazancın artmadan adil bir şekilde dağılımın gerçekleştirilemediği ve buna yönelik teşviklerin sağlanamadığı görülmektedir. Dolayısıyla toplum üyelerinin çoğunun asgari bir yaşam standardına ulaşmada güçlük çekmesi gibi hususlar da bulunmaktadır. Buradaki asıl eksikliğin ise özgürlükler konusunda olduğu ifade edilebilir (Streeten, 1981: 17). Dolayısıyla ekonomik büyüme tek başına gerek özgürlükler gerekse de yaşam kalitesi için bir şey ifade etmediği gibi bu değişkenlerin hepsinin bir arada bulunması halinde özgürlüklerin işler hale geleceği hususu saptanabilir.

Özgürlük kavramının tanımında özgürlüğün bir bütün olduğundan bahsedilse de bu bütünlüğün parçalarını oluşturan özgürlük türlerinin kendi varlıklarının da devam edebilmesi için diğer özgürlüklerle etkileşim içinde olması gerekir. Siyasal, sivil ve ekonomik özgürlükler birbirinden farklı olsa da aralarındaki bağın oldukça kuvvetli olduğu bilinmelidir. Bunun yanında tarih boyunca siyasal iktidarlara karşı savunulan özgürlük mücadelelerinde ekonomik ve sivil özgürlüklere sahip olunması ise bu mücadelenin gücünü arttırmakta ve toplumların gelişmişlik seviyesini ise olumlu etkilemektedir. Ekonomik özgürlük olmadan sivil ya da siyasal anlamda özgürlüklere sahip olmak ya da sivil ya da siyasal özgürlükler olmadan ekonomik özgürlüğe sahip olmak mümkündür. Ancak ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanması için ise bu üç özgürlük türüne bir arada sahip olunması gerekmektedir (Yalman vd., 2011: 422-433). Demokratik bir siyasi düzende, sürece yurttaşların aktif ancak gönüllü bir şekilde katılımına izin verilmekte ve aynı zamanda bu durum rekabetçi piyasa güçleri aracılığıyla büyümeye olanak sağlamaktadır. Bu durum

ekonomik özgürlüklerin unsurlarından yararlanılarak piyasa ekonomisi ile çalıştırılmasını kabul etmektedir ki böylece büyüme için olumlu çıkarımlar meydana getirmektedir. Bunun yanında idarede meydana gelen sık değişimlerle beraber demokratik olmayan uygulamalarla değişken ve belirsiz ekonomi politikalarına, siyasi özgürlüklerin ve temel hakların da inkârını ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir ortam ise ekonomik büyümeyi ciddi bir şekilde sınırlandırabilmektedir (Nelson ve Singh, 1998: 677).

Ekonomik özgürlükle ilgili Türkiye’de hukuki düzenlemenin nasıl olduğu konusuna bakıldığında ise Anayasa’da mülkiyet hakkı ile diğer hak ve özgürlüklerin ayrı ayrı düzenlenmiş olduğu görülür. Anayasa’da kişinin hakları 35. maddede medeni haklar arasında düzenlenirken diğerleri ise 48. ve 49. maddede ekonomik haklar arasında düzenlenmiştir. Bireyin ekonomik varlığının korunmasıyla ilgili olarak ayrı başlıklar altında gerçekleştirilmiş olması konunun bir bütün halinde ele alınmasına engel teşkil etmemektedir (Tiryaki, 2014: 73).

3. BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle daha önce bu alanda gerçekleştirilmiş benzer çalışmalara literatür başlığı altında yer verilmiştir. Devamında ise analizde kullanılacak modelin teorik çerçevesi açıklanmıştır. Literatür özeti ve metodoloji ile ilgili açıklamalardan sonra ise 1996-2016 yılları arasındaki ilgili verilerine ulaşılabilen 32 OECD ülkesinde ekonomik özgürlük seviyesinin vergi gelirlerini belirleyici bir faktör olarak ele alındığında ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin boyutunun nasıl olacağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1. LİTERATÜR

Literatürde vergi gelirlerinin geneli üzerine ya da çeşitli alanlarda elde edilen vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin tespiti amacıyla birçok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Birçok çalışmada büyük ölçüde yatay kesit verilerine diğer bir ifadeyle daha yakın zaman paneline dayanarak ekonomik değişkenler ve vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmektedir.

Leuthold (1991), 8 Afrika ülkesinin 1979-1981 yılları arasındaki verileri kullanarak vergi gelirlerini dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ayrı ayrı analiz etmiştir. Dış ticaretin vergi gelirlerini istatistiksel olarak olumlu etkilediği görülürken tarımın GSYH içindeki payının ise negatif etkili olduğu görülmüştür.

Stotsky ve WoldeMariam (1997), toplam 43 Sahra altı Afrika ülkesi üzerinde 1990-1995 yılları arası dönem için analizlerini gerçekleştirmiştir. Vergi gelirlerinin GSYH içindeki payını etkileyen faktörler olarak tarımın ve madenciliğin GSYH içindeki payı negatif etkiye sahipken ihracatın GSYH içindeki payı ve kişi başına düşen gelirin ise pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Ghura (1998), yapmış olduğu çalışmada 1985-1996 yılları arasındaki verilerle 39 Sahra altı Afrika ülkesi için yapmış olduğu çalışmada ticari açıklık ve kişi başına düşen gelir artışının vergi gelirleri üzerinde olumlu etkisi olduğu görülürken tarımın GSYH içindeki payının ise vergi gelirleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tanzi ve Davoodi (2000), 90 ülkenin 1980-1997 yılları arasındaki verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada kişi başına düşen gelir, tarım ve ticaretin GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yolsuzluğun ise vergi gelirlerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde negatif etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Piancastelli (2001) 1985-1995 yılları arasında verilerine ulaşılabilir 31'i düşük gelir, 19'u orta seviyede ve 25'i yüksek seviyede gelire sahip toplam 75 ülke üzerinde yapmış olduğu panel veri analizinde bağımlı değişken olarak toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranını kullanmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise tarımın GSYH içindeki payı, ticaret sektörünün GSYH içindeki payı, sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, hizmet sektörünün GSYH içindeki payı, kişi başına düşen milli gelir verilerini kullanmıştır. Tarım/GSYH'nin vergi gelirleri üzerinde anlamlı ve negatif etkisine ulaşılırken sanayi/GSYH'nin ise anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Ticaret/GSYH'nin pozitif, kişi başına düşen gelir ve hizmetler sektörünün ise her zaman istatistiksel olarak anlamlı olmayan fakat genelde olumlu yönde bir etkisinin varlığı görülür.

Eltony (2002) çalışmasında ise toplam 16 Arap ülkesinin 1994-2000 yılları arasındaki verileri aracılığıyla havuzlanmış zaman serisi analizi gerçekleştirmiştir. Buna göre tarımın, madenciliğin ve ihracatın GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisinin negatif olduğu, ithalatın GSYH içindeki payı ve kişi başına düşen gelirin ise vergi oranlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı analiz sonuçlarına göre imalatın GSYH içindeki payının ise vergi oranı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Alm ve Martinez-Vazquez (2004) geliştirmekte olan ve gelişmiş ülkelerde vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı üzerinde, kayıt dışı ekonominin GSYH'ye payının, kişi başına düşen GSMH'nin, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı, dış ticaret üzerindeki vergilerin/GSMH'ye oranı ve tarımın GSMH'ye oranı negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız, madencilik/GSMH'nin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Egger ve Winner (2004) gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerden oluşan toplam 46 ülkenin oluşturduğu, 1980-1997 yılları arasında kapsayan geniş bir panelde ekonomik özgürlük ve vergileme arasında anlamlı ve pozitif bir bağımlı olduğu

sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın temel hipotezi ekonomik özgürlüklerin uluslararası yatırım faaliyetlerinin riskini azalttığı ve bu nedenle ilgili ülkenin bulunduğu bölgede avantajlı hale gelerek devletin ek vergi toplayabildiği yönündedir. Ekonomik özgürlükleri oluşturan alt bileşenler olan hukukun üstünlüğü, sözleşmelerin geçerliliği, mülkiyet haklarının korunması ve ortalama tarife oranları gibi değişkenlerin verileri kullanılarak gerçekleştirilen panel regresyon analizinde ekonomik özgürlüklerin vergileme için önemi analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ise ekonomik özgürlüklerde gözlemlenen olumlu bir değişikliğin kurumlar vergisi gelirlerinin GSYH'ye oranında yüzde 0.04'lük bir artışı beraberinde getirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre düşük seviyede bir ekonomik özgürlük ortamında aşırı bir vergi yükü ile karşı karşıya kalınabilecektir. Yüksek seviyede bir ekonomik özgürlük ortamında ise firmalar yatırım yerini seçecek ve aşırı bir vergi yüküne maruz kalmamayı tercih edebileceklerdir. Çalışmada kullanılan diğer değişkenler olan işsizlik, nüfus ve ekonominin büyüklüğü gibi göstergeler ve vergileme arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Agbeyegbe vd. (2004) ticari serbestleşme, vergi gelirleri ve döviz kurları üzerine yapmış oldukları çalışmada Sahra altı 22 Afrika ülkesinin 1980-1996 yıllarını kapsayan panel veri setini, genelleştirilmiş moment regresyon metodu aracılığı ile analiz etmişlerdir. Analizden elde edilen bulgulara göre ticari serbestleşme ile vergi gelirleri arasındaki güçlü bir ilişkinin olmadığı ve özellikle de yüksek enflasyon dönemlerinde aradaki ilişkinin azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Baunsgaard ve Keen (2005) gelişmekte olan ülkelerde ve yükselen piyasa ekonomilerinde kamu maliyesinin vergi gelirlerine bağımlılığını sürdürdüğünü ifade ederken 25 yıllık bir dönemde, 41'i düşük, 56'sı orta ve 28'i yüksek gelirli olmak üzere toplam 125 ülke için panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Vergi gelirlerinin GSYH içindeki payını gelişmişlik seviyelerinde farklılık göstermek üzere olumlu veya olumsuz etkileyen değişkenler olarak ise kişi başına düşen GSYH, ticari açıklık, enflasyon, kişi başına düşen yardımlar ve tarımın GSYH içindeki payı olarak belirlenmiştir.

Sameti ve Shahchera (2006) tarafından MENA ülkelerine ait 1980-2002 yılları arasındaki veriler ele alınarak gerçekleştirilen çalışmada ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına ulaşılamamış olunması ise MENA ülkelerinin tamamındaki düşük ekonomik özgürlükler seviyesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi arttıracacağı ve bu durumun da vergi gelirleri üzerinde bir artış sağlayacağı görüşü desteklenmektedir (Sameti ve Shahchera, 2006: 82-83).

Gupta (2007) gelişmekte olan toplam 105 ülkenin 1980-2004 yılları arasındaki 25 yıllık verisi üzerine bir panel veri analizi yapmıştır. Bağımlı değişkenin merkezi hükümet gelirlerinin GSYH'ye oranı olduğu analizde kişi başına GSYH, tarımın GSYH içinde payı, imalatın payı, ithalatın payı ile yardım ve borç oranları kullanılmıştır. Tarımın GSYH içindeki payı ve gelir arasında negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte imalat ile gelir performansı arasında da bariz bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak siyasi ve ekonomik istikrar, kişi başına düşen GSYH ve ithalatın GSYH içindeki payı ile gelir performansı arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kubatova ve Rihova (2008) 1980-2006 yıllarını kapsayan panel veriyle 29 OECD ülkesi üzerinde çoklu regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmanın ulaştığı sonuçlara göre kurumlar vergisinden elde edilen gelir yalnızca vergi oranı, sektörün büyüklüğü veya kârlılık tarafından değil bununla birlikte analize dâhil edilen diğer değişkenlerden ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik tarafından da etkilendiği görülmüştür. Yönü açısından bakıldığında ise GSYH ve enflasyondaki artışın kurumlar vergisi gelirlerini arttırdığı, işsizliğin arttığı dönemlerde ise kurumlar vergisinden elde edilen gelirin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mahdavi (2008), çalışmasında 1973 ve 2002 yılları arasındaki verilerle 43 gelişmekte olan ülkenin vergi gayretini belirleyen faktörlerin analizini gerçekleştirmiştir. Buna göre ticari açıklık, kişi başına düşen gelir, kent nüfusunun büyüklüğü ve yetişkinlerde okuryazarlık oranı, vergi oranını olumlu etkilemektedir. Dış yardımlar, nüfus yoğunluğu, yaşlı nüfusun görece büyüklüğü ve enflasyon oranının vergi gelirleri üzerindeki etkisinin negatif olduğu görülmüştür.

Botlhole (2010), çalışmasında ise 46 Sahra altı Afrika ülkesinin 1990-2007 yılları arasındaki verilerine dayanarak dışa açıklık ve kentleşme oranının vergi gelirleri üzerinde güçlü ve olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak

tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH içindeki payının etkisinin ise olumsuz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte literatürdeki diğer benzer analiz teknikleriyle yapılan çalışmalardan farklı olarak enflasyon, kişi başına düşen GSYH ve gölge ekonomilerin ise vergi gelirleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Chaudhry ve Munir (2010) tarafından yapılan çalışmada Pakistan'da düşük vergi gelirlerine neden olan faktörler incelenmiştir. Tahminlerle doğru ilişkili olarak açıklık, geniş para arzı, dış borçlar, yabancı yatırımlar ve politik istikrarın vergi gayreti üzerindeki en önemli belirleyiciler olduğu ifade edilmektedir. 1973-2009 yılları arasını kapsayan veriler zaman serisi analiziyle sınanmıştır. Analize dâhil edilen değişkenlerden olan enflasyonun pozitif, döviz kurunun ise negatif bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Tarım, imalat ve hizmetler sektörünün göstergeleri istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar verirken beklenilen aksine kişi başına düşen gelirin vergi gelirlerini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Normal şartlarda devletin vergi toplama kabiliyeti ve vatandaşların ödeme gücü arttıkça pozitif yönde bir korelasyon beklenmektedir. Bununla birlikte gelirdeki artışın etkisinin farklı vergi kategorileri üzerinde de farklı etkiler oluşturduğu bilinmektedir. Vergi kaçakçılığının yüksek olduğu bir ülkede de böyle bir sonucun çıkması normal görülmektedir.

Dioda (2012) 1990-2009 yılları arasını kapsayan dönemde vergi gelirlerini belirleyen potansiyel faktörleri 32 Latin Amerika ülkesinin verilerini panel veri analizine dâhil ederek panel en küçük kareler yöntemiyle tahmin etmiştir. Sivil özgürlükler, kadınların işgücüne katılımı, nüfusun yaş ortalaması, politik istikrar düzeyi, eğitim seviyesi, nüfus yoğunluğu ve gölge ekonomilerin varlığı gibi faktörleri de bu analize dâhil etmiş ve sonuçta tüm bu sosyal değişkenlerle vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Çalışma sonuçlarına göre sivil özgürlükler, politik istikrar, açıklık, kişi başına düşen GSYH, nüfus yoğunluğu, eğitim düzeyi ve kadınların işgücüne katılımı vergi gelirleri üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Analiz sonuçlarına göre tarımın GSYH içindeki payı ve gölge ekonomilerin varlığı ise vergi gelirleri üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.

Addison ve Levin (2012) vergi gelirlerini belirleyen faktörleri tespit etmeye odaklanan çalışmada 39 Sahra altı Afrika ülkesinin 1980-2005 yılları arasındaki veri

setini Panel GMM aracılığı ile analize dâhil etmiştir. Bu çalışma toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı yerine, dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile tarım, açıklık, kişi başına düşen GSYH, nüfus, yardımlar ve kentleşme gibi birtakım değişkenlerin ilişkisini incelemiştir. Katma değer vergisi ve ülkedeki barış ortamını gösteren iki kukla değişkenin de eklendiği analizden elde edilen sonuçlara göre kişi başına düşen GSYH, açıklık, kentleşme, ülkedeki barış ortamı ve katma değer vergisinin vergi gelirleri/GSYH oranını pozitif etkilediği görülmüştür. Tarımın GSYH içindeki payı, nüfus yoğunluğu ve yabancı yardımlar gibi değişkenlerin vergi gelirleri/GSYH oranı üzerindeki etkisinin ise negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Javid ve Arif (2012) geliştirmekte olan 12 Asya ülkesinin 1984-2010 yılları arasındaki verilerini ele alarak kişi başına düşen GSYH, uluslararası ticaret, tarımın GSYH içindeki payı ve borcun GSYH içindeki payının ilgili ülkelerdeki gelir kapasitesi üzerindeki etkisinin ölçülmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Buna göre nüfusun artış oranı, yolsuzluk endeksi ve hukuk kurallarının üstünlüğü ve bürokrasi kalitesi kriterlerinin de kullanıldığı panel regresyon analizinde kişi başına düşen GSYH, tarımın GSYH içindeki payı ve dış borçlar gelir performansını belirleyici birer faktördür. Kişi başına düşen GSYH'nin arttığı, yolsuzluğun kontrol altında olduğu ve yüksek kalitede bürokrasiyle birlikte hukuk kurallarının muhafaza edildiği bir ortamda gelirlerin pozitif yönde etkilendiği görülmektedir. Tarımın GSYH içindeki payı ve nüfus artışının etkisi negatiftir. Enflasyon ve ticaretin GSYH içindeki payının etkisi ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Le vd. (2012) geliştirmekte olan ve gelişmiş toplam 110 ülkenin 1994-2009 yılları arasındaki verilerini kullanarak üç ayrı modifikasyon halinde vergi gelirlerini ve vergilendirilebilir kapasiteyi etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Kişi başına düşen GSYH ve dışa açıklığın vergi gelirleri üzerindeki etkisinin olumlu olduğu, nüfus artış oranı ve tarımın GSYH içindeki payının ise olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Muibi ve Sinbo (2013), Nijerya özelinde 1970-2011 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptıkları çalışmada vergi gelirlerini belirleyen değişkenleri incelemiştir. Makroekonomik zaman serilerinin özellikleri hakkında genel kaygılar ışığında değişkenlerin hem birim kök hem de eşbütünleşme özellikleri incelenmiş ve vektör hata düzeltme mekanizmasına başvurulmuştur. Elde edilen bulgulara göre vergi

gelirlerinin gelir seviyesi, döviz kuru, enflasyon oranı, gibi değişkenlerden etkilenme eğiliminde olduğu görülmektedir. Literatürdeki çalışmalardan da hareketle reel GSYH, ticari açıklık, döviz kuru, enflasyon oranı ve GSYH/dış borç oranı olmak üzere beş makroekonomik değişkenin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyüme, döviz kuru ve enflasyon oranının Nijerya'daki vergi gelirleri üzerinde güçlü ve pozitif yönlü etkilerinin olduğu görülmüştür. Ayrıca ticari açıklık ile vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış olsa da aralarındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu ancak dış borçların vergi gelirlerini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Karagöz (2013) yapmış olduğu çalışmada ise 1970-2010 yılları arasında Türkiye'nin vergi gelirlerini belirleyen faktörleri ele almıştır. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığını bulmak için Johansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Eşbütünleşmenin varlığının tespit edilmesinin ardından EKK yöntemiyle tahminleme yapılmıştır. Vergi gelirlerinin, tarımın ve sanayi sektörünün GSYH içindeki payından, dış borç stokundan, ekonominin parasallaşma oranından ve kentleşme oranından önemli ölçüde etkilendiği görülmüştür. Ancak tarım sektörünün GSYH içindeki payının ise vergi gelirlerini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ticari açıklığın Türkiye'deki vergi gelirleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Mahon Jr. (2014) tarafından 1990 öncesi OECD'ye üye olan 33 ülkenin 1995-2008 yılları arasındaki verilerinin ele alındığı çalışmada, Heritage Vakfı değişkenleri kullanılmış ve vergi gelirlerinin yolsuzluk ve hukuk düzeni değişkenleri üzerinde, % 90 anlamlılık seviyesinde pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma sonuçları vergi gelirleri ve ekonomik özgürlükler arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Hossain (2014) yapmış olduğu çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yeterli seviyede vergi gelinine ulaşabilmek için yönetim kalitesinin belirleyici bir faktör olduğunu savunmaktadır. EKK yöntemi uygulanan çalışma 55 ülkenin 2002-2012 yılları arasındaki verileri ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları yönetim kalitesinin vergi gelirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Kurumsal kapasitenin yüksek, yolsuzluğun ise düşük olduğu

iyi yönetim ortamına sahip ülkelerdeki vergiye gönüllü uyumun vergi gelirlerini de arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Velaj ve Prendi (2014) Arnavutluk'ta 1993-2013 yılları için vergi gelirlerini etkileyen faktörler üzerine yapmış oldukları panel veri analizinde, bağımlı değişken olarak vergi gelirleri, bağımsız değişken olarak GSYH büyüme oranı, enflasyon oranı, işsizlik ve ihracat verilerini kullanmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre vergi gelirlerinin enflasyon oranı, işsizlik oranı ve GSYH'nin büyüme oranı ile doğrudan ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Ayrıca işsizlik ile vergi gelirleri arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusuken ihracat, büyüme oranı ve enflasyonun vergi gelirlerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Castro ve Camarillo (2014) statik ve dinamik panel veri tekniklerini kullanarak 34 OECD ülkesi için, 2001-2011 yılları arasında vergi gelirleri üzerinde etkisi olan ekonomik, yapısal, kurumsal ve sosyal faktörleri incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre kişi başına düşen GSYH, sanayi sektörü ve sivil özgürlüklerin vergi gelirleri üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca analiz sonuçlarına göre tarım sektörü ve doğrudan yabancı yatırımların gayrisafi sabit sermaye oluşumu içindeki payları vergi gelirlerini olumsuz etkilemektedir.

Alabede (2018) 42 Sahra altı Afrika ülkesinin 2005-2012 yılları arasındaki verilerini inceleyerek ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri performansı arasındaki ilişkiyi panel veri analizi aracılığıyla incelemiştir. Analiz bulgularına göre ekonomik özgürlüklerin vergi gelirlerini pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Ekonomik özgürlük verilerinin yüksek olduğu bir ülkede, düşük olana kıyasla, vergi gelirlerinin GSYH içindeki payının daha yüksek olacağı ifade edilir. Bununla birlikte tarımın GSYH içindeki payı ve literatürdeki sonuçlardan farklı olarak kişi başına gelir ile vergi gelirleri arasında negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır.

Nezhad vd. (2016), çalışmalarında ticaretin serbestleşmesinin olumlu rolünü, gelişmekte olan birçok ekonominin ve yükselen piyasaların merkezinde kabul ederek kamu maliyesine karşı alternatif bir gelir kaynağı olarak görmüştür. Bu bağlamda 83 ülkenin 1990-2012 yılları arasındaki verileri kullanılarak ticaretin serbestleşmesinin vergi gelirini ne yönde etkilediği hususu genelleştirilmiş moment regresyon tahmincisi (GMM) ve Arellano-Bond testi uygulanarak analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, ticari açıklık ve demokrasi vergi gelirleri üzerinde anlamlı pozitif

etkileri olan değişkenler iken tarımın GSYH içindeki payı, kentleşme ve resmi döviz kuru ise anlamlı ve negatif etkileri olan değişkenlerdir.

Aynew (2016), çalışmasında 1975-2013 yılları arasındaki verileri kullanarak Etiyopya'da vergi gelirlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmasında Johansen eşbütünleşme yaklaşımını uygulamıştır. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde kişi başına düşen GSYH, dış yardımlar ve sanayi üretiminin GSYH içindeki payı vergi gelirlerini anlamlı ve pozitif etkilerken, enflasyon ise vergi gelirlerini anlamlı bir şekilde negatif yönde etkilemektedir.

Gobachew vd. (2017) Etiyopya'da vergi gelirlerinin temel belirleyicilerini tespit etmeye yönelik çalışmalarında 1990/2000 ve 2015/2016 yıllarını kapsayan verileri kullanmışlardır. Analiz sonuçları sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, kişi başına düşen gelir ve dışa açıklığın vergi gelirlerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Tarım sektörünün GSYH içindeki payı ve yıllık enflasyon oranının ise vergi gelirlerini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Andrejovska ve Pulikova (2018) Avrupa Birliği üyesi 28 ülkenin verilerini kullandıkları çalışmaları, gelişmiş 5 ülke ve diğer 23 ülke olmak üzere iki ayrı ülke grubu için vergi gelirlerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirilen panel regresyon analizinde bağımlı değişken olarak toplam vergi gelirleri, bağımsız değişken olarak ise nominal ve reel kurumlar vergisi oranı, cari gayrisafi yurt içi hasıla, istihdam oranı, enflasyon oranı, kamu borcunun GSYH'ye oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar belirlenmiştir. Üç ayrı model kullanılarak gerçekleştirilen analizler sonucu vergi gelirlerinin tüm değişkenler tarafından pozitif yönde etkilendiği görülmüştür. Vergi oranlarının ise vergi gelirleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karpowicz ve Majewska (2018) kurumlar vergisi gelirlerinin belirleyicileri arasında vergi oranının önemini tespit etmek üzere yaptıkları panel veri analizinde tüm Avrupa Birliği üye ülkelerinin 1995-2014 yılları arasını kapsayan verileriyle bir panel regresyon gerçekleştirilmiştir. Kullanılan değişkenler ise GSYH büyüme oranı, gölge ekonominin boyutu, küreselleşme endeksi ve en üst dilimde bulunan kişisel gelir vergisi oranı olarak belirlenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda sırasıyla GSYH büyüme oranı, küreselleşme endeksi ve en yüksek kişisel gelir vergisi oranının kurumlar vergisi gelirleri üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilirken

gölge ekonomilerin boyutu ve kurumlar vergisi gelirleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Grubel (1998), tarafından yapılan çalışmada ekonomik özgürlüklerin çeşitli makroekonomik göstergeler üzerine olan etkisi incelenmiştir. Her bir değişken ile ekonomik özgürlükler, verileri ulaşılabilir halde olan farklı ülke grupları özelinde analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre düşük ekonomik özgürlük ortamında işsizliğin daha fazla olduğu, yüksek ekonomik özgürlük seviyelerinin ise ekonomik büyüme ve kişi başına düşen gelir seviyesi üzerinde ciddi oranda bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ancak ekonomik özgürlük seviyesinin artmasının adil gelir dağılımı üzerindeki etkisinin olumlu olduğu ortaya konulmuştur.

Cebula ve Klark (2008) ekonomik özgürlük endeksini oluşturan toplam on kriter ve kişi başına düşen reel büyüme oranı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında 2004-2008 yıllarını kapsayan 5 yıllık bir panelde OECD ülkelerindeki durumu analiz etmiştir. Buna göre toplam on ekonomik özgürlük belirleyicisi faktörden en az yedisinin kişi başına düşen GSYH'den etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çetenak ve Işık (2016) yapmış oldukları çalışmada 32 OECD ülkesinin 1995-2014 yılları arasını kapsayan 20 yıllık verisi ile ekonomik özgürlük endeksi bileşenleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini sınamıştır. Ekonomik özgürlük endekslerinin alt bileşeni olan mali özgürlük, parasal özgürlük ve ticari özgürlüklerin ekonomik büyüme ile anlamlı bir nedensellik ilişkisi içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, artan ekonomik özgürlüklerin ülkedeki refah ortamının artışına katkı sağlayacağı ve bu gelişmenin karşılıklı devam edeceğini öne süren bir sonuca ulaşmıştır.

Kişi başına düşen gelir, nüfus artışı, uluslararası ticaret ve tarımın GSYH içindeki payı vergi gelirleri üzerinde etkisi olan temel faktörler olarak ifade edilmiştir (Chelliah, 1971; Gupta, 2007). Kişi başına düşen gelir genellikle ülkelerin ekonomik gelişme seviyesininin göstergelerinden biridir. Chelliah (1971) ve Bird vd. (2008) çalışmalarında ülkelerin kalkınma seviyesininin vergi gelirlerini etkilediğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla yüksek gelişmişlik seviyesinde olan ülkelerde vergi gelirlerinin yüksek seviyede tahsil edilebilmesinin mümkün olduğu öngörülmektedir. Böylece kişi başına düşen gelirin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu

söylemek mümkündür. Bununla birlikte ilgili literatürde yer alan çalışmalar ise kişi başına düşen gelir ve GSYH'nin yanında ülkelerin ticari açıklıklarının da vergi gelirleri üzerinde etkisi olduğunu ifade etmektedir Ghura (1998). Bununla birlikte Ghura (1998) ile birlikte Botthole (2010) da vergi gelirleri ve tarımın GSYH içindeki payı arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ekonomik özgürlüklerin birçok ekonomik ve sosyal değişkene etkisinin ele alındığı güncel çalışmalar ilgili literatürde yer almaktadır. Bunların başında ekonomik özgürlüklerin büyümeye etkisinin incelendiği çalışmalar gelse de refah, yaşam kalitesi, okuryazarlık oranı, yolsuzluk, doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri gibi farklı alanlarda çalışmalar bulunmaktadır. Esposito ve Zaleski (1999) çalışmalarında ekonomik özgürlüklerin yaşam kalitesini ve beklenen yaşam süresi ve okuryazarlık oranını da arttırdığını ifade etmişlerdir. Vukotic ve Bacovic (2006) çalışmalarında Güneydoğu Avrupa ülkeleri başlığı altında toplam 20 ülkenin makroekonomik göstergeleri ile ekonomik özgürlük endeksleri arasında korelasyon farklı zaman aralıkları özelinde ayrı ayrı incelenmiş ve doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına GSYH, insani gelişmişlik gibi göstergelerle ekonomik özgürlüklerin anlamlı bir korelasyona sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Belasen ve Hafer (2013), ekonomik özgürlüklerdeki bir gelişmenin kişi başına düşen gelirdeki artış ve hızlı ekonomik büyüme gibi ekonomideki çıktılarda ilerleme sağladığını ifade etmektedir. Çalışmanın temel konusu olan refah ve ekonomik özgürlük ilişkisinde de pozitif ve anlamlı bir ilişki varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin artması ve vergilemeden özgürlüğün bulunduğu durumlarda -ki bu durum düşük vergi oranlarını ifade etmektedir- mevcut etkinin refaha yine anlamlı ve olumlu bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Yamarik ve Redmon (2017)'ın çalışmasında ekonomik özgürlükler ve yolsuzluk arasındaki ilişki, panel veri analizi aracılığı ile incelemiştir. GMM tahmincileri kullanılarak yapılan analizde 162 ülkenin 1995-2012 yılları arası verileri ele alınarak ekonomik özgürlüklerin yolsuzluk üzerindeki etkisine bakılmıştır. Diğer değişkenlerle anlamlı ilişkilerinin yanında ekonomik özgürlüklerin yolsuzluğu azaltıcı etkisinin varlığına ulaşılmıştır.

Carlsson ve Lundström (2002) ise çalışmalarında toplam 74 ülkenin 1975-1990 yılları arası dönemine ait ekonomik özgürlüklerden ekonomik büyümeye olan

etkinin boyutu incelenmiştir. Sonuç olarak ise ekonomik özgürlük endeksleri aracılığı ile ölçülen ekonomik özgürlük düzeyindeki bir artışın ekonomik büyümeyi arttırdığı görülmüştür. ABD'nin eyaletleri özelinde yapılan çalışmalarda Ashby ve Sobel (2008), 1980-2003 yıllarına ait verilerin üçer yıllık ortalamaları kullanılarak gerçekleştirilen panel veri analizinde ve Compton vd. (2011) ise 1981-2004 dönemine ait ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin boyutunu araştırmıştır. Tunçsiper ve Biçen (2014) ise Türkiye'nin de içinde bulunduğu toplam dokuz yükselen piyasa ekonomisinin ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük ilişkisini ele aldığı çalışmalarında, 2000-2012 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Ekonomik özgürlük endekslerini oluşturan alt göstergelerin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyüme ile çalışma özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü endeksleri arasında pozitif, mülkiyet hakları ve yatırım yapma özgürlüğü endeksleri arasında ise negatif bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır. Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarına genel olarak bakıldığında bazı istisnalar hariç tutulmak şartıyla ekonomik özgürlüklerden ekonomik büyümeye yönelik pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Literatüre genel olarak bakıldığında vergi gelirleri; dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri, vergi gelirleri performansı, vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı şeklinde farklı açılardan analiz konusu edilmiştir. Bununla birlikte vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin tespiti için birçok değişken analize tabi tutulmuştur. Shin (1969), gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler üzerinde yapmış olduğu çalışmada vergi yüküne etkisi olan faktörler olarak kişi başına düşen GSMH, dış ticaret oranı, tarımdan sağlanan gelir oranı, enflasyon oranı, nüfus artış oranı gibi verilerden yararlanmıştır. Enflasyon oranının ve kişi başına düşen GSMH'nin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılırken, dış ticaret oranının pozitif ancak anlamsız, tarımsal üretimden elde edilen gelirin ve nüfusun artış oranının negatif ve anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bahl (1971) 49 gelişmekte olan ülke üzerinde yapmış olduğu analizde vergileme kapasitesi üzerine etkileri olan faktörlerin tespitine yönelik yaptığı çalışmada tarımın payının negatif, ihracat oranının pozitif ancak her zaman anlamlı olmadığı, kişi başına düşen gelirin ise pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Teera ve Hudson (2004)'ün gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkeler üzerine yapmış olduğu çalışmada bağımlı değişken olarak vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Tarımın GSYH içindeki payı negatif, imalat sektörünün negatif ve istatistiksel olarak anlamsız, kişi başına düşen GSYH'nin ise anlamlı ve pozitif, uluslararası ticaretin istatistiksel olarak anlamsız ancak çeşitli durumlarda pozitif ve negatif etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer faktörler olarak ise dış yardımların oranı negatif, toplam harcamalar, harcamaların GSYH'ye oranı gibi faktörlerin ise farklı modifikasyonlarda negatif ve pozitif etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.1. Ekonomik Özgürlük ve Vergi Gelirleri İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Yazar	İnceleme Alanı	Dönem
Egger ve Winner (2004)	Gelişmiş ve az gelişmiş 47 ülke	1980-1997
Mahon Jr. (2014)	1990 öncesi OECD ye üye olan 33 ülke	1995-2008
Alabede (2018)	42 Sahra altı Afrika ülkesi	2005-2012
Sameti ve Shahchera (2006)	MENA ülkeleri	1980-2002

Literatür incelemesinden hareketle doğrudan ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik çalışmaların özeti Tablo 3.1'de yer almaktadır. Tabloda yer alan çalışmalar dışında ekonomik özgürlüklerin etkilerinin incelendiği çalışmaların neredeyse tamamı ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine gerçekleştirilen çalışmalardır.

3.2. VERİ

Bu tez çalışmasında OECD üyesi toplam 32 ülke için 1996-2016 yılları arasını kapsayan 21 yıllık bir dönemde vergi gelirlerini etkilediği öngörülen değişkenler olarak kişi başına düşen GSYH, enflasyon, işsizlik, imalat, sanayi, tarım, ticaret, ithalat, ihracat ve ekonomik özgürlüklerin verilerine ulaşılmıştır. Bu verilerin yanına ise aynı döneme ve ülke grubuna ait vergi gelirleri verileri de eklenmiştir. Ulaşılan bu değişkenlerden vergi gelirleri ile kişi başına düşen GSYH, işsizlik, imalat, sanayi, ihracat ve ekonomik özgürlükler arasındaki uzun dönemli ilişki ile nedensellik incelenmiştir. Özellikle uzun dönemdeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamsız olmaları ya da verilerinde eksiklik ve tutarsızlık olan değişkenler (enflasyon, tarım, ticaret ve ithalat) modele dâhil edilmemiştir. Verilerin seçiminde

çalışmanın amacına yönelik olarak teorik ve ampirik literatürden hareket edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen 34 OECD ülkesinden Estonya ve Macaristan'ın sahip olduğu verilerin bir kısmının eksik olmasından dolayı bu ülkeler analiz dışı bırakılmıştır. Literatüre bakıldığında vergi gelirlerini etkileyen birçok faktörün süreç içerisinde farklı yöntemler aracılığı ile çeşitli ekonometrik analizlere dâhil edilerek sınındığı görülmektedir. Bu çalışmaların ulaşılmış oldukları veri seti; incelenen ülkeler, değişkenler ya da zaman bakımından farklı kısıtlara sahip olduğundan bu doğrultuda ortaya birbirinden farklı sonuçların çıktığı görülmektedir. Analiz kapsamında verilerine ulaşılan ve çeşitli sınamalara tabi tutulan ülkeler Tablo 3.2'de yer almaktadır.

Tablo 3.2. Analiz Kapsamına Dâhil Edilen OECD Ülkeleri

Sıra	Ülke Adı	Sıra	Ülke Adı	Sıra	Ülke Adı	Sıra	Ülke Adı
1	Avustralya	9	Yunanistan	17	Yeni Zelanda	25	Türkiye
2	Avusturya	10	İrlanda	18	Norveç	26	Birleşik Krallık
3	Belçika	11	İtalya	19	Polonya	27	ABD
4	Çekya	12	Japonya	20	Portekiz	28	Şili
5	Danimarka	13	Güney Kore	21	Slovakya	29	İsrail
6	Finlandiya	14	Lüksemburg	22	İspanya	30	Slovenya
7	Fransa	15	Meksika	23	İsveç	31	Letonya
8	Almanya	16	Hollanda	24	İsviçre	32	Litvanya

Analiz için ulaşılan değişkenlerden vergi gelirleri (%GSYH), kişi başına düşen GSYH (ABD doları cinsinden), Enflasyon (Tüketici fiyat endeksi ile ölçülen) verileri OECD veri bankasından elde edilmiştir. İşsizliğin toplam işgücü içindeki payı (%Toplam işgücü), ticaretin GSYH içindeki payı (%GSYH), mal ve hizmet ithalatının GSYH içindeki payı (%GSYH), mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki payı (%GSYH), sanayinin GSYH içindeki payı (%GSYH), imalatın GSYH içindeki payı (%GSYH), tarım, hayvancılık ve balıkçılığın GSYH içindeki payı (%GSYH) ise Dünya Bankası açık veri sisteminden elde edilmiştir. Ekonomik özgürlükler ve alt bileşenlerinin göstergelerine ise Heritage Vakfı tarafından yıllık olarak yayınlanan endeks aracılığı ile ulaşılmıştır.

Panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3.3. aracılığıyla gösterilmektedir.

Tablo 3.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Değişkenler (kısaltılmış)	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Min. Değer	Max. Değer	Gözlem Sayısı
Vergi Gelirleri	LNTAXREV	3.465265	3.489879	0.274207	2.293746	3.891494	672
Ekonomik Özgürlükler	LNEFI	4.235118	4.240607	0.102068	3.906005	4.420045	672
Kişi Başına Düşen GSYH	LNGDP	10.22469	10.27188	0.494135	8.66501	11.55888	672
İmalatın GSYH İçindeki payı	MANFC	15.65916	15.77012	4.845601	4.766738	34.31886	672
İhracatın GSYH İçindeki Payı	EXP	45.02437	37.95999	29.94427	9.037519	222.7032	672
İşsizlik	UNEMP	7.910506	6.98	4.250406	1.8	27.47	672
Sanayinin GSYH İçindeki Payı	INDST	25.7372	25.72927	5.592558	10.67072	41.10699	672

Çalışma kapsamında yapılan analizde vergi gelirleri bağımlı değişen olarak ele alınmış, ekonomik özgürlükler, kişi başına düşen milli gelir, imalat, ihracat, sanayi ve işsizlik ise bağımsız değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir. LNTAXREV vergi gelirlerinin logaritmasını, LNEFI ekonomik özgürlükler endeksinin logaritmasını, LNGDP kişi başına düşen milli gelirin logaritmasını, MANFC imalat sektörünün GSYH içindeki payını, EXP mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki payını, UNEMP işsizliğin toplam işgücü içindeki payını, INDST ise sanayi sektörünün GSYH içindeki payını ifade etmektedir.

3.3. METODOLOJİ

Çalışmada 32 OECD ülkesinde diğer faktörlerle birlikte ekonomik özgürlüklerin vergi gelirleri ile arasında uzun dönemli bir ilişki içinde olup olmadığı, ilişki varsa ilişkinin yönü ve derecesinin ne olduğunun ölçülmesi için panel veri analizi yöntemine başvurulmuştur. Diğer bir ifadeyle panel veri analizi aracılığı ile bu ülkelerde diğer değişkenlerle birlikte ekonomik özgürlüklerdeki artışın ya da azalışın vergi gelirleri üzerindeki etki gücünün ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Panel veri analizi aracılığı ile gerçekleştirilen analizlerin diğer çalışmalara göre birçok avantajı bulunmaktadır. Hem zaman serileri hem de yatay kesitlerle birlikte karmaşık hale gelen modellerin analiz edilebilmesi için tercih edilmektedir. Panel veri analizi her birim ve zamana ait farklı kesit sayılarını içeren bir analizdir ve farklı zaman serileri ve yatay kesit verilerinin bir arada tahmin edilmesi imkânını sağlayan bir yöntemdir (Hsiao, 2003: 1). Bireysel heterojenlik kontrolü için imkân sunan panel veri analizi, zaman serisi ve kesit veri analiziyle karşılaştırıldığında daha fazla değişken üzerinde tespit edilemeyen etkilerin tahmininde serbestlik derecesinin daha yüksek bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Bununla birlikte dönemsel ekonomi politikalarının etkilerinin değerlendirilmesinde analizlerin değişim dinamiklerini daha sağlıklı yansıtmaktadır. Yetersiz kesit gözlemlerinin mevcut olduğu durumlarda da analiz imkânı sağlamaktadır. Karmaşık modellerin incelenebilmesine olanak sağlayan panel veri analizi yönteminin ekonomik tahmincilerin etkinliğini arttırması ve binlerce verinin bir arada analizinin yapılmasının sonucunda ortaya çıkabilecek sapmaları minimum hale getirebilmesi de yöntemin diğer olumlu yönlerini oluşturmaktadır (Gujarati, 2001; Baltagi, 2005: 6).

Belirli bir zaman dönemi içerisinde yatay kesit gözlemlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan panel veri yönteminin tahmin regresyonu ise 1 nolu eşitlikteki gibidir;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x'_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Panel veri analizinde genellikle yatay kesit birim sayısının N dönem sayısından T fazla olduğu ($N > T$) durumlar mevcuttur. Genel olarak panel veri modelinde Y bağımlı değişken, X bağımsız değişkenleri, α sabit parametre, β_k eğim parametreleri ve u_{it} hata terimini ifade eder. Buradaki regresyonda $t=1, \dots, t'$ ye kadar olan zamanı göstermektedir. i ise yatay kesitleri ve değişkenlerin ait olduğu ilişkilerin geçerli olduğu ($i=1, \dots, n$) küttedir. Sabit terim içermeyen x'_{it} 'de K adet değişken bulunur. α_i t boyunca modelde sabit olarak alınır ve i her bir yatay kesite ait etkiyi göstermektedir. Hata terimi u_{it} 'nin ortalamasının sıfır ve sabit varyanslı olduğu varsayılır. Bu modelde sabit ve eğim parametreleri birimlerle beraber zamana göre de değer alır (Tatoğlu, 2013: 4).

Panel veri analizinde hata teriminin yapısı, farklı modellerin oluşturulmasını mümkün kılmaktadır. Bunlar ise tek yönlü hata düzeltme ve çift yönlü hata düzeltme modeli olarak karşımıza çıkar. Tek yönlü hatalara dayanan ortak bileşen yaklaşımında yatay kesit etkisi ya da zaman etkisinden yalnızca biri görülebilmektedir. μ_i , bu model kapsamında gözlemlenemeyen yatay kesit etkilerin parametrelerini, v_{it} ise söz konusu etkiler dışında kalan kısmını göstermektedir ($u_{it} = \mu_i + v_{it}$). Çift taraflı hata bileşen modelinde ise μ_i , gözlemlenemeyen yatay kesit etkilerini, λ_t gözlemlenemeyen zaman boyutuna ait etkiyi gösterirken v_{it} ise geri kalan kısmı ifade eder ($u_{it} = \mu_i + \lambda_t + v_{it}$) (Baltagi, 2005: 11,31; Coşar, 2002: 27; Egeli ve Egeli, 2007: 105).

Panel veri modellerinde gözlemlenemeyen etkilerin tahmininde hataların kovaryans yapısına bağlı olarak değişiklik gösteren farklı yöntemlere başvuruabilmektedir. Bu yöntemler sabit etki ve rassal etki yaklaşımlarıdır. Sabit etkiler yaklaşımında kesişme noktaları farklı ancak eğimleri aynı olan N sayıda denklem elde edilir. μ_i parametresi sabit olan bu modelde, v_{it} 'nin ortalamasının sıfır ve varyansının sabit olarak normal dağılmış olduğu (iid) kabul edilmektedir. Mevcut yaklaşımın modeldeki kesitlerin arasında yer alan heterojenliği daha esnek bir biçimde ifade edilebilmesini sağlamaktadır (Egeli ve Egeli, 2007: 106).

Panel veri analizlerinde zaman serisi yöntemlerinin özellikleri veya bundan dolayı birtakım sorunlar da görülebilir. Bundan dolayı zaman serisi için geliştirilen yöntemlerdeki gelişmeler panel veri analizlerinde kullanılması gereken yeni yöntem ve araçların geliştirilmesini sağlamıştır. Maddala (1999), birim kök testlerinden önce zaman serisi analizini gerçekleştirmenin sapmalı ve tutarsız birtakım tahminlerin ortaya çıkacağını ifade eder (Maddala, 1999: 437). Bununla birlikte panel birim kök testleri, yatay kesitlerin ve zaman serilerinin özelliklerini göz önünde bulundurmaktadır. Bu yüzden zaman serilerine uygulanan birim kök testlerine göre ortaya daha güçlü çıktılar koymaktadır. Serinin birim köklü olduğu durumlarda sahte regresyon ile karşılaşılma durumu söz konusudur. Panel veri analizi uygulanırken birim köklü serilerin varlığı durumunda elde edilen bulguların yorumlanması için ise panel eşbütünleşme yaklaşımına başvurulmaktadır (Frantzen, 2002: 286).

Panel veri analizinde tüm yatay kesitler için eşit uzunlukta bulunan zaman serisi içermesi dengeli (balanced) panel olarak adlandırılırken zaman serisi uzunluklarının yatay kesitten yatay kesite değişiklik göstermesi ise dengesiz (unbalanced) panel olarak ifade edilir (Wooldridge, 2003: 250). Bu çalışmada kullanılan panel veri seti ise dengeli paneldir.

Çalışmada panel verilerin zaman serisi özellikleri Im, Pesaran ve Shin (2003), Fisher ADF ve Fisher PP panel birim kök testlerinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Sonrasında Pedroni, Kao ve Johansen Fisher Eşbütünleşme testleri ile birlikte panel FMOLS ve panel DOLS yöntemi kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Bu testlerin sonuçlarına ulaştıktan sonra ise Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik testi aracılığıyla değişkenler arasında bir nedenselliğin olup olmadığı incelenmiştir.

Ampirik analizlerde kullanılan değişkenlerle birlikte, teorik ve ampirik literatürden hareketle ekonomik özgürlüklerin vergi gelirleri üzerinde olumlu bir etkisinin olması beklenmektedir. Ekonomik özgürlük endeksini oluşturan ve mülkiyet hakları, kamunun ekonomideki payı, iş yapma özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, vergi yükü, kamu harcamaları, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük gibi alt kriterlerdeki gelişimin doğrudan ekonomik özgürlük endekslerine yansması söz konusudur. Ekonomik olarak özgür ve güvenilir bir ortamda, ekonominin tüm dinamiklerinin özgür karar alma ve davranış sergileyebilme imkânı bulması durumunun uzun dönemde vergi gelirleri üzerinde de olumlu bir etki yapacağı öngörülmektedir.

3.3.1. Panel Birim Kök Testleri

Ekonomik ve sosyal verilere dayanan serilerin ekonometrik analize dâhil edilmesi için ilk önce serilerin durağan olup olmadığını ve aralarındaki bütünleşme derecelerinin belirlenmesi için birim kök testlerinin yapılması gerekir. Serinin birim köke sahip olmaması durağan olduğu anlamına gelir. Bu durum da ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Bu nedenle, sabit uzun dönem ortalaması etrafında dalgalanmaktadır. Serilerde birim kökün olmaması durumunda, zamana göre değişmeyen sabit bir varyansın olduğu ve şok etkilerinin zaman içinde ortadan kalktığını ifade edilmektedir. Ancak serinin birim köklü olması durumu ise serinin durağan olmadığı anlamına gelir. Durağan olmayan serilerin ortalamaya dönme

eğilimi yoktur. Varyansın zamana boyutuna göre değiştiği için zamanla birlikte sonsuza ulaşır. Dolayısıyla durağan olmayan serilerin üzerinde rassal etkiler ve şokların etkisi kalıcıdır (Libanio, 2005: 146; Çalışkan vd. 2013: 39). Çalışmada kullanılan serilerin durağanlık şartlarını sağlayıp sağlamamaları, gerçekleştirilen testlerin ve yapılan tahminlerin güvenilirliği bakımından oldukça önem arz eder. Serilerin durağan olup olmaması durumu serinin özelliğini ve davranışını güçlü bir şekilde etkilemektedir. Regresyon modelinde yer alan değişkenler durağan değil ise analiz için geçerli standart varsayımlar anlamsız hale gelecektir. Böylece gerçekleştirilen tahmin sonuçları da yanıltıcı hale gelir (Akram, 2011: 11). Genellikle teori çoğunlukla durağanlık varsayımına dayanmaktadır. Durağan olmayan serilerle yapılan analizler ise çoğunlukla sahte regresyon sonuçlarını ortaya çıkarabilmektedir. Bu yüzden birim kök testlerinin geliştirilmesinden önce yapılan analizlerde öncelikle serilerin birinci farkları alınmış ve sonrasında istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Ancak 1982 yılında Nelson ve Plosser tarafından yapılan çalışmada ilk defa Dickey-Fuller birim kök testi kullanılarak belirli prosedürlere dayanmayan geleneksel uygulamalara son verilmiştir. Birim kökün varlığının tespiti ise uygulanacak olan ekonometrik tekniğin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Panel birim kök testinin öncüsü Abuaf ve Jorion'dur (1990). Abuaf ve Jorion (1990)'ın ardından Levin ve Lin (1992), Levin ve Lin (1993) ve Im vd. (1997) panel birim kök testlerine yeni yaklaşımlar getirmiştir. Zaman serilerinde olduğu gibi panel veri analizinde de birim kök testlerinin uygulanması, hem tahminlerin güvenilirliği açısından hem de kullanılacak yöntemin belirlenmesinde yönlendirici olması sebebiyle büyük önem arz eder. Panel birim kök testleri AR (Otoregresif) süreci üzerinde bir sınırlama olup olmadığına bağlı olarak çeşitlenmektedir. Bunlar; Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002), Breitung (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003), Harris ve Tzavalis (1999), Maddala ve Wu (1999) tarafından önerilen ve devamında Choi (2001) tarafından geliştirilen Fisher tipi testler ve Hadri (2000) tarafından popüler hale getirilmiştir. Panel veri sınamalarında başvurulan birim kök testleri iki ayrı grupta incelenebilir. İlk grupta Im, Pesaran ve Shin (2003), ve Fisher odaklı (Augmented Dickey Fuller ve Philips Perron) testler bireysel birim kök testleri olarak adlandırılır. Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2000), Hadri (2000) gibi birim kök testleri ise ortak birim kök testleri olarak adlandırılır.

Panel veri için AR(1) süreci aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$y_{it} = \rho_i y_{it-1} + X_{it} \delta_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$i=1,2,\dots, N$, $t=1,2,\dots,T$ dönemi süresince gözlemlenebilen yatay kesit birimlerini, X_{it} , dışsal değişkeni, ρ_i ise AR katsayısını ifade eder. ε_{it} 'nin ise sıfır ortalama ve sabit varyanslı olmak üzere normal dağıldığı varsayılır. $|\rho_i| < 1$ olduğu durumda y_{it} 'in zayıf bir şekilde durağan (trend-) olduğu söylenebilirken $|\rho_i| = 1$ olduğu durumda ise y_{it} 'nin birim köklü olduğu ifade edilebilecektir. (Egeli ve Egeli, 2007: 107).

Genellikle serilerin birim köklü ancak aynı dereceden bütünleşik olması, seriler arasında eşbütünleşme ihtimalini arttırmaktadır. Dolayısıyla birim köklü ve aynı dereceden bütünleşik seriler arasındaki uzun dönem ilişkisi eşbütünleşme vektörü tahmincileri ile modellenenmektedir (Çalışkan vd., 2013: 40).

3.3.1.1. Im-Pesaran-Shin Panel Birim Kök Testi

Im Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testi (IPS), ADF testinin bir uzantısıdır. Her birim için ayrı ayrı birim kök sınaması yapılarak, bu sınamalardan elde edilen istatistiklerin ortalamasının alınması ile panel için ortak bir istatistik elde etmektedir. Böylelikle, Im vd. (2003) birim kök testi önceki birçok birim kök testinin aksine her bir panel üyesi için birim kök sınaması yapılmasına ve birimler arasındaki heterojenitenin dikkate alınmasına da olanak tanımaktadır (Tıraşoğlu, 2013: 99). IPS testi eşitlik 3'teki gibi her bir panel üyesi için bir Augmented Dickey-Fuller eşitliğinin tahmin edilmesi ile başlamaktadır.

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \rho_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Eşitlik 3'te trende yer verilmezken heterojeniteyi dikkate almak için $y_{i,t-1}$ katsayısına yer verilmektedir. Im vd. (2003) birim kök testi tüm birimlerde birim kök olduğu yönündeki sıfır hipotezi $H_0 : (\rho = 0 \text{ tüm } i\text{'ler için})$ karşısında, en az bir panel

üyesinin durağan olduğu yönündeki alternatif hipotezi

$$H_1 : \left\{ \begin{array}{ll} \rho_i = 0 & i = 1, 2, \dots, N_1 \\ \rho_i < 1 & i = N + 1, N + 2, \dots, N \end{array} \right\} \text{ sınamak için standartlaştırılmış bir t-bar}$$

istatistiği önermektedir:

$$Z_i = \frac{\sqrt{N} \left\{ \bar{t}_{NT} - \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N E[t_{iT}(p_i, 0)] [\beta_i = 0] \right\}}{\sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \text{Var}[t_{iT}(p_i, 0) \beta_i 0]}} \Rightarrow N(0, 1) \quad (4)$$

4 numaralı eşitlikte $\bar{t}_{NT} = \left(\sum_{i=1}^N t_{iT}(p_i) \right) / N$ 'dir. \bar{t}_{iT} , ρ_i 'ler için hesaplanan t istatistiklerinin ortalamasını gösterirken $E(\bar{t}_{iT}(p_i))$ ve $\text{Var}(\bar{t}_{iT}(p_i))$ olarak ortak beklenen değer varyansı gösterir (Abdioğlu ve Uysal, 2013: 136).

3.3.1.2. Fisher ADF (Augmented Dickey Fuller) ve Fisher PP (Philips Perron) Panel Birim Kök Testleri

Fisher ADF birim kök testi, zaman serisi için geliştirilen ADF testinin panel için genişletilmiş halidir. Panel veri analizlerinde yaygın olarak başvurulan panel birim kök testleri Dickey-Fuller, Augmented Dickey Fuller ve Philips-Perron testleri gibi testlerdir. Ancak Maddala ve Wu (1999) bu testlerin her birinde farklı yokluk hipotezleri test edildiğinden kullanılmalarının çok da anlamlı olmayacağını ifade etmektedir (Maddala ve Wu, 1999: 631). Üç testin özelliği hata terimlerinin çapraz korelasyon göstermediği varsayımına dayanır. Bu varsayımın ihlalinde ise test istatistikleri için türev dağılımlar geçerliliğini yitirir ve istenmeyen parametre problemleri ortaya çıkar (Maddala ve Wu, 1999: 645). Maddala ve Wu (1999) çalışmasında Im-Pesaran-Shin (IPS) ve Levin-Lin (LL) panel birim kök testlerini R. A. Fisher tarafından geliştirilen Fisher testi ile karşılaştırmış ve Fisher testinin kullanımının basit ve doğru olmasının yanında IPS ve LL panel birim kök testlerinden daha iyi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Maddala ve Wu (1999)'ya göre yatay kesit i için herhangi bir birim kök testinden elde edilen p değeri π_i şeklinde

ifade edilirse bütün yatay kesitler için birim kök yok hipotezi altında 5 numaralı eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$-2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \rightarrow \chi_{2N}^2 \quad (5)$$

Choi testi (2001) de Maddala ve Wu (1999) gibi Fisher tipi bir testtir. Choi (2001)'in p- değerlerini kullanarak önerdiği test istatistiği ise 6 numaralı eşitlikte verilmiştir.

$$-2 \sum_{i=1}^N \ln p_i \quad (6)$$

Bu test panel verideki birim kökün test edilmesinde her bir panel üyesi i için birim kök testlerinden p- değerlerini birleştirmektedir. Burada $-2 \ln p_i$ 'nin serbestlik dereceli χ^2 dağılımı bulunmaktadır ve $-2 \sum \ln p_i$ bu durumda $2N$ serbestlik dereceli χ^2 dağılımı gösterir. Choi (2001), Fisher'in ters ki-kare test istatistiği, p ve yanında Z testini (ters normal test) önermiştir (Esen, 2014: 12). Z testi ise aşağıdaki şekildedir.

$$Z = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{i=1}^N \Phi^{-1}(p_i) \quad (7)$$

Burada $\Phi - 1$ standart normal kümülatif dağılım fonksiyonunun tersidir. Bu testin sıfır hipotezi ile birlikte alternatif hipotezin de IPS testinde yer alan hipotezler ile aynı olduğu görülmektedir. Fisher tipi test denklemlerinde dışsal değişkenlerin belirlenmesi mümkün olmakla birlikte dışsal değişkenler test denklemlerinde kullanılmaz. Ancak bireysel sabitler ya da bireysel sabit ve trendler kullanılabilir (Egeli ve Egeli, 2007: 110).

Burada da test edilecek hipotezler $H_0 : \rho_i = 0$ yani tüm i'ler için panel birim kökün olduğu ve alternatif hipotez $H_1 : \rho_i < 0$ panel birim kökün olmadığı şeklinde kurulur (Tatoğlu, 2012: 212-214).

3.3.1.3. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

Birim kök test sonuçları yorumlanırken ekonometrik analizde kullanılacak olan serilerin birim kök testine ait olasılık değerlerinin $p > 0.05$ olması, serilerin

düzeyde $I(0)$ durağan olmadığı, yani birim kök içerdikleri anlamına gelmektedir. Serilerin birim kök içermesi, gelen şokların etkilerinin sürekli olduğunu gösterir. Bu sorunun giderilmesi için ise serilerin birinci farkları alınarak birim kök testleri tekrarlanmalıdır. Tekrarlanan birim kök testi sonuçlarına göre $p < 0.05$ olması durumunda serilerin birinci farkında durağan hale geldiği sonucu çıkarılır (Güven ve Mert, 2016: 144). Birim köklü serilerin varlığı durumunda elde edilen bulguların yorumlanması için panel eşbütünleşme yaklaşımına başvurulmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçla birlikte panel eşbütünleşme analizlerine geçilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlığının sınanması için Im-Pesaran ve Shin (2003), Fisher ADF ve Fisher PP panel birim kök testleri kullanılmıştır. Aşağıdaki tablolarda her değişken için düzeyde ve birinci farkında olmak üzere hem sabitli hem de sabitli ve trendli formlarının yer aldığı birim kök testleri sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.4. Vergi Gelirleri İçin Birim Kök Testi Sonuçları

LNTAX REV	Düzye				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-1.4617	0.0719	-0.2818	0.3890	-6.5683	0.0000	-5.4818	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	78.180	0.1095	59.7145	0.6287	143.722	0.0000	122.349	0.0000
*Choi -Z	-0.9857	0.1621	0.57122	0.7161	-6.52855	0.0000	-4.95269	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	93.193	0.0100	58.8679	0.6580	425.617	0.0000	280.253	0.0000
*Choi -Z	-1.4676	0.0711	0.76712	0.7785	-15.0005	0.0000	-11.7367	0.0000

Tablo 3.5. Ekonomik Özgürlükler İçin Birim Kök Testi Sonuçları

LNEFI	Düzy				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	1.64742	0.0497	0.13748	0.5547	-6.1559	0.0000	-4.8238	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	77.6730	0.1171	57.4721	0.7048	142.911	0.0000	118.107	0.0000
*Choi -Z	-1.5154	0.0648	1.20219	0.8854	-5.75029	0.0000	-3.98786	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	119.173	0.0000	87.8578	0.0256	469.524	0.0000	371.107	0.0000
*Choi -Z	-3.4564	0.0003	-0.61261	-14.638	-17.1208	0.0000	-14.6384	0.0000

Tablo 3.6. Kişi Başına Düşen GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

LNGDP	Düzy				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-0.0045	0.4982	2.10282	0.9823	-5.6400	0.0000	-5.1401	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	58.4128	0.6735	30.0265	0.9999	127.178	0.0000	117.347	0.0001
*Choi -Z	0.70695	0.7602	3.23953	0.9994	-5.57873	0.0000	-4.70664	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	106.081	0.0007	42.8122	0.9808	317.450	0.0000	286.878	0.0000
*Choi -Z	-1.4246	0.0771	3.09975	0.9990	-12.8376	0.0000	-11.5405	0.0000

Tablo 3.7. İşsizlik İçin Birim Kök Testi Sonuçları

UNEMP	Düzy				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	0.01246	0.5050	1.84651	0.9676	-8.2848	0.0000	-5.4035	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	56.7033	0.7296	39.1588	0.9939	204.051	0.0000	125.912	0.0000
*Choi -Z	0.19252	0.5763	2.17631	0.9852	-7.49881	0.0000	-4.09285	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	70.6882	0.2643	48.8742	0.9192	194.871	0.0000	143.544	0.0000
*Choi -Z	-1.33045	0.0917	0.64483	0.7405	-8.67130	0.0000	-5.63816	0.0000

Tablo 3.8. Sanayi/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

INDS	Düzyey				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-0.2597	0.3975	1.53627	0.9378	-4.5189	0.0000	-2.3205	0.0102
Fisher ADF								
* χ^2	61.8956	0.5513	46.6410	0.9495	114.611	0.0001	160.702	0.0000
*Choi -Z	0.35153	0.6374	2.49538	0.9937	-4.30279	0.0000	-7.04932	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	78.8045	0.1007	43.9519	0.9738	355.267	0.0000	352.894	0.0000
*Choi -Z	-0.05203	0.4793	1.82716	0.9662	-14.6704	0.0000	-13.9778	0.0000

Tablo 3.9. İmalat/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

MNFCT	Düzyey				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-0.4460	0.3278	1.04502	0.8520	-10.122	0.0000	-9.1303	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	70.6628	0.2650	68.9880	0.3126	279.511	0.0000	248.846	0.0000
*Choi -Z	-0.34787	0.3640	1.44781	0.9262	-11.0842	0.0000	-10.1579	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	67.6109	0.3549	45.2163	0.9639	370.724	0.0000	343.862	0.0000
*Choi -Z	0.01414	0.5056	3.63194	0.9999	-13.9607	0.0000	-13.4662	0.0000

Tablo 3.10. İhracat/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

EXP	Düzyey				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	1.73968	0.9590	0.03886	0.5155	-14.978	0.0000	-11.152	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	48.6656	0.9224	62.0749	0.5449	323.846	0.0000	233.064	0.0000
*Choi -Z	1.93013	0.9732	0.11000	0.5438	-13.3420	0.0000	-9.89496	0.0000
Fisher PP								
* χ^2	61.9811	0.5482	72.4634	0.2189	431.893	0.0000	365.031	0.0000
*Choi -Z	1.16449	0.8779	-0.97794	0.1641	-16.2377	0.0000	-14.3958	0.0000

Tüm değişkenler için seviyesinde yapılan testler sonucunda elde edilen olasılık değerleri % 5'ten büyük olduğu için seriler durağan değildir. Ancak birinci farkları alındığında elde edilen olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görölmektedir. Dolayısıyla seriler birinci dereceden bütönlüştür, yani $I(1)$ 'dir. Seviyelerinde durağan olmayan bu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edebileceğini, yani uzun dönemde durağan bir kombinasyonlarının var olabileceğini göstermektedir. Bu durum seriler arasında yer alan uzun dönem ilişkisinin analiz edilmesinde eşbütönlüştme testi yapılmasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla seriler arasında yer alan uzun dönem ilişkisinin tespiti için çeşitli eşbütönlüştme testleri gerçekleştirilmiştir.

3.3.2. Panel Eşbütönlüştme Testleri

Eşbütönlüştme testleri iki ya da daha fazla değişkenin eşbütönlüştik olup olmadığının tespiti amacıyla yapılır. Değişkenlerin eşbütönlüştik olması demek aralarında uzun dönem ilişkisinin varlığını kanıtlamaktadır. Bu durumda değişkenler zaman ile birlikte hareket eder ve kısa dönemiçinde yaşanan karışıklıklar uzun dönem içinde düzeltilir. Bu durum da serilerin birbirine uzun dönemde yaklaştacağı ve aralarındaki farkın ise sabit kalacağını ifade eder. Değişkenlerin eşbütönlüştik olmaması durumunda ise ortalamadan sapmalar görölmektedir. Bu durum da karışıklıkların düzeltilmesinin mümkün olmadığı anlamına gelmektedir (Dickey vd., 1991).

Çalışma kapsamında yapılan birim kök testleri sonucunda ulaşılan bulgular seriler arasında eşbütönlüştme ilişkisinin var olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle eşbütönlüştmenin varlığının sınanması için Pedroni, Kao ve Johansen panel eşbütönlüştme testleri uygulanmıştır. Eşbütönlüştme testinin yapılmasındaki amaç aralarında ekonomik özgürlüklerin de bulunduğu değişkenler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını görmektir.

3.3.2.1. Pedroni Panel Eşbütönlüştme Testi

Literatürde yaygın olarak kullanılan eşbütönlüştme testlerinden biri olan Pedroni (1997, 1999) panel eşbütönlüştme testi eşbütönlüştme vektöründeki heterojenliği dikkate alır (Yardımcıoğlu, 2013: 449). Böylece sabit ve dinamik etkiler, panelin her bir üyesi arasında farklı olmasına izin verir. Bununla birlikte

alternatif hipotezin altında, eşbütünleşik vektörün kesitler arasında farklılaşması sağlanmaktadır. Pedroni'nin önerdiği tüm testler 8 numaralı eşitlikten elde edilmiş olan artık terimler üzerine oluşturulmuştur. Dolayısıyla öncelikli olarak eşbütünleşme regresyonunun ortaya çıkarttığı hatalar hesaplanmaktadır.

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi,t} + e_{i,t} \quad (8)$$

$$t=1, \dots, T; i=1, \dots, N; m=1, \dots, M$$

Denklemden, zaman boyutundaki gözlem sayısını T; paneldeki toplam yatay kesit sayısını N ve regresyonda yer alan değişken sayısını ise M ifade etmektedir. β_{1i} , β_{2i} ve β_{Mi} eğim katsayıları panel üyeleri arasında değişkenlik gösterebilmektedir. Pedroni panel eşbütünleşme testi panelde yer alan sabit etki ve trend terimlerinin bireysel heterojenliğine imkân tanımaktadır (Pedroni, 1999: 656).

Pedroni'nin bakış açısı Kao'nun öne sürdüğü testlerdeki kesit varsayım trendi ve eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezleri yönünden farklılaşır. Bununla birlikte Pedroni panel eşbütünleşme testinin birçok açıklayıcı değişkenin varlığına izin veriyor olması, eşbütünleşme vektörünün panelin farklı parçaları süresince çeşitlilik göstermesi her bir kesit için hataların heterojenliğine müsaade etmesi bu testin avantajlı yönlerini ortaya çıkarmaktadır (Asteriou ve Hall, 2007: 374; Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012: 345).

8 numaralı eşitlikte yer alan modelin test edilmesi için Pedroni, Tablo 3.11'de yer alan yedi eşbütünleşme istatistiği geliştirmiştir (Pedroni, 1999: 656). Bu yedi farklı test panel verilerin eşbütünleşik olup olmadığının test edilmesinde kullanılır. Bu testlerin dördünde gruplar içi (with-in dimension) tahminci kullanılırken üçünde ise gruplar arası tahminci kullanılarak tahminde bulunmaktadır. İlk dört testte değişkenler arasında ortak bir eşbütünleşme olduğu kabul edilir. Bu grup içi dört testin kalıntıları panelin zaman boyutu çerçevesinde bir araya getirilir ve otoregresif katsayıları birleştirilir. Gruplar arası (between dimension) temelli test olarak gruplandırılmış olan son üç test ise her bir panel üyesi için bireysel olarak tahmin edilen ortalama katsayının tahmin edilmesine dayanır (Helhel, 2017: 13).

Tablo 3.11. Pedroni Eşbütünlleme Testleri

1. Panel V - istatistik:	$Z_{\hat{v}_{N,T}} \equiv \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1}$	(9)
2. Panel ρ - istatistik:	$Z_{\hat{\rho}_{N,T}} \equiv \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$	(10)
3. Panel t - istatistik: (non- parametric)	$Z_{t_{N,T}} \equiv \left(\hat{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$	(11)
4. Panel t istatistik: (parametric)	$Z_{t_{N,T}}^* \equiv \left(\hat{s}_{N,T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11t}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^*$	(12)
5. Grup ρ - istatistik:	$Z_{\hat{\rho}_{N,T-1}} \equiv \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$	(13)
6. Grup t istatistik: (non- parametric)	$\tilde{Z}_{t_{N,T}} \equiv \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$	(14)
7. Grup t istatistik: (parametric)	$\tilde{Z}_{t_{N,T}}^* \equiv \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{s}_i^{*2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^N \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^*$	(15)

Pedroni (1999) eşbütünlleme testinde H_0 hipotezine göre bütün yatay kesitler için eşbütünlleme bulunmamaktadır. H_1 hipotezine göre ise bütün yatay kesitler için eşbütünlleme ilişkisi bulunur.

$H_0: \beta_i = 1$ bütün yatay kesitler için eşbütünlleme yoktur.

$H_1: \beta_i < 1$ bütün yatay kesitler için eşbütünlleme vardır.

3.3.2.2. Kao Eşbütünleşme Testi

Kao (1999) metodolojisi biri Dickey-Fuller testini ve Augmented Dickey Fuller testini temel alan iki test geliştirmiştir. Dickey-Fuller testini temel alan Kao testi için iki farklı spesifikasyon söz konusudur. İki değişkenli model söz konusu olduğunda Kao eşitliği aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + e_{it}, \quad i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T \quad (16)$$

$$y_{it} = y_{it-1} + u_{it} \quad (17)$$

$$x_{it} = x_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (18)$$

Dickey Fuller tipi testler sabit etkilerin hata terimlerinden hesaplanabilmektedir. Eşitlik 16'da α_i yatay kesitler arasında değişme sabit etkileri β ise eğim katsayısını ifade etmektedir. Eşitlikteki artık terim e_{it} ise birinci dereceden bütünleşik I(1) bir seri olmalıdır. Böylelikle eşitlik 19'da verilen eşitlikle tahmin edilen artık terime Dickey-Fuller testi uygulanabilmektedir.

$$\hat{e}_{it} = \rho \hat{e}_{it-1} + u_{it} \quad (19)$$

Eşitlik 19'un tahmininin ardından ($H_0 : \rho = 1$) artık terimin birim köklü olduğu yönündeki boş hipoteze karşılık, ($H_1 : \rho < 1$) birim kök olmadığı yönündeki alternatif hipotez sınanmaktadır.

$H_0: \rho = 1$ bütün yatay kesitler için eşbütünleşme yoktur.

$H_1: \rho < 1$ bütün yatay kesitler için eşbütünleşme vardır.

P ve t istatistiğinin tahmini ise eşitlik 20 ve eşitlik 21'deki gibi yapılmaktadır.

$$\hat{\rho} = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it} \hat{e}_{it-1}}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2} \quad (20)$$

$$t_{\rho} = \frac{(\hat{\rho}-1) \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{e}_{it-1}^{*2}}}{s_e} \quad (21)$$

Augmented Dickey - Fuller testine dayalı artık terim tahmini ise eşitlik 22'deki gibidir.

$$\hat{e}_{it} = \rho \hat{e}_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta \hat{e}_{it-j} + u_{itp} \quad (22)$$

Sıfır hipotezinin eşbütünleşmenin olmadığı yönündeki varsayımı altında Augmented Dickey-Fuller test istatistiği eşitlik 23'deki gibi ifade edilmektedir (Baltagi ve Kao, 2000: 14; Asteriou ve Hall, 2007: 373).

$$t_{ADF} = \frac{(\hat{\rho} - 1) \left[\sum_{i=1}^T (e_i' Q_i e_i) \right]^{\frac{1}{2}}}{s_v} \quad (23)$$

Kao test istatistiği ise eşitlik 24'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$ADF = \frac{t_{ADF} + \sqrt{6N} \hat{\sigma}_v / (2\hat{\sigma}_{0v})}{\sqrt{\hat{\sigma}_{0v}^2 / (2\hat{\sigma}_v^2) + 3\hat{\sigma}_v^2 / (10\hat{\sigma}_{0v}^2)}} \sim N(0,1) \quad (24)$$

Denklemden t_{ADF} p'nin t istatistiğidir.

Kao panel eşbütünleşme testi homojen eşbütünleşik vektörlerle birlikte AR katsayılarını modele dâhil eder. Ancak bu test eşbütünleşik vektörde birden fazla dışsal değişkenin dâhil edilmesine olanak tanımaz. Beraberinde birden fazla eşbütünleşik vektörün varlığı durumunda ise eşbütünsel olan vektörlerle ilgili olan herhangi bir tanımlama ele alınmamaktadır (Asteriou ve Hall, 2007; Yardımcıoğlu, 2013: 64).

3.3.2.3. Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi

Maddala ve Kim (1998)'in geliştirmiş olduğu Fisher eşbütünleşme testi ve klasik Johansen (1988) eşbütünleşme testini temel alarak, bireysel Johansen (1998) eşbütünleşme testinin iz (trace) ya da maksimum-özdeğer (max-eigen) istatistiklerinin olasılık değerlerinin toplulaştırılması sonucu elde edilir (Helhel, 2017: 13). Bir diğer ifadeyle Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi zaman serileri için geliştirilen Johansen Juselius eşbütünleşme testinin panel verilere uygulanması ile gerçekleşir. Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testleri gibi Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi panel üyeleri arasında eşbütünleşme olmadığı

varsayımından hareket eder. Fisher (1932)'in bireysel ve bağımsız test sonuçlarını kullanarak kombine bir test geliştirmiş, Maddala ve Wu (1999) ise panel verilerin her bir üyesi için birim kök testlerinden p-değerlerini birleştiren bir Fisher tipi test önermiştir.

π_i , i kesiti için bireysel eşbütünleşme testinin p-değeri ise yokluk hipotezi için 25 numaralı eşitlikte oluşturulacaktır.

$$-2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \rightarrow \chi^2 2N \quad (25)$$

χ^2 değeri MacKinnon, Haug ve Michelis (1999)'a dayanan Johansen eşbütünleşme için iz testi ve maksimum özdeğer testi için p-değerini oluşturur. Johansen'in maksimum olabilirlik prosedürü hakkında ise 26 numaralı eşitlik ayrıntılı bilgi vermektedir (Chaiboonsri vd., 2010: 89).

$$\Delta Y_{it} = \pi_i y_{it-1} + \sum_{k=1}^N T_k \Delta Y_{it-k} + u_{it} \quad (26)$$

Johansen-Fisher panel eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında en az bir adet eşbütünleşik vektörün yer alması, uzun dönem ilişkinin ortaya konulması açısından istenen bir sonuçtur. Söz konusu testte eşbütünleşik vektör sayısının tespit edilmesi için iki adet test istatistiği bulunur. Bu istatistikler iz istatistiği ve en büyük öz değer istatistiğidir. Hipotezleri ise sırasıyla aşağıdaki gibidir.

$$\underline{\text{İz testi:}} \quad H_0 : r \leq 0, \quad H_1 : r \leq 1,$$

$$\underline{\text{En büyük öz değer testi:}} \quad H_0 : r = 0, \quad H_1 : r = 1$$

Her iki test için mevcut olan temel hipotez eşbütünleşik vektör olmadığı anlamına gelmektedir. Alternatif hipotez ise en az bir eşbütünleşik vektörün varlığı anlamına gelir (Yılıgör vd. 2017: 422-423).

3.3.2.4. Uzun Dönem İlişkinin Tahmin Yöntemleri (FMOLS ve DOLS)

Eşbütünleşmenin varlığının tespit edilmesinin ardından seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin tahmini için “Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler”

(Fully Modified Ordinary Least Squares - FMOLS) ve “Dinamik En Küçük Kareler” (Dynamic Ordinary Least Squares - DOLS) tahmincileri kullanılmıştır. Panel eşbütünleşme testleri değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin tahminini vermemektedir. İncelenen değişkenlerin arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması halinde, mevcut ilişkinin boyutu ve yönünün tahmin edilmesi gerekmektedir.

Değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olması, uzun dönem katsayılarının nasıl tahmin edileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu yüzden panel veri setlerinde eşbütünleşme eşitliğinin nasıl tahmin edileceği hususunda çeşitli yöntemler ortaya sunulmuştur. Kao ve Chiang (2000) tarafından geliştirilen panel EKK (OLS), panel dinamik EKK (DOLS) ve panel FMOLS tahmincileri; Mark ve Sul (2003) tarafından geliştirilmiş olan panel DOLS tahmincisi ve Pedroni (2000, 2001), tarafından geliştirilmiş olan Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) ve Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS) ampirik analizlerde sıkça kullanılan yöntemlerdir. Pedroni'nin yaklaşımı ise panel üyeleri arasındaki heterojenliği dikkate alır. Değişkenlerin içsel veya dışsal olmasından kaynaklı ortaya çıkan otokorelasyon problemlerinin çözülmesi için ortadan kaldırılması konusunda bağımlı değişkene parametrik olmayan uyarılama yapılır. Uyarlanmış bağımlı değişken değerleri bağımsız değişkenler aracılığı ile modellenerek uzun dönem parametre ve katsayıları elde edilir (Egeli ve Egeli, 2007: 114). Böylece bu yöntemin otokorelasyon probleminin ortadan kaldırılması konusunda panel EKK tahmincisine göre de daha etkin olduğu görülmekte ve bu nedenle daha sık tercih edildiği bilinmektedir.

Panel eşbütünleşme testinden sonra değişkenler arasındaki ilişkinin nihai olarak sapmasız katsayılarının belirlenmesi için analiz yöntemleri geliştirilmiştir. Bu analiz yöntemlerinden Pedroni tarafından geliştirilmiş olan FMOLS yöntemi, standart hale gelmiş sabit etkili tahmincilerde otokorelasyon ve değişen varyans gibi sorunlardan kaynaklanan sapmaları düzeltebilme imkânı tanırken, DOLS yöntemi modele dinamik unsurları da ekleyerek statik regresyondaki sapmaları gidermektedir (Kök ve Şimşek, 2006: 7-8). Ancak Pedroni, FMOLS analiz tekniğinin sağlamlığını küçük örnekler üzerinde de sınımış ve test sonuçlarında çıkan t istatistiği değerinin sahip olduğu performansın Monte Carlo simülasyonlarıyla güçlü olduğunu tespit etmiştir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012: 346-347). FMOLS yöntemi, Pedroni

(2000) tarafından geliştirilen grup ortalama panel FMOLS yöntemi 27 ve 28 numaralı regresyon modellerine dayanır:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + u_{it} \quad (27)$$

$$x_{it} = x_{it-1} + e_{it} \quad (28)$$

bu regresyonda y_{it} bağımlı değişkeni, x_{it} bağımsız değişkeni ifade etmektedir.

Panel FMOLS yönteminde panel için eşbütünleşme vektörünün elde edilmesi sürecinin ilk adımında ilk eşitlikteki model, her bir panel üyesi için FMOLS tahmincisi kullanılarak tahmin edilir. Bir sonraki adımda ise her bir panel üyesi için FMOLS tahmini sonrası ulaşılan eşbütünleşme katsayılarının ortalaması alınır. Panel için eşbütünleşme vektörü de böylece 29 numaralı eşitlikte olduğu gibi hesaplanmaktadır (Nazlıoğlu, 2010: 99; Özcan vd., 2016: 130).

$$\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{FM,i}^* \quad (29)$$

Grup ortalama panel FMOLS tahmincilerinin t-istatistikleri, her bir panel üyesi için FMOLS tahmininden elde edilmiş olan eşbütünleşme katsayısına ait t-istatistikleri aracılığıyla elde edilir. Panel eşbütünleşme katsayısına ilişkin t-istatistiği ise 30 numaralı eşitlikte olduğu gibi hesaplanır.

$$t_{\hat{\beta}_{GFM}^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\hat{\beta}_{FM,i}^*} \quad (30)$$

Pedroni (2001) tarafından önerilmiş olan grup ortalama panel DOLS tahmin yöntemi ise aşağıdaki regresyon modelinin tahminini gerektirir (Nazlıoğlu, 2010: 99);

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \sum_{k=-K_i}^{K_i} \gamma_{ik} \Delta x_{it} + u_{it} \quad (31)$$

$-K_i$ ve K_i , öncül ve gecikme sayılarını ifade etmekte ve panel üyeleri arasında bir bağımlılığın olmadığını varsaymaktadır. Panel eşbütünleşme vektörü elde

edilirken ise ilk aşamada her bir panel üyesi için 31 numaralı model tahmin edilir ve her bir panel üyesine ait DOLS tahmini sonucu ulaşılan eşbütünleşme katsayılarının aritmetik ortalaması alınır. Devamında ise panel eşbütünleşme katsayısı 32 numaralı eşitlik aracılığıyla hesaplanır.

$$\hat{\beta}_{GD}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{D,i}^* \quad (32)$$

Grup ortalama panel DOLS tahmincilerinin t- istatistikleri ise 33 numaralı eşitlik aracılığıyla hesaplanmaktadır (Nazlıoğlu, 2010: 99; Özcan vd., 2016: 130).

$$t_{\hat{\beta}_D^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\hat{\beta}_{D,i}^*} \quad (33)$$

3.3.2.5. Panel Eşbütünleşme, DOLS ve FMOLS Analiz Sonuçları

Bu bölümde panel veri analizi kapsamında uygulanan panel eşbütünleşme testleri ve uzun dönem tahmin yöntemi olan “Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler” (FMOLS) ve “Dinamik En Küçük Kareler” (DOLS) uygulama sonuçları ayrı tablolar halinde sunulmuş ve her birinin altında sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.3.2.5.1. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Pedroni eşbütünleşme testi daha önceki kısımda da ifade edildiği üzere eşbütünleşme ilişkisini dördü grup içi, üçü ise gruplar arası yaklaşımlar olmak üzere toplamda yedi farklı yaklaşım ile test eder. Tablo 3.12’de yer alan Pedroni eşbütünleşme testinin sonuçları, panel istatistiklerinden iki ve grup istatistiklerinden iki olmak üzere toplamda dört istatistiğin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Pedroni eşbütünleşme testinin boş hipotezi seriler arasında bir eşbütünleşme bulunmadığını ifade eder. Buna göre test sonuçları toplam yedi testin dördünde sıfır hipotezinin reddedilmesini gerektirmektedir. Böylece bu test kapsamında uygulanan yedi istatistiğin çoğunluk kısmında değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin varlığına ulaşılmış ve dolayısıyla modelde yer alan bağımsız değişkenler olan ekonomik özgürlükler, kişi başına düşen GSYH, sanayi, imalat, mal ve hizmet ihracatı ve işsizlik ile bağımlı değişken vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.12. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi				
$\ln TAXREV_{it} =$				
$\alpha_{it} + \beta_1 \ln EFI_{it} + \beta_2 \ln GDP_{it} + \beta_3 MANFC_{it} + \beta_4 EXP_{it} + \beta_5 UNEMP_{it} + \beta_6 INDST_{it} + u_{it}$				
Grup İçi	t- istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t- İstatistiği	Olasılık
Panel v-ist	0.068102	0.4729	-3.218787	0.9994
Panel rho -ist	5.048313	1.0000	5.353790	1.0000
Panel PP- ist	-5.605316*	0.0000	-6.368302*	0.0000
Panel ADF -ist	-4.809376*	0.0000	-5.036758*	0.0000
Gruplar Arası	t- istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t- İstatistiği	Olasılık
Panel rho -ist	6.747392	1.0000		
Panel PP- ist	-9.570392*	0.0000		
Panel ADF -ist	-6.362670*	0.0000		

*Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.*

Aynı model kapsamında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Kao eşbütünleşme testi ile de test edilmiştir. Kao Eşbütünleşme Testi sonuçları Tablo 3.13'de sunulmuştur. Buna göre seriler arasında eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez reddedilmiştir. Böylece seriler arasında bir uzun dönem ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle Kao eşbütünleşme testi sonuçları da Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarını destekleyen nitelikte seriler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

Tablo 3.13. Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Kao Eşbütünleşme Testi				
			t- istatistiği	Olasılık
		ADF	2.879740*	0.0020
Artık varyans (Residual varyans)	0.001004			
HAC varyans	0.001062			

*Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.*

Johansen Fisher panel eşbütünleşme testinden elde edilen iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiğine göre eşbütünleşmenin yokluğu yönündeki boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bununla birlikte iz testi

sonuçlarına göre en az üç eşbütünleşme vektörü olduğu görülürken, özdeğer istatistiği en az iki eşbütünleşme vektörü olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgular seriler arasında bir uzun dönem ilişkisi olduğunu göstermekte ve seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin tahmin edilmesine olanak tanımaktadır. Johansen-Fisher panel eşbütünleşme testi sonuçları da Tablo 3.14’de yer almaktadır.

Tablo 3.14. Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi				
Eşbütünleşme Eşitliği Sayısı	Fisher İstatistiği (İz Testi)	Olasılık	Fisher İstatistiği (maksimum Özdeğer)	Olasılık
Sıfır	760.6***	0.0000	458.6***	0.0000
En az bir	391.4***	0.0061	226.1***	0.0000
En az iki	203.7***	0.0000	116.0***	0.0000
En az üç	118.9***	0.0000	72.46	0.2190
En az dört	77.23	0.1240	43.61	0.9761

*Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.*

Pedroni ve Kao ve Johansen-Fisher eşbütünleşme testi sonuçlarına göre üç testin tamamı değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığına ulaşmıştır.

3.3.2.5.2. FMOLS ve DOLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığının tespit edilmesiyle FMOLS kullanılarak değişkenler arasındaki söz konusu uzun dönem ilişkisinin katsayıları ve yönü tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarından elde edilen bulgular Tablo 3.15’de gösterilmiştir. FMOLS sonuçlarına göre bağımlı değişken olan vergi gelirlerini, kişi başına düşen GSYH, ekonomik özgürlükler seviyesi, imalatın GSYH içindeki payı ve ihracatın GSYH içindeki payının pozitif etkilediği görülmektedir. İşsizlik ve sanayi sektörünün GSYH içindeki payının ise vergi gelirlerini negatif etkilediği görülmüştür. Buna göre sırasıyla işsizlik, sanayi, imalat ve ihracat değişkenlerinin etkisinin %1, ekonomik özgürlüklerin %5 ve kişi başına düşen GSYH’nin %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ampirik literatüre bakıldığında da vergi gelirlerini etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalarda genellikle işsizliğin vergi gelirlerini negatif etkilediği sonucuna ulaşıldığı görülmüştür (Bkz. Heitger, (2002), Egger ve Winner (2004), Velaj ve Prendi (2014)). Bununla birlikte ampirik literatürde sanayi sektörünün GSYH

içindeki payının ise zaman ve ülke grupları bazında vergi gelirleri üzerinde negatif ve pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur (Bkz. Piancastelli (2001), Karagöz (2013), Castro ve Camarillo (2014), Ayenew (2016), Gobachew vd. (2017), Botlhole (2010)). FMOLS sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı ve vergi gelirleri üzerinde negatif etkisinin olduğu görülen işsizlik ve sanayi değişkeninin DOLS sonuçlarına bakıldığında istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Ancak işsizliğin vergi gelirlerini negatif etkilediği görülürken sanayinin ise pozitif etkilediği görülmektedir.

DOLS sonuçlarının tamamına bakıldığında ise kişi başına düşen GSYH, ekonomik özgürlükler ve imalatın GSYH içindeki payının %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve vergi gelirleri üzerinde pozitif etkisinin olduğu ancak diğer değişkenlerden olan işsizlik, sanayi ve ihracatın istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.15. FMOLS ve DOLS Sonuçları

TAMAMEN GELİŞTİRİLMİŞ EN KÜÇÜK KARELER (FMOLS)			
Değişken	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
LNGDP	0.023008	1.936087*	0.0533
LNEFİ	0.062573	2.146563**	0.0322
UNEMP	-0.006964	-11.57468***	0.0000
INDUSTRY	-0.007128	-4.074292***	0.0001
MANUFACTURY	0.005366	2.793305***	0.0054
EXPORT	0.002452	8.585512***	0.0000
DİNAMİK EN KÜÇÜK KARELER (DOLS)			
Değişken	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
LNGDP	0.221267	10.93751***	0.0017
LNEFİ	0.234607	4.598954***	0.0000
UNEMP	-0.000801	-0.662118	0.5081
INDUSTRY	0.003376	1.134667	0.2569
MANUFACTURE	0.016093	4.749166***	0.0000
EXPORT	-0.000927	-1.167887	0.2433

*Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.*

İhracatın GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu gibi (Bahl (1971), Stotsky ve

WoldeMariam (1997), Korkmaz, (2003)), literatürde istatistiksel olarak anlamsız ya da negatif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşan çalışmalarla da karşılaşılmaktadır (Velaj ve Prendi (2014)). Çalışmamızda ele alınan ülke grubu ve zaman aralığı göz önüne alındığında FMOLS sonuçlarına göre ihracatın GSYH içindeki payının vergi gelirlerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. DOLS sonuçlarına göre ise istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç çıkmamıştır. Ancak ilişkinin yönünün beklentilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

İmalatın GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisine bakıldığında ise imalatın payındaki %1'lik artışın vergi gelirleri üzerinde %0,005366'lık bir artış sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. DOLS sonuçlarına göre de imalatın payındaki %1'lik artışın vergi gelirlerinde %0,016093'lük bir artış sağladığı görülmektedir. Literatürde istatistiksel olarak anlamsız ve negatif yönlü sonuçlarla karşılaşılsa da imalatın payının vergi gelirleri üzerine istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Ayenew (2016)).

FMOLS sonuçlarına göre sanayinin GSYH içindeki payında %1'lik bir artışın vergi gelirleri üzerinde %0,007128'lik bir azalışa neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sanayinin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin anlamlı ancak zayıf olduğu ifade edilebilir. DOLS sonuçlarına göre ise bu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Sanayi sektöründe teşviklerin birçok alanda yoğun olması, analizde, sanayi sektörünün GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisine yönelik zayıf veya anlamsız katsayılar elde edilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan FMOLS sonuçlarına göre, işsizlikte %1'lik bir artışın vergi gelirlerinde %0,006964'lük bir azalışa neden olduğu görülmekte iken DOLS sonuçlarına göre bu değişken de anlamsızdır.

FMOLS sonuçlarına göre kişi başına düşen GSYH'de %1'lik bir artışın vergi gelirlerinde %0,023008 artış sağladığı görülürken DOLS yöntemine göre ise kişi başına düşen GSYH'nin %1 seviyesinde artmasının ise vergi gelirlerinde %0,221267'lik bir artışı beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik literatüre bakıldığında da bu alanda yapılan birçok çalışmanın bu durumu güçlü bir şekilde desteklediği görülmektedir (Teera ve Hudson (2004), Baunsgaard ve Keen (2005), Gupta (2007), Javid ve Arif (2012) Le vd. (2012), Dioda (2012), Addison ve Levin (2012), Castro ve Camarillo (2014), Ayenew (2016)).

Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan hususla ilgili olmak üzere FMOLS sonuçları ekonomik özgürlüklerde %1'lik bir artışın vergi gelirleri üzerinde %0,062573'lük bir artış sağlayacağını göstermektedir. DOLS sonuçlarına göre ise ekonomik özgürlüklerdeki %1'lik artış vergi gelirleri üzerinde %0,234607'lik bir artış sağlamaktadır. Ampirik literatürde de ekonomik özgürlük seviyesinde meydana gelen artışın vergi gelirlerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşan benzer çalışmalar yer almaktadır (Easton ve Walker (1997), Egger ve Winner (2004), Mahon Jr. (2014), Alabede (2018)).

3.3.3. Panel Nedensellik Analizi

Değişkenler arasındaki nedenselliğin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan testlerden birisi Granger (1969) nedensellik yaklaşımıdır. Granger nedensellik yaklaşımı bir değişkenin gelecekteki değerini tahmini için ilgili değişken dışındaki değişkenlerin yararlı bilgi sağlayıp sağlamadığının incelenmesine yardımcı olmaktadır (Bozoklu ve Yıllancı, 2013: 174). Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesinde zaman serilerine dayalı bir yaklaşım öneren Granger'in nedensellik yaklaşımında bir nedenin etkiden sonra gelebileceği fikrinden hareket edilmektedir (Emirmahmutoğlu, 2011: 84).

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir.

3.3.3.1. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi, nedensellik testlerini panel veri boyutunda geliştiren son çalışmalardan biridir. Bu yöntemde katsayıların heterojenliğine dayanan bir nedensellik yaklaşımı söz konusudur. Heterojen panel veri modellerinin paneldeki her bir üyesi için zaman boyutunda ayrı ayrı tahminler yapılır ve panel üyesine özgü test istatistiği elde edilir. Daha sonra ise bu test istatistikleri birleştirilir. Böylece hem ayrı ayrı hem de panelin tüm üyeleri için genel bir sonuç elde edilir. Bu durumun homojen panel modellerine göre daha kolay ve anlaşılır hesaplamalar içermesi Emirmahmutoğlu ve Köse yaklaşımını avantajlı hale getirmektedir (Ağır ve Tıraş, 2018: 1563).

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen bu test Toda - Yamamoto testinin panele uyarlanmış şeklidir. Bu yüzden serilerin durağan olmasına

ihtiyaç duyulmamaktadır (Zeren ve Ergün, 2013: 234). Bununla birlikte değişkenlerin durağan olmasının şart olmadığı gibi bir kısmının I(0) bir kısmının ise I(1) olması da herhangi bir sorun teşkil etmez. Aralarında bir eşbütünleşmenin varlığına ulaşamayan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ölçülmesi için de bu testin kullanılması mümkündür.

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi bazı ön testlere ihtiyaç duymadan, Asimptotik Granger Nedensellik kritik değerlerinin yerine bootstrap kritik değerlerini üretir ve kullanır. Devamında ise her bir yatay kesit için ayrı ayrı yorumlanabilir parametre katsayılarını elde etmektedir (Sağlam vd. 2017: 160).

Heterojen bileşik panel modelleri için boş hipotez “ $H_0 = A_{12,ij} = 0$ ” aşağıda yer alan 34 numaralı model ile analiz edilmektedir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011:872).

$$z_{i,t} = \mu_i + A_{i1}z_{i,t} + \dots + A_{ik}z_{i,t-k_i} + \sum_{l=k_i}^{k_i+d_{\max}} A_{il}z_{i,t-l} + u_{i,t} \quad (34)$$

$i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$ iken $k_i + d_{\max}$ maksimum gecikme sayısını ve A_{in} parametre kısıtlarını ifade eder.

3.3.3.2. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi aracılığıyla hesaplanan olasılık değerleri dikkate alındığında çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin birbiri arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 3.16’da gösterilmiştir. Buna göre ekonomik özgürlükler vergi gelirlerinin Granger nedeni değildir şeklindeki boş hipotez %1 anlamlılık seviyesinde reddedilirken benzer bir şekilde vergi gelirleri ekonomik özgürlüklerin Granger nedeni değildir şeklindeki boş hipotez %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmiştir.

Toplam 32 OECD ülkesinin oluşturduğu grupta ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına ulaşılmıştır. Diğer değişkenlere bakıldığında ise kişi başına düşen GSYH vergi gelirlerinin Granger nedeni değildir hipotezi %10 anlamlılık seviyesinde reddedilmiştir. Buna

göre kişi başına düşen GSYH'den vergi gelirleri arasında, kişi başına düşen GSYH'den vergi gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşsizlik ve vergi gelirleri arasında ise %1 anlamlılık seviyesinde çift yönlü bir nedensellik vardır. Sanayi ve vergi gelirleri arasında sanayiden vergi gelirlerine ancak %10 anlamlılık seviyesinde bir nedenselliğin olduğu görülürken, vergi gelirlerinden sanayiye doğru ise %1 anlamlılık seviyesinde nedensellik tespit edilmiştir.

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testinden elde edilen sonuçlara göre sanayi sektöründen vergi gelirlerine bir nedensellik söz konusudur. Ancak yapılan uzun dönem ilişkisinin tahmin edildiği FMOLS ve DOLS sonuçları bu etkinin zayıf ve göz ardı edilebilecek bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3.16. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi Sonuçları

LNEFI=>LNTAXREV		LNTAXREV=>LNEFI	
Fisher İstatisitiği	Olasılık	Fisher İstatisitiği	Olasılık
127.114***	0.000	95.978***	0.006
LNGDP=>LNTAXREV		LNTAXREV=>LNGDP	
Fisher İstatisitiği	Olasılık	Fisher İstatisitiği	Olasılık
82.661*	0.058	78.022	0.112
UNEMP=>LNTAXREV		LNTAXREV=>UNEMP	
Fisher İstatisitiği	Olasılık	Fisher İstatisitiği	Olasılık
110.407***	0.000	90.801***	0.015
INDUSTRY=>LNTAXREV		LNTAXREV=>INDUSTRY	
Fisher İstatisitiği	Olasılık	Fisher İstatisitiği	Olasılık
83.421*	0.052	123.316***	0.000
MANUFACTURY=>LNTAXREV		LNTAXREV=>MANUFACTURY	
Fisher İstatisitiği	Olasılık	Fisher İstatisitiği	Olasılık
83.137*	0.054	108.446***	0.000
EXPORT=>LNTAXREV		LNTAXREV=>EXPORT	
Fisher İstatisitiği	Olasılık	Fisher İstatisitiği	Olasılık
82.064*	0.064	99.326***	0.003

*Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.*

Değişkenler arasında nedenselliğin varlığının kabul edilmesi için çoğunlukla %10 anlamlılık seviyesinde bir nedensellik tespiti yeterli görülmektedir. Ancak burada nedenselliğin tespiti, aradaki ilişkinin yönü ve kuvveti hakkında bilgi vermez. Bu nedenle ilişkinin yönü ve kuvvetine dair yorum yapabilmek için DOLS ve FMOLS sonuçlarından faydalanılmalıdır. FMOLS ve DOLS tahminlerinden elde edilen bulgular ise sanayi ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin zayıf ve göz ardı

edilebilir bir ilişki olduğunu göstermektedir. İmalat ve vergi gelirleri arasında imalattan vergi gelirlerine %10 anlamlılık seviyesinde, vergi gelirlerinden imalata doğru ise %1 anlamlılık seviyesinde nedensellik vardır. İhracat ve vergi gelirleri arasında ihracattan vergi gelirlerine %10 anlamlılık seviyesinde, vergi gelirlerinden ihracata doğru ise %1 anlamlılık seviyesinde nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyadaki pek çok ülkede serbest bir piyasanın elde ettiği gelir dağılımının daha adil hale getirilmesini amaçlayan politikalar bulunmaktadır. Bu politikaların özellikle toplumsal refahın artırılması, yeni istihdam alanlarının oluşturulması, sağlık sisteminde ve emeklilik sisteminde sorunsuz işleyecek sağlam bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması ve gelirin kademeli olarak adil bir şekilde vergilendirilmesi gibi örnekleri bulunmaktadır. Bununla birlikte diğer taraftan toplumdaki düşük gelirli bireylere transfer edilen ödemeler için ihtiyaç duyulan fonların temin edilmesi, ekonomik özgürlüklerin azalmasına neden olacağı görüşü de mevcuttur. Bu durum ayrıca gelirin yeniden dağılımına yönelik politikalarda da değişikliklere neden olmaktadır. Yüksek vergi oranlarının vergi kaçakçılığı ve transfer fiyatlamalarına neden olması ise sigorta programları için ahlaki riziko hususunu ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir durumda da ekonomik özgürlükler ve gelir dağılımı arasında vergiler ve transfer ödemeleri devreye girince negatif bir korelasyon ortaya çıkabilmektedir.

Ekonomik özgürlükler bir ülkedeki mülkiyet hakları, kamunun ekonomideki payı, kamu harcamaları, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, iş yapma özgürlüğü, finansal özgürlük, vergi yükü ve yatırım özgürlüğü gibi alt kriterlerden elde edilen bilgiler yardımıyla oluşturulan bir endeksle takip edilmektedir. Serbest piyasa koşullarında ekonomik kararların özgürce verilebildiği göz önüne alındığında burada yer alan her bir alt kriterin ne denli önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla buradaki kriterlerin birleşiminin ekonominin geneli üzerine ortaya çıkarttığı etkisinin pozitif olması, yatırım kararlarında kendini özgür ve güvende hisseden yatırımcıların, sermaye sahiplerinin ve vergi mükelleflerinin işlem hacimlerini arttırmaları, yatırımlarını haksız rekabetin olmadığı, bu ve benzeri ortamlara yönlendirmeleri anlamına gelmektedir. Bu ise doğrudan vergi gelirleri açısından pozitif bir ortamın oluşması anlamına gelmektedir.

Ekonomik özgürlüklerin arttığı bir ortamda yatırımcıların da ekonomiye güveni artacaktır. Ancak yatırımlar üzerinde ekonomik faktörlerden ziyade psikolojik faktörlerin daha önemli olması durumu da söz konusudur. Güvenin eksik olduğu ekonomilerde hızlı yatırım kararlarının alınması çok mümkün değildir. Ekonomiye duyulan güvenle birlikte artan yatırımlar hem istihdamı hem de geliri artırır. Bu

durum ise kurumlar vergisinden elde edilen geliri arttırır. Böylece dolaysız vergi gelirlerinden elde edilen miktarda artış görülür. Aynı şartlarda yatırımların artmasıyla beraber yeni istihdam alanlarının oluşması sağlanır ve toplumdaki bireylerin elde ettiği gelir miktarı da böylece artar. Bu durum ise daha fazla gelir vergisinin elde edilmesi anlamına gelir. Ayrıca bireylerin gelirindeki artış tüketim harcamalarının artışını sağlamaktadır. Bu da dolaylı vergi gelirlerini arttırır. Vergi gelirlerinin yatırımların artmasından kaynaklı artışından farklı olarak bir de ekonomiye tüketiciler tarafından duyulan güvenin artışından dolayı da artış gösterir. Ekonomik özgürlüklerin artışı ile tüketici güveninin de artması söz konusudur. Artan tüketici güveniyle birlikte dayanıklı tüketim malları harcamaları ve ertelenmiş tüketim harcamalarında da artış gerçekleşir. Bu durum da dolaylı vergi gelirlerini arttırmaktadır. Bununla birlikte emek üzerinden kaynakta kesilen dolaysız vergilerin ya da her gelir seviyesinde aynı miktarda vergileyen dolaylı vergilerin toplumdaki belirli bir zümrenin ekonomik özgürlükleri kısıtlayıcı bir tarafı da bulunmaktadır. Bu durumla vergi sistemlerinin çeşitli alanlarda sağlamış olduğu istisna, muafiyet ve indirim uygulamalarında da karşılaşmak mümkündür. Ancak ekonominin tüm dinamiklerini göz önünde bulundurarak genel itibarıyla bakıldığında bu uygulamaların vergilemenin adil mi yoksa etkin mi yapılması gerektiği hususunda yapılan düzenlemeler olduğu görülür. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin varlığı durumunda elde edilen vergilerin adil bir ortamda etkin bir şekilde toplandığı ifade edilebilir.

OECD üyesi ülke ekonomileri dışa açık ekonomilerdir. Bu dışa açıklık kapsamında ithalat vergilerini azaltıp ihracatlarını arttırma eğiliminde olan bu ülkelerin ekonomik performanslarının artması mümkündür. Çalışmada kullanılan diğer değişkenler gibi ihracat ve ithalatın da vergi gelirleri üzerindeki etkisi veri ve zaman kısıtına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum dışa açıklık seviyesini korumak üzere ithalat vergilerini azaltan OECD ülkelerinde mevcut kısıtlar altında ihracatın vergi gelirleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Bir ekonomide algılanan yüksek ekonomik özgürlük seviyesi bu durumun ekonomik gelişmişlikle doğru orantılı olduğunu ifade etmektedir. Özel mülkiyetin korunması, bir ekonomide uluslararası ticari faaliyetlerin artması ve bununla beraber ekonomideki müdahalelerin neredeyse tamamının ortadan kalkması anlamına gelir.

Böyle bir ekonomi ortamı ilgili ekonominin aynı ölçüde cazip bir yatırım alanı olarak değerlendirilmesi durumunu beraberinde getirir. Ekonomik faaliyetlerin özgür ve güvenli bir ortamda gerçekleşmesi vergi gelirlerinin de adil bir şekilde yerine ulaşması anlamına gelecektir. Yüksek ekonomik özgürlük ortamında özellikle uluslararası sermaye hareketlerinin karşılaşıacağı güvenlik sorunlarıyla ilgili riskler de azalmaktadır. Bu nedenle bu durum bazı ülkeler için bölgesel bir avantaj olarak kullanılacağından ilgili ülkelerde vergi gelirlerinden elde edilen miktarın artması da gayet doğal bir durumdur.

Ekonomik özgürlükler piyasada yer alan birey ve kurumlar için gerçekleştirilebilecek ekonomik faaliyetlerin kapsamını ve sınırlarını belirleyen bir özgürlük alanı sunmaktadır. Demokrasi ortamında ise bu özgürlük ortamı seçiminin doğrudan bireyler tarafından yapıldığı açıktır. Ancak her türlü ekonomik aktivitenin gerçekleştirilebilmesi ve güvenliğinin sağlanması sınırını çizen bu özgürlük alanı ekonomide yer alan bazı değişkenlerle de etkileşim içindedir. Hem devletin en önemli finansman kaynağı olan hem de ekonomiye yön vermede önemli bir yere sahip olan vergi gelirlerini etkileyen faktörlerin farklı bakış açıları ve analiz teknikleriyle incelendiği birçok çalışma mevcuttur. Söz konusu çalışmalarda ekonomide yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte etkilerinde artış görülen temel makro göstergelerin yanında, sosyal anlamda toplum yapısına yönelik değişimlerin de vergi gelirlerine etki ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bazı makroekonomik göstergeler ile ekonomik özgürlüklerin vergi gelirleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Toplam 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki 21 yıllık verileri kullanılarak vergi gelirlerine etki eden faktörler içerisinde ekonomik özgürlüklerin etkisinin anlamlı olup olmadığı hususu incelenmiştir. Bununla birlikte mevcut etkinin hangi yönde olduğunu tespit etmek üzere vergi gelirlerini etkilediği düşünülen ve gerek teorik gerekse ampirik literatürdeki örnekleriyle desteklenen çeşitli değişkenler göz önünde bulundurulmuştur. Vergi gelirlerini etkileyen faktörler olarak ülkelerin ekonomik özgürlük seviyesi, kişi başına düşen GSYH, enflasyon, işsizlik oranı, ticaretin GSYH içindeki payı, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın GSYH içindeki payı, sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, imalat sektörünün GSYH içindeki payı, tarım, hayvancılık ve balıkçılığın GSYH içindeki payı gibi verilere ulaşılmış ve mevcut ülke grubu özelinde birtakım sınamalar

gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ise söz konusu değişkenlerin bir kısmının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle uzun dönemdeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamsız olmaları ya da verilerdeki eksiklik ve tutarsızlıklardan dolayı bu değişkenlerin bir kısmı modele dâhil edilmemiştir.

Analiz kapsamında ele alınan 32 OECD ülkesinde vergi gelirleri ile ekonomik özgürlükler ve diğer değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı Pedroni (1999, 2004), Kao (1999) ve Johansen-Fisher panel eşbütünleşme testleri ile sınanmıştır. Aralarında uzun dönem ilişkisi tespit edilen değişkenler için uzun dönem katsayı tahmini ise FMOLS ve DOLS yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise Emirmahmutoğlu-Köse (2011) panel nedensellik testi aracılığıyla analiz edilmiştir. Analizde bağımsız değişken olarak, vergi gelirleri üzerinde etkisi olduğu ampirik ve teorik literatürde genel kabul gören, kişi başına düşen GSYH, işsizlik, imalat, sanayi ve ihracat gibi faktörler kullanılmıştır. Modele dahil edilen bu değişkenler ile birlikte vergi gelirlerine etki eden diğer bir faktör olarak ekonomik özgürlük seviyesinin ise sınırlı ampirik literatürle (Egger ve Winner (2004), Mahon Jr. (2014), Alabede (2018)) benzerlik gösterecek şekilde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmayı literatürde yer alan ve ekonomik özgürlükler ile diğer göstergelerin ilişkisini ele alan çalışmalardan ayıran kısım ise ekonomik özgürlüklerin vergi gelirlerini etkileyen bir faktör olarak ele alınarak vergi gelirleri üzerindeki etkisini belirlemek üzere gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu alanda yapılan benzer çalışmalara bakıldığında vergi gelirlerini etkileyen birçok faktörün süreç içerisinde farklı yöntemler aracılığı ile çeşitli ekonometrik analizlere tabi tutularak incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalarda kullanılan veri seti; incelenen ülkeler, değişkenler ya da zaman bakımından farklı kısıtlara sahip olduğundan bu doğrultuda birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Analizlerde yer alan verinin zaman kısıtının yanında ülke grubunun farklı olması genel olarak önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olan etkenlerden biridir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin farklılığında dahi aynı faktörler arasındaki ilişkinin farklı sonuçlara sahip olduğu görülmektedir.

Literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmaların önemli bir kısmı vergi gelirlerini etkileyen faktörler arasında kişi başına düşen GSYH, işsizlik rakamları,

ekonominin genel yapısına dair çeşitli göstergeler ve ticari dışa açıklık rakamları veya doğrudan ekonomik büyüme göstergeleri üzerinde analizler gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin etkilerinin incelendiği çalışmalar ise ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine gerçekleştirilen çalışmalardır ve neredeyse tamamına göre ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişkinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer çalışmalarda ise vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin tespit edilmiş olması, vergi gelirleri ve ekonomik özgürlükler arasında da anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Buradan yola çıkılarak literatürde yer alan çalışmalar incelenmiştir. Nitekim vergi gelirlerinin ekonomik özgürlükler ile olumlu bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna da bu şekilde ulaşılmıştır.

Buradaki çelişki ise vergilerin yüksek oranlı olarak bireylerin mülkiyet hakkına bir müdahale ya da tasarruf edilebilir gelirlerini azaltıcı bir uygulama şeklinde görülmesidir. Ancak ekonomik özgürlüklerin arttığı bir toplumda bireylerin yatırım, tasarruf ya da herhangi bir alanda yapacağı harcama kararı tamamen kendi inisiyatifleri doğrultusunda gerçekleşecek ve kısa vadeli spekülasyon bir beklenti çerçevesinde alınan bir karar olmadığından tabana yayılan vergi de etkin bir şekilde elde edilmeye devam edecektir. Dolayısıyla ekonomik özgürlük kriterlerini belirleyen şartların iyileştirildiği ülkelerde yatırım ve sermaye hareketlerinin güvenle gerçekleştirilmesi ve bununla birlikte ekonomik göstergelerinde olumlu gelişmelerin yaşanmasıyla vergi gelirleri de artış gösterecektir.

Vergi politikaları, ekonomik kalkınmanın faydalarını toplumun her bir üyesine daima eşit olarak paylaşırabilmesi için sadece geliri arttırmak amacıyla değil, bununla birlikte kaynak dağılımı, gelir dağılımı ve ekonomik istikrarın sağlanması için önemli bir araçtır. Bu durum özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için geçerlidir. Buradan hareketle bir ekonomide uygulanan yüksek vergi oranlarının her zaman yüksek vergi geliri sağlayacağı düşünülemez. Burada önemli olan husus toplumdaki belli bir zümrenin yüksek oranlı vergilerle muhatap kılınmasından ziyade herkesin geliri ölçüsünde vergi ödemesidir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi ise ekonomik özgürlüklerin yüksek olduğu ülkelerde daha fazla mümkündür. Devletin ekonomi politikaları içinde yer alan birtakım vergisel düzenlemeler çeşitli çevrelerce ekonomik özgürlüklerin kısıtlanması boyutunda

değerlendirilebilmektedir. Ancak ekonomik özgürlüklerin tam anlamıyla sağlandığı ve her bir birey ve firmanın ekonomik faaliyetlerini serbestçe gerçekleştirebildiği bir ekonomide yer alan bu vergiler mevcut ekonomik özgürlük ortamının geliştirilebilmesi ve korunabilmesi için ödenen birer bedel olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aamir, M., Qayyum A., Nasir A., Shabbir H., Khan K.I. ve Butt, S. (2011). Determinants of Tax Revenue: A Comparative Study of Direct Taxes and Indirect Taxes of Pakistan and India. *International Journal of Business and Social Science*, 2(19), 173-178.
- Abdioğlu, Z. ve Uysal, T. (2013). Türkiye’de Bölgeler Arası Yakınsama: Panel Birim Kök Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 125-143.
- Agbeyegbe, T., Stotsky, J. G. ve WoldeMariam, A. (2004). Trade Liberalization, Exchange Rate Changes, and Tax Revenue in Sub-Saharan Africa (WP/04/178). IMF Working Paper.
- Abuaf, N. ve Jorion, P. (1990). Purchasing Power Parity in the Long Run. *Journal of Finance*, 45, 157-174.
- Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah. *Bilig*, 53, 1-28.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2017). *Ulusların Düşüşü* (17. baskı). (Çev: Faruk Rasim Velioğlu). İstanbul: Doğan Kitap.
- Addison, T. ve Levin, J. (2012). The Determinants of Tax Revenue in Sub Saharan Africa. *Nationell Konferens i Nationalekonomi*, (pp. 1-21). Stockholm 27-28 September 2012.
- Ağcakaya, S. ve Yıldırım, Y. (2015). Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 85-96.
- Ağır, H. ve Tıraş, H. H. (2018). Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1558-1573.
- Ajaz, T. ve Ahmad, E. (2010). The Effect of Corruption and Governance on Tax Revenues. *The Pakistan Development Review*, 49(4), 405-417.

- Akbey, F. (2014). Türkiye’de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 63-103.
- Akçağlayan, A. ve Kayıran, M. (2010). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 129-146.
- Akdiş, M. (2006). *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkaya, Ş. (1988). Adil Vergileme ve Optimal Vergileme Yaklaşımlarına Genel Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 46, 341-354.
- Akram, M. (2011). *Do Oil Price Changes Affect Economic Growth of India, Pakistan and Bangladesh?* Economic D-Level Thesis, Dalarna University School of Technology and Business Studies, Högskolan Dalarna.
- Aksoy, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aktan, C.C. (1994). *Gerçek Liberalizm Nedir?* İzmir: T Yayınları.
- Aktan, C. C. (2012). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı. Aktan C.C., Kesik A. ve Dileyici, D. (Eds.), *Yeni Maliye* (ss. 167-182). Ankara: Maliye Bakanlığı SGB Yayın No: 2012/420.
- Aktan, C. C. (2018). Mülkiyet Hakları İktisadı: Mülkiyet Yapısı ve İktisadi Performans Arasındaki İlişki. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (19), 423-445.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004), *Özgürlük Bildirgeleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Alabede, J. (2018). Economic Freedom and Tax Revenue Performance in Sub-Saharan Africa. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 16(4), 610-638. <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/JFRA-04-2017-0024> e.t. 11.03.2019.

- Allingham, M. G. ve Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323-338. <http://www3.nccu.edu.tw/~klueng/tax%20paper/1.pdf> e.t. 19.04.2018.
- Alm, J. ve Martinez-Vazquez, J. (2003). Institutions, Paradigms and Tax Evasion in Developing and Transition Countries. Martinez-Vazquez J. ve Alm J. (Eds.), *Public Finance in Developing and Transition Countries, Essays in Honor of Richard Bird*, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar. https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1041&context=econ_fac_pub e.t. 18.12.2017.
- Altay, A. (2007). Vergileme Kapasitesinin Ekonomik - Mali Sınırları. *Vergi Sorunları Dergisi*, 224, 103-117.
- Andrejovska, A. ve Pulikova, V. (2018). Tax Revenues in The Context of Economic Determinants. *Montenegrin Journal of Economics*, 14(1), 133-141.
- Andersson, P. F. (2018). Democracy, Urbanization and Tax Revenue. *Studies in Comparative International Development* 53(1), 111–150.
- Ansari, M. M. (1982). Determinants of Tax Ratio: A Cross-Country Analysis. *Economic and Political Weekly*, 17(25), 1035-1042.
- Ashby, N. J. ve Sobel, R. S. (2008). Income Inequality and Economic Freedom in the U.S. States. *Public Choice*, 134, 329-346.
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit Revisited Edition*. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Ataç, B. (2013). *Maliye Politikası* (10. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Atrostic, B. K. ve Nunns, J. R. (1991). Measuring Tax Burden: A Historical Perspective. National Bureau of Economic Research, Berndt, E. R. ve Triplett, J. E. (Eds.), *Fifty Years of Economic Measurement: The Jubilee of the Conference on Research in Income and Wealth*, (pp. 343-420). <http://www.nber.org/chapters/c5981.pdf> e.t. 20.03.2018.

- Ayenew, W. (2016). Determinants of Tax Revenue in Ethiopia (Johansen co-integration approach). *International Journal of Business, Economics and Management* 3(6), 69-84.
- Backhaus, J. G. ve Wagner R. E. (2004). Society, State, and Public Finance: Setting The Analytical Stage. Backhaus J. G., ve Wagner, R. E. (Eds.), *Handbook of Public Finance* (pp. 1-18). New York: Kluwer Academic Publishers.
- Bahl, R. W. (1971). A Regression Approach to Tax Effort and Tax Ratio Analysis. *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 18(3), 570-612.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Baltagi, B. H. ve Kao, C. (2000). Nonstationary Panels, Cointegration in Panels: A Survey. Center for Policy Research Working Paper No: 16 e.t. 02.04.2019.
- Barkoczy, S. (2016). *Foundation of Taxation Law* (8th Edition). Melbourne, Australia: Oxford University Press.
- Baunsgaard, T. ve Keen, M. (2005). Tax Revenue and (or?) Trade Liberalization (WP/05/112). IMF Working Paper.
- Bavetta, S. (2004). Economic Freedom and its Measurement, Rowley, C. K. ve Schneider, F. (Eds.) *The Encyclopedia of Public Choice - Volume II* (pp. 161-163), New York: Kluwer Academic Publishers.
- Bayar, Y. ve Aytemiz, L. (2015), Impact of Economic Freedom, Political Stability and Economic Growth in The USA on Emerging Asian Economies. *Actual Problems of Economics*, 168, 62-73.
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T. ve Sağbaş, İ. (2004). *Vergi Kaçırma'yı Etkileyen Faktörler: Anket Çalışması Bulguları*, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu (ss. 224-279). Belek/Antalya.
- Beach, W. W. ve Miles, M. A. (2006). Explaining the Factors of The Index of Economic Freedom. Miles, M. A. and the others (Eds.), *2006 Index of Economic Freedom*. Washington D.C.: Heritage Foundation.

- Belasen, A. R. ve Hafer, R. W. (2013). Do Changes in Economic Freedom Affect Well-Being? *The Journal of Regional Analysis & Policy*, 43(1), 56-64.
- Benson, B. L. (1988). Economic Freedom and the Evolution of Law, *Cato Journal*, 18(2), 209-232.
- Berggren, N. (1999). Economic Freedom and Equality: Friends or Foes? *Public Choice*, 100 (3/4), 203-223.
- Berggren, N. (2003). The Benefits of Economic Freedom: A Survey. *Independent Review*, 8(2), 193-211.
- Berlin, I. (1969), Two Concepts of Liberty. Berlin, I. and the others. (Ed.), *Four Essays on Liberty* (pp. 118-172). Oxford, England: Oxford University Press.
- Berlin, I. (2007). İki Özgürlük Kavramı (Çev: Mustafa Erdoğan). *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış-Bahar, 69-82.
- Bhatt, V. V. (1972). Taxation and Economic Development, *Economic and Political Weekly*, 7 (26), 1237-1241.
- Bilgili, Y. (2015). *İktisat Okulları* (12. baskı). İstanbul: 4T Yayınevi.
- Bilici, N. (2006). Dolaylı - Dolaysız Vergiler Dengesi (veya Dengesizliği), Falay, N., Şahin, M. ve Kesik, A. (Eds.), *Kamu Maliyesine Yeni Bakış (Teori ve Uygulama)*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J. ve Torgler, B. (2004). *Societal Institutions and Tax Effort in Developing Countries* (WP.04-06,). Georgia State University, Andrew Young School of Policy Studies.
- Bird, R. M. (2008). *Tax Challenges Facing Developing Countries* (International Studies Program Working Paper 08-02). Georgia State University.
- Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J. ve Torgler, B. (2008). Tax Effort in Developing Countries and High Income Countries: The Impact of Corruption. *Voice and Accountability, Economic Analysis and Policy*, 38(1), 55-71.

- Bordignon, M. ve Zanardi, A. (1997). Tax Evasion in Italy. *Giornale Degli Economisti E Annali Di Economia*, 56 (Anno 110)(3/4), nuova serie, 169-210. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23248315> e.t. 12.07.2018.
- Bothole, T. D. (2010). Tax Effort and the Determinants of Tax Ratio in Sub-Saharan Africa. *International Conference on Applied Economics*. ICOAE 2010.
- Bozoklu, Ş. ve Yılandı, V. (2013). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 161-187.
- Brautigam, D. A., Fjeldstad, O. H. ve Moore, M. (2008). *Taxation and State Building in Developing Countries: Capacity and Consent*. Cambridge University Press. assets.cambridge.org/97805217/16192/excerpt/9780521716192_excerpt.pdf. e.t. 27.03.2017.
- Bravo, H. (2007). Hegel'de Devlet - Özgürlük İlişkisi. *FLSF Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 3, 125-144.
- Breitung, J. (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data. Baltagi, B. (Ed.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels, Advances in Econometrics* (pp.161-178), 15, Amsterdam: Elsevier Science.
- Brenkert, G. G. (1998). *Marx'ın Özgürlük Etiği* (Çev: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Buchanan, J. M. ve R. W. Wagner (1977). *Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes*, New York: Academic Press.
- Buchanan, J. M. (1984). The Ethical Limits of Taxation. *The Scandinavian Journal of Economics*, 86(2), 102-114.
- Bulut, N. (1997). Türkiye'nin Anayasal Ekonomik Düzeni: Anayasa Mahkemesinin Yorumu ve Bunun Doktrinde Meydana Getirdiği Tartışmalar. *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 203-206.
- Burgess, R. ve Stern, N. (1993). Taxation and Development, *Journal of Economic Literature*, 31(2), 762-830

- Carlsson, F. ve Lundström, S. (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects. *Public Choice*, 112(3), 335-344.
- Carter, J. (2006). An Empirical Note on Economic Freedom and Income Equality. *Public Choice*, 130(1/2), 163-177.
- Castellano, F. L. (2018). Taxation and Development, A Capacities Approach. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 5(2), 267- 282.
- Castro, G. A. ve Camarillo, D. B. R. (2014). Determinants of Tax Revenue in OECD Countries over the Period 2001-2011. *Contaduria Administracion*, 59(3), 35-59.
- Cebula, R. J. ve Klark, J. R. (2012). Lessons From The Experience of OECD Nations on Macroeconomic Growth and Economic Freedom 2004–2008. *Int Rev Econ*, 59, 231–243.
- Chaiboonsri, C., Sriboonjit, J., Sriwichailamphan, T., Chaitip, P., Sriboonchitta, S., ve Calkins, P. (2010). A Panel Cointegration Analysis: An Application to International Tourism Demand of Thailand. *The Thailand Econometrics Society*, 2(2), 85-100.
- Chand, S. K., ve Moene, K. O. (1997). *Controlling Fiscal Corruption* (WP/97/100). IMF Working Paper.
- Chaudhry, I. S. ve Munir, F. (2010). Determinants of Low Tax Revenue in Pakistan. *Pakistan Journal of Sciences (PJJS)*, 30(2), 439-452.
- Chelliah, R. J. (1971). *Trends in Taxation in Developing Countries (IMF Staff Paper No.18)*. International Monetary Fund.
- Choi, I. (2001). Unit Root Test for Panel Data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272.
- Christiansen, V., Hagen, K. P. ve Sandmo, A. (1994). The Scope for Taxation and Public Expenditure in an Open Economy. *The Scandinavian Journal of Economics*, 96 (3), 289-309.
- Clark, J. M. (1942). Our Economic Freedom, The Annals of The American Academy of Political and Social Science. *Organizing for Total War*, 220, 178-185.

- Clotfelter, C. T. (1983). Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns, *The Review of Economics and Statistics*, 65(3), 363-373.
- Cobham, A. (2005). *Taxation Policy and Development*, The Oxford Council on Good Governance, (OCGG Economy Analysis No:2).
- Compton, R. A., Giedeman, D. C. ve Hoover, G. A. (2011). Panel Evidence on Economic Freedom and Growth in the United States. *European Journal of Political Economy*, 27, 423-435.
- Coşar, E. E. (2002). Price and Income Elasticities of Turkish Export Demand: A Panel Data Application. *Central Bank Review*, 2, 19-53.
- Cural, M. ve Çevik, N. K. (2015). Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(3), 127-158.
- Çalışkan, A. (2001). *Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çalışkan, A. ve Çınar, F. (2018). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Kamu Özel Ortaklığının Türkiye’de Sağlık Sektörü Öncülüğünde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(2), 99-122.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2013). Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 29-48.
- Çavuşoğlu, A. T. (2005). Vergi Gelirleri ve Kamu Harcamaları Açısından Enflasyon: Tanzi ve Ters Tanzi Etkileri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 35-52.
- Çetenak, Ö. Ö. ve Işık, N. (2016). Ekonomik Özgürlükler İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 6(1), 1-16.

- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 219-237.
- Çınar, S. (2003). Kamu Kesimi Finansmanında Vergileme ve Vergilemenin Sınırları. *İktisat İşletme ve Finans, Eylül*, 87-100.
- Çoban, A. R. (2004). Mülkiyet Bir İnsan Hakkı mıdır? *Piyasa*, 12, 295-320.
- Daintith, T. (2004). The Constitutional Protection of Economic Rights, *Oxford University Press and New York University School of Law I.Con*, 2(1), 56-90.
- Daniels, E. (2008). What is Economic Freedom. McQuillan, L.J. and the others (Eds.), *Economic Freedom Index 2008 Report*, San Francisco: Pacific Research Institute, http://www.pacificresearch.org/docLib/20080909Economic_Freedom_Index_2008.pdf (e.t: 12.08.2017).
- Daveri, F. ve Tabellini, G. (1997). Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries (IGIER Working Paper No. 122).
- Daveri, F., Tabellini, G. Bentolila, S. ve Huizinga, H. (2000). Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries. *Economic Policy*, 15(30), 49-104.
- Davis, W. O. A. (2004). Economic Freedom and Politic Freedom. Rowley, C. K. ve Schneider, F. (Eds.), *The Encyclopedia of Public Choice - Volume II* (pp.163-170). Kluwer Academic Publishers.
- De Haan, J. ve Sturm, J. E. (2000). On The Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth. *European Journal of Political Economy*, 16, 215-241.
- De Vanssay, X. and Spindler, Z. A. (1994). Freedom and Growth: Do Constitutions Matter? *Public Choice*, 78, 359-372.
- Demir, İ. C. (2013). *Türkiye'de Vergi Yükü*, Afyonkarahisar: Dora Basım Yayın.
- Demir, Ö. (2002). Piyasa Ekonomisi ve Ahlak. *Piyasa, Yaz* 13, 3-13.
- Demircan E, S. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 97-116.

- Demsetz, H. (2000). Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru (Çev: Ömer Demir) (Ed.), *Devlet Rekabet Mülkiyet ve İktisat*, Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Devarajan, D., Easterly, W. ve Pack, H. (2003). Low Investment is Not the Constraint on African Development. *Economic Development and Cultural Change*, 51(3), 547-571.
- Dickey, D. A., Jansen D. ve Thornton D. (1991). A Primer on Cointegration with An Application to Money and Income. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 73(2), 58–78. <https://doi.org/10.20955/r.73.58-78>. e.t. 01.03.2019.
- Dileyici, D. (2006). Vergileme, Algılama ve Mali Aldanma. *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (ss. 173-188), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dileyici, D. (2012). Vergilemede Yeni Bir Eğilim: Gelir Vergilerinden Tüketim Vergilerine. Aktan, C.C., Kesik, A., Dileyici, D. (Eds.) *Yeni Maliye* (ss. 143-166). Ankara: Maliye Bakanlığı SGB Yayın No: 2012/420.
- Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (1999). *Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye*. http://www.canaktan.org/politika/liberal_demokrasi/diger-yazilar/dileyici-piyasa-ekonomisi.pdf e.t.21.02.2017.
- Dioda, L. (2012). *Structural Determinants of Tax Revenue in Latin America and the Caribbean, 1990-2009*. (CEPAL, No: 041). (Comisión Económica para América Latina y el Caribe)
- Doering, D. (1999). *Frederic Bastiat* (Çev: Kadir Koçdemir). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Doerrenberg, P. ve Peichl, A. (2013). Progressive Taxation and Tax Morale. *Public Choice*, 155 (3/4), 293-316.
- Domenech, R. ve Garcia, J. R. (2008). Unemployment, Taxation and Public Expenditure in OECD Economies. *European Journal of Political Economy*, 24(1), 202-217.
- Dökmen, G. (2012). Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 115-143.

- Dreher, A., Gassebner, M. ve Siemers, L-H.R. (2012). Globalisation, Economic Freedom and Human Rights. *Journal of Conflict Resolution*, 56(3), 516-546.
- Dursun, İ. (2002). *Ekonomik Özgürlükler- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dursun, İ. (2009). Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 1-19.
- Easton, S. T. ve Walker, M. A. (1997). Income, Growth and Economic Freedom, *The American Economic Review* 87(2), 328-332.
- Edizdoğan, N. (2007). *Kamu Maliyesi* (9. baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Egeli, H. A. ve Egeli, P. (2007). İhracat – Milli Gelir İlişkisi: Asya Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Bildiri Özetleri Kitabı, ICANAS/38*, Ankara, 101-118.
- Egger, P. ve Winner, H. (2004). Economic Freedom and Taxation: Is There a Trade-off in the Locational Competition Between Countries? *Public Choice*, 118, 271-288.
- Eker, A., Altay, A. ve Sakal, M. (2005). *Maliye Politikası* (5. baskı). İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Ekici, M. S. (2009). Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 200-223.
- Eltony, M. N. (2002). *The Determinants of Tax Effort in Arab Countries*. Kuwait: Arab Planning Institute. http://www.arab-api.org/images/publication/pdfs/256/256_wps0207.pdf e.t. 28.05.2018.
- Emirmahmutoglu, F. ve Köse, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels, *Economic Modelling*, 28, 870-876.
- Epstein, S. R. (2000). *Freedom and Growth*, New York: Taylor and Francis Group.
- Erard, B. ve Feinstein. J. S. (1994). The Role of Moral Sentiments and Audit Perceptions in Tax Compliance. *Public Finance = Finances publiques*. 49, 70-89.

- Erdem, E. ve Şeker, F. (2004). Milletlerin Zenginliği'nde Ahlak Zenginliği: Piyasa ve Ahlak Anlayışı Üzerine. *Piyasa*, 12, 157-185.
- Erdoğan, N. ve Sağbaş, İ. (2016). Vergi ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi: Afyonkarahisar Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 61-79.
- Esen, E. (2014). Reel Çıktıdaki Dalgalanmalar Geçici mi Yoksa Kalıcı mı? OECD Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 7-23.
- Esposito, A. G. ve Zaleski, P. A. (1999). Economic Freedom and the Quality of Life: an Empirical Analysis. *Constitutional Political Economy*, 10, 185–197.
- Everest-Phillips, M. ve Sandall, R. (2009). *Linking Business Tax Reform With Governance: How to Measure Success* (Investment Climate in Practice; No. 2). Washington: World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/10572> e.t. 30.01.2019
- Fasoranti, M. M. (2013). Tax Productivity and Economic Growth. *Lorem Journal of Business and Economics*, 1(1), 1-10.
- Feldman, H. (2007). Economic Freedom and Unemployment Around the World. *Southern Economic Journal*, 74(1), 158-176.
- Feulner, E. J. (2010). Preface. Miller, T. ve Holmes, K. R. (Eds.), *2010 Index of Economic Freedom*, Washington D.C: The Heritage Foundation.
- Fisher. R. A. (1932). *Statistical Methods for Research Workers* (4. edition). Edinburgh: Oliver & Boyd.
- Frantzen, D. (2002). Intersectoral and International R&D Knowledge Spillovers and Total Factor Productivity. *Scottish Journal of Political Economy*, 49(3), 280-303.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Friedman, M. (1971). Government Revenue from Inflation. *Journal of Political Economy*, 79(4), 846-856.

- Friedman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük* (Çev: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Gastil, R. D. (1984). *Freedom in the World Political Rights and Civil Liberties 1983-1984*. New York: Freedom House.
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012). Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (20), 29-60.
- Ghura, D. (1998). *Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption*. (WP98/135), IMF Working Paper.
- Gobachew, N., Debela, K. L. ve Shibiru, W. (2017). Determinants of Tax Revenue in Ethiopia. *Economics*, 6(6), 58-64.
- Goode, R. (1980). Limits to Taxation. *Finance and Development*, 17(1), 11-13.
- Gould, J. A. (1982). Positive and Negative Economic Freedom. *Critica: Revista Hispanoamericana de Filosofía*, 14(41), 55-64.
- Göze, A. (2005). *Liberal, Marxist, Faşist, Nasyonal sosyalist ve Sosyal devlet*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Gözübüyük, Ş. (2000) *Anayasa Hukuku* (Güncelleştirilmiş 9. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Granger, C. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Greaves, B. B. (2007). *Ludwig Von Mises-Economic Freedom and Interventionism* Indianapolis: Liberty Fund.
- Green, R. M. (1984). Ethics and Taxation: a Theoretical Framework. *The Journal Of Religious Ethics*, 12(2), 146-161.
- Grubel, H. G. (1998). Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings. *Cato Journal*, 18(2), 208-304.
- Gujarati, D. N. (2001). *Basic Econometrics*. New York: The McGraw-Hill.

- Gupta, A. S. (2007). *Determinants of Tax Revenue Efforts in Developing Countries*, (WP/07/184), IMF Working Paper.
- Gülmez, A. ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163, 335-353.
- Güngör, K. (2010). Global Mali Krizin Temel Makro Ekonomik Değişkenler ve Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkileri. Saruç, N. T., Gürdal, T. ve Altun N. (Eds.). *Prof.Dr. Aytaç Eker'e Armağan, Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar* (ss. 289-308). Sakarya: Sakarya Üniversitesi İİBF.
- Güran, M. C. (2013). Gelir Vergileri. Sağbaş, İ. (Ed.), *Vergi Teorisi* (ss. 113-138). Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güven, S. ve Mert, M. (2016). Uluslararası Turizm Talebinin Eşbütünleşme Analizi: Antalya İçin Panel ARDL Yaklaşımı. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 133-152.
- Gwartney, J. D., Lawson, R. A. ve Block, W. (1996). *Economic Freedom of the World: Annual Report*. Vancouver, British Columbia: Fraser Institute. <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/EconomicFreedomoftheWorld1975-1995.pdf> e.t. 15.08.2017.
- Gwartney, J. D. ve Stroup, R. L. (1999). *Temel Ekonomi* (2. Baskı) (Çev: Yıldırım Arsan). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Gwartney, J. ve Lawson, R. (2003a). The Concept and Measurement of Economic Freedom. *European Journal of Political Economy*, 19, 405-430.
- Gwartney, J. ve Lawson, R. (2003b). What Have We Learned From The Measurement of Economic Freedom? *The Legacy of Milton and Rose Friedman's Free to Choose: Economic Liberalism At The Turn Of The Twenty First Century Conference*, Federal Reserve Bank of Dallas, October 22-24 2003 (ss. 217-238). <https://pdfs.semanticscholar.org/b3bc/0441388223fbb5c0d055bf1dcc37c8c4a6a3.pdf> e.t: 12.11.2018.

- Gwartey, J., Lawson, R., Hall, J. ve Murphy, R. (2018). *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*. Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2018.pdf>, e.t. 13.11.2018.
- Hadri, K. (2000). Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data. *Econometrics Journal*, 3, 148-161.
- Hanke, S. H. ve Walters, S. J. K. (1997). Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey. *Cato Journal*, 17(2), 117-146. <https://object.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1997/11/cj17n2-1.pdf> e.t. 29.11.2018.
- Hanson II, J. R. (2000). Prosperity and Economic Freedom: A Virtuous Cycle, *The Independent Review*, 4(4), 525-531.
- Harris, R. D. F. ve Tzavalis, E. (1999). Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where The Time Dimension is Fixed. *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Harrison, J. (2008). The Constitution of Economic Liberty. *San Diego L. Rev.* 45, 709 -728.
- Hazzlit, H. (2002). Kapitalizmin Etiği. *Piyasa, Yaz 2002*, 3, 15-34.
- Heckelman, J. C. (2005). Proxies for Economic Freedom: A Critique of The Hanson Critique. *Southern Economic Journal*, 72(2), 492:501.
- Heitger, B. (2002). The Impact of Taxation on Unemployment in OECD Countries. *Cato Journal*, 22(2), 333-354.
- Helhel, Y, (2017). E7 Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 9-18.
- Hettich, W. ve Winer, S. L. (2004). Rules, Politics and the Normative Analysis of Taxation. Backhaus, J. G. ve Wagner, R. E. (Eds.), *Handbook of Public Finance* (pp. 109-137). New York: Kluwer Academic Publishers.

- Holcombe, R. G. (2004). Taxation, Production and Redistribution. Backhaus, J.G. ve Wagner, R. E. (Eds.), *Handbook of Public Finance* (pp. 139-164), New York: Kluwer Academic Publishers.
- Hossain, M. I. (2014). The Quality of Governance and Tax Effort: Evidence From Developed and Developing Countries. (Research Report: 7/22/14). The University of Tokyo. <http://www.pp.u-tokyo.ac.jp/graspp-old/courses/2014/documents/graspp2014-5140143-5b.pdf> e.t. 25.03.2018
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data*. UK: Cambridge University Press. <http://www.oecd.org/index.htm>.
- Hufe, P., Kanbur, R. ve Peichl, A. (2017). *Equality of Opportunity and Freedom From Poverty: Measurement and Optimal Taxation*, 16. International Conference in Public Economics, 12-13 June 2017, Aix-en Provence, France. <https://lagv2017.sciencesconf.org/file/284022> e.t. 13.07.2017.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (1997). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, Mimeo, *Department of Applied Economics*, University of Cambridge.
- Im, K., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Javid, A. Y. ve Arif, U. (2012). Analysis of Revenue Potential and Revenue Effort in Developing Asian Countries. *The Pakistan Development Review*, 51(4), 365-379.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 231-254.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*, 90 (1), 1-44.
- Kao, C. ve Chiang, M. H. (2000) On The Estimation and Inference of A Cointegrated Regression in Panel Data, Baltagi, B. H., Fomby, T. B. ve Hill, R.C. (Eds.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels, Advances in Econometrics* (pp.179-222), 15, Amsterdam: Elsevier Science.

- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karagöz, K. (2013). Determinants of Tax Revenue: Does Sectorial Composition Matter? *Journal of Finance Accounting and Management*, 4(2), 50-63.
- Karpowicz, A. ve Majevska, E. (2018). Corporate Income Tax Revenue Determinants: How Important is The Tax Rate, in Economic and Social Development. *Book of Proceedings 27th International Scientific Conference on Economic and Social Development* (pp. 361-369). Rome 1-2 Marh 2018,
- Karran, T. (1985). The Determinants of Taxation in Britain: An Empirical Test. *Journal of Public Policy*, 5(3), 365-386.
- Kasper, W. (2007). *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme* (Çev: Bahadır Akın). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Kayan, A. (2000). Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Olaylar. *Maliye Dergisi*, 135, 80-87.
- Keho, Y. (2015). Institutions, Economic Structure and Tax Revenue in Uemoa Countries: A Pool Mean Group Analysis. *Journal of Empirical Economics* 4(4), 216-230.
- Kılıçbay, A. (1994). *Politika ve Ekonomi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Yayın no: 338/27.
- King, E. M. Montenegro, C.E. ve Orazem, P.F. (2012). Economic Freedom, Human Rights and the Returns To Human Capital: An Evaluation of the Schultz Hypothesis. *Economic Development and Cultural Change*, 61(1), 39-72.
- Kirchler, E. (1999). Reactance to Taxation: Employers Attitudes Towards Taxes. *Journal of Socio-Economic*, 28, 131-138.
- Kirmanoglu, H. (2005). Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Türkan Öncel'e Armağan*, 47, 22-30.
- Kirmanoglu, H. (2011). *Kamu Ekonomisi Analizi* (3. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

- Klaauw, V. D. B. (2007). Unemployment Duration: Policies to Prevent Human Capital Depreciation. Hartog, J. ve van den Brink H. M. (Eds.), *Human Capital*, New York: Cambridge University Press.
- Kolm, S-C. (2010). On Real Economic Freedom. *Social Choice and Welfare*, 35(3), 351-375.
- Kopczuk, W. (2006). *Tax Simplification and Tax Compliance: An Economic Perspective*, <http://www.columbia.edu/~wk2110/bin/epi.pdf>, e.t. 21.11.2016.
- Korkmaz, E. (2003). *İktisadi Gelişme ve Mali Sistem*. İstanbul: Lebib Yalkın Matbaası.
- Kök, R. ve Şimşek, N. (2006). Endüstri-İçerici Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma. <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/eidtpatentyayilma.pdf>. e.t. 23.03.2019.
- Kubatova, K. ve Rihova, L. (2008). *Factors Affecting Revenues From Corporate Tax*. (Structural Distortions of Taxation and Investment Decision) Czech Science Foundation.
- Kuyurtar, E. (2014). John Locke, Gülenç, K. (Ed.), *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e Cilt II* (ss. 249-263). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Lau, K. N. ve Lam, P. Y. (2000). Economic Freedom Ranking of 161 Countries in Year 2000: A Minimum Disagreement Approach. *The Journal of the Operational Research Society*, 53(6), 664-671.
- Lawson, R. A. ve Clark, J. R. (2010). Examining the Hayek–Friedman Hypothesis on Economic and Political Freedom. *Journal of Economic Behavior & Organization* 74(3), 230–239.
- Le, T. M., Moreno-Dodson, B. M. ve Bayraktar, N. (2012). Tax Capacity and Tax Effort: Extended Cross-Country Analysis from 1994 to 2009. World Bank Policy Research Working Paper No. 6252, <https://ssrn.com/abstract=2167186> e.t. 25.03.2018.
- Leuthold, J. H. (1991). Tax Shares in Developing Economies: A Panel Study. *Journal of Development Economics*, 35, 173–185.

- Levin, A. ve Lin, C. F. (1992). *Unit Root Test in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties*, (Discussion Paper, 92-93), Department of Economics, University of California at San Diego.
- Levin, A. ve Lin, C. F. (1993). *Unit Root Test in Panel Data: New Results*. (Discussion Paper: 93-56), Department of Economics, University of California at San Diego.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1–24.
- Libanio, G. A, (2005). Unit Roots in Macroeconomic Time Series: Theory, Implications, and Evidence. *Nova Economia Belo Horizonte*, 15(3), 145-176.
- Lindsey, L. B. (1997). Revenue Maximizing Taxation is Not Optimal. *Joint Economic Comitee, USA*, <http://www.andreabiancalani.it/lindsey.pdf> e.t: 04.03.2018.
- Llosa, M. V. (2003). Yeni Bin Yılda Liberalizm (Çev: Ömer Demir ve Metin Toprak). Vazquez I. (Ed.), *Kapitalizm ve Küresel Refah (ss. 15-26)*, Ankara: Liberte Yayınları.
- MacKinnon, J., Haug, A. ve Michelis, L. (1999). Numerical Distribution Functions of Likelihood Ratio Tests for Cointegration. *Journal of Applied Econometrics*, 14, 563-577.
- Madan, A. (2002). The Relationship Between Economic Freedom and Socio-Economic Development, *Paper 37, Honors Project. Illinois Wesleyan University*.
- Maddala, G. S. (1999). On The Use of Panel Data Methods With Cross-Country Data. *Annales D'Economie et de Statistique*, 55-56, 429-448.
- Maddala, G. S. ve Kim, I. (1998). *Unit Roots, Cointegration and Structural Change*. United Kingdom: Cambrige University Press.
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data and A New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics. Special Issue*, 61, 631-652.

- Mahdavi, S. (2008). The Level and Composition of Tax Revenue in Developing Countries: Evidence From Unbalanced Panel Data, *International Review of Economics and Finance* 17, 607-617.
- Mahon Jr., J. E. (2014). Economic Freedom and The Size of Government. *Challenge*, 57(1), 67-81.
- Mankiw, N. G., Weinzierl, M. C. ve Yagan, D. F. (2009). Optimal Taxation in Theory and Practice. *Journal of Economic Perspectives* 23(4), 147-174.
- Mansfield, C. Y. (1988). Tax administration in Developing Countries: An Economic Perspective. *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 35(1), 181-197.
- Mendell, M. (1989). Market Reforms and Market Failures: Karl Polanyi and the Paradox of Convergence. *Journal of Economic Issues*, 23(2), 473-481.
- McPhelin, M. (1959). Economic Freedom: Adam Smith vs. the Papacy, *Philippine Studies*, 7(4), 393-408.
- Mill, J. S. (2004). *Hürriyet Üstüne* (Çev: Mehmet Osman Dostel). Ankara: Liberte Yayıncılık.
- Miller, T. ve Kim, A. B. (2016). Economic Freedom: The Proven Path to Prosperity, Miller T and the Others (Eds.), *2016 Index of Economic Freedom*, Heritage Foundation: Washington D.C.
- Miller, T. ve Kim, A. B. (2017). Defining Economic Freedom, Miller T. and The Others (Eds.), *2017 Index of Economic Freedom*, Heritage Foundation: Washington D.C.
- Mills, J. (2002). *A Critical History of Economics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mises, L. V. (1990). Economic Freedom and Interventionism, Greaves, B. B. (Ed.), *An Anthology of Articles and Essays*, New York: The Foundation for Economic Education, Inc.
- Mises, L. V. (2004). Özgürlük ve Mülkiyet (Çev: Can Madenci). *Piyasa*, 10, 87-103.
- Muibi, S. O. ve Sinbo, O. O. (2013). Macroeconomic Determinants of Tax Revenue in Nigeria (1970-2011). *World Applied Sciences Journal*, 28(1), 27-35.

- Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. United States: Tata-McGraw Hill Book Company.
- Musgrave, R. A. ve Musgrave, P. B. (1973). *Public Finance in Theory and Practice*. United States: McGraw Hill Book Company.
- Muter, N. B., Çelebi, A. K. ve Sakınç, S. (2008). *Kamu Maliyesi* (Gözden Geçirilmiş 3. baskı). Manisa: Emek Matbaası.
- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu Maliyesi Teorisi* (9. baskı), İstanbul: Beta Yayınları.
- Nar, M. (2013). *Kamu Ekonomisi - Ekonomik Etkinlik ve Vergileme*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Nelson, C. R. ve Plosser, C. I. (1982). Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series – Some Evidence and Implications. *Journal of Monetary Economics*, 10, 139-162.
- Nelson, M. A. ve Singh, R. D. (1998). Democracy, Economic Freedom, Fiscal Policy and Growth in LDCs: A Fresh Look. *Economic Development and Cultural Change*, 46(4), 677-696.
- Nezhad, M. Z., Ansari, M. S. ve Moradi, M. (2016). Determinants of Tax Revenue: Does Liberalization Boost or Decline It? *Journal of Economic Cooperation and Development*, 3(2), 103-126.
- Nozick, R. (2000). *Anarşi, Devlet ve Utopya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- O'Driscoll, G. P., Feulner, E. J. ve O'Grady, M. A. (2003). *2003 Index of Economic Freedom*. Washington D.C.: Heritage Foundation.

- Odabaş, H. (2016). Foreign Direct Investment Inflows on Tax Revenues in The Transition Economies of European Union. *Global Journal on Humanities and Social Sciences*, 2, 17-22.
- Oğuz, F. (2003). *Mülkiyet Hakları*. Ankara: Roma Yayınları.
- Oğuz, F. (2004). Hukuki Süreçlerin Evrimi ve Avusturyan İktisadı. *Piyasa*, 11, 85-100.
- Orend, B. (2006). Justifying Socioeconomic Rights. Hassmann, R. ve Welch, C. (Eds.), *Economic Rights in Canada and the United States* (pp. 25-40), USA: UPP. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt3fhvww.4> e.t. 12.08.2018.
- Öncel, T. (2001). Vergilendirme Sınırının Makro Ekonomik Değişkenleri. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 39, 17-28.
- Özcan, C. C., Gerçeker, M. ve Özmen, İ. (2016). Turizm ve Çevre İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi. *İstanbul ICPESS 2016, Proceedings Book*, 125-135.
- Özcan, M. T. (1987). John Locke'un Birey Anlayışının Felsefi Temelleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 52(1-4), 559-586.
- Özen, A., Altunoğlu, B. K. ve Öztornacı, E. (2015). Orta Öğretim Düzeyindeki Öğrencilerin Vergi Algılama Düzeylerine İlişkin Ampirik Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 279-289.
- Parasız, İ. (2011). *Modern Makro Ekonominin Temelleri* (Güncelleştirilmiş 3. baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pedroni, P. (1997). Panel Cointegration; Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests, with An Application to the PPP Hypothesis. *Econometric Theory*, 20, 597-625.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Special Issue*, 61(1), 653-670.

- Pedroni, P. (2000). Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels, Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels. Baltagi, B. H. (Eds.). *Advances in Econometrics* (pp. 93-130), Amsterdam: Elsevier Science.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels. *Review of Economics and Statistics*, 83, 727-931.
- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration, Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with An Application to The Purchasing Power Parity Hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.
- Pınar, A. (2012). *Maliye Politikası* (5. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Piancastelli, M. (2001). *Measuring the Tax Effort of Developed and Developing Countries: Cross Country Panel Data Analysis*. (1985/95. Working Paper 818), Institute of Applied Economic Research (IPEA).
- Piketty, T. (2015). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (2. baskı) (Çev: Hande Koçak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Poggi, G. (2016). *Devlet, Doğası Gelişimi ve Geleceği* (5. baskı) (Çev: Aysun Babacan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Polanyi, K. (2010). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Ekonomik ve Sosyal Kökenleri* (9. Baskı) (Çev: Ayşe Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Porca, S. (2002). Important Determinants of State Tax Revenue Portfolios. Proceedings, *Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 95, 416-426.
- Profeta, P. ve Scabrosetti, S. (2010). *The Political Economt of Taxation: Lessons from Developing Countries*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Proudhon, P-J. (2016). *Mülkiyet Nedir?* (5. basım) (Çev: Devrim Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rabushka, A. (1987). Taxation, Economic Growth and Liberty. *Cato Journal*, 7(1), 121-152. <https://object.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/catojournal/1987/5/cjn1-8.pdf> e.t. 24.07.2017.

- Rabushka, A. (1991). Philosophical Aspects of Economic Freedom. Block, W. ve Ahiakpor, J. (Eds.), *Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement*, 23-56. Vancouver: The Fraser Institute.
- Rao, V. G. (1979). *The Responsiveness of the Indian Tax System*. (1969/1970 - 1973/1974), Bangalore: Allied.
- Reckers, P. M. J., Sanders, D. L. ve Roark, S. J. (1994). The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance. *National Tax Journal*, 47(4), 825-836.
- Reis, C. (2013). Taxation Without Commitment. *Economic Theory*, 52(2), 565-588.
- Rosen, H. S. ve Gayer, T. (2008). *Public Finance* (8. edition). Singapore: McGraw Hill International Edition.
- Sağlam, Y., Egeli, H. A. ve Egeli, P. (2017). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi, *Sosyoekonomi*, 25(31), 149-165.
- Sameti, M. ve Shahchera, M. (2006). Economic Freedom, Economic Growth & Governments Tax Revenue in (MENA), *Iranian Economic Review*, 10 (17), 67-86.
- Sancar, C. ve Şentürk, M. (2012). Artan Oranlı Vergi Tarifelerinin Vergi Ödeme Gücünün Kavranması Bakımından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, Ocak-Şubat 2012, 28: 1-13.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (2. Baskı) (Çev: Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Savaşan, F. (2013). *Kamu Ekonomisi* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. baskı). İstanbul: Kitap Matbaacılık.
- Savaşan, F. ve Odabaş, H. (2005). Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-29.

- Savaşan, F. ve Dursun, İ. (2006). Ekonomik Özgürlükler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: İstatistiksel Bir Analiz, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (12), 29-52.
- Selen, U. (2011). Türkiye’de Vergi Kapasitesinin Kullanımı ve Vergi Yüğü Üzerine Bir Değerlendirme. Edizdoğan, N. ve Çetinkaya, Ö. (Eds.), *Vergi ve Vergi Politikası Üzerine İncelemeler*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Selen, U. (2017). Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergileme Arayışı ve Türk Vergi Sisteminin Analizi. Saraçoğlu F. ve Çakır, M. (Eds.), *Yrd. Doç. Dr. Yaşar Methibay’a Armağan*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Shin, K. (1969). International Difference in Tax Ratio. *The Review of Economics and Statistics*, 51(2), 213-220.
- Siler, Y. (2014). John Stuart Mill, Gülenç, K. (Ed.), *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Zizek’e Cilt II* (ss. 406-424). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Smith, A. (2013). *Milletlerin zenginliği* (13. Baskı) (Çev: Haldun Derin). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, K. W. (2009). The Effect of the Global Economic Crisis on State and Local Tax Revenues. *UNC School of Government Economics Bulletin N.3* <http://sogpubs.unc.edu/electronicversions/pdfs/eb3.pdf> e.t. 13.05.2018.
- Soule, G. ve Antell, G. (1996). *Herkes İçin Ekonomi* (3. baskı) (Çev: Nejat Muallimoğlu). İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
- Stein, L. V. (1994). On Taxation. Musgrave, R. A. ve Peacock, A. T. (Eds.), *Classics in the Theory of Public Finance*, (5. Edition). New York: St. Martin’s Press.
- Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi* (2. baskı) (Çev: Ömer Faruk Batırel). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 549, İİBF Yayın No: 396.
- Stotsky, J. ve WoldeMariam, A. (1997). Tax Efforts in Sub-Saharan Africa. (WP/97/107), IMF Working Paper.
- Stroup, M. D. (2007). Economic Freedom, Democracy and Quality of Life. *World Development*, 35(1), 52-66.

- Streeten, P. (1981). *First Things First Meeting Basic Human Needs in The Developing Countries*. New York: Oxford University Press. <http://documents.worldbank.org/curated/en/882331468179936655/pdf/997710english.pdf> e.t. 16.11.2018.
- Suranyi-Unger, T. (1951). Measuring Economic Freedom and Planning. *Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. 66*, 245-292.
- Susam, N. (2001). Aşırı Vergi Yüğü Kavramı ve Aşırı Vergi Yüğü Hesaplamalarında Telafi Edilmiş Talep Eğrilerinin Kullanımı. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 39, 57-70.
- Susam, N. ve Oktayer, N. (2007). Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız ve Dolaylı Vergiler (1995-2005). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 105-123.
- Şen, H. (2003). Olivera - Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Maliye Dergisi*, 143, 1-9.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2015). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara: Kalkan Offset.
- Şener, O. (2006). *Kamu Ekonomisi*, (8. baskı), İstanbul: Beta Basım Dağıtım.
- Şenyüz, D. (1993). Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı, *Prof. Dr. Bedii N. Feyzioğlu'na Armağan*, (ss. 207-216). İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Yayınları.
- Tagkalakis, A. O. (2014). The Determinants of VAT Revenue Efficiency: Recent Evidence From Greece, (Working Paper, Bank of Greece, No: 181).
- Tanzi, V. (1978). Inflation, Real Tax Revenue, and The Case For Inflationary Finance: Theory with An Application to Argentina, *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 25(3), 417-451.
- Tanzi, V. ve Davoodi, H. R. (2000). Corruption, Growth and Public Finances. (WP/00/182), IMF Working Paper.
- Tatoğlu, F. (2012). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı* (2. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Taytak, M. ve Akyüz Dalkıran, T. (2019). Vergi Denetim Algısına Sahip Vergi Mükelleflerinin Vergi Adaleti ve Vergi Affı Uygulamalarına Bakışı. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 109-132.
- Teera, J. M. ve Hudson, J. (2004). Tax Performance: A Comparative Study. *Journal of International Development* (16), 785-802.
- Tekbaş, A. ve Dökmen, G. (2007). Türkiye’de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı. *Maliye Dergisi*, 153, 195-213.
- Tekin, A. ve Gümüş, Ö. (2014). 1982 Anayasası’nda Yer Alan Vergileme İlkelerinin Felsefi Temelleri *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 243-257.
- Tıraşoğlu, M. (2013). G20 Ülkeleri İçin Gelir Yakınsama Analizinin Panel Birim Kök Testleri İle İncelenmesi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 91-106.
- Tiryaki, R. (2014). Ekonomik Özgürlüklerin Kamu Hizmetinin Görölüş Usulleriyle İlişkisi, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 67–106.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale and Institutions, (Center for Research in Economics-CREMA), (Working Paper No: 2003: 09), Management and the Arts.
- Torgler, B. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale*, UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Torgler, B., Demir, İ. C., Macintyre, A. ve Schaffner, M. (2008). Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation. *Economic Analysis & Policy*, 38 (2), 313-339.
- Toshihiro, I. (2017). *Principles of Public Finance*, Springer Texts in Business and Economics, ebook.
- Tosuner, M. (1989). *1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi*, İzmir: Bayraklı Matbaacılık.

- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 9(2), 25- 45
- Turhan, S. (1993). *Vergi Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Türk, İ. (1999). *Kamu Maliyesi* (3. bası). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türk, İ. (2013). *Maliye Politikası* (25. bası). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Uluatam, Ö. (2012). *Kamu Maliyesi* (12. baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Uysal, D. (2004). Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ünlükapan, İ. ve Arısoy, İ. (2011). Vergi Yüğü ve Yapısı ile İktisadi Büyüme Arasındaki Dinamik Etkileşimler Üzerine Uygulamaları Bir Analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 38, 71-100.
- Velaj, E. ve Prendi, L. (2014). Tax Revenue - The Determinant Factors – The Case of Albania, *European Scientific Journal, September, Special Edition, 1*, 526-531.
- Vukotic, V. ve Bacovic, M. (2006). Economic Freedom and Economic Growth in South East Europe, *Transition Studies Review*, 13(1), 81-91.
- Wagner, A. (1994). Tree Extracts on Public Finance, Musgrave R.A. ve Peacock, A.T. (Eds.), *Classics in the Theory of Public Finance* (5. edition), New York: St.Martin’s Press.
- Williamson, C. R. ve Mathers, R. L. (2011). Economic Freedom, Culture and Growth. *Public Choice*, 148(3/4), 313-335.
- Wood, E. M. (2016). *Özgürlük ve Mülkiyet* (2. basım) (Çev: Oya Köymen). İstanbul: Yordam Kitap.
- Wooldridge, J. M. (2003). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, Cambridge: The MIT Press.
- Wu, S. ve Teng, M. (2005). Determinants of Tax Compliance - A Cross-Country Analysis. *FinanzArchiv / Public Finance Analysis*, 61(3), 393-417.

- Yalman, İ. N., Sandalcılar, A. R. ve Demirkoparan, F. (2011). Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 431-444.
- Yamarık, S. ve Redmon, C. (2017). Economic Freedom and Corruption: New Cross-Country Panel Data Evidence. *The Journal of Private Enterprise*, 32(2), 17-44.
- Yardımcıoğlu, F. (2013). Eğitim ve Sağlık İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 49-74.
- Yayla, A. (1993). *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yenipazarlı, Aslı (2009). *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yereli, A. B. (2003). *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye'de Devlet –Birey İlişkisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yılgör, M., Özekin A. ve Yılmaz, M. (2017). G8 Ülkelerinde Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve İhracat İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(8), 413-427.
- Yüce, M. ve Gerçek, A. (1998). Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile İlgili Ampirik Bir Çalışma. *Sayıştay Dergisi*, 28, 20-31.
- Zeren, F. ve Ergün S. (2013). Ticari Açıklık ve Kamu Büyüklüğü İlişkisi: Panel Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 229-240.